

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI SINIRI VE
BİR SERHAD BÖLGESİ OLARAK BOSNA SANCAĞI**

DOKTORA TEZİ

ADEM KELEŞ

**DANIŞMAN
PROF. DR. NECMETTİN AYGÜN**

AKSARAY 2023

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ’NİN BATI SINIRI VE
BİR SERHAD BÖLGESİ OLARAK BOSNA SANCAĞI**

DOKTORA TEZİ

ADEM KELEŞ

**DANIŞMAN
PROF. DR. NECMETTİN AYGÜN**

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren yirmidört (24) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Adem

Soyadı : KELEŞ

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı :II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Batı Sınırı ve Bir Serhad Bölgesi Olarak Bosna Sancağı

İngilizce Adı: The Western Border of the Ottoman Empire in the Period of Bayezid II and Sanjak of Bosnia as a Serhad Region

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Adem KELEŞ

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Adem KELEŞ tarafından hazırlanan “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Batı Sınırı ve Bir Serhad Bölgesi Olarak Bosna Sancağı” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

.....

Tarih ABD, Aksaray Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Muhammed SARI

.....

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Aksaray Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Turan AÇIK

.....

Tarih ABD, Aksaray Üniversitesi

Üye: Prof. Dr. Efkan UZUN

.....

Tarih ABD, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE

.....

Tarih ABD, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 22 / 06/ 2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve
..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim süresince her zaman bana destek olan bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım çok değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Necmettin AYGÜN'e, bu süreçteki sabrı ve emeği için çok teşekkür ederim. Tezin hazırlanışında yapıcı eleştirileri ile yol gösterici olup rehberlik eden Tez İzleme Kurulu'nda bulunan çok kıymetli hocalarıma ve tezi hazırlarken desteklerini esirgemeyen Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarıma minnettarım. Ayrıca her türlü teknik problemde yardımını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Tunçar ŞAHAN'a, Doç. Dr. Samet MALDAR'a ve çok değerli mesai arkadaşlarım Arş. Gör. Bahar KAYMAZ'a, Arş. Gör. Mehmet BAYRAM'a ve Dr. Arş. Gör. Selim KARAGÖZ'e şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmam boyunca gösterdikleri sabır, sevgi, ilgi ve destekleriyle bana güç veren değerli eşim ve çocuklarıma sonsuz teşekkür ederim.

Akademik kariyerimde her zaman yanımda olan, hayellerimi ve hedeflerimi destekleyip beni motive eden, anlayışlarını bir an olsun esirgemeyen sevgili anneme, tezin bittiğini göremeyen rahmetli babama ve kardeşlerime minnettarım.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN BATI SINIRI
VE BİR SERHAD BÖLGESİ OLARAK BOSNA SANCAĞI**

(Doktora Tezi)

Adem KELEŞ, AKSARAY 2023

ÖZET

Bu çalışmada II. Bayezid Dönemi'nde Batı sınırlarında yapılan fetihler ve fetihlerin stratejik açıdan önemi ile Batı sınırları kapsamında Bosna sancağının devlet ve toplum yapısının incelenmesi amaçlanmıştır.

II. Bayezid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Batı sınırında bulunan Kili ve Akkırman'ın alınmasıyla hem Karadeniz ticaretine hâkim olundu hem de Kırım Hanlığı'yla doğrudan bağlantı kurulmuş oldu. Güneybatı sınırında bulunan İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin'in alınmasıyla da Akdeniz ticaretinin kontrolü Osmanlıların eline geçtiği gibi, İyon Adaları ve Balkanlarda da hâkimiyet tesis edilmiş oldu.

İki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi anlamına gelen sınır, XV ve XVI. yüzyıllarda, bir devletin vergisini alabildiği ve ordusunun bir kısmını oluşturacak askerleri toplayabildiği alanları ifade ediyordu. Ancak sınır daha geniş çerçevede iki komşu devletin siyasi, sosyal ve ekonomik münasebetlerinin yaşandığı alanı ifade etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin sınır hattında bulunan sancaklardan biri de Bosna sancağı idi. Kühnü'l Ahbâr'ın yazarı Gelibolulu Mustafa Âli'nin "dünya gazilerinin buluşma yeri ve her iklimden sadık mücahitlerin konağı" olarak tanımladığı Bosna Sancağı'nın diğer sancaklardan ayırt edilen özelliği fetihden itibaren elden çıkana kadar bir serhad-sınır vilayeti olmasıdır.

II. Bayezid Dönemi'nde, Bosna Sancağının en büyük idari birimi "vilayet" olarak tabir ediliyordu. Henüz kazaların oluşmadığı bu dönemde nahiyeler, karyeler ve çiftlikler vilayet denilen merkezlerin altında birleşiyordu. Arpa, buğday gibi tahıl ürünleri ve meyve, sebze mahsulleri sancağın hemen hemen her bölgesinde yetiştiriliyordu. Hayvancılık olarak ise daha çok koyun ve hıncır gibi küçükbaş hayvan besleniyordu. Sancaktaki şehirlerde halk tarım ve hayvancılığın yanı sıra dericilik, tekstil üretimi, gıda mamülleri, alet imali ile ilgili iş kollarıyla uğraşıyordu. Şehirlerde cami, imaret, zaviye gibi vakıf müesseseleri kurulmuş;

mahalleler de bu yapıların etrafında şekillenmişti. Şehirlerde bulunan pazarlar sayesinde ticaret daima canlı tutulmaktaydı. Bununla birlikte Sava Nehri'nde bulunan iskelelerde Venedik ile dış ticaret yapılıyordu. Ayrıca sancakta gümüş, demir, kurşun ve kömür madenleri çıkarılmaktaydı.

Bilim Kodu: 117507, 117514

Anahtar Kelimeler: II. Bayezid, Batı Sınırı, Bosna Sancağı

Sayfa Adedi: 280

Danışman: Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

AKSARAY UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

**THE WESTERN BORDER OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE
PERIOD OF BAYEZID II AND THE SANJAK OF BOSNIA AS A
SERHAD REGION**

(Ph. D. Thesis)

Adem KELEŞ, AKSARAY 2023

ABSTRACT

This study aims to examine the state and social structure of the western border of the Ottoman Empire in Sanjak of Bosnia along with the strategic importance of the conquests on the western border and their importance during the reign of Bayezid II.

During the reign of Bayezid II, with the capture of Kili and Akkirman, which were on the western border of the Ottoman Empire, both the Black Sea trade was dominated and a direct connection with the Crimean Khanate was established. With the capture of Inebahtı, Modon (Methoni), Koroni and Navarin (Pylos), which were on the southwestern border, the control of the Mediterranean trade, as well as the dominance in the Ionian Islands and the Balkans, was taken over by the Ottomans.

Unlike the contemporary meaning of the word ‘border’ as the line separating the lands of two neighbouring states, in the XV. and XVI. centuries, the border meant areas where a state could collect its taxes and recruit soldiers to form its army. However, border, in a broader framework, represented the area where the political, social and economic relations of the two neighbouring states were experienced. One of the sanjaks on the borderline of the Ottoman Empire was the Sanjak of Bosnia. The distinguishing feature of the Sanjak of Bosnia, which the author of *Künhü’l Ahbâr* Mustafa Âli Gelibolulu defines as “the meeting place of ghazis around the world and the mansion of loyal mujahideen from every climate zones”, is that it was a frontier-border province from its conquest until its loss.

During the reign of Bayezid II, the largest administrative unit of the Sanjak of Bosnia was called *Vilayet*. In this period, when the kazas had not been formed yet, nahiyes, karyes and

farms were united under the centers called vilayets. Cereal products such as barley, wheat, fruit and vegetable crops were grown in almost every region of the sanjak. In terms of livestock, mostly small cattle such as sheep and pigs were kept. In the cities of the sanjak, besides agriculture and animal husbandry, people were engaged in leatherwork, textile production, food products and tool manufacturing. Structures such as mosques, imarets and zawiya were established in the cities and neighbourhoods were formed around these structures. Thanks to the markets in the cities, trade was always kept alive. In addition to these, foreign trade was carried out with Venice at the piers on the Sava River. Besides, silver, iron, lead and coals were mined in the sanjak.

Science Code: 117507, 117514

Key Words: II. Bayezid, Western Border, Bosnia Sanjak

Page Number: 280

Supervisor: Prof. Dr. Necmettin AYGÜN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1
KONU, LİTARETÜR VE YÖNTEM ÜZERİNE	1
A. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi.....	1
B. Literatür ve Kaynakların Değerlendirilmesi	2
B.a Telif Eserler	3
B.b Arşiv Kaynakları	5
B.c Kronikler.....	7
C. Dönemin Hususiyetleri.....	12
D. Dönemin Diğer Hususiyetleri	25
BİRİNCİ BÖLÜM	34
1. II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN KUZEY VE ORTA BATI SINIRINDAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLER.....	34
1.1. Osmanlı – Boğdan Sınırı.....	34
1.1.1 Kili ve Akkirman'ın Alınması	35
1.1.2 Boğdan Voyvodası Stefan Çel Mare'ın Kili ve Akkirman'ı Geri Alma Çabası ve Osmanlı Hâkimiyetini Kabulü	39

1.2 Osmanlı – Lehistan Münasebetleri.....	44
1.2.1 Malkoçoğlu Bâlî Bey'in Lehistan'a Akını	46
1.3. Osmanlı- Macaristan Sınırı.....	49
1.3.1 Bosna Beylerbeyi Yakup Paşa'nın Hırvatistan Akını	56
1.3.2 İskender Paşa'nın Lofça Kalesini Ele Geçirmesi ve Osmanlı-Macar Antlaşması	66
1.4. Arnavutluk Sınırı	69
1.4.1 Draç Kalesinin Zaptı	73
İKİNCİ BÖLÜM.....	77
2. II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN GÜNEY BATI SINIRINDAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLER.....	77
2.1. Osmanlı- İtalya Sınırı ve Otranto'nun Elden Çıkışı	77
2.2. Osmanlı Venedik Sınırı.....	85
2.2.1 İnebahtı'nın Fethi	99
2.2.2 Modon'un Fethi	107
2.2.3 Navarin ve Koron'un Fethi.....	113
2.2.4 Venedik ve Fransız Donanmasının Midilli'yi Kuşatması	117
2.2.5 Venedik ve Müttefik Donanmasının 1502 Yılındaki Faaliyetleri.....	120
2.2.6 1503 Osmanlı-Venedik Barışı	123
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	129
3. SERHAD VEYA UÇ KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR SERHAD SANCAĞI OLARAK BOSNA'NIN FETHİ	129
3.1 Serhad veya Uç Kavramlarının Değerlendirmesi	129
3.2 II. Bayezid Dönemine Kadar Bosna	152
3.2.1 Osmanlı Hâkimiyetinden Önce Bosna.....	153
3.2.2 Banlar Döneminde Bosna	156
3.2.3 Bosna Üzerinde Macar, Venedik, Sırp ve Osmanlı Baskısı.....	166
3.2.4 Osmanlı Hâkimiyetinde Bosna	178
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	184
4. SERHAD SANCAĞI BOSNA'DA İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPI	184
4.1 Bosna Sancağının Teşekkülü.....	184
4.2 Sancağın İdari Yapısı.....	188
4.2.1 Yeleç Vilayeti (1468-1489).....	189

4.2.2 Saray veya Saray Ovası Vilayeti (1468-1489)	191
4.2.3 Kovaç Vilayeti (1468-1489)	192
4.2.4 Pavli Vilayeti (1468-1489)	193
4.2.5 Kral Vilayeti (1468-1489)	195
4.2.6 Hersek Vilayeti (1468-1469).....	199
4.3 Sancağın Nüfus Yapısı	204
4.4 Sancağın İktisadi ve Mali Yapısı.....	206
4.4.1 Ziraî Üretim ve Vergiler	206
4.4.2 Hayvancılık ve Vergiler.....	208
4.4.3 Reayanın Ödediği Diğer Vergiler.....	210
4.4.3.1 Çift veya Çiftlik Resmi	210
4.4.3.2 İspence Resmi	212
4.4.3.3 Cizye Resmi	212
4.4.3.4 Bennak ve Mücerred Resimleri	213
4.4.3.5 Baştina Resmi	214
4.5 Sancağın Merkez Nahiyyelerinde İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı.....	216
4.5.1 Saray Nahiyyesi.....	217
4.5.2 Visoko Nahiyyesi.....	219
4.5.3 Yeni Bazar (Yeleç) Nahiyyesi	221
4.5.4 Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça	223
4.5.5 Brod Nahiyyesi.....	224
4.5.6 Vişegrad Nahiyyesi	225
4.6 Bosna Sancağında Madenler	226
4.6.1 Gümüş Madenleri	232
4.6.2 Demir Madenleri.....	234
4.6.3 Kurşun Madenleri	236
4.6.4 Kömür Madenleri	238
4.7 Bosna Sancağında Vakıflar	239
4.8 Bosna Sancağında Askeri teşkilat, Kaleler ve Kale Görevlileri.....	246
4.8.1 Akıncı Teşkilatı.....	247
4.8.2 Çeribaşı Teşkilatı.....	248
4.8.3 Eflâk Teşkilatı	249

4.8.4 Kaleler ve Kale Görevlileri	251
SONUÇ.....	255
KAYNAKÇA.....	262
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	280

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. 1469 tarihli deftere göre Yeleç Vilayeti	189
Tablo 4.2. 1469 tarihli deftere göre Saray Ovası Vilayeti	190
Tablo 4.3. 1469 tarihli deftere göre Kovaç Vilayeti	191
Tablo 4.4. 1469 tarihli deftere göre Pavli Vilayeti	191
Tablo 4.5. 1469 tarihli deftere göre Kral Vilayeti	192
Tablo 4.6. 1469 tarihli deftere göre Hersek Vilayeti	192
Tablo 4.7. 1469, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Yeleç/Yeni Bazar Vilayeti	193
Tablo 4.8. 1469, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Saray Vilayeti	195
Tablo 4.9. 1469, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Kovaç Vilayeti	197
Tablo 4.10. 1469, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Pavli Vilayeti	198
Tablo 4.11. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Kral Vilayeti	201
Tablo 4.12. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Gümüş Madenleri	233
Tablo 4.13. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Demir Madenleri	234
Tablo 4.14. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Kurşun Madenleri	237
Tablo 4.15. 1489 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Kaleler ve Kale Görevlileri.....	252

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Giriş 1.1. Sultan II. Bayezid'in Tahta Çıkışı	24
Şekil 1.1. Kili ve Akkırman alınmasıyla Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi	43
Şekil 1.2. Kuzeybatı sınırına yapılan akınlar 1451-1503.	65
Şekil 1.3. 1431'de Osmanlı Arvanid (Arnavutluk) sancağı	75
Şekil 1.4. Balkanlar'ın sınırları ve ülkeler	76
Şekil 2.1. Otranto'nun fethi	85
Şekil 2.2. Mora haritası.....	122
Şekil 2.3. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid Döneminde Yapılan Fetihler	128
Şekil 3.1. 1469'da Bosna Sancağı	165
Şekil 3.2. Bosna'nın fiziki haritası	183
Şekil 4.1. 1489'da Bosna Sancağı	203
Şekil 4.2. XV. Yüzyılın Sonunda Güney Balkanlarda Serhad Kaleleri	254

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

A.DVN.MHM. d.	Bâb-1 Asâfi Divan-ı Hümayun Mühimme Defteri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
ABD	Ana Bilim Dalı
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.	Evrak
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
No	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
TT.d	Tapu Tahrir Defteri
Trc.	Tercüme
TSM. A.	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TOEM	Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
v.	Varak

GİRİŞ

KONU, LİTARETÜR VE YÖNTEM ÜZERİNE

A. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

1481-1512 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Osmanlı Devleti'nin 8. Hükümdarı II. Bayezid, kendinden önce ve sonra gelen hükümdarların ihtişamlarının gölgesinde kaldığından önemi çok fazla anlaşılamamıştır. Dolayısıyla II. Bayezid Dönemi'yle ilgili yapılan çalışmalar nakıs kalmış görünmektedir. Diğer taraftan mevcut çalışmalarda ağırlıklı olarak siyasi tarih ele alındığından dönemin devlet ve toplum yapısı yeteri kadar çalışılmamış durumdadır. Bu çalışma, dönemin siyasi tarihini ele almanın yanında devlet ve toplum yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Keza son derece stratejik bir öneme sahip olan ve Osmanlı hududunu oluşturan bir bölgenin devlet ve toplum yapısının incelenmesi çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Bu çalışmada II. Bayezid Dönemi'nde Batı sınırlarında yapılan fetihler ve fetihlerin stratejik açıdan önemi ile Bosna Sancağı özelinde batı sınırının devlet ve toplum yapısının verilmesi amaçlanmıştır. Çünkü Bosna 1463 yılında fethedildiğinden itibaren siyasi ve askeri açıdan bir ileri karakol olma özelliğine sahipti. Osmanlı Devleti'nin Yükseliş Dönemi'nde; Hırvatistan, Macaristan, Venedik, Dalmaçya, Kotor ve Zeta sahillerine doğru yapılan akınların ve fetihlerin başlangıç noktasını teşkil eden, II. Viyana Kuşatması ve devamındaki büyük bozgun (1683-1699) ile Karlofça Antlaşması'ndan sonra da güneyden Dalmaçyadan Venedikliler; kuzeyden ve batıdan Avusturyalıların sürekli saldırılarına maruz kalan bir serhad bölgesiydi. Bu süreçte Bosna sancağının kuruluşu, Osmanlı askeri ve idari yapısının sancağa uygulanması, Bosna'nın bir serhat bölgesi olması hasebiyle buradaki toplum yapısının teşekkülü, halkın demografik yapısının yanında tarım ve hayvancılık meşgalesinin hususiyetleri ile ödedikleri vergiler, uçlardaki şehir yaşantısı, şehirlerdeki meslek gruplarının varlığı ve dağılımı, ticaret ilişkileri, sancaktaki madenler ve bu madenlerin işletilmesi, madenci ahalinin demografik yapısı ve

madenlerden alınan vergiler dönemin kaynaklarına bakılarak incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmaya başlanırken devlet görevlileri ve reaya arasında bir memnuniyetsizliğin olup olmadığı, özellikle gayrimüslim halkın hangi sorunlarla karşılaştığı, devletin bu sorunları çözmek için ne tür önlemler aldığı, devlet görevlilerinin yani tımar sahiplerinin reayadan usulsüz vergi alıp almadığını, aynı zamanda serhad bölgelerine gönderilen devlet görevlilerinin bu bölgelere gitmekte gönüllü olup olmadıklarını, devlet görevlilerinin askeri faaliyetler dışında karşılaştığı problemleri ve serhad bölgesinde görev yapmanın zorluklarının neler olduğunu ortaya koymayı da amaçlamıştır. Ancak dönemin kaynaklarında bu alanlarla ilgili bilgiler yetersiz veya hiç olmadığından dolayı bu meselelerle ilgili bir sınırlandırmaya gitme mecburiyeti doğmuştur.

Döneme ait kaynakların yetersizliğine rağmen bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin Batı serhad bölgesindeki bir sancağın teşekkül sürecinin yanında sancağın devlet ve toplum yapısının oluşma serüvenini ortaya koymakta olup özellikle de Balkanlar ve Orta Avrupa tarihi çalışmalarına ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

Çalışma giriş, dört bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. İlk bölümde II. Bayezid Dönem'inde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Batı sınırında bulunan Boğdan, Lehistan, Macaristan ve Arnavutluk devletleriyle Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen siyasi ve askeri olaylar ele alınmıştır. İkinci bölümde, II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'nin Güney Batı sınırında bulunan Napoli ve Venedik devletleriyle Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen siyasi ve askeri olaylar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde üçüncü bölümde Serhad veya Uç Kavramının Değerlendirilmesi ve Bir Serhad Sancağı Olarak Bosna'nın Fethi; dördüncü ve son bölümde ise Serhad Sancağı Bosna'da İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümlerde ilk olarak serhad veya uç kavramının değerlendirilmesi, Bosna'nın Osmanlı hâkimiyetine girmeden önceki tarihinden bahsedildikten sonra Bosna'nın Osmanlı hâkimiyetine girişi ve sancağın teşekkül aşamaları gösterilmiştir. Son olarak da sancağın devlet ve toplum yapısı incelenmiştir.

B. Literatür ve Kaynakların Değerlendirilmesi

Çalışmamızda Osmanlı kronikleri ve Osmanlı arşiv kaynaklarından olan tahrir defterleri başta olmak üzere sair Osmanlı arşiv belgeleri, ana kaynaklar ile dönemi konu alan telif eserlerden istifade edilmiştir. Çalışmanın ilk iki bölümünü teşkil eden “II. Bayezid

Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin Kuzey ve Orta Batı sınırı ” ile “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Güney Batı sınırı “ele alınırken bu dönemle ilgili arşiv kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle daha çok dönemin Osmanlı kronikleri ve telif eserlerden faydalanılmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünü oluşturan “Serhad veya Uç Kavramının Değerlendirilmesi ve Bir Serhad Sancağı Olarak Basna’nın Fethi” ile “Serhad Sancağı Bosna’da İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı” kısımları işlenirken de telif eserlerin yanında arşiv kaynaklarından da faydalanılmıştır.

B.a Telif Eserler

Çalışmanın ilk bölümünde faydalanılan telif eserlerin başında, 1966 yılında yayımlanmış olan Selahattin Tansel’in “*II. Bayezid’in Siyasi Hayatı*” adlı eseri gelmektedir¹. Eserde II. Bayezid’in tahta çıkışı, kardeşi Cem Sultanla olan mücadelesi, II. Bayezid’in sırasıyla kuzey siyaseti, batı siyaseti, doğu siyaseti ve II Bayezid’in son yılları dönemin arşiv kaynakları ve kroniklerinden faydalanılarak anlatılmıştır. II. Bayezid’in siyasi hayatıyla ilgili sunmuş olduğu ayrıntılı bilgiler, eserin önemini artırmaktadır. Hazal Yalın tarafından Türkçeye çevrilen ve 2014 yılında yayımlanmış olan Sydney Netletton Fisher’in “*Sultan Bayezid Han 1481-1512*” adlı eseri faydalanılan bir diğer telif eserdir. Fisher, birçok yerli ve yabancı kaynaktan faydalanarak hazırladığı bu çalışmasında II. Bayezid döneminin siyasi ve askerî olaylarını aktarırken, II. Bayezid’in hükümdarlığının güçlü yönlerini de öne çıkartmaktadır. Ona göre II. Bayezid’in uygulamış olduğu barışçıl siyaset, bir imparatorluk hâline gelen devletin sağlam bir zemine oturtulması ve mali açıdan son derece önemlidir. Ayrıca II. Bayezid’in kurmuş olduğu tersaneler ve bu tersanede yaptırılan gemilerden oluşturulan donanma sayesinde Osmanlı Devleti Akdeniz’de söz sahibi olmuştur. Dahası oluşturulan bu donanma sayesinde II. Bayezid’den sonra gelen hükümdarlar önemli fetihler gerçekleştirebilmişlerdir. II. Bayezid döneminin de içerisinde anlatıldığı telif eserler de bulunmaktadır. Bunların başında İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın 5 ciltlik “*Osmanlı Tarihi*”³ adlı eseri gelmektedir. Uzunçarşılı, eserinin II. Cildinde II. Bayezid döneminin siyasi ve askeri olaylarını anlatmaktadır. Uzunçarşılı’nın hazırlamış olduğu bu eser başvuru kaynağı olması hasbiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bunun dışında Johann Wilhelm Zinkeisen’in

¹ Selahattin Tansel, **Sultan II. Bayezid’in Siyasi Hayatı**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1966.

² Sydney N. Fisher, **Sultan Bayezid Han (The Foreign Relations of Turkey) 1481-1512**, çev: Hazal Yalın, Kitap yayınevi, İstanbul 2014.

³ İbrahim H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1983.

hazırlamış olduğu 7 ciltlik “*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*”⁴ adlı eseri de Osmanlı Tarihiyle ilgili vermiş olduğu bilgiler hasebiyle oldukça değerlidir. Eserin 2. Cildinde II. Bayezid dönemiyle ilgili son derece değerli bilgiler bulunmaktadır. Müellifin, batı kaynaklarını kullanılması ve dönemin olaylarına batılı gözüyle bakması esere farklı bir eyemmiyet kazandırmıştır. Nikolea Jorga’nın “*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*”⁵ adlı eseri de istifade edilen bir diğ er telif eserdir. Yazar 5 ciltlik eserinin 2. Cildinde II. Bayezid döneminin siyasi ve askeri olaylarına yer vermiştir. Müellif eserini hazırlarken baş ta Venedik ve Nopoli arş ivleri olmak üzere birçok Avrupa devletinin arş ivinden, elç ilik raporlarından ve dönemin batılı kaynaklarından sık ça faydalanmıştır. Bu eserlerin dışında daha baş ka telif eserlerden de yararlanılmış olup bunların künyeleri dipnotlarda belirtilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünü teşkil eden Bosna Sancağı ele alınırken yararlanılan telif eserlerin baş ında, Mustafa İmamoviç’in 2018 yılında yayımlanan “*Boşnakların Tarihi*”⁶ adlı eseri gelmektedir. Eser, Bosna tarihini orta çağlardan alarak 1990 yıllara kadar getirmektedir. Sekiz bölümden oluşan eserin ikinci bölümü Osmanlı hâkimiyetinde Bosna’ya ayrılmıştır. Eserinin bu bölümünde Bosna’nın Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden bahsedildikten sonra, Osmanlı Devleti’nin buradaki askeri, idari ve zirai düzeniyle ilgili bilgiler verilmektedir. Bu bakımdan eser, siyasi tarih dışında devlet ve toplum yapısından da bahsetmesi hasebiyle önemlidir. Yararlanılan diğ er bir telif çalışma ise 1999 yılında yayımlanan Noel Malcom’un “*Bosna’nın Kısa Tarihi*”⁷ adlı eseridir. Müellif, Bosna tarihini eski çağlardan alarak 1990’lı yıllara kadar getirmektedir. Bosna’nın Osmanlı hâkimiyetindeki sürecini anlatırken siyasi ve askeri faaliyetlerin yanı sıra 1606-1815 yılları arasında Bosna’daki ekonomik yaşamın yanında kültür ve toplumun hususiyetlerinden de bahsetmiştir. Yararlanılan diğ er bir telif çalışma Safvet Beg Başagiç’in “*Bosna-Hersek Tarihi (1463-1850)*”⁸ adlı eseridir. Müellif eserinde, Bosna’nın Osmanlı hâkimiyetindeki siyasi ve askeri faaliyetlerini anlatmaktadır. Eser, Bosna doğumlu devlet adamları ile Bosna’da görev yapmış devlet adamları hakkında da bilgi vermesi açısından önemlidir. Bunların dışında Hazım Şabanoviç’in 1982 yılında yayımlanan “*Bosanski Paşaluk*”⁹ adlı

⁴ J. Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, II**, çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul 2011.

⁵ Nicolea Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul 2005.

⁶ Mustafa İmamoviç, **Boşnakların Tarihi**, çev: Hüseyin Gül-Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2018.

⁷ Noel Malcolm, **Bosna’nın Kısa Tarihi**, çev: Aşkı m Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999.

⁸ Sefvet Bey Başagiç, **Bosna Hersek Tarihi (1463-1850)**, ter: Saffet Atalay, İstanbul.

⁹ Hazım Şabanoviç, **Bosanski Paşaluk**, Svjetlost-Sarajevo 1982.

tefif çalışması ve 1998’de yayımlanan *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, adlı çalışmanın içerisinde bulunan Boris Nileviç’in “*Bosenske Drzave*¹⁰” adlı çalışması yararlanılan eserler arasındadır.

B.b Arşiv Kaynakları

Bu çalışmada faydalanılan Osmanlı Arşiv Kaynakları arasında ilk sırayı Tahrir Defterleri almaktadır. Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda iktisadi ve sosyal açıdan son derece önemli olan ve *tahrir-i memleket* denilen nüfus ve arazi sayımı yaptırdı. Yapılan bu tahrirde devlete ait mr topraklar tespit edilerek *ehl-i seyf* denilen askeri sınıfa *has*, *zeamet* veya *tımar* olarak tahsis edilirdi. Tahriri yapan kişilere *il yazıcısı* veya *tahrir emini* denilirdi. Bu kişiler yanlarına yeteri kadar kâtip alır, gerektiğinde de o beldenin kadısından yazım esnasında asker bulundurmasını isterdi. Bir yerin fethi tahrir yapılmadan tam olarak kesinleşmiş sayılmazdı. Yapılan tahrir sonucunda, biri *mufassal* ve diğeride *icmal* adı verilen iki tür tahrir defteri hazırlanırdı. “Mufassal Tahrir Defter”’ine, köy yerleşiminden mezra’a lara kadar bütün belde kaydedilir, vergi mükellefleri baba adlarıyla birlikte yazılırdı. Herhangi bir sebeple muaf olanlarında muafiyet sebepleri *imam*, *müezzin*, *ma’ll*, *pir-i fani* gibi üzerlerine not dşlrd. Daha sonra belde veya köyden alınacak vergiler ayrı ayrı yazılarak toplam gelir miktarı kaydedilirdi. Bununla birlikte herhangi bir köyün kimin hassı, kimin tımarı, kimin vakfı veya mlk olduğu, köylerde üretilen mahsullerin ve hayvanların cins ve miktarı da deftere kaydedilirdi. Gelir kaynaklarının tespit edilmesinden sonra, bu gelirlerin kimlere ve ne şekilde taksim ve tevzi edileceğini gösteren “İcmal Defterleri” hazırlanırdı. Bu defterde padişah, beylerbeyi, sancakbeyi hasları ile tımar ve zeametlerin hangi nahiyelerden ve köylerden tahsis edildikleri tek tek gösterilir, sonra toplam gelirleri belirtilirdi¹¹.

Tahrir Defterlerine, ayrıca kervansaraylarda hizmet eden, yol ve köprü tamir eden, yolcuların emniyeti için derbent bekleyen insanlar; kaleleri muhafaza eden askerler, eyalet, sancak, kaza ve nahiyelerde mevcut sipahi, zaim gibi dirlik sahipleri; her vilayet, nahiye ve köylerde mevcut meslek sahipleri, camilerde, medreselerde ve zaviyelerdeki vazifeliler

¹⁰ Boris Nileviç, **Bosenske Drzave**, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Radaktor, İbrahim Tepi, bosanski kultimi centar, Sarajevo 1998.

¹¹ Yılmaz Kurt, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı**, c.3, Ankara 1999, s. 59-65.

kaydedilirdi¹². Tahrirler sadece fetihlerden sonra yapılmazdı. Padişah değişikliklerinde, devlet gelirlerinde ve bunları tasarruf edenlerin durumlarında meydana gelen değişiklikler sonucunda, vergi gelirlerinin herhangi bir sebeple azalması veya artması durumunda ve defter harici kalan gelirlerin deftere kaydedilmesi gerektiğinde yapılırdı¹³.

II. Bayezid dönemine ait, Bosna sancağının idari, sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmak amacıyla biri II. Bayezid döneminden önce ikisi de II. Bayezid döneminde hazırlanmış üç adet tahrir defteri tahlil edilmiştir. Bunlar; 1468/69 yılına ait Mc_yz_O_ 0076 numaralı icmal defteri, 1485 yılına ait BOA. TT d. 18 numaralı icmal defteri ve bu defterin mufassalı olan 1489 yılına ait BOA, TT d. 24 numaralı mufassal tahrir defteridir.

Mc_yz_O_0076 Numaralı İcmal Tahrir Defteri

Hicri 872-881 Miladi 26 Ocak 1468 – 12 Mayıs 1469 tarihli olan defter, 279 varaktan oluşmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunan defter, Bosna, Hersek, Alaiye, Manavgat, Andugi ve Ürgüp kazalarına ait vakıf ve tımarları içerir. Defterin 1 ile 175 varakları arası Bosna ile alakalıdır. Defterin Bosna ile alakalı olan son kısmında 165 ve 175 varakları arasında; Kral, Sarayovası, Yeleç, Hersek, Pavli ve Kovaç illerinde olan ve Bosna kıla'ları maslahatı için konulmuş cem-i avarız-ı divaniyeden, ispenç ve haraattan muaf olarak öşürlerini veren Müslimlerin isimleri yazılıdır.

BOA. TT d. 18 Numaralı İcmal Tahrir Defteri

Hicri, Fi Evâil Cemâziye'l- âhir sene 890/15-24 Haziran 1485 tarihli olan defter II. Bayezid döneminde Mustafa bin Mehmed ve Katib Mehmed bin Hamza tarafından kayda geçirilmiştir. 216 sayfadan oluşan defter BOA. TT d. 24 numaralı Mufassal defterin icmalidir. Defterde, Bosna Sancağında bulunan vilayet, karye, köy ve mezraaların isimleri, gelirleri ve gelirlerin kimlere tevcih edildiği yazılıdır.

BOA. TT d. 24 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri

Hicri, Fi Evâil Ramâzanü'l Mübârek sene 894/ 29 Temmuz – 7 Ağustos 1489 tarihinde yazılmıştır. 980 sayfadan oluşan defterin giriş kısmında; *evvel yazılıb eksük yazılıb kabul*

¹² M. Emin Yardımcı, **Nüfus ve Arazi Tahrir Defterlerine Göre XV ve XVI. yüzyıllarda Bosna Livasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 7.

¹³ Halil İnalcık, **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arrvanid**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. XVIII.

olunmadı. Sonra yine bu yazı ile dizdarlara ve hisar erenlerine tımarlarının kesirlerine bedel-i tımar ilhak olundu. Amma Yeleç ve İzveçan hisarı erenleri evvelden tasarruflarında olan tımarları bu yazı ile mukarrer kılınub ve kesirlerine bedel sonra ziyade olan yazı ile virildi. İbaresı bulunmaktadır. Defterde, Bosna Sancağında yer alan vilayet, karye, köy ve mezralardaki vergi mükelleflerinin ve vergiden muaf olan imam, müezzin, pir-i fani gibi kişilerin adlarının yanı sıra vilayet, karye, köy ve mezralarda yetiştirilen mahsuller, hayvanlar, çıkarılan madenler ve bunlardan alınacak vergi miktarları, elde edilen gelirler ve bu gelirlerin kimlere tevcih edildiği yazılıdır.

B.c Kronikler

II. Bayezid dönemi, Osmanlı ilim ve kültür çalışmaları ile tarih yazıcılığı için bir dönüm noktasıdır. Osmanlı dönemine ait teferruatlı bilgi veren ilk eserler XV. yüzyılın ikinci yarısında II. Bayezid döneminde yazılmışlardır. Zira Osmanlı tarihinin ilk dönemleri için temel başvuru kaynakları olan Aşıkpaşazade'nin Tevârih-ı Âli Osman'ı, Neşrî'nin Kitâb-ı Cihânnümâ'sı, İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'i, Kemalpaşazade'nin, Oruç Bey'in, Ruhi Çelebi ve Bihiştî Ahmed Sinan Çelebinin Tevârih-i Âli Osmanları bu dönemde yazılmıştır. Yapılan çalışmada da temel başvuru kaynakları olması hasebiyle gerek II. Bayezid döneminde yazılan eserlerden gerekse II. Bayezid döneminden önce ve sonra yazılan eserlerden sıklıkla yararlanılmıştır. Faydalanılan eserler;

Tursun Bey, Târîh-i Ebûl-feth¹⁴: Osmanlı Devleti'nde görev yapmış ve defterdarlığa kadar yükselmiş olan Tursun Bey, gördüğü hadiseleri ağır ve süslü bir dille kaleme almıştır. Eser, 1444'de Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışıyla başlar, II. Bayezid döneminde Hadım Ali Paşa'nın 1488'de Memlûklüler üzerine yaptığı ve mağlup olduğu seferle sona erer. II. Bayezid döneminde yazılmış olmasına rağmen, müellifin Fatih dönemindeki hadiselerin içerisinde bulunmasından dolayı bu eser, Fatih döneminin en önemli kaynaklarından birisidir. Tursun Bey'in bu eseri hadiseleri sistematik olarak anlatan bir tarihten ziyade Fatih ve II. Bayezid'a methiye özelliği ağır basan bir kitaptır. Eserde methiye ve üslup ön plana çıktığı için hadiseler kısa kısa anlatılmıştır. Mertol Tulum tarafından günümüz Türkçesine aktarılan eser 1977 yılında yayımlanmıştır.

¹⁴ Tursun Bey, **Târîh-i Ebû'l-Feth**, haz: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977.

İdris-i Bitlisî, Heşt Bihişt: İdris-i Bitlisi, eserinde ilk sekiz Osmanlı padişahını Farsça olarak anlatmıştır. II. Bayezid'in emriyle kaleme alınan eser Vassaf ve Cüveynî tarihleri model alınarak hazırlanmış ve oldukça süslü bir üslup kullanılmıştır. İran tarih yazıcılığının kullanıldığı eserde Osmanlı tarihinin ilk dönemleri için çok fazla orijinal bilgi bulunmamaktadır. Eserin II. Bayezid kısmı Vural Genç¹⁵ tarafından 2014 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. İçerisinde II. Bayezid dönemiyle ilgili orijinal bilgiler bulunmaktadır.

Mevlâna Mehmed Neşri, Cihânnümâ¹⁶: 1520'li yıllarda vefat eden Neşri'nin eseri sekiz kısımlık bir dünya tarihidir. Ancak sadece eserin altıncı kısmı olan Osmanlı tarihi kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Müellif eserini kaleme alırken kendine has orijinal bilgilerin yanında, Aşıkpaşazade tarihinden, gazaname ve Anonim bir Tarih-i Ali Osman'dan faydalanmıştır. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Bayezid döneminde Kara-Boğdan seferine (Eylül 1485) kadar olan olayları ihtiva eder. Kuruluş ve yükseliş dönemlerine ait Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli eserlerinden biri olan Cihânnümâ, Necdet Öztürk tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş ve 2008 yılında yayımlanmıştır.

İbn Kemâl, Tevârih-i Âl-i Osmân¹⁷: II. Bayezid'in emriyle Türkçe bir tarih kaleme almış ve daha sonra eserine devam ederek bunu ilk on padişahın anlatıldığı on ciltlik bir tarih haline getirmiştir. İbn Kemal Osmanlı tarihçiliğinde bir dönüm noktasıdır. Hazırlamış olduğu eser ilk dönem Osmanlı tarihçiliğinin en önemli eserlerinden birisidir. Müellif daha önce yazılmış tarihlerde olduğu gibi tarihi birbiriyle ilgisi olmayan olaylar dizisi olarak değil, birbirine bağlı bir olaylar zinciri olarak ele almıştır. Bir konuyu anlatırken onun meydana gelmesine sebep olan önceki hadiselerden de bahsetmiştir. Eser Osman Gazi'den Mohaç seferi dönüşüne kadar olan süreyi ihtiva etmekte olup, II. Bayezid kısmını teşkil eden ve Ahmet Uğur tarafından Türkçeye çevrilen VIII. cildi 1997 yılında yayımlanmıştır.

Oruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman¹⁸: Eski Osmanlı başkenti Edirne'de kâtiplik yapmış olan Oruç Bey'in eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1502 yılına kadar gelen olayları ihtiva eder. 1500'lü yıllarda sade bir Türkçeyle yazılan eser Osmanlı tarihçiliğinin yükseliş

¹⁵ Vural Genç, “Acem'den Rum'a”: İdris-İ Bidlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği Ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481–1512), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

¹⁶ Mevlana Mehmed Neşri, Cihânnümâ, haz: Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul 2008.

¹⁷ İbn Kemâl, Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter, haz: Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

¹⁸ Oruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman, haz: Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

döneminde yazılan eserler arasında ilk sıralarda yer alır. Oruç Bey, eserini yazarken Elvan Çelebi Menakıbı, Aşıkpaşazade Tarihi ve Osmanlı takvimlerinden faydalanmıştır. Bunun yanında rivayet edenler ve görgü şahitlerinin söylediklerini ve kendi gözlemlerini de ustaca ekleme becerisi göstermiştir. Müellif, eserinde Edirne ve çevresinde vuku bulan olayları, Rumeli tarafına düzenlenen seferleri, fırtına, sel ve deprem gibi tabii afetleri, yangınları ve salgın hastalıkları; ay ve güneş tutulması gibi astronomik olayları ayrıntılı bir şekilde kronolojik olarak vermektedir. Eserin II. Bayezid dönemiyle ilgili kısmı haber ve kronoloji bakımından oldukça zengindir. Necdet Öztürk tarafından günümüz Türkçesine aktarılan eser 2007 yılında yayımlanmıştır.

Matrakçı Nasuh, Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han¹⁹: Matrakçı Nasuh, II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış, tarihçi, matematikçi, hattat, ressam, coğrafyacı, silahşor ve özellikle Matrakçı namıyla ün kazanmıştır. Devşirme olarak küçük yaşta Osmanlı sarayına alınmış ve II. Bayezid'in son yıllarında Enderun'da eğitim almıştır. Nasuh, her ne kadar yapıtlarını geç dönemde vermiş olsa da II. Bayezid döneminde yaşanan büyük kültürel ortamın ve dinamizmin yetiştirdiği bir kişiliktir. Matematik ve tarih alanında birçok eseri bulunan Nasuh'un tarih alanında yazmış olduğu eserlerinden biri de Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han'dır. British Museum'da (Add.23586) bulunan bu yazma eserin II. Bayezid kısmı ayrı, Yavuz Sultan Selim kısmı da ayrı olarak basılmıştır. Eserin II. Bayezid'a ait olan kısmı müellifi tarafından resimli olarak hazırlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nde Ktp. No. R.1272 şeklinde kayıtlı olan bu eser II. Bayezid dönemindeki olayları anlatmaktadır. Eserde bulunan on minyatür, II. Bayezid döneminde fethedilen Kili, Akkirman, Modon, Koron, Navarin, İnebahtı ve Osmanlı donanmasına ait gemilerin tasvirlerine aittir. Müellif evlerin ve binaların şekilleri ve mimari unsurlarını dikkatli ve titizlikle çizmiştir. Bu da esere ayrı bir değer katmıştır. Reha Bilge tarafından hazırlanan ve Mertol Tulum tarafından günümüz Türkçesine aktarılan eser, 2012 yılında yayımlanmıştır.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar: II. Bayezid devrinde hazırlanmış ve kimler tarafından yazıldığı bilinmediği için Anonim Tevârih-i Âl-i Osman olarak adlandırılan eserlerde bulunmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan bu eserler II. Bayezid dönemi tarihçiliği için özel bir önem taşırlar. Bunlardan en hacimli olan Viyana

¹⁹ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, haz: Reha Bilge, çev: Mertol Tulum, Giza Yayınları, İstanbul 2012.

nüshalarından birini çalışmasına esas alan Alman müsteşrik F. Giese, Avrupa kütüphanelerinde bulunan on üç yazmanın karşılaştırmalı metin neşrini yapmıştır²⁰. Nihat Azamat tarafından günümüz Türkçesine çevrilen bu eser 1992 yılında yayımlanmıştır. Richard F. Kreutel'in neşrini yapmış olduğu Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli, 1481-1512, Necdet Öztürk tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir²¹.

Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han²²: Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi Kitaplığı no: 1416'da bulunan bu eser II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemindeki olayları anlatmaktadır. Kimin tarafından yazıldığı belli olmayan eserin başında Osmanlıca el yazısı ile "Tarih-i Âli Osman Solakzade Hemdemi (156'tıncı sahifesinden i'tibaren nakl) [Sultan Bayezid-i Sâni ve Sultan Selim-i evvel fasılları] ibaresi bulunmaktadır.

Safâî, Feth-i İnebahtı ve Moton²³: II. Bayezid dönemi şairlerinden olan Sinoplu Safâî, bizzat kendisinin de katıldığı İnebahtı ve Modon seferlerini manzum olarak anlatmaktadır. Müellifin bizzat savaşa katılmış olması, eserdeki bilgileri değerli kılmaktadır.

Hoca Saadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih²⁴: Hoca Sâdeddin Efendi, XVI. yüzyılda kültür hayatına, ilme ve âlimlere verilen büyük ilgi ve desteğin bir sonucu olarak yetişen âlimlerden biridir. Müellif dönemin siyasi olaylarına da karışmış olmasına rağmen kendini daha çok ilme adamıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça'nın karışımından meydana gelen, oldukça ağır bir dille yazdığı Tacü't-Tevarih adlı eseriyle tanınmaktadır. Bu eser daha sonra Hasan Beyzade Ahmed tarafından telhis edilmiştir. Osmanlı tarihinin kuruluşundan Kanunî devrine kadar gelen olayları (1299-1520) ihtiva eden eser, XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin en parlak örneklerinden biri oluşu ve tarih bilimi bakımından taşıdığı önem dolayısıyla Türk ve dünya tarihçileri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle Tacü't-Tevarih, İtalyanca, Fransızca, İngilizce ve Latince'ye birçok kere tercüme edilmiştir. Kendinden sonra yazılan Osmanlı tarihlerine büyük oranda tesir etmiş olan eserin II. Bayezid kısmını teşkil eden III. cildi İsmet Parmaksızoglu tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir ve 1999 yılına yayımlanmıştır.

²⁰ **Anonim Tevârih-i Âli Osman**, F. Giese neşri, haz: Nihat Azamat. Edebiyat Yayınları, İstanbul 1992.

²¹ Richard F. Kreutel, **Haniwaldanus Anonimine göre Sultan Bayezid-i Veli 1481-1512**, çev: Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997.

²² **Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, (1416)**, Topkapı Sarayı. Varak 2.

²³ Safâî, **Feth-i İnebahtı ve Moton**, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Revan Kitaplığı 1271.

²⁴ Hoca Saadeddin Efendi, **Tacüt-Tevarih III**, haz: İsmet Parmaksızoglu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü'l Ahbâr²⁵: XVI. yüzyılın en şöhretli tarihçilerinden biri olan Gelibolulu Mustafa Ali 25 Nisan 1541 yılında dünyaya gelmiş ve devrinin tanınmış âlimlerinden ders alarak yetişmiştir. İlk olarak Kütahya'da bulunan şehzade II. Selim'e intisap ederek onun divan kâtipliğini; daha sonra da Lala Mustafa Paşa ve diğer bazı devlet adamlarının kâtipliğini yapmıştır. Resmi hizmetleriyle dikkat çekemeyen Âli, yoğun ve verimli edebi faaliyeti ve tarihçiliğiyle tanınmıştır. Geniş kapsamlı edebi kudretiyle pek çok eser vermesine rağmen mevki ve servet hırsı, kibir ve gururu yüzünden devrinde pek sevilmemiş, çoğu kez layık olduğu görevlere getirilmemiş veya azledilerek tahkir edilmiştir. Yine de Âli'nin eserleri XVI. yüzyıl kültür hayatı için eşsiz değer taşımaktadır. Tarih yazıcılığına getirmiş olduğu yeniliklerle Osmanlı tarihçiliğinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Yararlandığı kaynakların listesini, eserinin başında vermiş kendisinden önceki meslektaşlarının yaptığı gibi olayları sadece sıralamakla kalmamış, sebep ve sonuçları üzerinde kafa yorarak bir tarihçinin ihmal etmemesi gereken tenkit düşüncesini ustaca ve titizlikle kullanmıştır. Müellifin yazmış olduğu eserler arasında bulunan ve Türkçe genel bir tarih olan Künhü'l Ahbâr, sırasıyla peygamberler tarihi, İslam tarihi, Türk ve Moğol tarihi ve son olarak da Osmanlı tarihini anlatır. Eserde Osmanlı âlim ve şairleri içinde önemli bir yer ayrılmıştır. Dört kısımdan oluşan eserin dördüncü kısmını teşkil eden Osmanlı Tarihi kısmı iki cilt halinde yazılmıştır. Birinci cilt Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz Sultan Selim döneminin sonuna kadar olan kısmı ihtiva eder iken; ikinci cildi, Kanuni Sultan Süleyman döneminden III. Mehmed döneminin başlarına kadar olan (1596) kısmı ihtiva etmektedir. Eserin Osmanlı tarihi kısmını ihtiva eden birinci cildinin tıpkıbasımı 2009 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, Solakzade Tarihi²⁶: Muhtasar ve popüler nitelikte bir Osmanlı tarihi niteliği taşıyan eser, Osmanlı devletinin kuruluşundan 1657 yılına kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Daha önce yazılmış eserlerden ve o devirde yazılan eserlerden faydalanılarak hazırlanan eserin yurt içinde ve yurt dışında bulunan birçok nüshası bulunmaktadır. Eser, açık ve yalın bir dille yazılmış olmasından dolayı çok okunmuş, bu da erken bir tarihte basılmasına neden olmuştur.

²⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, **Künhü'l Ahbâr, C.I**, Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.

²⁶ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi**, İstanbul 1297.

C. Dönemin Hususiyetleri

II. Bayezid, saltanatının ilk on dört yılını babasının ölümünü müteakip kardeşi Cem Sultan ile olan taht mücadelesiyle geçirdi. Önceleri bir iç mesele olan bu durum, Cem Sultan'ın önce Memlûklulara, ardından da Rodos şövalyelerine sığınmasıyla bir dış mesele hâline geldi. O nedenle II. Bayezid'in saltanatının uzun yıllarını meşgul eden bu meseleden kısaca bahsetmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Fatih Sultan Mehmed, 3 Mayıs 1481 yılında nikris hastalığından vefat ettiğinde²⁷ iki oğlu hayatta idi. Bu dönemde Osmanlı şehzadelerinin sancağa çıkma usulü olduğundan büyük oğlu Bayezid Amasya sancak beyi, küçük oğlu Cem ise Konya sancak beyi idi²⁸. Fatih'in diğer oğlu Şehzade Mustafa, babası henüz hayatta iken Karaman'da hayatını kaybetmişti²⁹. Padişahın ölümünün ardından Vezir-i Azam Karamanî Mehmet Paşa ve devlet erkânı Keklik Mustafa çavuşu, bir mektupla Amasya'da bulunan II. Bayezid'e göndererek onu durumdan haberdar ettiler³⁰. Öte taraftan Cem taraftarı olan Karamanî Mehmet Paşa Cem'i durumdan haberdar etmek için kendi adamlarından birini gizlice gönderip³¹ yolu uzak olan II Bayezid gelmeden evvel onu İstanbul'a davet ile bir emri vaki yapmak istedi. Ancak Cem'e haber götüren adamını Anadolu beylerbeyi olan ve aynı zamanda II. Bayezid'in damadı Ayşe sultanın eşi Sinan Paşa yakalatarak öldürttü³². Diğer taraftan Karamanî Mehmet Paşa Fatih'in ölümünü herhangi bir karışıklığa ve ayaklanmaya sebebiyet vermemek için gizlemeye çalıştı. Fatih'in na'sını gizlice; yarın divandır hamama gidip birkaç gün sarayda durup dinlendikten sonra tekrar gelecek diyerek İstanbul'a getirdi. Yeniçeriler ve içoğlanların İstanbul'a geçmesine mâni olmak için birtakım tedbirler aldı. İskeleleri kapattı. Üsküdar yakasına gemi ve kayıkların yanaşmasını engelledi. Şehirde bulunan acemi oğlanlarını ise fil çayırında akan nehrin üzerindeki Tespine köprüsünü tamir etmek ve gerekli arkların açılması bahanesiyle şehir dışına gönderdi. Yeniçerilerin giriş çıkışlarını

²⁷Hoca Saadettin Efendi, **Tacüt-Tevarih III**, haz: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 177.; Mehmet Neşri, **Neşri Tarihi II**, haz. M. Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1984, s. 204-205.; Şehabettin Tekindağ, "Bayezid II'nin Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar", **Tarih Dergisi**, Sayı: 14, İstanbul 1959, s. 85-96.; M. İbrahim Yıldırım, **İdris-i Bitlisi'nin Heşt Behişt'ine göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 307-308.

²⁸ Selehattin Tansel, **Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1966, s. 15.

²⁹ J. Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, II**, Yeditepe, İstanbul 2011, s. 340

³⁰ **Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han**, Topkapı Sarayı. 1416, Varak 2.

³¹ Tansel, a.g.e., s. 16

³² İbrahim H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1983, s. 161-162; İbrahim H. Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine vezir İshak Paşa'nın II. Bayezid'i saltanata daveti", **Belleten**, sayı 97, Ankara 1995, s. 75-79.

engellemek için şehrin kapılarını da kapattı³³. Bütün alınan bu tedbirlere rağmen Karamanî Mehmet Paşa, Padişahın ölmediğine kimseyi inandıramadı. Padişahın ölüm haberi karargâhta duyulunca ordu nizamsız bir şekilde harekete geçip Üsküdar tarafında buldukları gemilerle İstanbul yakasına geçtiler³⁴. Durumu haber alan Karamanî Mehmet Paşa sahile gelerek gemilerin gelmesine engel olmaya çalıştı. Ancak bunda muvaffak olamayacağını anlayınca evine kaçıp gizlenmek zorunda kaldı. Buna rağmen yeniçeriler kendisini takip ederek evini yağmaladıkları gibi kendisini de katlettiler³⁵. Ayrıca Fatih'in tabibi olan Yahudi Yakup Paşa'yı da öldüren yeniçeriler halkı yağmalamaya başladılar³⁶. Venedik elçisi Messer Nikola ve Balyos Battan Giritti yeniçerilere para vermek suretiyle canlarını zor kurtardılar³⁷. İstanbul'da bulunan levend ve eşkıya taifesi de karışıklıklardan faydalanıp, yeniçeri kılığına girerek yağma ve talana katıldılar³⁸. Bütün bu olaylar on altı gün sürdü³⁹. Yaşanan bu kargaşayı İstanbul muhafızı İshak Paşa, yeniçeriler ve içoğlanlarını el altından dağıttığı hediyeler ve akçelerle sakinleştirerek önledi. İshak Paşa şehzade Cem'in Oğuz Han adındaki oğlunun da eski sarayda (Saray-ı atik) olmasına rağmen aynı sarayda bulunan Sultan II Bayezid'in 11 yaşındaki büyük oğlu⁴⁰ Korkud Çelebi'yi babasının yerine vekâleten tahta çıkardı⁴¹. Babasının ölüm haberini alan II Bayezid, dört bin kişilik maiyeti ile birlikte yola koyuldu⁴². Bolu'ya geldiğinde Bolu valisi olan Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa'da kendisine eşlik etti⁴³. Sultan II Bayezid, İstanbul'a geçmek için binmiş olduğu kayıktan inmeden yeniçeriler İshak Paşanın telkinleriyle⁴⁴ Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa'nın geri gönderilmesini istediler⁴⁵. II Bayezid sipahilere bin yeniçerilere üç yüz akçe dağıtarak ve ayrıca maaşlarına sipahiler için beş yeniçeriler için üç akçe zam yaparak sipahi ve

³³ Neşrî, a.g.e., s. 206.; Hoca Saadettin Efendi. a.g.e., s. 186.; Tekindağ, a.g.m., s. 86.

³⁴ **Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han**, v. 2.

³⁵ Tansel, a.g.e., s. 17.

³⁶ Oruç Bey, **Tevârih-i Âl-i Osman**, haz: Necdet Öztürk, İstanbul 2007, s. 133.

³⁷ Tansel, a.g.e., s. 17-18..

³⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, **Künhü'l Ahbâr, C.I**, Tıpkı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009, v. 174.

³⁹ Neşrî, a.g.e., s. 206

⁴⁰ **Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han**, v.2.; Tekindağ, a.g.m., s.89-90.

⁴¹ Nicolas Vatın, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık 1480-1522**, çev: Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 143.

⁴² Tansel, a.g.e., s. 19. ; Tekindağ, a.g.m., s.90.

⁴³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 2

⁴⁴ İshak Paşa Vezir-i Azam olmak istediğinden, yeniçerilere önceden II Bayezid, Hamza Beyoğlu Mustafa Paşayı Vezir-i Azam yapar ise benim size vaat ettiğim şeyleri size vermez bu nedenle II Bayezid'den kendisinin Vezir-i Azam olması yönünde istekte bulunmalarını söylemiştir. Ayrıca Karamanî Mehmed Paşa gibi Türk olan Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa, devşirme ve dönmelerin hükümet içindeki hâkimiyetlerine karşıydı. Bkz. Münevver Okur Meriç, **Sultan Cem**, Ankara 2006, s.43,

⁴⁵ Hayrullah Efendi, **Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tarihi IX**. Cilt, s.65-66. ;Tansel, a.g.e.,s. 20-21.

yeniçerileri sakinleştirerek Mustafa Paşa'yı geri göndermek zorunda kaldı⁴⁶. Daha sonra iskeleye çıkan II Bayezid atına binerek büyük bir kalabalık arasında ilerlemeye başladı. Babı hümayuna geldiğinde yeniçeriler II Bayezid'in önünü bir kez daha keserek ondan Karamanî Mehmet Paşa'nın öldürülmesi ve İstanbul'da yaptıkları yağmadan dolayı aflarını istediler. II Bayezid bunları bir kez daha affetmek zorunda kaldı⁴⁷. İstanbul'a geldiğinin ertesi günü toplanan divanda oğlu Korkud'tan saltanatı resmen devralarak 22 Mayıs 1481' tahta çıktı⁴⁸. Yanında bulunan vezirlere, beylere, paşalara bol miktarda armağanlar ve hil'atler verdi⁴⁹. İshak Paşa'yı Vezir-i Azam'lığa getirdiği gibi isyanı bastırmak için verdiği sözleri ve yaptığı atamaları kabul etti. Ayrıca İstanbul'a geldiği sırada yeniçerilerin telkinleriyle geri göndermek zorunda kaldığı Hamza Beyoğlu Mustafa Paşa'yı vezir yaptı⁵⁰.

8 Rebiülevvel (7 Mayıs)'de babasının ölüm haberini alan Cem Sultan, başta Karamanî Mehmet Paşa olmak üzere kendisine taraftar olanların neredeyse tamamının yeniçerilerin çıkardığı isyanda öldürülmesi⁵¹ ve o sırada İstanbul muhafızı olan İshak Paşa'nın kendisinin İstanbul'a gelişini önlemek için önlemler alması sebebiyle İstanbul'a yönelmek yerine emrinde bulunan Karaman askerleri ve Turgud Türklerinden oluşan⁵² bin kişilik⁵³ maiyetiyle birlikte Bursa'ya yöneldi. Cem Sultan'ın Bursa'ya hareket ettiğini haber alan II. Bayezid, Ayas Paşa'yı iki bin kişilik bir kuvvetle⁵⁴ Bursa'ya gönderdi. Cem Sultan, Ayas Paşa kumandasındaki orduyu 28 Mayıs'ta Kaplıca Bayırında mağlub etti. Daha sonra Bursa'ya girerek⁵⁵ adına hutbe okutup para bastırdı.

⁴⁶ Sydney N. Fisher, **Sultan Bayezid Han (The Foreign Relations of Turkey) 1481-1512**, çev: Hazal Yalın, Kitap yayınevi, İstanbul 2014, s. 20.

⁴⁷ Tansel, a.g.e., s. 20-21.

⁴⁸ Tansel, a.g.e., s. 22.

⁴⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 191.

⁵⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 193.

⁵¹ Nicolea Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul 2005, s.204.

⁵² Vural Genç, **"Acem'den Rum'a": İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği Ve Heşt Behîşt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 590.

⁵³ Cem'in topladığı kuvvetlerle ilgili farklı kaynaklarda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. Bkz. Vakıat-ı Sultan Cem, s.10; bin kişilik bir kuvvet. bkz. Fisher, a.g.e. s.24; 20 bin kişilik bir kuvvet. Bak. Jorga, a.g.e. s.205; birkaç bin kişilik bir kuvvet. bkz. İsmail H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.I, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, s.401; dört bin kişilik bir kuvvet. Bkz. Hoca Saadettin Efendi, a.g.e. s.194; ağır ve kalabalık bir ordu. Bkz. İbn Kemâl, a.g.e. s. 11; hayli asker Bursa'ya akıttı.

⁵⁴ İdris-i Bidlîsî, Heşt Behîşt'inde bu rakamı 10 bin olarak telaffuz etmektedir. Bkz. Genç, a.g.t. s. 590.

⁵⁵ Bazı kaynaklara göre Cem bizzat savaşa katılmıştır. Bkz. Vakıat-ı Sultan Cem, s.10. bkz. İbn Kemâl, a.g.e., s. 13. Bkz. Neşrî, a.g.e. s.207.; Bazı kaynaklara göre de Cem'in ordusuna Gedik Nasuh kumanda etmiş Cem birkaç gün sonra Bursa'ya gelmiştir. Bkz. Hoca Saadettin, a.g.e. s. 194. bkz. Danişmend, a.g.e. s. 401. Bkz. Ahmet Refik Altınay, **Sultan Cem**, İstanbul 2001, s. 15.

Cem Sultan'ın Bursa'yı ele geçirmesi üzerine II. Bayezid, 20 bin kişilik bir kuvvetle Yenişehir'e doğru harekete geçti⁵⁶. II. Bayezid, Cem Sultan'ın Lalası Aştinoğlu Yakub Bey'le önceden tanışıklığı olduğu için, kendisine mektuplar gönderterek Cem Sultan'ı Karaman'a doğru yola çıkarıp Yenişehir ovasında ordunun karşısına çıkardığı takdirde kendisinin takdirini kazanacağını, Anadolu beylerbeyliğinin yanı sıra yüz bin akçe mahsullü köylerin de kendisine temlik edileceğini vaat etti⁵⁷. Cem Sultan II. Bayezid'in kalabalık bir orduyla Üsküdar'dan hareket ettiğini haber alınca babasının halası ve Sultan Çelebi'nin kızı olan Selçuk Sultan'ı ulemanın ileri gelen kişileri olan Molla Ayas ve Şükrullahoğlu Ahmet Çelebi ile birlikte II. Bayezid'e gönderdi. Selçuk Sultan II. Bayezid'dan iki kardeş arasında kardeşkanının dökülmemesi ve Müslümanların birbirlerine kıymaması için Rumeli topraklarının kendisinde kalmasını, Anadolu topraklarının ise Cem Sultan'a verilmesini istedi⁵⁸. Ancak II. Bayezid, *"bir devlette iki padişah olamaz, asker içinde iki kumandan olamaz"* diyerek kendisini geri çevirdi⁵⁹.

Cem Sultan II. Bayezid'in cevabını öğrenince lalası Aştinoğlu Yakub Bey'in telkinleriyle Yenişehir'e doğru hareket etti. II. Bayezid'de maiyetiyle birlikte Yenişehir ovasına geldi. O esnada daha önce Pulya'nın fethine görevlendirilmiş olan Gedik Ahmet Paşa karargâha gelerek padişahın huzuruna çıktı. II. Bayezid kendisine iltifatlarda bulunarak orduya kumanda etmesini istedi⁶⁰. 20 Haziran 1481 Cumartesi⁶¹ günü iki ordu Yenişehir ovasında karşı karşıya geldi⁶². Aştinoğlu Yakub Bey'in ihanetiyle birlikte ağır bir yenilgi alan Cem Sultan Konya'ya çekildi⁶³. Diğer taraftan Cem Sultan'ı takip eden II. Bayezid, Konya'ya ulaştığında, Cem Sultan'ın Mısır'a gitmek için hareket ettiğini öğrendi. Bunun üzerine oğlu Şehzade Abdullah'ı Cem Sultan'ın yerine Konya valisi olarak tayin etti. Gedik Ahmet Paşa'yı da Cem Sultan'ı yakalaması için görevlendirdi. Dulkadiroğlu Alaüddevle'ye de bir mektup göndererek zaferinden bahsedip, Cem Sultan'ın o taraflara gelirse yakalanmasını istedi.

⁵⁶ Mahmut Ak ve Kürşat Akalan, **Cem Sultan**, İstanbul 2010, s. 48.

⁵⁷ Hoca Saadetdin Efendi, a.g.e.,s. 195. Gelibolulu Mustafa Âli, ,a.g.e., v. 174.; Altınay, a.g.e., s.15-16.

⁵⁸ Hoca Saadetdin Efendi, a.g.e.,s. 196.

⁵⁹ İbn Kemâl. . a.g.e., s. 17.

⁶⁰ Genç, a.g.e. s. 594.

⁶¹ İsmail Hami Danişmend'e göre bu tarih 20 Haziran (22 Rebi'ül-ahir) Çarşamba günüdür.

⁶² Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solakzade Tarihi**, İstanbul 1297, s.275

⁶³ Ak ve Akalan, a.g.e., s. 52.

Cem Sultan durumun farkında olduğu için Konya'ya varduktan üç gün sonra 28 Haziran'da kırk kişilik maiyetiyle birlikte Konya'yı terk ederek Şam'a doğru hareket etti. Gedik Ahmet Paşa Cem Sultan'ın Ereğli'yi geçip Osmanlı topraklarını terk ettiğini öğrenince İstanbul'a döndü⁶⁴. İstanbul'a döndüğünde, Cem Sultan'ı takip edip yakalamakta gevşek davrandığı için hapsedildiyse de Vezir'i azam İshak Paşa ve Hersekoğlu Ahmet Paşa'nın çabalarıyla hapisten kurtuldu⁶⁵.

25 Eylül'de Kahire'ye ulaşan Cem Sultan, buradayken ağabeyine sıkıntıda olduğunu belirten bir mektup yazdı. Mektubunda "Mürüvetli Padişahım" diyerek ağabeyin padişahlığını kabul ettiği gibi, Bursa civarındaki bazı yerlerin ve Anadolu'nun kendisine verilmesini rica etti⁶⁶. Ağabey cevabında; padişahlık iddiasından vazgeçmesi halinde kendisine yılda on kere yüz bin akçe maaş bağlayacağını bildirdi. Ancak saltanat hırsı devam eden Cem Sultan bunu kabul etmedi⁶⁷. Kahire'de dört ay kaldıktan sonra aralık ayında, Kayıtbay'dan izin alarak hacca gitti⁶⁸. Hac farızasını yerine getirdikten sonra 12 Mart'ta Kahire'ye geri döndü⁶⁹.

Karamanoğulları'nın Fatih zamanında ele geçirilmesinden sonra Pir Ahmet Bey ölmüş, kardeşi Kasım Bey de Akkoyunlulara sığınmıştı. II. Bayezid ile Cem Sultan arasındaki mücadele Kasım Bey'i Karamanoğulları devletini yeniden kurmak için ümitlendirdi. Yakub Beyden izin alarak Taşili'ne geldi. Burada Varsak, Turgudlu beyleriyle Karaman beylerinden arta kalanları etrafında toplayarak Konya'ya doğru hareket etti⁷⁰. Pervane çayırına geldiğinde Karaman beylerbeyi Hadım Ali Paşa idaresinde bulunan kuvvetleri bozguna uğrattı ardından da Konya'ya gelip burasını kuşattı⁷¹. Kasım Bey'in Konya'yı kuşattığı haberi payitahta ulaşınca II. Bayezid her ihtimale karşılık Gedik Ahmet Paşa'nın oğlunu sarayda rehin tutarak kendisini emrindeki askerlerle birlikte Konya'ya gönderdi⁷².

Kasım Bey, Gedik Ahmet Paşa'nın Afyonkarahisar'a geldiğini haber alınca Taşili'ne çekildi. Konya'ya gelen Gedik Ahmet Paşa buradan da kuvvet alarak Taşili'ne doğru

⁶⁴ Uzunçarşılı, a.g.e. s.165.

⁶⁵ Danişmend, a.g.e. s.406-407.

⁶⁶ Münevver Okur Meriç, **Sultan Cem, Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri**, PYS Vakıf Sistem Matbaa, Ankara 2006, s.86.

⁶⁷ Uzunçarşılı, a.g.e. s.165-166., Meriç, a.g.e., s.86., Tansel, a.g.e., s. 36.

⁶⁸ Meriç, a.g.e., s.87-88.

⁶⁹ Ak ve Akalan, a.g.e., s. 61.

⁷⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s.204., Uzunçarşılı, a.g.e. s.166.

⁷¹ Genç, a.g.e. s. 596.

⁷² Cihan Çimen, **Anonim Tevarih-i Ali Osman, (Kuruluştan 1487'ye kadar)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul 2006, s.134.

ilerlerken, Kasım Bey'in Tarsus'a kaçtığı haberi geldi. Bunun üzerine maiyetiyle birlikte Silifke'ye geçti. Kasım Bey, Gedik Ahmed Paşa'nın orduda zahirenin az olmasından dolayı Hadım Ali Paşa'yı zahire tedariki için Mut'da bıraktığını haber alınca Hadım Ali Paşa'yı tek yakalamak için harekete geçti. Bu durumdan önceden haberdar olan Hadım Ali Paşa, Gedik Ahmed Paşa'dan yardım istedi. Hızlıca hareket eden Paşa öğlen vakti Kasım Bey'in kuvvetlerine yetişti. Girişilen mücadelede Paşa bir netice elde edmedi. Akşam olunca da karanlıktan faydalanan Kasım Bey, Tarsus'a çekildi. Gedik Ahmet Paşa bir süre kendisini takip ettiyse de yakalayamadı. Kışın gelmesi nedeniyle de Larende'ye gelerek kışı burada geçirmek için konakladı⁷³.

Tek başına bir şey yapamayacağını anlayan Kasım Bey, hac farızasını yerine getirip Kahire'ye dönen Cem Sultan'a⁷⁴ saltanatı ele geçirmesi için davetnâmeler gönderdi. Gönderdiği mektupların kimisini Gedik Ahmet Paşa ağzından, kimisini paşalar ağzından yazıyordu⁷⁵. Güya Osmanlı askeri II. Bayezid'e yüz çevirmiş olduğundan, daha fazla oyalanmayıp bu tarafa gelirse Osmanlı tahtına oturma olanağı doğacaktı. Diğer taraftan II. Bayezid'e yüz çeviren ve bir kısım askeri kendi tarafına çeken Engüri (Ankara) beyi Mehmed Bey de Kasım Bey'i destekler nitelikte mektuplar gönderiyordu⁷⁶. Hâlâ içinde saltanat sevdasını taşıyan Cem Sultan, Kayıtbay'dan izin alarak 26 Mart 1482'de⁷⁷ yanına bir miktar asker ve para aldıktan sonra Kahire'den ayrıldı. 4 Mayıs'ta Adana'ya gelen Cem Sultan⁷⁸, burada Kasım Bey ve Mehmed Bey tarafından samimi bir şekilde karşılandı. Burada yapılan görüşmeler neticesinde iki taraf arasında bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre Kasım Bey, Cem Sultan'ın saltanatı ele geçirmesine yardım edecek, Cem Sultan da eğer saltanatı ele geçirirse bütün Karaman topraklarını Kasım Bey'e verecek, Kasım Bey ise ölene kadar Cem Sultan'a itaat edecekti⁷⁹.

Yapılan anlaşmadan haberdar olan II. Bayezid bu gelişmelerin Gedik Ahmet Paşa'nın ikili oyunu ve müsamahası sonucu ortaya çıktığını düşündü⁸⁰. Derhal bir ferman çıkartarak,

⁷³ Hedda Reindl, **II. Bayzid ve Çevresi Hükümdarın Adamları**, çev: Ali Suat Ürgüplü, Arvana, İstanbul 2014, s. 101-102. ;Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s.245., Uzunçarşılı, a.g.e. s.167.

⁷⁴ İbn Kemâl. . a.g.e., s. 24.

⁷⁵ Neşri, a.g.e., s. 209.

⁷⁶ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.207.

⁷⁷ Ak ve Akalan, a.g.e., s. 63.

⁷⁸ Vakıat-ı Sultan Cem, s.16.

⁷⁹ Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, v.6., Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.208., Tansel, a.g.e.,s. 37-38., Ak ve Akalan, a.g.e., s. 64.

⁸⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.208-209.

İstanbul muhafızı İshak Paşa'ya mevcut askerler ile Yenişehir ovasına gelmesini, Rumeli beylerbeyi Davut Paşa'ya Sofya'ya giderek olası bir Üngürüs (Macar) saldırısına karşılık gerekli tedbirleri almasını⁸¹, Gedik Ahmet Paşa'ya ise Şehzade Abdullah'a bir fenalık gelmemesi için Konya'dan Karahisar'a götürmesini ve emniyeti sağlandıktan sonra yanında bulunan askerlerle birlikte hiç beklemeden gelip orduya katılmasını bildirdi⁸². Kendisi de kapıkulu askeriyle birlikte Konya'ya doğru harekete geçti⁸³. Cem Sultan, Kasım Bey ve Mehmed Bey'in birlikleri müşterek hareket ederek 27 Mayıs'ta Konya'yı kuşattılar⁸⁴. Bu esnada Konya'yı muhafaza etmesi için Karaman beylerbeyi Ali Paşa ve damadı Mustafa Bey beş yüz kadar bir kuvvetle görevlendirilmişti⁸⁵. II. Bayezid'in kalabalık bir orduyla Konya üzerine geldiğini haber alan Mehmed Bey, kuşatmadan bir netice alınamayacağını anladığından Cem Sultan'dan, Ankara'da bulunan ailesini almak için izin istedi⁸⁶. Ankara'ya ulaştığında aile ve akrabalarının İstanbul'a götürüldüğünü öğrenen Mehmed Bey⁸⁷, Sivas beyi Karagöz Bey'in şehri muhafaza etmesinden dolayı da şehre giremedi⁸⁸. Dahası II. Bayezid'in kuvvetlerine katılmak için Çubuk Ovası'ndan geçen Rûmiye-i Suğra beylerbeyi Süleyman Paşa tarafından yakalanarak öldürüldü⁸⁹. Mehmed Bey'in akıbetini öğrenen Cem Sultan, Süleyman Bey'i yakalamak için Konya muhasarasını kaldırarak 8 Haziran'da Ankara'ya geldi. Ancak Ankara'ya geldiğinde Süleyman Bey'in oradan ayrıldığını öğrendi, yakalama ümidi olmayınca Ankara'yı kuşattıysa da bir netice elde edemedi⁹⁰. Bu arada II. Bayezid, orduyla birlikte Konya'ya doğru hareket ederken Cem Sultan ve Kasım Bey'in Ankara'yı kuşattığını haber aldı ve ordunun yönünü bu tarafa çevirdi. II. Bayezid'in kalabalık bir orduyla Ankara'ya yaklaştığını haber alan Cem Sultan, Kasım Bey ile birlikte Taşili'ne çekildiler⁹¹. Cem Sultan'ın çekildiğini öğrenen ve Mogan gölü kenarına konan II. Bayezid İskender Paşa'yı beş bin kişilik bir kuvvetle Cem Sultan'ı takip etmesi için gönderdi. Ancak Cem Sultan'ı takibinden bir netice elde edemeyen İskender Paşa, Karaman'da bulunan II. Bayezid'in yanına döndü⁹².

⁸¹ Tansel, a.g.e.,s. 38.

⁸² Solakzade, a.g.e, s.280.

⁸³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.208-209.

⁸⁴ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.210.

⁸⁵ Vakıat-ı Sultan Cem, s.17.

⁸⁶ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.210.

⁸⁷ Genç, a.g.e. s. 605.

⁸⁸ Tansel, a.g.e.,s. 39.

⁸⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.210., Tansel, a.g.e.,s. 39., Genç, a.g.e. s. 605.

⁹⁰ Vakıat-ı Sultan Cem, s.17.

⁹¹ Vakıat-ı Sultan Cem, s.18.

⁹² İbn Kemâl. . a.g.e., s. 35-37., Ak ve Akalan, a.g.e., s. 67.

II. Bayezid, Cem Sultan meselesini kökünden halletmek istiyordu. Bunun içinde kendisiyle elçiler vasıtasıyla birkaç kez görüşerek tekliflerde bulundu. Ancak Cem Sultan, bütün bu teklifleri kabul etmeyerek kardeşine bir mektup gönderdi⁹³. Mektubunda Cem Sultan, toprak talebinde ısrarlı olduğunu bildirince, II Bayezid, Hersekoğlu Ahmet Paşa'yı Anadolu askeriyle birlikte üzerine gönderdi⁹⁴. Bu esnada Cem Sultan ve Karamanoğlu Kasım Bey eğer kaçmak gerekirse hangi tarafa gitmek daha münasip olur onu tartışıyorlardı. Cem Sultan, İran ya da Şam taraflarına gitmeyi düşünüyordu⁹⁵. Ancak Kasım Bey, Cem'e, İran veya Şam yolunu güvensiz gösterip, Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi gibi denizden Rumeli tarafına geçmesini tavsiye etti ve onu buna inandırdı. Kasım Bey'in asıl amacı eğer Cem Sultan, Rumeli tarafına geçerse bu tarafta yaşanacak bir kargaşada, II. Bayezid'in bu tarafa yönelmesi gerekecek, bu durumda kendisi de rahatlıkla Karaman'a hâkim olabilecekti⁹⁶. Kasım Bey'in hilesinden habersiz olan Cem Sultan⁹⁷, kendi adamlarından birini Rodos şövalyeleri tarikatı re'isi Pierre d'Aubusson'a göndererek yardımını istedi. Ancak elçi yolda II. Bayezid'in adamları tarafından yakalandı ve öldürüldü. Ele geçirilen belgelerden de Cem Sultan'ın maksadı anlaşıldı⁹⁸. Cem Sultan'ın Rodos'a kaçma planının anlaşılması ve kendisinin de Korikos⁹⁹ sahili tarafında olduğunu tahmin edilmesi üzerine II. Bayezid, kendisinin ölü ya da diri yakalanması emriyle bir süvari fırkası gönderdi¹⁰⁰. Diğer taraftan Cem Sultan'ın Rodos'a gönderdiği adamından bir haber alınamayınca, Kasım Bey, Pierre d'Aubusson'a yazdığı bir mektubunu, Doğan Bey adında ki adamına vererek, Frenk Süleyman ile birlikte gerekli izin ve gemi tedariki için, elçilik göreviyle Rodos'a gönderdi. Cem Sultan'ın elçileri 10 Temmuz'da Rodos'a ulaştılar ve şövalyeler meclisine kabul edildiler. Mecliste, Frenk Süleyman Cem Sultan'ın Rodos'ta geçici olarak misafir edilmesini, onun ve beraberindekilerin Rodos'a serbestçe girip çıkmalarını sağlayacak bir

⁹³ TSM Arşivi E II. 988. Mektup için bkz. İsmail H. Ertaylan, **Sultan Cem**, İstanbul 1950, s.127. Anlamı için bkz. Meriç, a.g.e., s.110-111.

⁹⁴ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.212.

⁹⁵ Vakıat-ı Sultan Cem, s.19.

⁹⁶ Şikârî, Karamannâme'ye göre ise Cem Sultan'ın Rumeli'ye geçme fikrini kendi adamlarından Frenk Süleyman vermiştir. Kasım Bey, Cem Sultan'a Taşili'nde birlikte kalması yönünde telkinlerde bulunmuş ise de Cem Sultan kendisini dinlemeyip Frenk Süleyman'ın yardımıyla Rodos'a gitmiştir. Şikârî, **Karamannâme, Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi**, haz: Metin Sözen ve Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, s.239-245.

⁹⁷ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s.212.

⁹⁸ L.Thuasne, **Dişem-Sultan**, Fils de Mohammed II, Frere de Bayezid II (1459-1495), Paris 1892, s.56.

⁹⁹ Silifke ile Mersin arasında müstahkem kız kulesi, Silifke'nin güneyinde Ak Liman kıyısında bir yerdir.

¹⁰⁰ Meriç, a.g.e., s.116.

izin belgesi- ahid-name¹⁰¹ verilmesini bildirdi¹⁰². Şövalyeler meclisi Cem Sultan'ın bu müracaatının, Osmanlı Devleti'yle olan münasebetlerinin düzenlenmesi bakımından kaçırılmayacak bir fırsat olduğunu, elde edecekleri faydaların oldukça fazla olacağını bildikleri için anlaşmayı kabul edip onun istediği anlaşmayı hazırladılar¹⁰³.

Anlaşmaya göre; Cem Sultan ve adamlarının malları, paraları ve her türlü eşyaları güvence altında olacak, kendileri de Rodos'a serbestçe girip kalabileceklerdi¹⁰⁴. Bu arada Cem Sultan, Hersekzade Ahmet Paşa'nın geldiğini bildiği için, karada daha fazla duramayacağını anladı ve Kasım Bey'le vedalaştıktan sonra Korikos (Korkos) kalesi yakınlarından otuz kadar adamıyla küçük bir gemiye binerek 17 Temmuz'da denize açıldı¹⁰⁵. Denize açıldıktan bir gün sonra Anamur limanında Frenk Süleyman'ın da içinde bulunduğu Don Alvaro de Zuniga kumandasındaki üç gemiye binerek Rodos'a doğru hareket etti¹⁰⁶. 30 Temmuz'da Rodos'a ulaşan Cem Sultan için çok ihtişamlı bir karşılama merasimi düzenlendi. Karaya çıktığında başta Pierre d'Aubusson olmak üzere bütün şövalyeler tarafından saygıyla karşıladı.

Rodos şövalyeleri beyi P. d'Aubusson Cem Sultan'a dost görünerek ondan azami surette faydalanmak istemekteydi. Kendisini Fransa'ya gitmesi için ikna ettikten bir gün sonra 31 Ağustos'ta kendisine görkemli bir veda ziyafeti tertip etti. Bu ihtişamlı gecede kendisiyle bir anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre; eğer hükümdar olursa Rodos'tan alınan adaları ve Hristiyanlara ait her şeyi geri verecek, şövalyeler ile daimî barış içinde olacak, Hristiyan gemilerine Türk limanlarında ticaret serbestisi verilecek, Rodoslular gümrük ve tuz rüsumlarından muaf tutulacak, şövalyeler Türkiye'den her yıl kadın-erkek 300 Hristiyan esir satın alabilecek, kendisine yapılan masraflar karşılığında yılda 150 bin duka altın verecekti¹⁰⁷. Cem Sultan, bu anlaşmadan başka bir senet ve bir de vekâletname imzaladı. İmzaladığı senede göre, Cem Sultan, Fransa'ya kendi isteği ile gitmek istiyor ve bunun içinde d'Aubusson'a defaatle müracaatta bulunuyordu. Vekâletnamede ise d'Aubusson, Cem Sultan adına Sultan II. Bayezid ile her türlü anlaşma yapabilecekti¹⁰⁸. Cem Sultan

¹⁰¹ Ahid-name için bakınız, Thuasne, a.g.e., s.67., Altınay, a.g.e., s. 33-34.

¹⁰² Meriç, a.g.e., s.118., Thuasne, a.g.e., s.56.

¹⁰³ Tansel, a.g.e.,s. 42.

¹⁰⁴ Meriç, a.g.e., s.118-119.

¹⁰⁵ Ak ve Akalan, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁶ Vakıat-ı Sultan Cem, s.20.

¹⁰⁷ Meriç, a.g.e., s.132.

¹⁰⁸ Altınay, a.g.e., s. 45.

Fransa'ya gittiğinde XI. Louis ve Korvin Matyas'ın yardımlarıyla Macaristan üzerinden Rumeli tarafına geçmeyi ümit ediyordu¹⁰⁹.

II. Bayezid, Cem Sultan'ın Rodos'a sığınmasından sonra, Osmanlı Devleti aleyhine kullanılacağını bildiği için derhal Rodoslularla bir anlaşma yapılmasını istedi. Kasım 1481 yılında bir heyeti ateşkes görüşmelerini yapmak ve barış görüşmeleri için de bir heyetin İstanbul'a gönderilmesini bildirmek için Rodos'a gönderdi. Cem Sultan'ın Fransa'ya gönderdikten bir gün sonra 2 Eylül 1482 de Rodos şövalyeleri beyi d'Aubusson iki adamını, Frere Leonard du Prat ve Frere de Gui de Montarnauld'u barış görüşmeleri için II. Bayezid'e gönderdi¹¹⁰. Görüşmeler neticesinde yapılan anlaşmaya göre; 1. Rodoslularla olan bütün düşmanlıklara son verilecek, 2. Her iki ülke arasında ticaret serbest olacak ve gümrük tarifeleri uygulanacak, 3. Birbirlerine kaçan köleler eğer din değiştirmedilerse geri verilecek, din değiştirenler ise 20 altın karşılığı satın alınacak, 4. Halikarnas'ta bulunan bodrum kalesi, kaçaklar için serbest sığınacak yer kabul edilecek, 5. Anlaşma sadece Sultan II. Bayezid'in ölümüne kadar geçerli olacak¹¹¹. Anlaşmadan sonra II. Bayezid, kıymetli hediyelerle birlikte kendi elçisi olan Çakır Edhem'i de¹¹² elçilerle birlikte Rodos'a gönderdi¹¹³. 2 Aralık'ta adaya ulaşan elçilerin getirdiği anlaşmayı üstadı azam P. d'Aubusson ve tarikat meclisi onaylayarak kabul etti. Ayrıca II. Bayezid'in elçisiyle Cem Sultan için bir görüşme yapan d'Aubusson 7 Aralık 1482'de kendisiyle bir anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre; Cem Sultan'ın masrafları için II. Bayezid her sene 1 Ağustos'ta Rodos beyine kırk beş bin Venedik dukası verecek ve geçen seneninkini de yine aynı miktarda kırk gün içerisinde ödeyecekti, ancak daha sonra bu rakam yapılan görüşmeler neticesinde kırk bine indirildi¹¹⁴. Bununla birlikte d'Aubusson Cem Sultan'ın geçimini temin edip kendisini muhafaza edecekti¹¹⁵. Yapılan bu anlaşmayı d'Aubusson 4 Nisan 1483 yılında gönderdiği mektupla II. Bayezid'e bildirdi¹¹⁶.

¹⁰⁹ Ak ve Akalan, a.g.e., s. 78.

¹¹⁰ Vatn, a.g.e., s. 154.

¹¹¹ Vatn, a.g.e., s. 160.; Zinkeisen, a.g.e., s. 346.

¹¹² İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Cem Sultan'a Dair Beş Orijinal Vesika", **Belleten**, c. XXIV, sa. 95.(Temmuz 1960) TTK Basım Evi, Ankara 1995, s. 457-484.; Meriç, a.g.e., s.136. gönderilen elçinin isminin Hüseyin Bey olduğunu, Lefort, a.g.e., s. 123.; Ak ve Akalan, a.g.e., s. 90. sözü edilen elçinin isminin Hayreddin bey olduğunu zikretmektedirler.

¹¹³ Altınay, a.g.e., s. 47-48.

¹¹⁴ Jakoues Lefort, **Dokuments Grecs Dans Les Archives de Topkapı Sarayı, Contribution a l'histoire de Cem Sultan**, çev: Hatice Gonnet, Topkapı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan'ın Tarihine katkı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s. 123.

¹¹⁵ Altınay, a.g.e., s. 48-49.; Ertaylan, a.g.e., s. 155-156.

¹¹⁶ Mektup için bkz. Lefort, a.g.e., s. 150.

Cem Sultan, 1495 yılında ölümüne kadar on iki yıldan fazla bir süre Avrup’da kaldı. Fiilen Rodos şövalyelerinin himayesinde bulunan Cem Sultan, önce Fransa’da ardından 1489 yılında götürüldüğü Papa’nın elinde bir tutsak olarak yaşadı. 1495 yılında tekrar Fransa Kralına teslim edildikten hemen sonra da vefat etti. Naaşı ölümünden çok sonra 1499 yılında ancak Bursa’ya getirildi ve buraya defnedildi. Cem Sultan, Avrupa’da kaldığı süre zarfında kendisini esir alanlar tarafından II. Bayezid’e karşı güçlü bir siyasi araç olarak kullanıldı. Ayrıca II. Bayezid ile Avrupa devletleri arasındaki diplomatik görüşmelerinin de temelini teşkil ediyordu¹¹⁷.

Cem Sultan’ın Rodos’a oradan da Fransa’ya gitmesi üzerine Cem Sultan’dan ümidi kesilen Karamanoğlu Kasım Bey tek başına bir şey yapamayacağını anlayınca¹¹⁸ Anadolu’da bulunan II. Bayezid’den affını istedi. II. Bayezid’de İçel Beyliğinin bir kısmını Osmanlı hâkimiyetinde kalmak şartıyla kendisine verdi¹¹⁹.

Yaşanan bu hadiselerden sonra 14 Kasım 1482’de vezirleriyle birlikte Edirne’ye geçen II. Bayezid, Cem Sultan taraftarı olduğunu düşündüğü Gedik Ahmed Paşa’yı idam etti. Kayın pederi olan Vezir-i Azam İshak Paşa’yı da görevinden azledip Selanik’e gönderdi. Mayıs 1483 yılında da Anadolu ve Rumeli askerleriyle birlikte Filibe’ye geldi. Buradayken Tuna kenarında bulunan ve babası tarafından fethedildikten sonra yıkılan kaleleri tamir ettirdi. Zira bu kaleler, Batı’ya yapılacak seferler için oldukça önem arz etmekte idi¹²⁰.

II. Bayezid döneminde, Osmanlı Devleti’nin kuzey sınırında bulunan Memlûklularla da 1485’ten 1490 yılına kadar beş sene süren bir mücadele yaşandı. II. Bayezid, Doğu değil babası gibi Batı’yı esas alan ağırlıklı bir siyaset izleme anlayışında olduğundan dolayı girişilen bu mücadeleye bizzat katılmadı. Ayrıca Memlûklularla doğrudan bir mücadele içine girmenin bir fayda sağlamayacağını da farkındaydı¹²¹. Hesekeoğlu Ahmed Paşa ve İskender Bey’in esir düşüp serbest bırakıldığı bu mücadelelerde kumanda heyeti arasındaki

¹¹⁷ Aikatarini Dimitriadou, **The Heşt Bihişt of Idris Bidlisi: the reign of Bayezid II (1481-1512)**, Ph.D, The University of Edinburg 2000, s.9.

¹¹⁸ Ertaylan, a.g.e., s. 162.

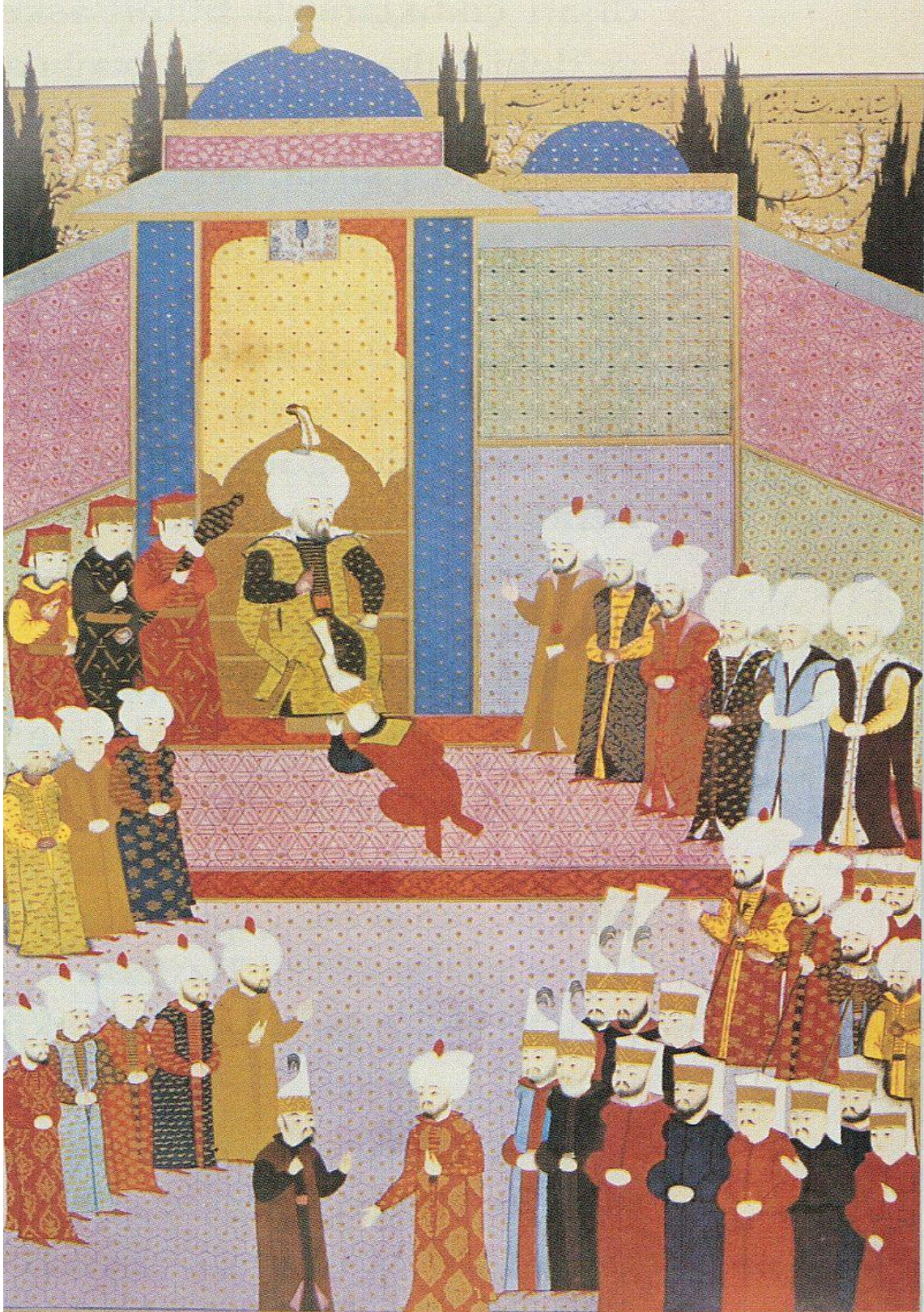
¹¹⁹ Şehabettin Tekindağ, “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri”, **Tarih Dergisi**, C. 13, S. 17-18, Ankara 1963, s. 43-76.; Danişmend, a.g.e., s.416. Şikârî’ye göre Karamanoğlu Kasım Bey, bundan sonra 22 yıl daha yaşamış, Yavuz Sultan Selim zamanında Karaman valisi Ali Paşa’nın teşvikiyle Karaman beylerinden Hucantioğlu’na zehirleterek öldürtülmüştür. Şikârî, a.g.e., s. 244-245.

¹²⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Değerli Vezir Gedik Ahmed Paşa II. Bayezid Tarafından Niçin Katledildi?”, **Belleten**, cilt. XXIX, sa. 115, TTK, Ankara 1965, s. 491-498. Reindl, a.g.e. s. 106-107.

¹²¹ Feridun Emecen, “II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar”, **Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat**, içinde, Kapı Yayınları, İstanbul 2020, s. 141.

görüş ayrılığı, çekememezlik ve Dulkadiroğlu Alauddevle'nin izlemiş olduğu ikiyüzlü siyaset nedeniyle bir netice elde edilemediği gibi sonucunda da Memlûklar lehine görünen bir anlaşma yapıldı. Nisan 1490 yılında yapılan antlaşmaya göre; Haremeyn-i Şerifeyn (Mekke ve Medine) evkafına kalmak şartıyla Adana ve Tarsus kaleleri Memlûklulara bırakıldı. Gülek her iki taraf arasında sınır kabul edildi. Böylece Çukurova Memlûklulara bırakılmış oldu¹²².

¹²² Ayrıntılı bilgi için bkz. TSM Arşivi, E. 5972.; TSM Arşivi, E.5844; TSM Arşivi, E.5844; TSM Arşivi, E.5844.; TSM Arşivi, E.9625.; TSM Arşivi, E.11356.; TSM Arşivi, E.6201.; ŞehabeddinTekindağ, “ II. Bayezid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi İlk Osmanlı Memlûklı Savaşları, **Belleten**, C. 31, S. 123, 1967, s.345-373.; Sahai Har-el, **Ortadoğu’da Hâkimiyet Mücadelesi Osmanlı Memlûk Savaşı 1485-1491**, çev: Gül Çağlı Güven, Alfa, İstanbul 2019.; Donado da Lazze, **Historia Turchesca (1300-1514)**, Tanıtan, I. Ursu, Bucursti 1909.; Colin Imber, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Şekil: Giriş 1.1. Sultan II. Bayezid'ın Tahta Çıkışı¹²³

¹²³ Mahmut Ak ve Kürşat Akalan, **Cem Sultan**, İstanbul 2010.

D. Dönemin Diğer Hususiyetleri

Osmanlı tarihçiliğinde II. Bayezid dönemi, genel itibari ile fetihler açısından durgun bir devir olarak nitelendirilir. Ayrıca tarihçiler arasında, büyük askeri faaliyetlerin bir-iki örnek hariç görülmemesi sebebiyle de “çekingen ve barışçı” bir siyasetin izlendiği, gazanın durduğu kanaati hâkimdir.¹²⁴ II. Bayezid dönemiyle ilgili öne sürülen başka bir görüş ise; onun hoşgörülü ve açık fikirli olmayıp tutucu bir tavır sergilediği, babasının önem verdiği Batı kültürü temelli uygulamalardan kaçındığı ve Doğu kültürünü onun yerine ikame ettiği; bütün bunların da dönemin genel siyasi havasına yansıdığı¹²⁵ şeklindedir. Özellikle babasının, bazıları aşırıya kaçan reformlarını dengelemeye çalışırken etrafında toplanan ve bir önceki dönemle hesaplaşmak isteyen zümrelerin arzularına göre uygulamaların devreye sokulduğu; bu sebeple söz konusu dönemi “tepki devri” olarak tanımlamak gerektiği de öne sürülür¹²⁶. Bundan başka II. Bayezid döneminde; büyük stratejilerin oluşturulduğu¹²⁷, donanma işlerine önem verilerek büyük bir deniz gücü teşkil edildiği, dünya meselelerine olan ilginin daha çok arttığı, Batı’yla diplomatik ilişkilerin bir hayli yoğunlaştığı, Osmanlı klasik kültürünün adeta temellerinin atıldığı ve Doğu Rönesans’ı yaşandığı gibi daha farklı kanaatler de mevcuttur¹²⁸.

Feridun Emecen’in belirttiği gibi II. Bayezid’in şahsi dünyasıyla devletin siyasi yönelimi arasında bir paralellik bulunmaktadır. Baş döndürücü bir dönemin ardından gelen saltanatı, askeri ve siyasi bakımdan küçümsense de doğrudan onun şahsiyetiyle bağdaşır bir görünüm arz etmektedir. O nedenle II. Bayezid’in şahsi kişiliğini ve nasıl bir ortamda yetiştiğini iyi anlamak gerekmektedir. Fatih Sultan Mehmed’in üç oğlundan en büyüğü olan II. Bayezid’in annesi Arnavut asıllı olduğu tahmin edilen Gülbahar Hatundur. Doğum tarihi kaynaklarda farklı olarak zikredilse de genel itibariyle babasının ilk saltanatının hemen sonrası olan 1448 yılı kabul edilir. Çocukluğu babasının sancakbeyi olarak görev yaptığı Manisa’da geçmiştir. Babasının saltanata çıkmasından sonra 1457 yılında Edirne’de kardeşi Mustafa ile birlikte sünnet edilmiş ve Amasya’ya sancakbeyi olarak gönderilmiştir. Dokuz yaşında, yanında annesi olduğu halde gittiği Amasya’da tahta çıktığı 1481 yılına kadar idareci olarak görev

¹²⁴ Feridun Emecen, “II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar”, **Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat**, içinde, Kapı Yayınları, İstanbul 2020, s. 141.

¹²⁵ Şerafettin Turan, “Bayezid II”, **DİA**, C. 5, İstanbul 1992, s. 234-238.

¹²⁶ Emecen, a.g.e., s.142.

¹²⁷ Reha Bilge, **II. Bayezid Deniz Savaşları ve Büyük Strateji**, Giza yayınları, İstanbul 2012, s. 52.

¹²⁸ Emecen, a.g.e., s.142.

yapmıştır¹²⁹. Yaklaşık yirmi beş yıl kaldığı Amasya’da iyi bir eğitim almış Arapça, Farsça, tarih, şiir, edebiyat, hat ve riyaziye konularında kendisini yetiştirmiştir¹³⁰. Başta Muarrifzâde, Mevlânâ Musluhiddin olmak üzere çeşitli hocalardan dersler almış, halvetî şeyhi Vâsilîn Çelebi ile de sık sık görüşmüştür. II. Bayezid, o dönemde önemli bir kültür merkezi durumunda olan Amasya’da çeşitli yerlerden gelen âlim ve şairleri himayesine alarak küçük bir kültür muhiti oluşturmıştır. Oluşturduğu tasavvufi-mistik hayattan hayli etkilenmiş ve sakin bir hayat sürmüştür. Şeyh Hamdullah’tan hat dersleri almıştır. Çandarlızâde İbrahim, Yahya Paşa, Rakkas Sinan Bey gibi önemli devlet adamları kendisine lalalık yapmıştır. Yakın musahipleri arasında Hızırpaşazâde Mahmud, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Hamzabeyzâde Mustafa Paşa gibi isimler zikredilebilir¹³¹. II. Bayezid’in musahipleriyle bir ara zevk ve sefaya dalarak, keyif verici bazı nesneler kullanmaya başladığı yönündeki şikâyetler babasına kadar ulaşınca, babasına bir mektup yazarak hakkında çıkan bu gibi haberlerin asılsız olduğunu, çok fazla kilo aldığı için kilo vermek üzere bazı ferahlatıcı nesneler içtiğini ama bunlardan fayda yerine zarar gördüğünü bu nedenle de artık kullanmadığını bildirmiştir¹³². II. Bayezid hakkında yapılan bu şikâyetlerin yanı sıra Akkoyunluların meşhur Tokat baskını sırasındaki tutumu ve Otlukbeli savaşında pek parlak olmayan askeri idaresi hem babası hem de diğer devlet adamları nezdinde kendisi hakkında menfî kanaatler oluşmasına neden olmuştur. Hâl böyle olunca ona tek umut bağlayanlar babasının uygulamalarından rahatsız olan zümreler olmuştur. Yani II. Bayezid’in muhiti, İstanbul karşıtı muhalefetten beslenen bir özellik kazanmıştır. Bu durum ileride kendisine iktidar olma yolunda avantaj sağlamıştır¹³³. Nitekim II. Bayezid, babasının vefatından sonra destekçileri olan damadı Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, yeniçeri ağası Kasım ve Rüstem ağalar ile yeniçeri ayaklanmasıyla Vezir-i Azam Karamani Mehmed Paşa ve etrafındakileri ortadan kaldıran İstanbul Muhafızı İshak Paşa sayesinde tahta çıkmıştır¹³⁴. Bu nedenle II. Bayezid, kendisini tahta çıkartan bu gücün baskısını tahtını

¹²⁹ Feridun Emecan, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I, Bayezid (II), Yavuz, Kanuni**, İstanbul 2011, s. 19-52.

¹³⁰ Mehmet İpşirli, **Osmanlı İlimiyesi, Sultan II. Bayezid Devri Uleması ve İlim Hayatı**, Kronik Yayınları, İstanbul 2001, s.204.

¹³¹ Emecan, a.g.e., s. 19-52.

¹³² TSM Arşivi, E. 6366.

¹³³ Emecan, a.g.e., s.143.

¹³⁴ Şehabettin Tekindağ, “Bayezid II’nin Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 14, İstanbul 1959, s. 85-96.; İbrahim H. Uzunçarşılı, “Fatih Sultan Mehmed’in vefatı üzerine vezir İshak Paşa’nın II. Bayezid’i saltanata daveti”, **Belleten**, sayı 97, Ankara 1995, s. 75-79.

muhafaza etme çabasıyla birlikte üzerinde daima hissetmiş ve siyasi kararlarını buna göre almıştır¹³⁵.

Yukarıda bahsedilen paradigmalardan kendi içerisinde geçerlilik payı mutlaka vardır. Ancak bunları ortaya çıkaran etmenleri tahlil etmek gerekir. İpşirli'nin de belirttiği gibi "II. Bayezid saltanatının başlarında kardeşi Cem, sonrasında ise oğlu Şehzade Selim ile kıyasıya mücadele etmek gibi ağır bir imtihan geçirip talihsizlik yaşamıştır. Özellikle Cem ile yaptığı uzun mücadele bir taraftan onu olgunlaştırırken, Avrupa devletleri arasındaki dengeler ve istihbarat hakkında geniş bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Diğer taraftan bu mücadeleler şahsiyeti üzerinde derin ve kalıcı izler bırakmıştır"¹³⁶. Dolayısıyla II. Bayezid döneminin askeri faaliyetler açısından durgun geçmesinin nedenlerinden biri önceleri bir iç mesele olan ve daha sonra da bir dış mesele haline gelen Cem Sultan meselesidir. Cem Sultan'ın ağabeyiyle giriştiği taht mücadelesini kaybedip Avrupa'ya sığınması II. Bayezid'in Avrupa'ya karşı tutumunda etkili olmuştur. Avrupalıların Cem Sultan nezdinde Osmanlılara karşı girişecekleri askeri faaliyetleri ortadan kaldırmak için diplomatik girişimlerde bulunarak akıllıca bir siyaset takip etmiştir. Bunun yanında babası Fatih Sultan Mehmed'in hızlı reformları ve sürekli seferleriyle bir bakıma iyice yorulmuş olan Osmanlı tebaası için de bir durgunluk ve sakinlik gerekiyordu. O nedenle II. Bayezid, bu dönemde babasının hızlı reformlarını dengelemiş, bürokrasiyi güçlendirerek kanunları yeniden tanzim etmiştir¹³⁷.

Askeri faaliyetlerin durgun geçmesinin nedenlerinden bir diğeri de Hicrî 900 yılının (1494-1495) kıyamet senesi olacağına dair hayli derinden etkili olan söylentilerdir. Nitekim bu söylentiler sadece halk arasında değil dönemin entellektüel kesimi tarafından da dillendiriliyordu¹³⁸. Bu inanışı destekler nitelikte İstanbul, Edirne ve Bursa'da deprem, yangın, veba ve sel gibi büyük yıkımlara sebep olan doğal afetlerin gerçekleşmesi halkın üzerinde derin izler bıraktığı gibi II. Bayezid'in üzerinde de bir etki bırakması kaçınılmazdı¹³⁹. Esasında II. Bayezid'in 1492 yılında Arnavutluk seferinden dönüşünde bir kalenderin kendisine yaklaşarak "benim Mehdi-i sahip zaman" diyerek suikast girişiminde

¹³⁵ Emecen, a.g.e., s. 19-52.

¹³⁶ İpşirli, a.g.e., s.203.

¹³⁷ Emecen, a.g.e., s. 19-52.

¹³⁸ Vural Genç, **Acem'den Rum'a bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlîsî 1457-1520**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022, s. XVII.; Emecen, a.g.e., s.147-148.

¹³⁹ Oruç Bey, **Tevârih-i Âl-i Osman**, haz: Necdet Öztürk, İstanbul 2007, s. 143-219.

bulunması bu felaket yıllarının habercisiydi¹⁴⁰. Nitekim II. Bayezid, 1492 yılında uğradığı bu suikasttan kurtulduktan ve kıyametin kopacağı Hicrî 900 yılının atlatılmasından sonra daha atak bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Saltanatının ilk on beş yılının ardından babasınıninkine benzer bir askerî harekâtın, özellikle de sürdürülmesi zor ve hayli masraflı donanma faaliyetlerine bağlı olarak seçilmesi, sadece 1495 yılında kardeşi Cem'in vefatıyla değil 900 yılıyla ilgili karamsar havanın dağılmasıyla da izah edilebilir.

II. Bayezid tahta çıktığı zaman babası Fatih Sultan Mehmed'den, Sınırları Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bürokratik ve askeri teşkilatını tamamlamış bir devlet devralmakla kalmamış, aynı zamanda üstün bir yönetici kadro, özellikle de çok değerli bir ulema zümresi ve parlak bir ilim geleneği miras almıştır. Fatih döneminde açılan Sahn-ı Semân Medreseleri¹⁴¹, Osmanlı eğitim sisteminde her bakımdan parlak bir dönüm noktası olmuş, aynı zamanda Osmanlı payitahtına gelen bilginler ve âlimler de düzenledikleri münazaralar ile ilmi verimliliği yüksek bir dönem yaşatmışlardır. II. Bayezid de tahta çıktıktan sonra devraldığı bu mirası geliştirmek için büyük gayret göstermiştir¹⁴². İlk olarak Kili ve Akkirman seferine çıkmadan önce geldiği Edirne'de 1484-1486 yıllarında Tunca Nehri kenarına hem beden hastalıklarını hem de ruh hastalıklarını tedavi edecek hastane ve yanında cami, mektep, medrese, imaret ve tabhaneden oluşan bir külliye yaptırmıştır¹⁴³. Bundan başka 1485-1486 yılları arasında şehzadelik yıllarında sancak yeri olan Amasya'da Yeşil Irmak kenarına cami, medrese, imaret, mektep ve köprüden oluşan bir külliye daha yaptırmıştır¹⁴⁴. Yaptırdığı külliyenin içerisinde bulunan medresede Amasya'da müftü olan bilginlerin ders vermesini

¹⁴⁰ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, haz: Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.128.

¹⁴¹ Sahn-ı Semân Medresesi adını, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1463 yılında İstanbul'da başlatılan külliyenin içinde yer alan ve 1470 yılında tamamlanan sekiz yüksek dereceli medreseden alır. Külliyedeki medreseler Semâniye (Medâris-i Semâniyye, Sahn) ve Tetimme (Musile-i Sahn) olmak üzere ikiye ayrılır. Her medresede bir meydan etrafında on dokuz oda ve bir derslane bulunur. Medreseler zaman zaman buralarda ders veren ünlü müderrislerin adıyla anılmışsa da bu isimlendirmeler geçici olmuştur. Medresede bulunan on dokuz odanın ikisi müderrisler, ikisi hizmetlilere diğerleri ise talebelere ayrılmıştır. Tetimme medreseleri Sahn medreselerini tamamlar nitelikte olup derece itibarı ile daha attaydılar ve Sahn'da okuyacak talebeleri yetiştirmekte idiler. Yüksek dereceli medreseler olan Sahn Medreseleri'nde uygulanan müfredat eski medrese geleneğinden farklı değildi. Aklî ve naklî ilimlere göre planlanmıştı. Külliye vakfiyesinde Sahn Medreseleri'nin her birine başlangıç ve giriş (mebâdi ve mukaddemât) ilimleri ile aklî ve naklî ilimleri iyi bilen birer müderris tayin edilmesi, müderrislere yardımcı olarak seçilen müderris muhtasar kitapları öğretebilecek, teferruatlı olanları öğrenip anlayabilecek kabiliyette olması öngörülmekteydi. Sahn Medreseleri'nde tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, kelam ve Arapça ile ilgili eserler okutulmakta idi. Bkz. Unan Fahri, "Sahn-ı Semân", **DİA**, C. 35, İstanbul 2008, s. 532-534.

¹⁴² İpşirli, a.g.e., s.203.

¹⁴³ İbn Kemâl, a.g.e., s.59.

¹⁴⁴ Semavi Eyice, "Amasya Beyazıt II Camii ve Külliyesi", **DİA**, C.6, 1992, s. 40-42.

şart koşmuştur¹⁴⁵. Son olarak da İstanbul'da kendi adıyla anılan semtte cami, medrese, türbe, imaret, sıbyan mektebi, tabhane, kervansaray ve hamamdan oluşan 1505'te tamamlanan bir külliye inşa ettirmiştir¹⁴⁶. Yaptırdığı medresede şeyhülislamın ders vermesini şart koşmuş bu nedenle de ilk olarak Zenbilli Ali Efendi ders vermeye başlamıştır. Böylelikle üç önemli şehirde üç büyük mimari manzume inşa ettiren Osmanlı padişahı olmuştur¹⁴⁷.

Uzunçarşılı'dan naklen Venedik elçisi meşhur Andre Giritti, II. Bayezid'i ortadan biraz uzun boylu, kara yağız çehreli, mahzun duruşlu, rahatı ve sakinliği seven, az yemek yiyen, içkiden uzak duran, av eğlenceleri ve ata binmekten hoşlanan, ibadet ile meşgul barışsever bir sultan olarak tasvir etmiştir.¹⁴⁸ Onun babası Fatih'in Batı'ya karşı duyduğu ilginin aksine Doğu kültürüne has unsurları öne çıkardığı ve babasının getirttiği Batılı danışmanları geri gönderdiği, bunların ürettikleri eserleri saraydan çıkarttığı dolayısıyla tutucu bir tavır sergilediği yolundaki görüşler tam olarak doğru değildir. Nitekim Leonardo de Vinci, II. Bayezid'e bir mektup yazarak haliç ve boğaz üzerine bir köprü yapma isteğini bildirmiştir¹⁴⁹. Yine Michelangelo'nun benzer şekilde bazı projeler için İstanbul'a gelmeye niyet ettiği, hatta Christoper Colombus'un da padişaha başvuruda bulunduğu dair rivayetler vardır. Bununla birlikte II. Bayezid, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Nitekim Arnold van Harf, Kudüs'ten dönüşünde 1499 yılında İstanbul'a uğradığında padişah tarafından saraya çağrıldığını, onun kendisine Avrupa'daki son siyasi gelişmeleri sorduğunu, Kudüs'e sefer düzenlemek niyetinde olan Fransa Kralı Charles'ın kuvvetlerinin sayısını ve durumunu öğrenmek istediğini belirtmiştir¹⁵⁰.

Osmanlı devlet geleneğinde padişahlar dönemin bilginlerini, şairlerini, tanıma, himaye etme, çoğunlukla sefer-i hümayunlarda onlarla birlikte olup sohbetler ve istişareler etme, kendi saray ve medreselerinde görevlendirmenin bir adet olduğu bilinmektedir. Bu geleneğin II. Bayezid döneminde de devam ettiği muhakkaktır. Başta *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniyye ve Şuarâ Tezkireleri* olmak üzere Osmanlı Vakayinameleri ve belgelerinde bununla ilgili birçok örnek bulunmaktadır¹⁵¹. II. Bayezid döneminin meşhur âlim, şair ve sanatkârlar arasında

¹⁴⁵ İpşirli, a.g.e., s. 203

¹⁴⁶ Semavi Eyice, "İstanbul Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *DİA*, C.6, 1992, s. 45-49.

¹⁴⁷ İpşirli, a.g.e., s. 203-204.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 247.

¹⁴⁹ TSM Arşivi, E. 6184.; Emecen, a.g.e., s. 46.

¹⁵⁰ Emecen, a.g.e., s. 46.

¹⁵¹ İpşirli, a.g.e., s. 204-205.

Müeyyedzade Abdurrahman, Molla Lütü, Tâcizâde Cafer, Sâdi Çelebi, Zembilli Ali, Necati, Zâtî ve Firdevsî gibi şahsiyetler bulunmaktadır¹⁵².

Tarihe ve tarihçiye büyük önem veren II. Bayezid, Cem Sultan'ın ölümünden sonra İdrîs-i Bitlisî (Heşt Bihişt) ve İbn Kemal'e (Tevârih-i Âl-i Osmân) tarih kitabı yazmaları için bizzat emir vermiştir. II. Bayezid'in kitap yazım emrini, Cem Sultan'ın ölümünden sonra vermesi, kendisinin içerde ve dışarda otoritesini sağlamlaştırdıktan sonra babası gibi emperyal düşüncelere sahip olduğunu göstermek için yapmış olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Ancak II. Bayezid'in 1480'lerden itibaren bir tarih yazdırma hevesinde olduğu bilinmektedir. Yazdırdığı eserlerin çerçevesini kendisinin belirlediği üslup doğrultusunda şekillendirmesi ve her aşamasını kontrol etmesi, Osmanlı tarih yazımına padişahın doğrudan müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Bu noktadan bakıldığında yazdırdığı kitaplar, II. Bayezid gibi bir padişahın, babası ve oğlunun ihtişamlı iktidarlarının gölgesinde kalan saltanat yıllarını, Osmanlı-Memlûk, Osmanlı Safevi rekabet sahası ve Osmanlı İran kültür dünyası çerçevesinde ideoloji inşası ve tarih yazımı açısından analiz etme amacı taşıdığı söylenebilir¹⁵³. II. Bayezid'in bizzat emir verip yazdırdığı tarih kitaplarından başka Tursun Bey, (Târîh-i Ebûl-feth), Mevlâna Mehmed Neşrî, (Cihânnümâ), Oruç Bey, (Tevârih-i Âl-i Osman), Matrakçı Nasuh, (Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han) Aşıkpaşazâde, Uzun veya Türk Firdevsî ve Tacizâde Cafer gibi isimlerde tarih alanında eserler vermişlerdir. Ayrıca bu dönemde birçok Anonim Tevârih-ı Âli Osman da kaleme alınmıştır¹⁵⁴. II. Bayezid'in özel kütüphanesinde bulunan tarih kitaplarının adetine bakıldığında tarihe ne kadar meraklı olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁵.

Kitap ve kütüphaneye de önem veren II. Bayezid kendisine kitap hediye eden şahıslara ihsanlarda bulunmuştur. Topkapı Sarayı'nda babasının kurduğu kütüphaneyi kendine hediye edilen ve adına yazılan kitaplarla daha da zenginleştirmiştir. Sarayında özel kitaplığında bulunan kitapların baş ve son sayfalarını mühürlediği gibi bazılarının üzerine de temellük kaydı koymuştur. Galata Sarayı'nda yaptırdığı mektebin yanında talebelerin yararlanması için bir kütüphane yaptırdığı sanılmaktadır. Yine Edirne'de yaptırdığı külliyenin içerisinde de öğrencilerin faydalanması için bir kitaphane yaptırmıştır. Vakfiyede adları verilen

¹⁵² Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, haz: Reha Bilge, çev: Mertol Tulum, Giza Yayınları, İstanbul 2012, s. 15.

¹⁵³ Gennç, a.g.e., s. XIX.

¹⁵⁴ Matrakçı Nasuh, a.g.e., s. 15.

¹⁵⁵ Emecen, a.g.e., s. 153.

kitaplar arasında medrese için gerekli olan dini eserlerin yanında, külliyyede bulunan darü's şifa da göz önünde bulundurularak tıbbi eserlere de yer verilmiştir. Bunlardan başka Amasya'da yaptırdığı külliyyenin içerisinde bulunan caminin içerisine de bir kitaplık yaptırmıştır. II. Bayezid'in İstanbul'da yaptırdığı külliye içerisine bir kütüphane yaptırıp yaptırmadığı bilinmemekle birlikte, XVI. yüzyılın sonlarına ait kayıtlarda külliyyenin içerisinde bir kütüphane olduğu görülmektedir. Bütün bunlara ilave olarak II. Bayezid döneminde saray hatunlarının ve bazı devlet ricalinin kütüphaneler kurduğu bilinmektedir¹⁵⁶.

II. Bayezid'in bir ilim muhibbibi olmasına rağmen serbest fikirli ve geniş düşünceli olmadığı, fazla “müteşerri” olup Hatipzâde ve Molla İzarî gibi tutucu âlimlerin etkisinde kaldığı, buna en iyi örneğin ise Molla Lütî gibi bir âlimin Hatipzâde'ye muhalefet etmesi sonucu itikatsızlıkla itham edilerek idam edilmesi olduğu yönündeki kanaatler, dönemin siyasi ve dini konjonktürü dikkate alınmaksızın ortaya atıldığı için ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu tür münferit olaylar bir kenara bırakılır ise genel olarak II. Bayezid dönemi, Doğu Rönesans'ının parlak bir denemesini teşkil etmiştir. Bu dönemin ulehasının Osmanlı düşünce hayatının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır¹⁵⁷.

İyi bir devlet adamı olan ve her zaman halkının ve devletinin refahını düşünen II. Bayezid aynı başarıyı askeri alanda göstermiştir. Nitekim Memlûklularla 1485-1490 yılları arasında Çukurova'da gerçekleştirilen başarısız sayılabilecek mücadelelerden sonra ordudaki eksiklikleri, düzensizliği iyi sezinlemiş ve bu alanda da birtakım reformlar gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Kapıkulu askerlerinin eğitim ve donanımını geliştirmiş, yeniçerilerin sayısını artırmış, topçuları da güçlendirmiştir. Muharebe esnasında yeniçeriler ve sipahileri daha iyi destekleyecek şekilde yeni ve daha hareketli toplar döktürtmüştür. Yeniçeriler ve diğer silahlı birlikleri daha etkili silahlarla donatmış, sipahiler ve piyadeleri de tek komuta altına almıştır. Aynı zamanda Levent teşkilatını kurmuştur¹⁵⁸.

II. Bayezid, Venedik, Ceneviz ve İspanyolların oluşturdukları donanmalar ile başta Doğu Akdeniz olmak üzere açık denizlerde etkin olduklarının farkına varmış, bu devletlerle denizlerde mücadele edebilmek için güçlü bir donanmaya sahip olması gerektiğini

¹⁵⁶ İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 116-118.

¹⁵⁷ Emecen, a.g.e., s. 46.

¹⁵⁸ Sahai Har-el, **Ortadoğu'da Hâkimiyet Mücadelesi Osmanlı Memlûk Savaşı 1485-1491**, çev: Gül Çağlı Güven, Alfa, İstanbul 2019, s. 205.; Fisher, a.g.e. s.44.

görmüştür. Yapılacak fetihlerde karadan yapılacak harekâtın tek başına yeterli olmayacağını, bunun için iyi bir donanmaya da ihtiyaç olduğunu iyi bilen II. Bayezid, yeni tersaneler kurarak yaptırdığı kadirga ve gökelerle donanmayı güçlendirmiştir. Artık Osmanlı Donanması, geleneksel Osmanlı kara gücünün de üstünde bir değer olarak denizlerde ciddi bir etki alanı oluşturmaya başlamış ve gelecekte kurulacak imparatorluk donanmasının da nüvesini teşkil etmiştir¹⁵⁹. Bu dönemde oluşturulan donanma denizlerde hâkim güç olan Venedik, Ceneviz ve İspanyol donanmalarıyla başa baş mücadele edecek konuma getirilmiştir. Nitekim oluşturulan donanma sayesinde Karadeniz'in en önemli ticaret limanlarından olan Kili ve Akkırman'ın alınması ile güney-kuzey ticaretinin bütün çıkış noktaları Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Yine Mora yarımadasında bulunan İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin'in alınmasıyla da Akdeniz ve Ege adalarında hâkimiyet tesis edilmiştir.

Fatih devrinde oldukça önem kazanan Osmanlı donanması, II. Bayezid devrinde sayıca Akdeniz'in kuvvetli donanmasına sahip olan Venedik donanmasını geçmiş olsa bile henüz yeterince üstün ve tecrübeli denizcilere sahip değil idi. Özellikle Venedik ve müttefikleriyle yapılan uzun süreli deniz savaşlarından sonra Osmanlı deniz inşa teknolojisinde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Uzun süredir Venedik, Ceneviz ve İspanyol gemilerini yakından inceleyen Osmanlı denizcileri Venedik gemileri tarzında çekdiri ve kalyon, İspanyol gemileri tarzında göke inşa etmişlerdir. Kadirga ve kalyon arasında iki katlı yelkenli bir gemi çeşidi olan gökeden iki adet yaptırılarak Kemal ve Barak reis in emrine verilmiştir¹⁶⁰.

Oluşturulan donanmanın yanında ünlü Türk denizcileri de bu dönemde yetişmeye başlamıştır. İlk etapta donanmaya komutanlık eden II. Bayezid'in damadı Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın yanı sıra Türk denizciliğinin gerçek kurucusu sayılan Kemal Reis ve Barak Reis bu dönemde yetişmiştir. Bu dönemde yetişen denizciler arasında, Oruç Reis, Hızır Reis Pirî Reis gibi ünlü denizciler de bulunmaktadır¹⁶¹.

Sonuç itibari ile II. Bayezid döneminin, Osmanlı siyasi tarihinde bir biri ardı sıra devam eden fetihlerden sonra gelen bir dinlenme ve nefes alma çağı olmadığı görülmektedir. Aksine

¹⁵⁹ İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği". İdris Bostan-Salih Özbaran, (ed.), **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın sonuna kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C.I, içinde, Deniz Basımevi, İstanbul 2009, s. 111.

¹⁶⁰ İdris Bostan, **Osmanlı Akdenizi**, Küre yayınları, İstanbul 2017, s. 41-43.

¹⁶¹ Bilge, a.g.e., s. 21.

bu dönem ciddi problemlerin ortaya çıktığı, iç meselelerin devletin geleceğini sarsıcı hale bürüdüğü bir zaman dilimidir. Bütün bu problemlere rağmen II. Bayezid, akıllıca bir siyaset takip etmiş, yaptığı seferleri de stratejik açıdan son derece iyi planlamıştır. Yapılacak fetihlerde karadan yapılacak hareketin tek başına yeterli olmayacağını farkına varmış, bu nedenle de donanmaya ayrı bir önem göstermiştir. Bu bağlamda yeni tersaneler kurmuş, kurulan bu tersanelerde yaptırılan gemilerle de donanmayı lojistik destek vermekten çıkarıp muharip bir güç haline getirmiştir. Öyleki oluşturulan donanma denizlerde hâkim güç olan Venedik, Ceneviz ve İspanyol donanmasıyla başa baş mücadele edebilecek bir konuma gelmiştir. Ayrıca Türk denizciliğinin gerçek kurucusu sayılan Kemal Reis ve Barak Reis bu dönemde yetişmiştir. İlim, kültür ve fikir hayatına da oldukça önem veren II. Bayezid, birçok âlim, şair ve ilim adamını bizzat himaye etmiş ve kendilerine ihsanlarda bulunmuştur. Tarihe ve tarihçiliğe de ayrı bir önem veren II. Bayezid, İdrîs-i Bitlisî (Heşt Bihişt) ve İbn Kemal'e (Tevârîh-i Âl-i Osmân) tarih kitabı yazmaları için bizzat emir vermiştir. Ayrıca II. Bayezid dönemini değerlendirirken yalın bir tarih konusu olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Bu dönemi tam anlamıyla kavrayabilmek; Portekiz ve İspanya'nın denizlerdeki engin yayılması, Endülüs'te Müslüman ve Yahudilerin yok edilmeye çalışılması, Alman Habsburg İmparatorluğunun kurumlaşma evreleri, Macar kralı Matyas'ın Almanlarla mücadelesi, Şah İsmail'in ortaya çıkışı gibi pek çok unsurla birlikte düşünmek ve analiz etmek ile mümkündür¹⁶².

¹⁶² Matrakçı Nasuh, a.g.e., s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN KUZEY VE ORTA BATI SINIRINDAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLER

Bu bölümde ilk olarak Osmanlı-Boğdan münasebetleri üzerinde durularak Kili ve Akkirman'ın ele geçirilmesinin yanı sıra Osmanlı-Lehistan Münasebetleri kapsamında Malkoçoğlu Bâli Bey'in Lehistan'a yaptığı akınlar üzerinde durulacaktır. Ardından da Osmanlı-Macaristan Sınırındaki siyasi ve askeri faaliyetler ele alınacak, bu bağlamda Bosna Beylerinin Hırvatistan ve çevre bölgelere yaptığı akınlardan, Lofça kalesinin ele geçirilmesinden ve Osmanlı-Macar Antlaşmasından bahsedilecektir. Son olarak da Arnavutluk'ta yaşanan siyasi hadiseler nedeniyle Arnavutluk'a düzenlenen sefer ve Draç Kalesi'nin fethi anlatılacaktır.

1.1. Osmanlı – Boğdan Sınırı

Fatih Sultan Mehmed, 1476 yılında Boğdan'a sefer düzenlemişti. Zorlu şartlar altında yapılan bu seferde Boğdanlılar mağlup edilmesine rağmen orduda çıkan bir hastalık nedeniyle Fatih, Boğdan meselesini kesin suretle halledemedi ve geri dönmek zorunda kalmıştı¹⁶³. Oysa Karadeniz'in bir Türk gölü haline gelmesi, Osmanlı toprakları ve Kırım topraklarının birleşmesi¹⁶⁴, İslam beldelerinin refahı, Kefe, Kırım ve Tatar ovasındaki kabile ve tüccarların güven altına alınması için Kili ve Akkirman'ın mutlaka alınması gerekiyordu. Bu iki kale Dobruca'nın karşısında Tuna nehri kenarında yer aldığından Leh, Karaboğdan, Kefe, Kırım ve Deşt-i Türkistan'dan gelen ve gidenlerin geçiş noktasındaydı. Dolayısıyla buradan geçen yolcular, tüccarlar ve kabileler sürekli haydutların baskınları neticesinde zarar

¹⁶³ Uzunçarşılı, a.g.e. s.181.

¹⁶⁴ Tansel, a.g.e. s. 70.

görüyorlardı¹⁶⁵. Bütün bunlara rağmen II. Bayezid tahta çıktığı ilk yıllarda kardeşi Cem meselesiyle uğraştığı için Boğdan'a bir sefer düzenleyememişti. Ancak Boğdan voyvodası Stefan Çel Mare, Fatih'in ölümünden dolayı Mihailoğullarının akınlarını durdurarak yeni padişahı tebrike gittiklerini, padişahın da Cem ve Karamanoğlu Kasım Bey'le uğraştığını haber alınca¹⁶⁶, Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlıların himayesine giren ve haraca bağlanan Eflâk'a saldırdı. Eflak kuvvetlerini yenen Stefan Çel Mare, Eflâk'ı yakıp yıkıp yağma etti¹⁶⁷. Eflak sınırını geçerek 8 Temmuz 1481'de Bükreş'e girdi. Daha sonra da Tuna'yı geçerek Osmanlı topraklarını yağmalamaya başladı¹⁶⁸. Eflak voyvodasının şikâyeti¹⁶⁹, Gedik Ahmed Paşa'nın öldürülmesi¹⁷⁰ ve II. Bayezid'in yeniçerileri lağvedip, sipahiler arasında yeni bir düzenlemeye gideceği dedikodusundan hoşnutsuz olan yeniçerilerin bir uğraşla meşgul edilmek istenmesinden dolayı¹⁷¹ II. Bayezid, Boğdan üzerine bir sefer düzenlemek zorunda kaldı. İlk olarak Mihaloğlu Ali Bey ve kardeşi İskender Bey'i akıncılarla birlikte Boğdan'a gönderdi. Stefan'ın birlikleriyle karşılaşan akıncılar bir hayli ganimet ve esir alarak Prut Nehri kenarına kadar ilerlediler¹⁷².

1.1.1 Kili ve Akkirman'ın Alınması

II. Bayezid, Boğdan üzerine yapacağı seferden önce Balkanlarda emniyeti sağlamak istiyordu. Zira kardeşi Cem ve Boğdan meselesiyle uğraşırken balkanlardan gelebilecek bir tehlike karşısında zor durumda kalmak istemiyordu. Macarların Boğdan üzerindeki emelleri bilindiğinden 1483'te Polonya, Venedik ve Macarlarla birer anlaşma yaparak bu taraftan gelebilecek tehlikeleri bertaraf etti¹⁷³. II. Bayezid Balkanlarda emniyeti sağladıktan sonra 1 Mayıs 1484'te Edirne'ye doğru yola çıktı. Arabalarla taşınan top, tüfek ve savaş araç gereçlerinden başka, deniz yoluyla da Tuna'ya savaş araç gereçleriyle bir hayli zahire sevk edildi. Edirne'ye gelen II. Bayezid, Tunca nehri kıyısında hem beden hastalıklarını hem de ruh hastalıklarını tedavi edecek büyük bir hastane (Darü's-şifâ), cami, medrese ve imaret'in

¹⁶⁵ Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, cilt.I., E Yayınları, 2008, s. 102.; Genç, a.g.e. s. 621.

¹⁶⁶ Tansel, a.g.e. s. 70.

¹⁶⁷ İbn Kemâl, a.g.e., s. 46.

¹⁶⁸ Jorga, a.g.e. s. 223-24.; Tansel, a.g.e. s. 70-71.

¹⁶⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 46-47.

¹⁷⁰ Feridun Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.187.

¹⁷¹ Jorga, a.g.e. s. 231.

¹⁷² İbn Kemâl, a.g.e., s. 46-47.

¹⁷³ Uzunçarşılı, a.g.e. s.181.

inşaat temellerini attı. Sayısız kurbanlar keserek fakir fukaranın gönlünü aldı. Yine 29 Nisan 1483 (21 Rebiülevvel 888) 'de Edirne'de büyük bir yangın çıkmış; bitpazarı, bedesten, tahta kale ve birçok çarşı yangında harap olmuştu. II. Bayezid Edirne'ye geldiğinde buraların da tamir edilmesi için emir verdi.¹⁷⁴

Edirne'deki işlerini bitiren II. Bayezid mayıs ayının sonlarına doğru¹⁷⁵ yıllardan beri haracını vermeyen ve isyan halinde bulunan Boğdan üzerine hareket etti. Ayrıca Eflak Voyvodası ve Kırım Hanı Mengli Giray'a orduya katılmaları için emir gönderdi¹⁷⁶. Ordu Dobruca Kırı'na gelince Süt Gölü kenarında karargâh kurdu. Buradayken Silistre sancakbeyi Sinan Bey'in voyvodası Kili Hisarının kaptanını esir alıp getirdi. Daha sonra buradan hareket eden ordu Tuna Nehri kenarına geldi. II. Bayezid burada nehrin karşı tarafına geçmek için köprünün yapılmasını bekleyen orduya savaş düzenine girilmesi emrini verdi¹⁷⁷. İsakçı İskelesinde 27 Haziran 1484'te (2 Cemaziyelahir 889) gemilerle kurulan köprü tamamlanınca ordu karşıya geçti. II. Bayezid'in kalabalık bir orduyla üzerine geldiğini haber alan Stefan, korkusundan savunmadan vazgeçip Osmalı ordusu Tuna nehrini geçmeden eşyasını ve haremını alıp kaçtı. Tuna Nehrini geçen ordu Kutluboğa Suyunun kenarına geldi. Burada II. Bayezid, Evrenosoğlu Hüseyin Bey'i üç yüz kişilik bir kuvvetle bilgi toplamak için Prut Nehri tarafına gönderdi. Boğdan içlerine doğru ilerleyen Hüseyin Bey, Stefan'ın hazinedarbaşı olup beş yüz kadar adamıyla Osmanlı ordusu hakkında bilgi edinmek için kalan kuvvetiyle karşılaştı. Girişilen mücadelede Hüseyin Bey düşman kuvvetlerini dağıttığı gibi Stefan'ın hazinedarbaşısını da esir aldı. Diğer taraftan hareketine devam eden ordu Yalpy Gölü kenarına gelindiğinde II. Bayezid, kanun ve adet gereği orduyu teftiş etti¹⁷⁸. Bu esnada Eflak Voyvodası Vlad otuz bin¹⁷⁹ kişilik kuvvetiyle gelip orduya dâhil oldu. Kendisine kılavuzluk göreviyle birlikte konaklama ve erzak hazırlama görevi verildi¹⁸⁰. Diğer taraftan II. Bayezid, Mihaloğlu Ali Bey ve Turhanoğlu Ömer Bey'i Boğdan içlerine doğru akına

¹⁷⁴ **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman**, F. Giese neşri, haz: Nihat Azamat. Edebiyat Yayınları, İstanbul 1992, s. 119. Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, v.11.

¹⁷⁵ Nicoara Beldiceanu, "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi," çev. Zeki Arıkan, **Belleten**, sa. 186, Cilt, XLVII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, s. 587-598.

¹⁷⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 59.

¹⁷⁷ İbn Kemâl, a.g.e., s. 64.

¹⁷⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 65-66.

¹⁷⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 67 de Eflak voyvodasının otuz bin kişilik bir kuvvetle sefere katıldığını yazarken, Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 238, Solakzade, a.g.e., s.293, Uzunçarşılı, a.g.e. s.181. Eflak kuvvetlerinin yirmi bin kişi olduğunu yazmaktadır.

¹⁸⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 238.

gönderdi. Boğdan içlerine doğru ilerleyen akıncılar birçok yeri yağma edip yakıp yıktılar. Kadın erkek birçok esir ve sayısız miktarda koyun sürüleriyle geri döndüler¹⁸¹.

II. Bayezid orduyla birlikte 5 Temmuz'da Kili önlerine geldi. Tuna'nın sol sahilinde bulunan ve Boğdan'ın Karadeniz'e açılan kapısı konumunda olan Kili stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahipti¹⁸². II. Bayezid, Vezîr-i a'zam Mesih Paşa'yı kaleyi teslim etmeleri için kaleye gönderdi. Kaledekilerin ret cevabı üzerine 6 Temmuz 1484 tarihinde Kili hem karadan hem de denizden kuşatıldı. On gün süren muhasaranın dokuzuncu günü Anadolu askerlerinden bazı sipahiler, hendekleri geçerek kale burçlarından birini ele geçirdiler ve bayrak dikerek burada sabahladılar. Bu durumu gören kale kumandanı daha fazla dayanamayacağını anlayınca aman diledi. Kale halkının kalede kalması ve kendisinin canına dokunulmadan bir başına çekip gitmesine izin verilmesi şartıyla kaleyi teslim etti. Böylelikle kale 15 Temmuz 1484'te (20 Cemaziyelâhir 889 Çarşamba günü) Osmanlıların eline geçti¹⁸³.

II. Bayezid kaleyi teslim aldıktan sonra camiye çevirdiği kilisede Cuma namazını kıldı. Kalenin imar işleri ve mamuriyeti için kale halkına dokunmadı. Hepsi kendi sanatlarına devam ederek kaleyi abad etmeleri için yerlerinde bırakıldı. Gitmek isteyenlere de müsaade etti. II. Bayezid, kaleye sözü geçer bir kadı tayin ettikten ve kale surlarını tamir etmek için bir miktar asker bıraktıktan sonra¹⁸⁴ Kefe, Rus, Deşt, Leh ve Macar tüccarların uğrak yeri olan Akkirman'ın fethi için yola koyuldu¹⁸⁵. Bu esnada Kırım Hanı Mengli Giray'ın bir adamı gelerek Han'ın kırk bin kişilik askeriyle yakın bir yerde gelmekte olduğunu bildirdi ve ne yapılması gerektiğini sordu. II. Bayezid, gelen adama Han'ın Kili'ye kadar gelmesine gerek olmadığını zira buranın fethedildiğini kendisinin Mihaloğlu Ali Bey'le birlikte Boğdan içlerine akınlar yapmasını işi bitince de Mihaloğlu'yla birlikte Akkirman tarafına geçip burada orduya katılmasını bildirdi¹⁸⁶.

19 Temmuz 1484 Pazartesi günü Akkirman'a doğru hareket eden ordu¹⁸⁷, 20 Temmuz'da Turhan Ovası denilen sahraya geldi. Oldukça kurak olan bu yeri ordu bir gün bir gecede

¹⁸¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 68.; Tansel, a.g.e. s. 73.

¹⁸² Uzunçarşılı, a.g.e. s.182.

¹⁸³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 69-70.; Tansel, a.g.e. s. 73-74.

¹⁸⁴ Genç, a.g.e. s. 623.

¹⁸⁵ Tursun Bey, **Târîh-i Ebû'l-Feth**, Haz. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977, s.201.; Bilge R., **II. Bayezid Deniz Savaşları ve Büyük Strateji**, Giza Yayınları, İstanbul 2012, s.67.

¹⁸⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s.71.

¹⁸⁷ Beldiceanu, a.g.m., s.395.

geçmesine rağmen susuzluk nedeniyle bir hayli sıkıntı çekti¹⁸⁸. Dört günlük yürüyüşleri süresince su sıkıntısını gidermek için ordu kuzeyde oldukça uzak durgun su birikintilerine ve Boğdan'ın güneyindeki göllere kadar ilerlemek zorunda kaldı. Nihayet ordu 22 Temmuz 1484 Perşembe günü Dinyester (Turla) Nehrinin kenarına kurulmuş¹⁸⁹ surların üçte biri karada üçte ikisi de Dinyester ve Karadeniz'de olmak üzere etrafı surlarla çevrili, oldukça müstahkem bir kale olan Akkirman'a ulaştı¹⁹⁰. İçerisinde Boğdan, Eflak, Macar, Çerkez, Rus ve Polonyalılarından oluşan yaklaşık yirmi bin kişilik bir ahalisi vardı. Bundan başka buraya ticaret için gelip yerleşen Yahudi, Nasranî ve Ermenilerden başka bir de Müslüman mahallesi bulunmaktaydı¹⁹¹.

II. Bayezid, Akkirman'ı karadan ve denizden kuşattı. Bu sırada Boğdan içlerine akına giden Kırım Han'ı Mengli Giray ve Mihaloğlu Ali Bey de çok miktarda ganimet ve esirle gelip orduya dâhil oldular¹⁹². Kalenin etrafı derin hendeklerle çevriliydi ve içerisinde oldukça fazla savaş araç ve gerecinin yanı sıra otuz yıllık yiyecek ihtiyacını karşılayacak zahire ve peksimet vardı¹⁹³. Kale karadan ve denizden on beş gün boyunca çok şiddetli top ve tüfek atışına tutuldu. Lağımıcılar karadan yapılan hücumları kolaylaştırmak için siperler kazarak hendekleri doldurdular¹⁹⁴. Atılan top atışlarında kalenin iki kumandanı Oana ve Geherman öldü¹⁹⁵. Sarnıçları tahrip oldu. Bu durum karşısında daha fazla direnemeyeceklerini anlayan kale halkı aman dileyerek 7-8 Ağustos 1484'te¹⁹⁶ kaleyi teslim etti¹⁹⁷. Böylelikle 1475'te Kefe, ardından Kili ve Akkirman'ın da alınmasıyla Karadeniz bir Türk Gölü haline gelmiş oldu¹⁹⁸. Artık Osmanlı kuvvetleri Dobrice ile Tuna'dan geçerek, Karadeniz ve Prut Nehri arasından kuzeye doğru ilerleyerek Kırım Hanlığına doğrudan ulaşabilecekti¹⁹⁹.

¹⁸⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 72.; Tansel, a.g.e. s. 75.

¹⁸⁹ Beldiceanu, a.g.m., s.395.

¹⁹⁰ Tursun Bey, a.g.e., s.201.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 73.

¹⁹¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 73.

¹⁹² Tansel, a.g.e. s. 76.

¹⁹³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 238-239.

¹⁹⁴ Beldiceanu, a.g.m., s.395-596.

¹⁹⁵ Jorga, a.g.e. s. 232.

¹⁹⁶ Beldiceanu, a.g.m., s.398. Kalenin fetih tarihini müellifler farklı farklı vermektedirler. İbn Kemâl a.g.e., s. 75. ve Tansel, a.g.e. s. 75. Recebin 10'u (3Ağustos) tarihini verirken; Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 239.; Neşrî, a.g.e., s. 377. Recebin 16'sı (9Ağustos) tarihini vermektedirler. Kale 22 Temmuzda kuşatılmaya başlandığı ve kuşatmanın da 15 gün sürdüğünü düşünürsek Beldiceanu'nun verdiği tarih daha doğru olmalıdır.

¹⁹⁷ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 239.

¹⁹⁸ Liviu Pilat, **Dynastic Conflicts, Alliances and the Ottoman Imperial Policy in the Northern Black Sea (1489-1499)**, From Pax Mongolica to Pax Ottomanica War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Region (14th-16th Centuries) içinde Ovidiu Cristea and Liviu Pliat, (ed.), Brill, Leiden/Boston, s. 192.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. s.182.

Fetihten sonra bölgenin tahriri yapıldı. Halktan kalmak isteyenler yerlerinde bırakıldı. Kalmak istemeyenler de gönderildi. Kale halkından bir kısmı Eski Biga'ya²⁰⁰ zengin olan on bin hanesi de İstanbul'a gönderildi. Burada Akkirmanlı mahallesini kurdular²⁰¹. Çok zengin olan bu kaleden elde edilen ganimet oldukça fazlaydı. II. Bayezid kalenin hazinesinde mevcut olan enval ve nukudun Edirne'de yaptırmakta olduğu külliyyede sarf edilmesini emretti²⁰². Daha sonra görkemli bir ziyafet tertip edip, ziyafetin sonunda Kırım Hanı Mengli Giray'a icazet hil'atı vererek, başına ak börk ve altın üsküf taktı. Yanında olan Tatarlara dahi hil'atlar giydirdi. Elde edilen ganimetten oldukça fazla miktarda hisse vererek memleketine dönmelerine izin verdi²⁰³.

II. Bayezid, Akkirman'da birkaç gün daha kalıp dinlendikten ve kalenin yıkılan yerlerini tamir edip içerisine yeteri kadar mühimmat ve asker koyduktan sonra orduyu toplayarak 14 Ağustos'ta Tuna'ya doğru hareket etti. Tuna'ya gelince Eflak voyvodası Vlad Calugarul'un başına kızıl börkle altın üsküp takıp memleketine dönmesine müsaade etti. Kendisi de Babadağı'ndaki Sarı Saltuk türbesini ziyaret ederek Edirne'ye döndü.

1.1.2 Boğdan Voyvodası Stefan Çel Mare'in Kili ve Akkirman'ı Geri Alma Çabası ve Osmanlı Hâkimiyetini Kabulü

Edirne'ye dönen II. Bayezid, devlet erkânında bazı değişiklikler yaparak Mesih Paşa'yı vezirlikten azl edip Filibe'ye gönderdi. İskender Paşa'yı da Rumeli beylerbeyliğinden alarak yerine Semendire sancakbeyi olan Hadım Ali Paşa'yı getirdi²⁰⁴.

Bu arada Boğdan voyvodası Stefan Çel Mare, Boğdan'ın can damarını teşkil eden Kili ve Akkerman'ın kaybından dolayı oldukça üzgündü. Bu iki kalenin Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi, Boğdan'ın Karadenizle olan bağlantısını koparmış, bu da Boğdan'ın Karadeniz ticaretini sekteye uğratmıştı. Stefan Çel Mare, Venedik Cumhuriyetine gönderdiği bir

²⁰⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 239.

²⁰¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 73.

²⁰² Solakzade, a.g.e, s.293.

²⁰³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 76-77.

²⁰⁴ Kış Edirne'de geçiren II. Bayezid bahar olunca Çöke yaylağına gezintiye çıktı. Bu esnada Hint padişahı Muhammed Şah Besmenî'nin, Mısır Sultanı Kayıtbay'ın, Macarların ve doğudan batıdan birçok devletin elçileri babası Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden dolayı başsağlığı dilemek ve padişahın cülusunu tebrik etmek için çeşitli hediyelerle geldiler. Bkz. Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, v.12.

raporda “Kili ve Akkerman’ın bütün Boğdan olduğunu ve Boğdan’ın da Macaristan ve Litvanya için bir set teşkil ettiğini” yazmıştı²⁰⁵.

Boğdan için hayati önem taşıyan bu iki kalenin geri alınması için fırsat kollayan Stefan Çel Mare, Akkerman’dan gelen haber üzerine bu fırsatı buldu. Akkerman’da kalan gayrimüslim tebaadan bazıları voyvodaya haber göndererek ansızın kaleye geldiği takdirde kaleyi ele geçirmesinin mümkün olduğunu bildirdiler. Ancak bu durumdan haberdar olan kale muhafızları hıyanetlik içinde olan kâfirleri kılıçtan geçirerek pusuya yatıp Stefan Çel Mare’nin gelmesini beklediler. Hiçbir şeyden haberi olmayan Stefan hazırlıklarını tamamlayıp gemilerle kalenin yakınlarına geldi. Bir gece yarısı ansızın hisara merdivenler dayayıp kaleyi ele geçirmek için harekete geçti. Askerlerinin bir kısmı kalenin içerisine girmiş, bir kısmı da merdivenlerdeyken kaledeki askerler hücum ederek Stefan’ın kuvvetlerinin bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Elde edilen esirleri İstanbul’a gönderdiler²⁰⁶.

II. Bayezid, Çöke Yaylasındayken durumdan haberdar oldu. Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi Hadım Ali Paşa’ya bir miktar kapıkulu askeri göndererek Rumeli askerleriyle birlikte Boğdan üzerine gitmesini emretti. Hadım Ali Paşa, Yerköku kalesinin önünden Tuna’yı karşıya geçerek Eflâk kuvvetlerini de yanına aldıktan sonra, 7 Eylül 1485 tarihinde Boğdan’a girdi. Boğdan beylerinin birçoğu gelip itaatlerini bildirdiler. Ancak Stefan Çel Mare canını kurtarmak ve yardım almak için Lehistan’a kaçtı. Bunu haber alan Hadım Ali Paşa, ganimet toplaması için askerinin bir kısmına izin verdi. Onlar etrafa dağılıp ganimet toplarken kendisi de Stefan’ın payitahtı olan Suçuva’ya girerek şehri ve sarayı yakıp yıktıktan sonra orduyu toparlayıp İstanbul’a döndü. Kendisine bu başarısından dolayı vezirlik verildi²⁰⁷.

Hadım Ali Paşa’nın İstanbul’a dönmesinden sonra Stefan Çel Mare, Boğdan’a geri döndü. Dağınık halde olan kuvvetlerini toplayarak gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 1486’da top ve tüfekte Akkirman önlerine gelerek kaleyi kuşattı. Bir netice elde edemeyince Osmanlı ordusunun üzerine geleceği korkusuyla top ve tüfeklerini bırakarak firar etti. Kale halkından bir kısmı da kaleden çıkarak bunlarla birlikte gitti. Bu durumu haber alan II. Bayezid,

²⁰⁵ Uzunçarşılı, a.g.e. s.182.

²⁰⁶ Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, v.12.; Hoca Saadetdin Efendi, a.g.e. s. 240.

²⁰⁷ Vakayi-i Sultan Bayezid ve Selim Han, v.12.; Hoca Saadetdin Efendi, a.g.e.,s. 240-241.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 92-93. Neşri, a.g.e., 381-382.

Malkoçoğlu Bâlî Bey'i Silistre sancak beyliğine atayarak Boğdan sınırını tutması görevini verdi. Rumeli akıncıları ve gazileriyle birlikte Tuna Nehrini geçerek Boğdan'a akınlar yapmasını emretti. Casusları vasıtasıyla durumdan haberdar olan Stefan, Osmanlı akıncılarıyla mücadeleye girişmek için akrabası olan Lehistan kralı ve Macarlardan yardım istedi. Her iki ülkede piyade ve süvarilerden oluşan bir miktar kuvvet gönderdi. Diğer taraftan Boğdan önlerine gelen Malkoçoğlu Bâlî Bey, Prut Nehri üzerine köprü kurarak nehrin diğer tarafına geçti. Tımarlı sipahileri akına gönderdi. Kendisi de az miktarda akıncıyla birlikte orada konakladı. Bu ihtiyatsızca hareketten gözcüleri vasıtasıyla haberdar olan Stefan, kalabalık bir orduyla Malkoçoğlu Bâlî Bey'in üzerine hücum etti. Düşman kuvvetlerinin geldiğini gören Malkoçoğlu bir kısım kuvvetlerini kendi tuğ ve sancağıyla pusuya gizledikten sonra düşman kuvvetlerine hücum etti²⁰⁸. Az sayıdaki akıncılar sabahtan akşama kadar düşman kuvvetlerine direndiler. Akşam olunca pusuda yatan akıncılar bir anda ortaya çıkıp savaşa dâhil olunca düşman kuvvetleri yeni kuvvet geldiğini sanarak bozulma emareleri gösterdi. Sabah olunca dağılmış olan akıncıların bir araya geldiğini gören düşman kuvvetleri korkup kaçmaya başladılar. Peşlerine düşen akıncılar kuşluk vaktine kadar düşmanı takip ettiler. Stefan kaçarak canını zor kurtardı. Bu savaşta düşman kuvvetlerinden bin beş yüz kişi akıncılardan ise on beş kişi ölmüştü²⁰⁹. Malkoçoğlu Bâlî Bey çok sayıda esir ve ganimetle geri döndü²¹⁰.

Bu olaylardan sonra Osmanlı Devleti'yle başa çıkamayacağını, giriştiği her mücadelede kârdan çok zarar ettiğini anlayan Stefan Çel Mare, iki yıllık haraçla birlikte elçilerini Osmanlı Devleti'ne göndererek barış yapmak istedi. Bu esnada Osmanlı-Memlûk savaşı başladığı için batıda sükûneti sağlamak isteyen II. Bayezid, yıllık dört bin altın vergi vermesi şartıyla Stefan'ın barış teklifini kabul etti. 1499 yılına kadar tüm tahriklere rağmen barış devam etti. Ancak 1499'da Leh Kralı ile anlaşılan Stefan, Osmanlı Devleti'ne karşı yeniden cephe aldı. Ödemekte olduğu yıllık dört bin altın verginin bir kısmını önceden ödemesini istemeye gelen Türk elçileri öldürdü. Ofen ve Venedik'e ajanlar göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş açmak istedi. Ancak bu girişimlerinden bir netice elde edemeyince 1501 yılında Osmanlı Devleti'yle tekrar barış yapmak zorunda kaldı. 1504 yılında öleceği

²⁰⁸ Genç, a.g.e. s. 636-638.

²⁰⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 239.; Genç, a.g.e. s. 638-639.

²¹⁰ Fisher, a.g.e. s.38.

zaman oğluna Osmanlı Devleti'ne sadık kalmasını tavsiye ettiği için 1510 yılına kadar sükûnet devam etti²¹¹.

Netice itibariyle Dobruca'nın karşısında Tuna nehri kenarında yer alan ve gerek ticari gerek se stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olan Kili ve Akkirman'ın alınmasıyla Karadeniz bir Türk gölü haline getirildi. Dahası Osmanlı toprakları ve Kırım topraklarının birleştirilmesi sağlandı. Artık Osmanlı kuvvetleri Dobruca ile Tuna'dan geçerek, Karadeniz ve Prut Nehri arasından kuzeye doğru ilerleyerek Kırım Hanlığına doğrudan ulaşabilecekti. Kırım, Deşt-i Türkistan'dan gelen ve gidenlerin geçiş noktasında bulunduğundan buradan geçen yolcular, tüccarlar ve kabileler sürekli haydutların baskınları neticesinde zarar görüyorlardı. Kırımla doğrudan bağlantı kurulması sayesinde İslam beldelerinin refahı, Kefe, Kırım ve Tatar ovasındaki kabile ve tüccarların güvenliği de sağlanmış oldu.

²¹¹ Tansel, a.g.e. s. 81-82.; Uzunçarşılı, a.g.e. s,184.

Şekil 1.1. Kili ve Akkırman alınmasıyla Karadeniz'in bir Türk gölü hâline gelmesi²¹²

²¹²<https://www.yardimcikaynaklar.com/karadenizin-bir-turk-golu-haline-gelmesinin-osmanli-devletine-saglayacagi/>

1.2 Osmanlı – Lehistan Münasebetleri

Osmanlı Devleti, Kili ve Akkirman'ı fethi, Kırım ve Boğdan'ı da nüfuzu altına almasıyla birlikte Lehistan ile komşu oldu²¹³. Kili ve Akkirman'ın Osmanlıların eline geçmesi, Boğdan üzerinde emelleri olan Lehistan kralı Kazimir'in hoşuna gitmese de güçlü tatar akınlarından kurtulabilmek için Osmanlı Devleti'yle barış yapmak niyetindeydi²¹⁴. Bu bağlamda Mayıs 1488 yılında elçisi Nikolas Firley'i barış görüşmeleri için İstanbul'a gönderdi. Görüşmeler devam ederken Tatar birlikleri 1489 yılında Kiev'e girip şehri ateşe verdikten sonra Prens Albert'i yenerek Lublin'e kadar ilerlediler²¹⁵. Tatarların baskısından biran evvel kurtulmak isteyen Lehistan kralı Kazimir nihayet 1490 yılında Osmanlılarla bir dostluk anlaşması imzalandı. Bu anlaşma 1493 yılında Kazimir'in ölmesiyle yerine geçen Jean Albert tarafından üç yıl daha uzatıldı. Albert anlaşmayı üç yıl daha uzatmasına rağmen Boğdan üzerindeki emellerinden de vazgeçmedi. Onun amacı ülkesini güneye doğru ilerletmekti. Bunun için de Boğdan'a hâkim olması gerekiyordu. Bu nedenle 1496 yılında Osmanlı Devleti'yle yapmış olduğu dostluk anlaşmanın süresi biter bitmez Boğdan'ı Osmanlılardan koruyacağı, özellikle de Kili ve Akkirman'ı geri alacağı bahanesiyle askeri kuvvetleriyle Boğdan'a girdi. Buradaki önemli kalelerin bazılarını zapt ederek bir kral gibi keyfince hareket etmeye başladı²¹⁶.

Boğdan voyvodası Stefan, Lehistan kralı Albert'in asıl amacının, Moldavya'yı işgal ederek burasını kardeşi Sigismund'a vermek olduğunu, hatta bunun için Macar kralı Viladislus'la bir anlaşma yaptığını bildiği için kendisine dayatılan bu himayeyi kabullenemediği gibi tek başına bunun üstesinden gelemeyeceğini de çok iyi biliyordu. Ayrıca Lehistan'ın Moldovya'yı işgal etmesi halinde Osmanlı Devleti'nin bu bölgede bir savaşa gireceği muhakkaktı. Bu da kendi topraklarının harap olacağı anlamına geliyordu. Kaldı ki, Albert'in Osmanlı Devleti'ne karşı bir başarı elde edeceğine de inanmıyordu. Bunun için bir mektup yazarak durumu Osmanlı Devleti'ne bildirdi²¹⁷.

Stefan'ın, II. Bayezid'e yazdığı mektupta; Albert'in, Boğdan'a hâkim olması halinde Osmanlı Devleti'ne karşı da teşebbüste bulunacağını, bu nedenle kendisine yardım edilmesinin Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağı gibi Hristiyan âlemine de yalnızca

²¹³ Uzunçarşılı, a.g.e. s.184.

²¹⁴ Tansel, a.g.e. s. 83.

²¹⁵ Jorga, a.g.e. s. 233.

²¹⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 364.

²¹⁷ Genç, a.g.e. s. 682.;Tansel, a.g.e. s. 83-84.

yenilmez bir devlet değil, aynı zamanda haksızlıklara karşı da tahammül edemeyen bir devlet olduğunu gösterecekti²¹⁸. Diğer taraftan da Stefan, Albert'in teklifini kabul eder gibi gözüküp Osmanlının gücü ve kudreti hakkında bilgiler verip, Leh ordusunun da kendi memleketinden uzak bir yerde savaşması halinde çekebileceği zorluklardan bahsediyordu. Stefan bu şekilde Leh ordusunun cesaretini kırmak istiyordu ve bunda da başarılı oldu²¹⁹.

II. Bayezid, Lehistan'ın Boğdan'ı işgal ettiğini ve Macarların da Lehlilerle anlaşma yaparak Kili'ye saldıracaklarını haber alınca²²⁰, bütün kuvvetlerin savaş hazırlıklarını görüp “kapu” da toplanmalarını bildirdi. Ayrıca, Rumeli beylerbeyi Yakup Paşa'ya kuvvetleriyle birlikte Filibe'ye giderek düşmanı gözetlemesini, Kili ve Akkirman'ın muhafızı olan Silistre sancakbeyi Mesih Paşa'ya da gerekli hazırlıkları yapmasını ve Boğdan voyvodası Stefan'ın yardım istemesi halinde Boğdan voyvodasına yardım etmesini, Nasuh Beyoğlu Mahmud Çelebi'ye de özel seçilmiş bir kısım kuvvetle Köstendil'den hareket etmesini emretti²²¹. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin savaş hazırlıklarını gören Macar kralı Vladislaus, olası Lehistan seferini engellemek için Osmanlı Devleti'yle yapmış olduğu anlaşmaya Lehlere de dâhil etmeye çalıştı. Ancak Osmanlı Devleti, Boğdan voyvodasına yardım etmeyi daha uygun bulduğu için bu anlaşmayı kabul etmedi²²².

Boğdan voyvodası Stefan Çel Mare'nin isteği üzerine en yakın sancakbeyi beş-altı yüz kadar askeriyle birlikte Tuna'yı geçerek Boğdan'a girdi ve voyvodanın gösterdiği korulukta pusuya yattı. Voyvoda da dört bin kadar kendi adamını Türk askeri kılığına sokarak Türk askerine yakın bir yerde pusuya yatırdı. Daha sonra da yaptığı planı devreye sokarak, Leh kralına haber gönderdi. Osmanlı ordusunun öncü birliklerinin geldiğini, geri kalan ordunun da Tuna'dan geçip gelmek üzere olduğunu, kendi kuvvetlerinin Osmanlı ordusuyla başa çıkamayacağından yardım etmesi gerektiğini bildirdi. Eğer Leh kralı kendisine inanmıyorsa Osmanlının öncü birliklerinin yerini göstermek için beş-altı bin kadar kuvvet göndermesini istedi. Boğdan voyvodası Stefan Çel Mare'nin sözüne inanan Lehistan kralı Albert, beş altı bin kadar askerini gönderdi. Voyvodanın rehberliğinde Osmanlı askerlerinin saklandığı koruluğa gelen öncü Leh kuvvetleri, aniden Osmanlı birliklerinin saldırısına uğradı. Türk kılığına girmiş olan Boğdan askerleri de davul ve kös çalarak harekete geçince Leh

²¹⁸ Zinkeisen, a.g.e., s. 365.

²¹⁹ Genç, a.g.e. s. 682-683.

²²⁰ Fisher, a.g.e. s.64.

²²¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 159-160.

²²² Uzunçarşılı, a.g.e. s,184.

kuvvetleri neye uğradığını şaşırды. Boğdan voyvodası bu kadar askerle kimse baş edemez diyerek atına binip kaçınca yabancı memlekette yol bilmeyen Leh kuvvetlerinin şaşkınlığı bir kat daha artı ve onlarda voyvodayı takip ederek kaçmaya başladı. Arkalarından takip eden Osmanlı öncü kuvvetleri bir kısmını yakalayıp kılıçtan geçirdi, bir kısmını esir aldı bir kısmı da yolda kaçarken Boğdanlıların saldırısına uğradı. İçlerinden ancak bin kadarı bin bir güçlkle Leh ordusunun karargâhına ulaşabildi. Karargâha ulaşanlar, durumun çok kötü olduğunu, Osmanlı ordusunun yakınlarda olduğunu söylemesi üzerine korkuya kapılan Kral alelacele bütün mal ve ağırlıklarını bırakarak Boğdan'ı terk etti²²³.

1.2.1 Malkoçoğlu Bâlî Bey'in Lehistan'a Akını

II. Bayezid, Lehlilerin, Boğdan topraklarında yaşadığı hezimetini yeterli görmeyerek Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tavır takınan Albert'in kendi ülkesinde de cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu²²⁴. Bunun için de Silistre sancakbeyi Malkoçoğlu Bâlî Bey'i akın için görevlendirdi. Bunun üzerine Bâlî Bey, Anadolu ve Rumeli'ye haber gönderdi. Uçlarda olan taviçeler (gönüllü asker), yakında ve uzakta olan akın kovucularla birlikte kendisine eşlik etmek isteyen tımar erleri ve kapu halkından yaklaşık kırk bin kişi topladı²²⁵. 29 Nisan 1498'de²²⁶ kuvvetleriyle birlikte Tuna'yı geçerek, altı bin eflak ve bir Tatar yardımcı kıtasını da yanına aldıktan sonra²²⁷ Boğdan voyvodasının rehberliğinde Turla (Dinyester) Nehri'nin kenarına geldi. Bâlî Bey, burada bütün akıncılara “münadiler” vasıtasıyla bu akının sebeplerini anlattı. Yapılan seferin yağma ve ganimet elde etmek için olmadığını, Osmanlı Devleti'ne saldırmaya cüret eden Leh kralı ve ülkesini kanının son damlasına kadar savaşıarak yok etmek olduğunu, bunun için canını ortaya koyan yiğitlerin kendisiyle birlikte gelmesini bildirdi. Nehre köprü kurulmadan geçmek imkânsız olduğundan, orada bulunan gemilerle nehrin üzerine köprü kurdurttukten sonra sekiz gün ve sekiz gece hızlıca yol alarak Lehistan'a girdi²²⁸.

Bâlî Bey, büyük oğlu Ali Bey'i askerinin arkasını kollaması için ardçı, küçük oğlu Tur Ali Bey'i de öncü yaparak Lehistan topraklarında ilerledi²²⁹. Düşman kuvvetlerini arayan Bâlî

²²³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 286-287.; Genç, a.g.e. s. 683-684.

²²⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 365.

²²⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 163.

²²⁶ Tansel, a.g.e. s. 89.

²²⁷ Zinkeisen, a.g.e., s. 365.

²²⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 164.

²²⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 288.

Bey, Kumince denilen bir hisarda yakaladığı bir esirden, Lehlerin, Osmanlı ordusunun geleceğinden haberleri olmadığını, bunun için bir ordunun hazırlanmadığını öğrenince düşman kuvvetlerini aramaktan vazgeçti²³⁰. Bunun yerine orduyu üç kısma ayırarak ülkeyi dört ay boyunca enine boyuna dolaşarak yakıp, yıkıp tahrip etti. Tahrip ettiği şehirler arasında, Dereczny, Sanczuga, Klebania, Braklaw, Penroesk, Jaroslaw, Sambor bulunuyordu. Akıncılar, çok sayıda köle, hayvan ve taşınabilir ganimet topladı²³¹. Elde edilen ganimetin çokluğundan taşınması imkânsız hale gelince Bâlî Bey, geri dönmeye karar verdi. Dönüş yolunda, Turla üzerindeki köprü'nün yıktırıldığını ve köprü geçildikten sonra da geçilecek olan dar bir boğazın taş ve toprakla kapatılmış olduğunu haber aldı. Bunun üzerine nehrin üzerine yeni bir köprü kurdurarak, kapatılan boğazı da iki günlük uğraştan sonra açtırdı. Geçiş esnasında düşman kuvvetleriyle karşılaştı. Bu müşkülattan çok sayıda şehit vererek kurtulmasına rağmen, Kasım Beyoğlu Mustafa Bey idaresindeki kuvvetleri civarı vurması için bir kez daha gönderdi²³².

Malkoçoğlu Bâlî Bey, düzenlediği akından bir müddet sonra Lehistan'a ikinci bir akın düzenlemek için II. Bayezid'den müsaade istedi. Kendisine müsaade verilince ülkenin dört bir tarafına haber göndererek Lehistan'a yeni bir akın yapılacağını bildirdi. Önceki akının çok karlı olduğunu öğrenenler gitmediklerine pişman olmuş, yeni bir akının yapılmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı. Lehistan'a ikinci bir akının yapılacağı duyulunca da çok sayıda insan, büyük umutlarla evini-barkını, çiftini-çubuğunu, öküzünü satıp at alarak akın için hazırlık yaptı.

Lehistan'ın askerlerinin güçsüz olduğunu, malının ve mülkünün çok olduğunu düşünen, sipahtan ve şehirden yaklaşık seksen bin kişi Tuna kenarında toplandı. Ganimetten başka bir şey düşünmeyen bu insan yığını 1498'in son baharında Tuna'yı Tolca Geçidinden geçerek Boğdan'a girdi. Ganimet ve yağmadan başka bir şey düşünmeyen akıncılar, Boğdan halkına da zarar vererek onları incitti. Daha sonra Lehistan'a giren akıncılar yakınlarda yağma ve talan edecek hiçbir şey bulamadı. Çünkü Lehliler, önceden akıncıların geleceğini haber almış taşınabilir mallarını ve mülklerini alarak başka yerlere gitmişlerdi. Zaten bir önceki akından da geriye pek bir şey kalmamıştı. Hâl böyle olunca akıncılar daha uzakta olan şehirlere akınlar yapmak zorunda kaldılar. Tatarların da katılımıyla bir ay boyunca yapılan akınlarda

²³⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 165.

²³¹ Zinkeisen, a.g.e., s. 365.

²³² Hoca Saadettin Efendi, a.g.e.,s. 292.; Tansel, a.g.e. s. 89. ;Uzunçarşılı, a.g.e. s.185.

çok sayıda esir ve ganimet topladılar. Dönüş vakti geldiğinde akıncılar çetin kış şartlarıyla yüzleşmek zorunda kaldı. Yazlık elbiselerle akına çıkan akıncıların durumu gün geçtikçe güçleşti. Can kaygısına düşen akıncılar ellerindeki esirleri bırakmak zorunda kaldılar²³³. Boğdan topraklarına geldiklerinde Boğdan halkı kendilerine yapılan zulümden dolayı akıncılara çok tepkiliydiler bu nedenle zahire ve giysi sıkıntısı çeken akıncılara zahire ve giysi satmadılar²³⁴. Şubat 1489’da Tuna kenarına geldiklerinde soğuk sert bir rüzgârla birlikte yağmura yakalandılar. Akıncılar yakacak, hayvanlarda yiyecek bir şey bulamadıkları için çok sayıda akıncı ve hayvan telef oldu²³⁵. “Lehistan sınırından, Tuna Nehri kıyılarına kadar uzanan yolun tamamı derin kar tabakası altında ağırlıktan ve soğuktan ölenlerin cesetleri ile kaplı idi. Tek bir gecede en az on bin Türk’ün Tuna Nehri kıyılarında can verdiği söyleniyordu. Ordunun ancak üçte biri korkunç bir halde güney eyaletlerine ulaştı. Zira tüm atlar (iddaya göre yüz bin kadar) ölmüştü. Zinkeisen’e göre Osmanlılar hiçbir muharebede burada her şeyi yakıp yok eden doğanın yol açtığı kadar büyük bir mağlubiyet yaşamamışlardı”²³⁶.

Osmanlı akıncılarının düzenlemiş olduğu bu akınlara karşı tek başına bir şey yapamayan Lehistan kralı Freiburg meclisine elçi göndererek Hristiyanlardan yardım istedi. Ancak herhangi bir yardım alamayınca da 19 Nisan 1499 da Boğdan voyvodasıyla kendi seviyesinde biri gibi görüşmeye başladı. Bunun üzerine Boğdan voyvodası Osmanlılara karşı bütün kapıları kapattı ve vergi için erken gelen elçileri de sakat bıraktı. Ayrıca Osmanlıya karşı yeni bir savaş için elçilerini Budin ve Venedik’e gönderdi. Ciddi bir yardım göremeyince de 1501 yılında Osmanlı devleti ile barış imzalamak zorunda kaldı. Bunun üzerine 1503 yılında Macaristan, Lehistan ile birlikte ateşkes anlaşmasını yedi yıllığına yeniledi. II. Bayezid’in bu konudaki yazısı Hersekzâde Ahmet Paşa’nın yeğeni Sinan Bey tarafından çeşitli hediyelerle birlikte Leh kralına iletildi²³⁷.

Sonuç itibari ile Kefe’den sonra Kili ve Akkirman’ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve Boğdan üzerinde hâkimiyetin yeniden tesis edilmesi; bu bölgede emelleri olan Lehistan’ı memnun etmedi. Lehistan Kralı Albert ülkesini güneye doğru ilerletmek istiyordu. Bunun için de Boğdan’a hâkim olması gerekiyordu. Bu nedenle 1496 yılında Osmanlı Devleti’yle

²³³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 170-171.

²³⁴ Kreutel, a.g.e., s.27.

²³⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 171-172.; Tansel, a.g.e. s. 89-91.

²³⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 366-367.

²³⁷ Jorga, a.g.e. s. 235-236.

yapmış olduğu dostluk anlaşmanın süresi biter bitmez Boğdan'ı Osmanlılardan koruyacağı, özellikle de Kili ve Akkirman'ı geri alacağı bahanesiyle askeri kuvvetleriyle Boğdan'a girdi. Buradaki önemli kalelerin bazılarını zapt ederek bir kral gibi keyfince hareket etmeye başladı. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı kuvvetleri, Lehlileri Boğdan'dan atmakla kalmayıp Lehistan içlerine de akınlar düzenlediler. Yapılan akınlar neticesinde Osmanlılara karşı bir şey yapamayacağını anlayan Lehistan Kralı Albert, Boğdan üzerindeki emellerinden bir süreliğine de olsa vazgeçmiş oldu.

1.3. Osmanlı- Macaristan Sınırı

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra başta Papa olmak üzere birçok Avrupa devleti Osmanlı Devleti'nin süratle gücünü kaybedip çökeceğine inanıyordu. Ancak Macar kralı Matyas bu fikre katılmıyordu. Aralık ayında kardinallerinden birine yazdığı bir mektupta; "Kutsal babamıza Türk meseleleri hakkında bilgilerini kim vermektedir, bilmiyoruz. Bize yazdığı bir mektuptan, Fatih'in (Türklerin Tiran'ı) ölümü ve ardından oğulları arasında çıkan taht mücadelesinden dolayı birçok şehir ve eyaletin Osmanlı Devleti'ne sırt çevirdiğini Hristiyanların himayesine girmek istediklerini anlamaktayız. Kendisi bu bilgileri nerden alıyor bilmiyoruz ama biz tam tersi bilgiler alıyoruz. Yeni hükümdarın (Tiranın) kardeşi ile mücadele halinde olmasına rağmen hükümlanlığını kimsenin şüphe edemeyeceği kadar sağlamış olduğunun haberlerini almaktayız. Ayrıca defalarca araştırmamıza rağmen hiçbir şehir ve eyaletin Hristiyanların tarafına geçtiğini görmedik. Bununla birlikte güvenilir kaynaklardan yeni sultanın gücünün azalmak yerine arttığını duyuyoruz. Bu nedenle büyük çabalar ve büyük paralar harcayarak Hristiyanlığın davasını savunan Papanın, bu davayı tehlikeye sokmaması için doğru bir şekilde bilgilendirilmesini arzu etmekteyiz²³⁸." Matyas'ın bu düşünceye sahip olması yersiz değildi. II. Bayezid, kardeşi Cem'le mücadele etmek için Anadolu ve Rumeli askerlerini toplarken, Macarlardan gelecek olası tehlikelere karşı da Yahya Paşa'nın Sofya'da kalmasını istemişti²³⁹. Diğer taraftan yeni hükümdarın tahta çıkmasıyla Fatih döneminde yapılan anlaşmaların geçerliliğini yitirdiğini düşünen akıncılar bunu fırsat bilerek Macaristan'a akınlar yapmaya başladılar. Öyle gözüküyor ki; yapılan bu akınların bir diğer nedeni de II. Bayezid'in kardeşi Cem'le uğraşırken, Macarları

²³⁸ Zinkeisen, a.g.e., s.331.

²³⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 13.

bu akınlarla oyalayarak muhtemel bir saldırı yapmalarını önlemektir²⁴⁰. Bu bağlamda Bosna ve Semendire sancak beyleri Macaristan'a ve Dubrovnik bölgesine akınlar düzenleyerek birçok sınır kalesini ele geçirdiler. Bunun üzerine Matyas, 2 Kasım 1481 yılında daha önce Osmanlılara karşı yapılan savaşlarda başarılar kazanmış olan Kinizzi Pal'i, Tımişvar'dan otuz iki bin kişilik bir kuvvetle Macaristan içlerine kadar gelmiş olan Semendire beyi İskender Paşa üzerine gönderdi. İlk çarpışmalar Macar kuvvetleri için hiç de talihli geçmedi. Öncü birliklerinin yarısı kumandanları Nikolas Tökeli ile birlikte akıncılar tarafından öldürüldü. Ancak daha sonra harekete geçen Kinizzi Pal, Tuna'yı geçerek Güvercinlik yakınlarına kadar geldi. Kaleden dışarı çıkıp savaşan bin kişilik Osmanlı sipahi birliğini yendi. Kuvvetlerinin bir kısmını Alacahisar'a kadar gönderdi. On iki gün boyunca çevreyi talan ettikten sonra yaklaşık bin kadar esirle Tuna'yı geri geçerek Macaristan'a döndü²⁴¹.

II. Bayezid, Mısır'dan dönen ve Karamanoğlu Kasım Bey'le birlikte hareket eden kardeşi Cem'e karşı bizzat sefere çıkmak zorunda kaldığı için Macarların bu saldırılarına hemen karşılık veremedi. Sadece Davut Paşa'yı Sofya'ya göndermek suretiyle Macarların olası saldırılarına karşılık önlem almasını istedi²⁴². Ancak Matyas, II. Bayezid'i güç durumda bırakmak için elinden gelen bütün gayreti gösteriyordu. II. Bayezid'e karşı Karamanoğlu Kasım Bey'le birlikte giriştiği mücadeleyi kaybedip Rodos'a sığınan Cem'in kendisine verilmesi için Rodos şövalyeleri beyi d'Aubusson, Papa IV. Sixtus ve Fransa kralı Luis'i ikna etmeye çalıştı. Bunu başaramayınca da II. Mehmed'in kardeşi olduğunu iddia eden bir başka düzmece Bayezid'i ortaya çıkardı. Ancak bundan da bir netice elde edemedi²⁴³. Karamanoğlu Kasım Bey ve Cem Sultan meselesini halleden II. Bayezid, Macar meselesini halletmek için harekete geçti. 1483 yılının baharında Mihaloğlu Ali Bey ile İskender Beyi Eflak'a saldıran Boğdan üzerine akına gönderdi²⁴⁴. Kendisi de Anadolu ve Rumeli askerlerini toplayıp Filibe'ye geldi. Burada Anadolu ve Rumeli beylerbeyilerine Fatih zamanında Macarlardan alınıp yıkılan Morava kenarında ve Belgrat civarında bulunan istihkâm hattının ve Koyluş ve Hirem denilen kalelerin tamir edilmesini emretti²⁴⁵. Oradan da Köstence, Samakovlar'a, Çamurlu ve Sarıyar'a uğradıktan sonra Sofya'ya geçti²⁴⁶. II.

²⁴⁰ Tansel, a.g.e., s. 145.

²⁴¹ Zinkeisen, a.g.e., s.359.; Jorga, a.g.e., s. 225.

²⁴² İbn Kemâl, a.g.e., s. 29.

²⁴³ Fisher, a.g.e. s.37.

²⁴⁴ İbn Kemâl, a.g.e., s. 45.

²⁴⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 48.

²⁴⁶ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 235.

Bayezid, Macaristan'a karşı daha büyük bir teşebbüste bulunmak niyetinde değildi. Aksine Macarlarla barış yapmak niyetindeydi. Çünkü Boğdan üzerine bir sefer düzenlemeyi planlıyordu. Ayrıca güneyde de Memlûk tehlikesi baş göstermişti. Bu nedenle Matyas'a barış yapılabileceğinin işaretini vererek kendisine beş yıllık ateşkes teklifinde bulundu. Aslında teklifi tam zamanında yapmıştı. Çünkü Matyas bu sırada Kayser ile anlaşmazlık yaşadığından mücadele halindeydi. Bu maksatla Matyas'a yazdığı bir mektupta, barış yapılmasının istemesindeki maksadının korktuğu için değil aksine her iki tarafında başka taraflarda düşmanlarıyla mücadele etmek zorunda oldukları için istediğini açıkça bildirdi. Bu ateşkes Matyas'ında işine geliyordu. Çünkü yalnızca kayser ile değil aynı zamanda asi soylularla da oldukça meşguldü ve diğer Hıristiyan güçlerden gelecek yardımlara da güvenmiyordu. O nedenle ateşkes anlaşmasını kabul etti. Matyas, bu ateşkes antlaşmasını kabul ettiği için birçok yerden kınanmasına rağmen sultanın kendisine gönderdiği yetkilerle her iki ülke arasındaki ticaretin engellenmeden devam etmesi şartıyla 1483 yılında beş yıllık bir ateşkes antlaşması imzalandı²⁴⁷. Böylece II. Bayezid, 1483 yılı itibariyle kardeşi Cem'i iki kez yenmeyi başardığı gibi Katolik Avrupa ile de barış yaparak babasından devraldığı saltanatını da sağlamlaştırmış oldu²⁴⁸.

Osmanlı-Macar ateşkes antlaşmasında Moldovya ve Alman hudut bölgeleri hakkında herhangi bir hüküm bulunmuyordu. Bu nedenle Osmanlı akıncıları 1484 yılında Hırvatistan'a, Karinyola ve Karinya'ya akınlar düzenledi. Aynı yıl içerisinde II. Bayezid, Boğdan üzerine bizzat sefere çıktı²⁴⁹. Devne yakınlarına geldiğinde bir Macar elçisi gelip çeşitli hediyeler sunduktan sonra aman dileyerek "*Maslahat iktizâsı ve hikmet muktezâsıyla sulha kail oldu*"²⁵⁰. Öyle anlaşıyor ki; bundan sonra da Macar elçileri birkaç kez daha gelip gittiler. Öyleki II. Bayezid'in Boğdan seferi dönüşü tebrike gelen Şark ve Garb'ın elçileri arasında Macar elçisi de bulunuyordu. Elçinin gelme gayesi, Boğdan seferi sırasında yapılan hazırlıkların asıl sebebini açıklamak ve iki taraf arasındaki güveni yeniden tesis etmektir. Çünkü Matyas, bir taraftan elçilerini Osmanlıya gönderip barışın devam ettirilmesini isterken bir taraftan da Boğdan seferi münasebetiyle Erdel'deki kumandanlarına Boğdan Voyvodasına yardım etmelerini emretmiş kendisinin de bu sefer için hazırlandığını bildirmişti. Ancak öyle anlaşıyor ki; Matyas bu hazırlıklara rağmen Osmanlı Devleti'yle

²⁴⁷ Zinkeisen, a.g.e., s. 359-360.

²⁴⁸ Fisher, a.g.e. s. 37.

²⁴⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 360.

²⁵⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 63.

doğrudan savaşa girip iki devlet arasındaki ateşkesi bozmak istemiyordu. İşi sulh yoluyla halletmek istiyordu. Bunun için 1484 yılında II. Bayezid'e bir mektup göndererek mütareke şartlarına uymasını ve Boğdan'dan alınan iki kalenin Kili ve Akkirman'ın geri verilmesini istedi. II. Bayezid'da cevabı mektubunda bu kalelerin geri verilemeyeceğini ancak Eflak ve Boğdan voyvodalarına karşı bundan sonra daha iyi muamele edileceğini bildirdi²⁵¹. Bundan sonra da Matyas'ın ölümüne kadar (6 Nisan 1490) her iki devlet arasında ufak tefek hadiseler yaşanmasına rağmen sulh devam etti. Öyle ki; 1486 yılında Boğdan voyvodası Kili ve Akkirman'ı geri almak için harekete geçtiği haber alınınca Malkoçoğlu Bali Bey idaresinde bir akıncı birliği gönderildi. Akıncıların geldiğini haber alan voyvoda Macarlar ve Lehlilerden yardım istedi. Macarlar voyvodaya yardım ettilerse de bu ve buna benzer hadiseler iki devlet arasındaki sulhu bozmaya yetmedi. Aynı şekilde, 1487 yılında Macar elçisi olan Bahşioğlu (Demetrius Baksic)²⁵² II. Bayezid'i ziyaretinden dönüşünde Semendire'ye geldiğinde öldürülmesi bile iki devletin arasındaki sulhu bozmadı. Çünkü her iki devlette menfaatleri gereği sulhun devam etmesini istiyordu²⁵³.

Matyas'ın Bahşioğlu ile gönderdiğini düşündüğümüz 8 Haziran 1487 tarihli bir mektubunda; daha öncede Bosna sancakbeyinin tecavüzlerinden şikâyet ettiklerini aynı şeyleri tekrar etmekten sıkıldıklarını, anlaşma şartlarına uymayan bu tecavüzlerden herhalde padişahın haberinin olmadığını, zira bu tür hareketlere rıza göstermeyeceğini bildiğini, bu tecavüzlerin bir müfettiş görevlendirilerek tahkik ettirmesini istedi²⁵⁴. Ayrıca, Macar topraklarında öldürülen Osmanlı tebaası bir Yahudi'nin katillerini ve mallarını buldurmak için hazinedarına emir verdiğini belirterek mektubunun sonunda “Zira dilemeyüz ki sizin âdemlerinize bizden ve bizim âdemlerimizden zulüm vaki ola” diyerek barışın devam ettirilmesi temennisinde bulundu. Bunun üzerine II. Bayezid Ali isminde birisiyle Neustadt'taki ordugâhında bulunan Matyas'a bir mektup gönderdi. Mektubunda, elçisinin getirdiği mektuptan sancakbeylerinin Macaristan'ı sürekli yağma ettiklerini öğrendiğini,

²⁵¹ Tayyib Gökbilgin, “Korvin Mathias'ın Bayezid II.'e Mektupları, Tercümeleri ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedesinin Türkçe Metni”, **Belleten** (Temmuz 1958), Cilt XXII, Sa. 87, Ankara 1995, s. 369-390,

²⁵² Ünlü bir komutan olan Bahşioğlu, birçok defa Türkleri mağlup etmiş, kasabaları yağmalamış ve birçok Türk'ü de öldürmüştü. Öldürdüğü Türkler arsında Mustafa adlı birisinin kardeşi de vardı. Bir savaşta Bahşioğlu, Mustafa ve kardeşini esir almış kendisinin dişlerini kırmış kardeşini ise öldürüp şişe çektiikten sonra Mustafa'ya kızarttırmış. Bir şekilde esaretten kurtulan Mustafa, Semendire'de bir yolunu bularak kardeşinin intikamını almak için Bahşioğlunu öldürmüş, kendisi de Bahşioğlunun adamları tarafından öldürülmüştür. Bkz. Tansel, a.g.e., s. 149.

²⁵³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 241.; Tansel, a.g.e., s. 148-149.

²⁵⁴ TSM Arşivi E. 6633/2.; bak. Gökbilgin, a.g.m., 379.

ancak böyle bir yağma yapılmasını kendisinin emretmediğini, bütün sancakbeylerine emir göndererek Macaristan’a akınlar düzenlemelerini yasakladığını, İskender Paşa’nın bu işleri yapan kişilerden bir kısmını cezalandırdığını, barışın devam edebilmesi için verilen zararların ödenmesi gerektiğini, ancak Macarların da rahat durmayarak saldırılar düzenlediğini, buna rağmen meselenin incelenerek suçluların ortaya çıkarılması gerektiğini, bunun için bazı güvenilir adamlarını oraya gönderdiğini eğer kendi uç beyleri kabahatli çıkarsa cezalandırılacaklarını, zarar ve ziyanın karşılanacağını, Macarlarında bu suretle hareket etmesi gerektiğini söyledikten sonra aradaki dostluğun bozulmasına müsaade etmeyeceğini “Baki sağ olasız sevgili dostum” gibi samimi cümlelerle ifade etti²⁵⁵. Bundan sonra da Matyas 25 Haziran 1489 yılında II. Bayezid’e bir mektup daha gönderdi. Mektubunda, “*Gayette rûşen başlar başı ve kuvvelû efendi Sultan Bayezid Hana Müslümanların ve gayrı çok vilâyetlerin ulu sultanına efendim ve karındaşım ve dostum ve bizim gayetde sevgilû hısımımıza çok sağıklar ve muhabbetler ve eyû tâbi’ler yüceliği kabul kıla*” diyerek başladığı mektubunda kendini de Macar ve Çek kralı Viyana Hersek’i olarak takdim ettikten sonra, Macaristan topraklarına yapılan saldırılardan sizin haberinizin olmadığını katiyyen bilmekteyiz. Siz de bizimkilerin yaptıkları tecavüzlerden benim haberimin olmadığına emin olmalısınız. Dedikten sonra özellikle Bosna sancakbeyinden şikâyet etmekte ve sancakbeyinin oradan alınmadığı sürece anlaşmanın devam etmesinin zor olduğunu, bununla birlikte Semendire sancakbeyinden son derece hoşnut olduğunu, bir yarar âdeminin gönderilerek olayları teftiş etmesini zarar ve ziyanların ödenmesini ve suçlularında cezalandırılmasını istemektedir²⁵⁶.

Matyas’ın Bosna sancakbeyinden bu kadar şikâyetçi olmasının nedeni gayrimeşru çocuğu olan Jean için Bosna ve Hırvatistan krallığını temine çalışmasıdır. Zira enerjik ve cevval olan Bosna sancakbeyi Yakup Paşa’nın orada olması onun emellerini gerçekleştirmesine mâni olmaktadır. Onun için Bosna sancakbeyinin değiştirilmesini istiyordu²⁵⁷. Ayrıca 24 Mart 1489’da Osmanlılara karşı karadan ve denizden yürütülecek bir haçlı seferinin yapılması için Roma’da toplanan devletlere katılarak Osmanlı Devleti’ne karşı barışı devam ettirmeyeceği de gözükiyordu. Ancak hiçbirine zamanı yetmedi. 6 Nisan 1490’da öldü²⁵⁸.

²⁵⁵ TSM Arşivi E. 2143.; Tansel, a.g.e., s. 149-150.

²⁵⁶ TSM Arşivi E. 6633.; Gökbilgin, a.g.m., 380.

²⁵⁷ Gökbilgin, a.g.m., 375.

²⁵⁸ Jorga, (2005), a.g.e., s. 227.

Matyas öldüğünde yerine bırakacağı yasal bir varisi olmadığından tahta kimin çıkartılacağı meselesi Macaristan'da büyük anlaşmazlıklara yol açtı. Macar asilzadelerinin bir kısmı toplantı yaparak Lehistan kralının bir oğlunu akrabalık yoluyla Macar tahtına oturtturdu. Ancak diğer asilzadeler buna şiddetle karşı çıktılar. Macaristan'daki bu anlaşmazlığı fırsat bilen Osmanlı uçbeyleri bu bölgeye sefer yapılması için padişaha haber gönderdiler. Osmanlı Devleti için şartlar gayet uygun gözüktüyordu. Çünkü 1491 yılı itibariyle Memlûklularla barış imzalamıştı ve Macarlarla yapılan anlaşma da bu yıl sona ermekteydi. Bütün bunların yanı sıra Belgrat hâkimi Uilak, Belgrat, İzvornik ve Alacahisar kalelerini bazı şartlar karşılığında teslim etmeye razı olmuş gözüktüyordu. Çünkü Semendire beyi Hadım Süleyman Paşa, Macaristan'daki ayrılıklardan faydalanarak Belgrat hâkimine, iyilik dileklerini ilettikten sonra memleketlerinde soy bakımından tahta oturmaya layık kimse olmadığından yabancıların yönetimine girdiğini, eğer canla başla muhafaza ettiği Belgrat'ı Osmanlı Devletine teslim ederse padişah, buraların yönetimini kendisine bırakacağını bundan başka İzvornik ve Alacahisar'ı da kendisine tımar olarak vereceğini, kabul ettiği takdirde padişah katında derecesinin ve rütbesinin artacağını bundan kuşku duymaması gerektiğini bildirdi. Uilak'ta Süleyman Paşa'ya haber göndererek eğer padişah buraya bir sefer düzenlerse kendisine tabi olacağını bildirdi. Bunun üzerine Süleyman Paşa durumu padişaha bildirerek Belgrat'a bir sefer düzenlenmesini istedi²⁵⁹. Ancak padişah düşmanın sözüne güvenilerek hareket edilemeyeceğini aksi halde devletin güç durumunda kalacağını bildiği için her ihtimale karşı Arnavutluk üzerine bir sefer düzenlenmesi gerektiğini söyleyerek ordunun hazırlanmasını istedi. Ayrıca kapudan Sinan Paşa'ya da üç yüz parçalık bir donanmayla Arnavutluk kıyılarından geçerek Avlonya'ya varıp kendisini beklemesi için emir gönderdi²⁶⁰. Eğer Belgrat hâkimi sözünde durursa ordu bu yöne hareket edecekti. Aksi durumda da ordu planlandığı üzere Arnavutluk üzerine hareket edecekti²⁶¹.

II. Bayezid, Arnavutluk seferine çıkmadan önce muhtemelen Macaristan'dan gelebilecek olası tehlikeleri önlemek için Mihaloğlu Ali Bey'i Macaristan'a akına gönderdi. Bunun üzerine Ali Bey 20 bin kişilik bir kuvvetle Pojyen hisarı önünden Tuna'yı geçerek Macaristan'a girdi. Mevsimim kış olması münasebetiyle dondurucu soğuklar vardı²⁶². Buna

²⁵⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 271-272.

²⁶⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 184.

²⁶¹ Genç, a.g.e. s. 665.

²⁶² İbn Kemâl, a.g.e., s. 124.

rağmen Ali Bey hiçbir direnişle karşılaşmadan Varadin ve Tımaşvar'a kadar ilerledi²⁶³. Burada Atluoğlu Mustafa Bey'i iki bin kişilik bir kuvvetle daha ilerilere bulunan Dalmaçya'ya²⁶⁴ kadar gönderdi. Mustafa Bey geri dönüşte dar bir geçitten geçerken Macar kuvvetleriyle karşılaştı. Girişilen mücadelede akıncıların çoğu şehit düşmesine rağmen düşman kuvvetleri dağıtıldı. Komutanları esir alınarak Ali Bey'e gönderildi²⁶⁵.

Padişah 1492 Mart'ında ordusunu toplayıp Sofya'ya geldiğinde, Süleyman Paşa bir ulak göndererek, Osmanlı ordusunun geldiğini haber alan Macar asilzadelerinin anlaştığını, Lehistan kralının oğlunu tahtın varisi olarak kabul ettiklerini, Belgrat hâkiminin davranışlarından şüphelendikleri ve bazı şeyler sezinledikleri için onu merkeze aldıklarını yerine başka birini gönderdiklerini bildirdi²⁶⁶. Diğer taraftan Macarlar, Belgrat hâkiminin yaptıklarından haberdar oldukları için yapılacak seferin kendi üzerlerine olmasından endişe ettiklerinden ordunun hareketlerini yakından takip etmekle birlikte yapmış oldukları anlaşmanın süresi dolduğu için uzatılarak devam etmesini istiyorlardı. Bunun için padişaha kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi gönderdiler. II. Bayezid de Belgrat'a yapılacak olası sefer ihtimalinin ortadan kalkması sebebiyle anlaşma taraftarıydı. Ancak yapılan görüşmelerde Macar elçileri padişahın isteklerini kabule yanaşmadıkları için anlaşma sağlanamıyordu. Görüşmeler devam ederken padişah Arnavutluk üzerine yürüdü. Macarlarla bir anlaşma yapılamadığı için o taraftan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı da Hersek-Zadeyi Sofya'da bıraktı²⁶⁷. Hadım Süleyman Paşa idaresindeki bir kısım akıncıyı Transilvanya'ya, bir kısım akıncıyı da Avusturya sınır bölgesine akına gönderdi. Transilvanya'ya akına giden akıncıların bir kısmı Belgrat'ı kuşattı. Ancak diğer akıncılar Kinizsi Pal ile giriştikleri mücadeleyi kaybettiler ve 15 bin kişi şehit verdiler. Bunun üzerine Belgrat muhasarası da kaldırıldı²⁶⁸. Diğer taraftan Avusturya sınır bölgesine giden akıncılar Karinya, Karinyola ve İstirya'ya akınlar düzenleyerek Auersperg, Zeborsperg, Gurtenfled, Hedlischeck, Cameck, Semsenberg, Durn Karinya, Rafnitz, Katscher, Enden, St. Bartolmes, Veld, Hopfenbach, Neustettel, Preiseck, Landstrass, Werdel, Meicho, Laybach ve Cilly bölgelerine kadar ilerlediler²⁶⁹. Akıncılar birçok esir ve ganimetle geri dönerken Villach'ta,

²⁶³ Zinkeisen, a.g.e., s. 361.

²⁶⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 361.

²⁶⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 125.

²⁶⁶ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 273.

²⁶⁷ Matrakçı Nasuh, a.g.e., s.49.

²⁶⁸ Tansel, a.g.e., s. 149-150.

²⁶⁹ Jorga, a.g.e. s. 228.

Kayser I. Maksimilyan'ın Alman topraklarını koruması için tahsis ettiği birlikle karşılaştılar. Girişilen mücadelede ağır bir yenilgiye uğradılar. 10 bin akıncı hayatını kaybettiği gibi yedi bin akıncı da esir düştü. Almanlar da bir o kadar kayıp verdiler²⁷⁰.

Arnavutluk seferinden dönen sultan akıncıların başına gelenleri öğrenince Semendire sancakbeyi Mihaloğlu Ali Bey'i Macaristan'a akına gönderdi²⁷¹. 1493 yılında 20 bin kişilik bir kuvvetle Tuna'yı geçen Ali Bey, sınırda bulunan birçok Macar şehrini vurup yağmaladıktan sonra elde ettiği birçok ganimetle Eflak topraklarına çekildi. Burada kendisini selamette sanırken arkasından gelen Macar kuvvetleri dar bir boğazda pusu kurarak kendisini sıkıştırdılar. Akşama kadar süren mücadelede akıncıların çoğu şehit olmasına rağmen Ali Bey ve akıncıların bir kısmı çemberi yararak kurtulmayı başardı. Ancak elde ettikleri ganimeti kaybettiler. Akşam olunca akşamın karanlığından da faydalanan Ali Bey idaresindeki akıncılar gafil halde bulunan Macar kuvvetlerine saldırdılar. Birçok Macar askerini öldürdükleri gibi kaybettikleri ganimetin bir kısmını da ele geçirerek Eflak üzerinden Tuna'yı geçerek geri döndüler. Ali Bey, Semendire'ye geldikten bir müddet sonra Macar topraklarına tekrar akın düzenleyerek birçok ganimetle geri döndü²⁷².

1.3.1 Bosna Beylerbeyi Yakup Paşa'nın Hırvatistan Akını

Osmanlı Devleti ve Macaristan arasında bulunan Hırvatistan'ı yöneten Banlar²⁷³ bazen Osmanlı bazen de Macar tarafına geçiyorlardı. Şimdilerde ise burayı yöneten banlardan biri olan Derenczeny Osmanlılara muhalefet ettiği gibi Mihaloğlu Ali Bey'i de mağlup etmişti. Diğer taraftan Osmanlı kaynaklarında Kir Anca ismindeki diğer ban da Derenczeny'ye ait bazı kaleleri zapt ederek Osmanlı tarafına geçmişti. Derenczeny kaybettiği kaleleri geri almak için Macar kralından yardım istedi²⁷⁴.

Transilvanya ve Macar sınır bölgelerine akın düzenleyen Osmanlı akıncılarının ağır yenilgilerinden cesaret alan Macar kralı aynısını Bosna sınır bölgesinde de yapmak niyetinde olduğu için on iki bin zırhlı Macar askerinin yanı sıra diğer Hristiyan devletleri ve Papadan da yardım isteyerek topladığı yaklaşık kırk bin kişilik bir kuvveti daha önce Mihaloğlu Ali

²⁷⁰Fisher, a.g.e. s.39.; Zinkeisen, a.g.e., s. 361.

²⁷¹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 276.

²⁷² İbn Kemâl, a.g.e., s. 129-130.

²⁷³ Macaristan ve Hırvatistan'da sancak beylerine ve küçük prenslere verilen unvan.

²⁷⁴ Genç, a.g.e. s. 671.

Bey'i yendiği için çok güvendiği Derenczeny'nin emrine vererek Bosna tarafına gönderdi²⁷⁵. Derenczeny Kir Anca'nın üzerine yürüyüp elindeki kaleleri kuşatınca, Kir Anca Osmanlı Devletinden yardım istedi. Hal böyle olunca padişah, Bosna sancakbeyi Yakup Paşa'dan daha önceki akıncıların muvaffakiyetsizliği nedeniyle sonuçlanan akınların intikamını almak ve Osmanlı Devleti'nin haraç-güzar lığından çıkıp Macarlara tabi olan Derenczeny üzerine bir akın düzenlemesini istedi²⁷⁶. Bunun üzerine Yakup Paşa sekiz bin kişilik bir kuvvetle Ağustos 1493'te İstria'ya geçip etrafa akınlar vererek Yayça'yı (Jajcza) kuşattı²⁷⁷. Fatih zamanında Osmanlı topraklarına katılan bu kale daha sonra elden çıkmış ve Mihal Petkay adında meşhur ve korkusuz bir kumandan tarafından idare ediliyordu. Kale kuşatılınca kaledekileri büyük bir korku sardı. Kuşatmanın kaldırılması için bir keşişi hediyelerle birlikte paşaya göndererek kuşatmanın kaldırılmasını mallarına ve canlarına zarar verilmemesini, bunun için Paşa, ne kadar mal mülk isterse vermeye razı olduklarını bildirdiler. Ancak istekleri kabul görmemiş olacak ki kale kumandanı savaşıma karar vererek kaleden dışarı çıkıp paşanın birliklerine saldırdı. Girişilen mücadelede Petkay başarılı olamayınca kaleye geri çekilmek zorunda kaldı²⁷⁸. Düşman kuvvetleri kaleye çekilince Yakup Paşa burada daha fazla durmayarak etrafı talan ettikten sonra Sivricehisar yakınlarından Una suyunu geçerek Slovenia ve Derenczeny idaresindeki topraklara yöneldi²⁷⁹.

Derenczeny, Kir Enca'nın kalelerini kuşattığından Yakup Paşa, düşman kuvvetleriyle karşılaşmadan Hırvat ilinin içinden geçerek İskalavonia'ya girdi. Slovin ve Külpa üzerine yürüdü. Daha önce hiç kimsenin gelmediği Hırvatistan ile güney İstria arasındaki toprakları on beş gün boyunca yağmaladı²⁸⁰. Bu arada olanlardan haberdar olan Derenczeny almak üzere olduğu kale kuşatmasını kaldırarak emrindeki kuvvetlerle birlikte Sadbar Geçit'ine gelerek burada pusu kurup Yakup Paşa'nın gelmesini beklemeye başladı. Sadbar geçidine gelen Paşa boğazın taş ve ağaçlarla doldurulmuş, etrafının da düşmanla çevrili olduğunu gördü. Ne ileri gitmeye ne de geri dönmeye imkân vardı. Yakup Paşa sayıca düşman kuvvetlerinden çok az olduklarını ve boğazdan başka bir yerden de geçemeyeceklerini bu nedenle girişilecek olası bir mücadelede çok müşkül bir durumda kalacaklarını bildiği için

²⁷⁵ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 276-277.; Uzunçarşılı, a.g.e. s.209.

²⁷⁶ Genç, a.g.e. s. 670.

²⁷⁷ Tansel, a.g.e., s. 156.

²⁷⁸ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 175.; Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 278-279.

²⁷⁹ Tansel, a.g.e., s. 156-157.

²⁸⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 131-132.; Tansel, a.g.e., s. 156-157.

ilk etapta anlaşma yoluna gitti. Bunun için Derenczeny'e belli bir miktar para teklif ederek yol verilmesini istedi. Ancak Derenczeny, esirlerle birlikte bütün ganimet mallarının verilmesini istediğinden anlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Paşa savaşıma karar verdi. Bu arada Drencil, düşman kuvvetlerinin kendi kuvvetlerinden daha fazla olduğunu zannettiğinden geri çekilmek niyetindeydi. Ancak diğer kumandalar özellikle Bernaden dö Frangipani, kendisi, oğlu ve kardeşini bir muharebenin ihtimallerinden kurtarmak istediğini öne sürerek savaşa girilmesini istiyordu. Diğer kumandanlarla yapılan müzakerelerde birkaç gün zaman kaybettiklerinden, bundan faydalanan Yakup Paşa, dar boğazdan kurtulmalarına mâni olan bir ağaçlığı baştanbaşa kestirerek buradan geçmek suretiyle boğazı geçmekten kurtuldu²⁸¹. Giderken yol üstünde su ve yiyecek bakımından zengin olan bir şehre rastladılar. Burasını yağmalarken düşman kuvvetlerine ait çok sayıda saklanmış savaş araç ve gereçlerini de ele geçirdiler. Ancak düşman kuvvetleri kendilerini takip ettiğinden daha fazla ilerleyemeyeceğini anlayan Yakup Paşa savaşıma karar vererek Kırbova denilen bir mevkide savaş düzeni aldı²⁸². Düşman kuvvetleri sayıca çok üstün olduğundan ve savaş meydanının düşman topraklarında olduğundan Yakup Paşa ve diğer akıncılar mücadelenin çok çetin geçeceğini biliyorlardı. Onun için Paşa esir düşüp düşman elinde zelil olmaktansa savaşarak ölmenin daha iyi olacağını düşündüğü için akıncılara bir konuşma yaparak onları cesaretlendirdi. Ardında da akıncılardan yorgun olanları ağırlıklar, ganimet ve esirlerin başında bırakarak 3 bin akıncıyla 9 Eylül 1493 sabahı düşman üzerine atıldı²⁸³. Girişilen mücadelede düşman kuvvetleri dağıtıldı. Derenczeny yanındaki adamlarıyla birlikte yedi kez dönüp akıncıların üzerine hücum etti ise de her defasında en az bin kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Çok ağır bir yenilgiye uğrayan Derenczeny savaş meydanından kaçıp kurtulmak isterken Hasan adındaki bir akıncı arkasından yetişip atından düşürmek suretiyle yakalandı²⁸⁴. Yakup Paşa'nın oğulluğu da Yayça beyi olan Petkay'ı yakalayarak kellesini aldı. Derenczeny ailesinden üç Hırvat esir edildi. Üç Frangipani kontundan biri öldürüldü, biri esir edildi diğeri ise kaçmayı başardı²⁸⁵. Çok değerli komutanlarla birlikte en az beş bin Macar askeri öldürüldü bir o kadarı da esir alındı²⁸⁶. Derenczeny elleri ve boynu

²⁸¹ Joseph V. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 30.; Uzunçarşılı, a.g.e. s.209-210.

²⁸² Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 278-279.

²⁸³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 134.; Tansel, a.g.e., s. 158.

²⁸⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 176.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 135.

²⁸⁵ Tansel, a.g.e., s. 159.

²⁸⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 362.

bağlı olarak paşanın huzuruna getirildi. Kendisine Derenczeny olup olmadığı soruldu ancak cevap vermedi. Bunun üzerine paşa celladı çağırarak öldürmesini istedi. Bu arada Derenczeny'nin memleketinden olan bir gulam kendisini tanıyınca Derenczeny'de öldürülme korkusuyla kendisinin Derenczeny olduğunu itiraf etti²⁸⁷.

Yakup Paşa, ertesi gün sabahın erken saatlerinde Derenczeny'le birlikte savaş meydanını gezdi. Öldürülenler arasında Derenczeny'nin oğlu da bulunuyordu. Bu bölgede üç gün daha kalındıktan sonra akıncılar Bosna'ya döndüler. Derenczeny'yi de İstanbul'a gönderdiler²⁸⁸. Yakup Paşa'nın bu başarısından dolayı padişah kendisine hil'atle birlikte bir kılıç birde at gönderdi. Ayrıca kendisine Rumeli beylerbeyliği verildiği gibi yerine de Yahya Paşa gönderildi²⁸⁹.

Bu zaferden sonra da gerek Yahya Paşa gerek Mihaloğlu Ali Bey, Macar sınır bölgelerine ve Hırvatistan'a akınlarına devam ettiler²⁹⁰. Osmanlı akıncıları daha kazandıkları zaferin ertesi yılı 1494'te Belgrat üzerine bir akın düzenleyerek Drava Nehri kenarındaki Pettau'yı kadar ilerlediler. Ancak harekete geçen Kinizsi Pal, Semendire'ye kadar akıncıları takip ederek Semendire'nin kenar mahallelerini ateşe vererek etrafı yakıp yıktıktan sonra bir hayli ganimetle geri döndü. Öyle ki elde ettiği ganimetlerin çokluğundan birçoğunu ucuza yerinde satmak zorunda kaldı²⁹¹. Kinizsi Pal'ın, Semendire'nin kenar mahallelerinde yaptıklarına karşılık vermek üzere padişah, Mihaloğlu Ali Bey'e emir göndererek Macarlar üzerine akına çıkmasını istedi. Bunun üzerine Ali Bey Hicri 900 (1494-1495)'de akıncıları Semendire'de toplayarak bunlardan on bin kadar işe yarar atlı seçerek Tuna'yı geçip Macar toraklarına girdi. Düşman kuvvetleri akıncıların karşısına çıkmaktan korktukları için akıncıların yorgun düşmesini bekleyerek dönüş yollarına tuzaklar kuruyorlardı. Bu nedenle Ali Bey, Macarların daha önceki akınlar gibi akıncıların yorgun düşmesini bekleyip dönüş yollarına tuzaklar kurabileceklerini bildiği için Macaristan'ın içlerine kadar akın düzenleyip etrafı yakıp yıktıktan sonra geri dönmeyerek Bosna sınırına gelerek Zağuruya'ya çıktı²⁹².

Osmanlılar ve Macarlar arasında karşılıklı olarak akınlar devam ederken bir yandan da iki devlet arasındaki ateş kesin yenilenmesi için görüşmeler devam ediyordu. Her iki tarafta

²⁸⁷ Genç, a.g.e. s. 679.

²⁸⁸ Tansel, a.g.e., s. 160.; Fisher, a.g.e., s.39.

²⁸⁹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 285.

²⁹⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 140.

²⁹¹ Zinkeisen, a.g.e., s. 362.

²⁹² İbn Kemâl, a.g.e., s. 141-142.

artık sükûnet istiyordu. Bu nedenle II. Bayezid, kardeşi Cem'in gözetim altında tutulması şartıyla Papa IV. Aleksander'e bütün Hristiyan âleminin rahat bırakılacağına sözünü verdiğinden 1494 yılı sonlarında İstanbul'a gelen Macar elçisi Peter More oldukça müspet karşılandı. Ertesi yıl olan 1495 yılının başında da bir Türk elçisi çeşitli hediyelerle birlikte Buda'ya giderek on yıllık bir ateşkes teklifinde bulundu. Ancak Macar tarafı bu teklife kuşkuyla yaklaşarak on yıllık bir ateşkesle kendilerini bağlamak istemiyorlardı. Osmanlı elçisi bu konuda tam yetkiyle donatıldığı için yapılan görüşmeler neticesinde bir anlaşmaya varıldı. Varılan bu anlaşmaya göre; üç yıl süreyle her iki taraf birbirlerine düşmanca davranmayacak, Hırvatistan'daki son mağlubiyette alınan esirler geri verilecekti. Macar kralı Ladislas, Lehistan'ı da bu anlaşmaya dâhil etmek istediye de bu isteği İstanbul'da kabul görmedi. Ladislas isteğinin geçirilmesinden dolayı kabul edildiğini düşünüyordu²⁹³.

Ateşkes anlaşmasından sonra sınır bölgelerinde bazı ufak tefek anlaşmazlıklar nedeniyle küçük çaplı mücadeleler olsa da her iki tarafta anlaşma şartlarına riayet etmek için azami çaba gösteriyordu. Osmanlı Akıncıları doğrudan Macar sınır bölgelerine akınlar düzenleyemeyince yönlerini Bosna'ya, Dalmaçya'ya Alman sınır bölgelerine, Boğdan ve Lehistan'a çevirdiler. Anlaşmanın ertesi yılı olan 1496'da Osmanlı akıncıları, Bosna sınırında bulunan Komothia, Thersaz, Nerethva, Koszoruvar, gibi Macarlara tabi olan kalelere akınlar düzenleyerek bir kısmını ele geçirdiler. Yine 1498 yılında da Dalmaçya ve Zara bölgesine akınlar düzenleyerek Fiuli den Oberlaibach'a kadar gittiler²⁹⁴. Diğer taraftan Lehistan'ın Boğdan'ı işgal etmesi Osmanlı Macar ilişkilerini bir başka boyuta taşıdı. Macarlar, Kili üzerine asker göndermeyi planladılarsa da Osmanlıların ciddi hazırlıkları karşısında bundan vazgeçerek 1497 yılında bir elçiyi İstanbul'a gönderip Lehistan'ın da anlaşmaya dâhil edilmesini istediler. Bu teklif Osmanlı nezdinde kabul görmediği gibi 1498 yılında akıncılar Lehistan'ın içlerine kadar akınlar düzenleyip etrafı yağmaladılar. Bunun üzerine Lehistan kralı Macarlardan yardım istediye de Macar kralı yardım edemedi. Fakat 1498 yılında yeni bir elçiyi İstanbul'a göndererek anlaşma şartlarının ihlal edilmesinden dolayı şikâyetinde bulundu²⁹⁵.

Kral, elçiyle gönderdiği talimatnamede şu konulardan şikâyet etmekteydi: Kendisinin mütareke şartlarına uymasına karşılık aynısını sultandan da beklediğini, fakat buna rağmen

²⁹³ Zinkeisen, a.g.e., s. 363.

²⁹⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 364.

²⁹⁵ Tansel, a.g.e., s. 162.

Bosna’da birkaç kalenin zapt edildiğinden ve Belgrad yakınlarında birkaç tüccarın öldürülerek mallarına el konulduğundan şikâyet etmekteydi. Ladislas, Osmanlı akıncılarının Lehistan’a saldırmasından da şikâyetçiydi. Kardeşinin idaresinde olan Lehistan topraklarının ihlal edilmiş olmasına tahammül edemeyeceğini, zira ilk doğan veliaht hakkına göre burasının kendisine ait olduğunu, bu nedenle sultanın Lehistan’a verdiği zararı uygun bir şekilde karşılaması gerektiğini, Lehistan kralının da anlaşmaya dâhilmiş gibi hareket edilmesini, aksi takdirde bu anlaşmanın kendisini bağlamayacağını söylüyordu. Ayrıca sultanın anlaşmayı ilk kendilerinin ihlal ettiğini ileri sürüp itiraz etmemeliydi. Çünkü Boğdan, ezelden beri Macaristan’a aitti. O nedenle burada gerçekleşen hadiseler sultandan çok kendilerini ilgilendirmektedir. Yine Sultan, kayser Maksimilyan’ın anlaşmaya dâhil olduğunu bildiği halde Osmanlı akıncıları yakın zamanda Hırvatistan, Karinya ve Karinyola’ya akın düzenleyerek oraları talan etmişlerdi.

Ladislas, gönderdiği talimatnamede elçilerin gördüğü muameleden de şikâyet etmekteydi. Kendisine ve sultana yakışır bir şekilde en soylu kişileri elçi olarak gönderdiğini, ancak bu elçilerin kabul edilmeden önce uzun süre hapiste bekletildiğini, bunda hem kendi onuruna hem de sultanın onuruna yakışmayacağını dolayısıyla bu elçilere bir suçlu gibi davranılmaması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca kral, iki devlet arasındaki düşmanlıkların mevcut anlaşmalara göre sonlandırılmasını ve daha önce gönderdiği elçisi Emerik Szabor’a vaat edildiği gibi, Bosna’da zapt edilen kalelerin geri verilmesini, Karinyola’da alınan esirlerin iade edilmesini ve Yayça yakınlarında verilen zararın tazmin edilmesini istiyordu. Son olarak da Lehistan kralı ve Litvanya Dükü Aleksander’in mevcut ateşkes anlaşmasına dâhil edilmesini ve kayserin bölgesiyle ilgili şartlara uyulmasını aksi takdirde diğer Hristiyan devletlerinin buna hoşgörülle yaklaşmayacağını ve kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp kendisine karşı harekete geçeceklerini söylüyordu. Eğer Osmanlı yönetimi, Lehistan’ın ve Litvanya’nın mevcut ateşkes anlaşmasına dâhil edilmesini reddederek, Lehistan kralından yıllık haraç isterse kendisi buna razı olmayacaktır. Elçi bu durumda ateşkesin ihlal edildiğine dair resmî bir itiraz mektubu bırakarak İstanbul’dan ayrılacaktır²⁹⁶.

Oldukça tehditkâr olan bu isteklerin sultana ulaştırılıp ulaştırılmadığını eğer ulaştırıldıysa da sultanın nasıl bir tepki verdiğini bilmiyoruz. Ancak bilinen şu ki Ladislas’ın bu sözlerini

²⁹⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 366-367.

fiiliyata döküp gerçekleştirecek karaktere ve imkânlara sahip olmadığıydı. Kaldı ki; Hristiyan devletlerinin kendi sorunlarını bir kenara bırakıp Lehistan'ın davasını kendi meseleleriymiş gibi kabul edip üslenecekleri tehdidinin ne derece ciddiye alınacağını sultanda dâhil Osmanlı idarecileri çok iyi biliyordu²⁹⁷. Ladislas'ın istekleri Osmanlılar nezdinde karşılık görmemiş olacak ki, kral takındığı düşmanca tutumu devam ettirerek aynı yıl içerisinde toplanan imparatorluk meclisinde Osmanlı devletine gıda ve silah ihracını kesin olarak yasakladığı gibi Osmanlı sınır bölgelerinden kaçıp Macarlara sığınanlar lehine de birtakım kararlar aldı. Bütün bunlara rağmen II. Bayezid, Lehistan'a bir sefer düzenledi. Bu da Macarların tehdidinin bir şey ifade etmediğini göstermekteydi. Yine de Macarların Lehistan'a yardım edebileceği ihtimaline karşılık birtakım önlemler alındı²⁹⁸. Zira Macarlar, Lehler, Litvanyalılar ve Boğdan voyvodası arasında yapılan görüşmeler neticesinde 1499 yılında Osmanlılara karşı bir ittifak anlaşması yapıldı. Anlaşmaya göre müttefiklerden hiçbiri diğerlerinin rızası ve onayı olmadan Osmanlılarla barış yapmayacaktı. Müttefiklerden birine bir saldırı olursa diğerleri var güçleriyle yardıma koşacaklardı. Osmanlılara karşı atılacak her adım birlikte kararlaştırılacaktı. Ancak yapılan anlaşmadan bir netice çıkmadı. Çünkü Osmanlılar, Lehistan üzerine yeni bir sefer düzenlemediği gibi onlarla anlaşma yoluna gittiler. İstanbul'da devam eden Osmanlı Macar görüşmeleri neticesinde ateşkes anlaşmasına Lehistan ve diğer müttefiklerinde dâhil edilerek iki yıl daha uzatılmasına karar verildi²⁹⁹. Anlaşma yapılması münasebetiyle II. Bayezid, Macar kralına sekiz deve yükü hediye gönderdi. Aynı şekilde kral da sultana değerli hediyeler gönderdi. Anlaşmadan sonra II. Bayezid, Macaristan ve Lehistan'a yapılan akınların durdurulmasını emretti.

II. Bayezid'in, Macarlarla anlaşma yoluna gitmesinin sebebi şüphesiz ki Ladislas'ın yapmış olduğu tehditler değildi. Zira bu dönemde Osmanlılar Venedik üzerine bir sefer düzenlemeyi planladığından Macarların, Venedik'e yardım etmesini engellemekti. Bu arada Osmanlılarla ilişkilerini düzeltmek ve bir takım ticari imtiyazlar elde etmek isteyen Rus Çarı III. İvan. 1499 yılında Golokvastof adındaki bir elçisini İstanbul'a göndererek buna muvaffak oldu³⁰⁰.

Macarlarla yapılan anlaşmadan sonra Osmanlı akıncıları her ne kadar yönlerini Venedik'e çevirip, Venedik'e zarar vermeye başlasalar da aradaki anlaşmaya rağmen Macarlara yönelik

²⁹⁷ Zinkeisen, a.g.e., s. 368.

²⁹⁸ Tansel, a.g.e., s. 164.

²⁹⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 368.; Tansel, a.g.e., s. 164.

³⁰⁰ Fisher, a.g.e. s.66-67.

akınlarda tam olarak durdurulmuş değildi. Fırsat buldukça iki tarafta birbirlerine zarar vermeye devam ediyordu³⁰¹. Nitekim II. Bayezid, İnebahtı üzerine sefere çıktığında İskender Paşa'ya haber göndererek Venedik üzerine akına çıkmasını istedi. Bunun üzerine ikinci defa Venedik üzerine akına çıkan Paşa, etrafı yakıp yıktıktan sonra dönüş yolunda Tagliamento civarında birtakım askerlere rastladı. Paşa, Venediklilere yardıma giden Macar gönüllüleri olduğu anlaşılan askerlerin üzerine atılarak bir kısmını öldürdü bir kısmı da suda boğuldu³⁰². Bundan başka Modon ve Koron'un fethi esnasında iki bin kişilik bir Macar kuvveti Hersek'te Türklere saldırıp mallarına el koydular. Bu sırada orada bulunan 100 kadar gazi durumu fark edince Bosna beyine haber gönderip düşman kuvvetlerine pusu kurdular. Bosna'dan gelen yardımla birlikte harekete geçen gaziler düşman kuvvetlerini dağıttılar³⁰³. Osmanlılar 10 Ağustos 1500 tarihinde Modon kalesini fethettiğinde Evranosoğlu Ahmet Bey, kalede Osmanlı Devleti'nin durumunu yakından takip etmek isteyen iki Macar casusu yakaladı. Ahmet Bey diğer esirlerle birlikte bu casusları da İstanbul'a gönderdi. Burada sorguya çekildikten sonra Macarlara gözdağı vermek için Moton'da esir alınanların öldürülmesinde hazır bulundurularak geri gönderildi³⁰⁴.

1500 yılında Osmanlı Macar ilişkileri başka bir boyut kazandı. Zira bu tarihlerde Osmanlı-Macar anlaşmasının süresi dolmaktaydı. Diğer taraftan da Osmanlı- Venedik savaşı devam ediyordu. Savaş dolayısıyla zor durumda kalan Venedikliler müttefik arayışına giriştiler ve Fransızların da yardımıyla Macar kralına baskı yapmaya başladılar. Eğer Osmanlılarla olan iyi ilişkilerini koparırsa senelik yetmiş bin duka nakit vermeyi taahhüt ettiler. Ancak II. Bayezid, Macaristan'a elçi göndererek süresi dolan ateşkesin yenilenmesini istedi. Eğer ateşkes anlaşmasını yenilemezlerse Kırım Tatarları ve Boğdanlıların Macaristan'a saldıracaklarını söyleyerek tehdit etti. İki siyaset arasında kalan kral birkaç ay bocaladı ve nasıl hareket edeceğine karar veremedi. Hatta bu süre içerisinde iki devlet arasında barışı sağlayabilmek için Edirne'ye iki heyet gönderdi. Ancak Venedikliler, para yardımını seksen bin dukaya ve ardında da yüz bin dukaya çıkarınca kral Osmanlı heyetini geçiştirerek başından savdı³⁰⁵. Papanın da arabuluculuğuyla Venedik ve Macarlar arasında bir anlaşma sağlandı. Buna göre Macarlar tüm kuvvetlerini Osmanlılar üzerine çevirecek, karşılığında

³⁰¹Tansel, a.g.e., s. 165.

³⁰² İbn Kemâl, a.g.e., s. 192-193.

³⁰³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 210.

³⁰⁴ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 315.

³⁰⁵ Fisher, a.g.e. s.89.

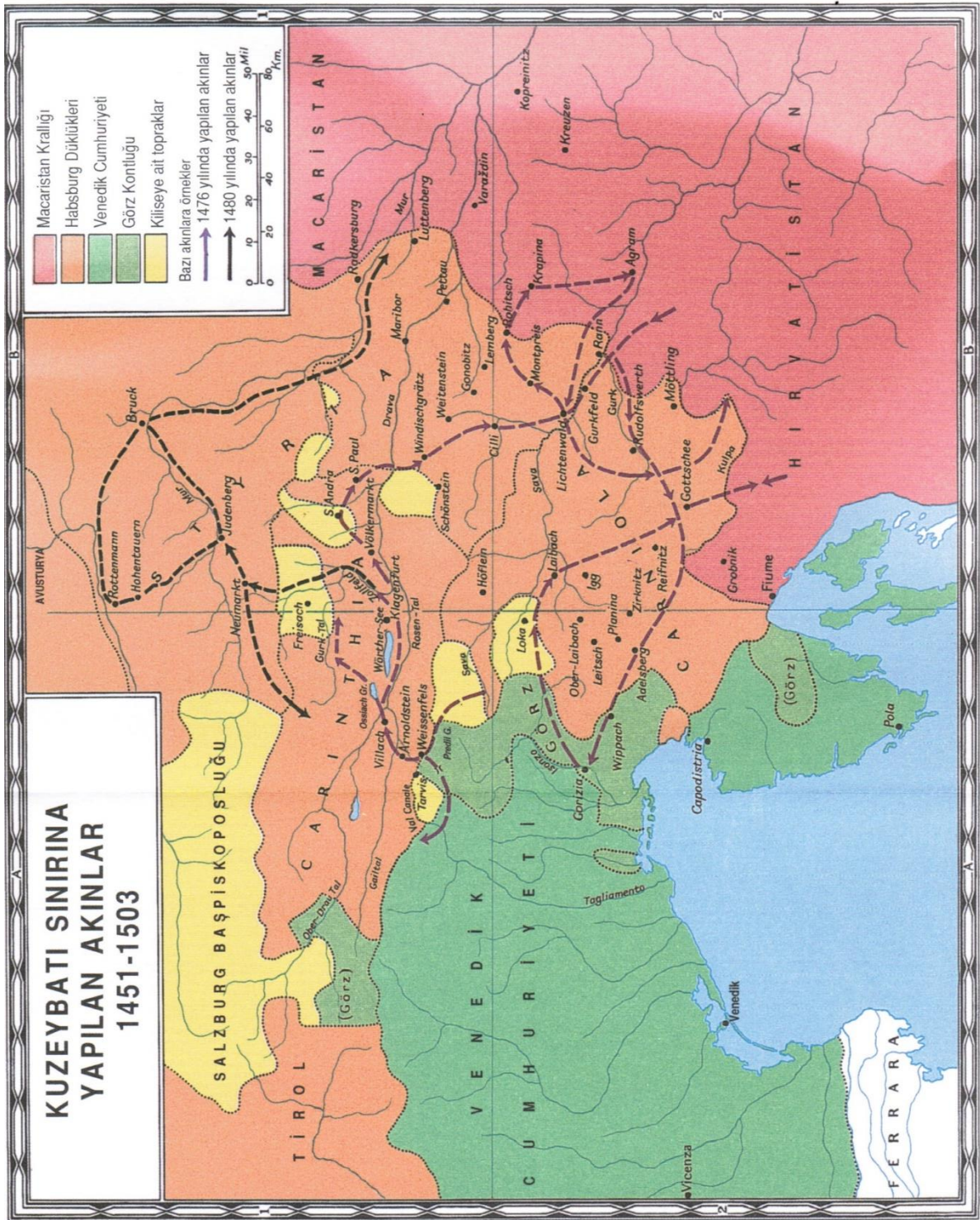
da Venedikliler yüz bini şimdi otuz bini de barış sağlandıktan sonra olmak üzere toplam yüz otuz bin duka altın yardım edecekti³⁰⁶. II. Bayezid, Venedik-Macar anlaşmasına mâni olamadıysa da Macarları oyalayarak 1500 senesi içerisinde Osmanlı-Venedik savaşına ciddi bir şekilde katılmasına engel oldu³⁰⁷.

Hristiyan devletleri arasında Macaristan kralını, önceki krallar Hünyadi Yanoş ve Matyas Corvin gibi kahramanlıklar sergileyerek Türklere karşı girişilen mücadelede öncü olacağını düşünüyorlardı. Bu nedenle 1500 yılının ortalarında uzun müzakerelerden sonra Fransa Kralı XII. Louis, Kral Ladislas ve Lehistan Kralı Albert arasında ittifak anlaşması yapıldı. Osmanlılara karşı müşterek hareket edecekleri bu anlaşmaya göre Fransa Kralı bu mücadele sırasında Osmanlılara karşı göndereceği askerleri serbestçe Macaristan'dan geçirebilecekti. 1502 yılının ilkbahar aylarında İngiltere kralı VII. Henry'de Kral Ladislas'a York katedrali Kapellani ve dekanı Walfried Blythe'yi elçi olarak göndererek Macar sancağı altında, İngiltere kralı adına, Macarların Osmanlılara karşı seferlere katılmak üzere ayrı bir birliğin oluşturulması ve masraflarının karşılanması için her yıl belirli miktarda para ödemeyi teklif etti. Bu şekilde İngiltere'de Osmanlılara karşı girişilecek mücadelede yer almak için girişimde bulunmuş oldu. Bütün bunlara rağmen Macar kralı Osmanlı-Venedik savaşında Osmanlılara karşı ciddi bir teşebbüste bulunamadı. Sadece 1500'de sona eren anlaşmayı yenilemedi³⁰⁸.

³⁰⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 369.

³⁰⁷ Tansel, a.g.e., s. 166.

³⁰⁸ Zinkeisen, a.g.e., s. 370.

Şekil 1.2. Kuzeybatı sınırına yapılan akınlar 1451-1503.³⁰⁹

³⁰⁹ Donald E. Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, Harita: XVIII.

1.3.2 İskender Paşa'nın Lofça Kalesini Ele Geçirmesi ve Osmanlı-Macar Antlaşması

Macarların 1500'de sona eren anlaşmayı yenilememesi üzerine Bosna Beyi İskender Paşa, Fatih zamanında alınan ancak daha sonra Macarların eline geçen Yayça'yı geri almak için harekete geçti. Bu bölge Osmanlı-Macar sınırının ortasında bulunduğu için buradan hareket eden Macar kuvvetleri sınırdaki kale ve köylere zarar veriyorlardı. İskender Paşa bu durumun önüne geçmek için Yayça'nın alınması gerektiğini düşünüyordu. Ancak Yayça alınmadan önce Lofça kalesinin alınması şarttı. Çünkü civarda Lofça kalesinden başka Macar toprağı kalmamıştı. Yayça'nın etrafı tahrip edildiğinden kalenin zahiresi buradan sağlanıyordu. Ayrıca, akıncıların saldırısına karşı da koruyucu vazifesi görüyordu. Bu nedenle İskender Paşa, bu kalenin alınması için 1501 yılının sonları 1502 yılının başlarında iki bin yaya ve bin kadar da atlı akıncıyı oğlu Mustafa Bey idaresinde görevlendirdi. Oldukça müstahkem olan kalenin etrafı hendeklerle çevrilmiş civarı da bataklıklarla doluydu. Öyle ki kale içinde bile bir evden diğerine geçerken köprü kullanılıyordu. Çevresini kuşatmak çok zor olmasına rağmen ağaç ve topraklarla çevresi doldurulan kale kuşatılarak sabahtan akşama kadar girişilen mücadele neticesinde ele geçirildi. Oradan hareketle Burusca (Ak Hisar) kalesine varıp orasını da ele geçirdi³¹⁰. 1502 yılında Macarların Yayça'nın yıllık erzak ve silah teminini sağlamak için iki bin kişilik bir kuvvetle harekete geçtiğini haber alan Bosna Beyi İskender Paşa, tekrar 400 kişilik bir kuvvetle oğlu Mustafa'yı bunlar üzerine gönderdi. Harekete geçen akıncılar beş günlük yolu bir gün bir gecede alarak Yayça yakınlarında bir ormana gizlenerek Macarlara baskın düzenledi. Girişilen mücadelede Macar kuvvetlerinin bir kısmı öldürülürken bir kısmı da kaçarken nehirde boğuldu³¹¹. Bunun üzerine Johannes Corvinus idaresinde harekete geçen Macar kuvvetleri, Belgrat ve Pançova arasından Tuna'yı geçerek Vidin'i, Kladerva'yı ve Niğbolu'nun kenar mahallelerini ateşe vererek birçok insan ve hayvandan oluşan ganimetle Macaristan'a geri döndü. Esirlerin çoğu öldürüldü. Geriye kalanlar ise köle olarak satıldı³¹².

Osmanlı Devleti ve Macaristan arasındaki çekişmeler devam ederken Osmanlı-Venedik savaşı da sona ermek üzereydi. Diğer Hristiyan devletlerinden de gerekli desteği göremeyen Ladislav, Osmanlı Devleti'yle tek başına mücadele edemeyeceğinden düşmanlığı devam

³¹⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 327.328.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 225-226.

³¹¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 227-228.; Tansel, a.g.e., s. 167-168.

³¹² Zinkeisen, a.g.e., s. 371.

ettirmenin bir şey ifade etmeyeceğini düşünüyordu³¹³. Bunun için Osmanlılarla barış yapılmasını istiyordu. Osmanlılarda bu dönemde doğuda beliren Safevi tehdidiyle uğraştıklarından batıdan gelebilecek olası saldırılara karşı Macarlarla anlaşma taraftarıydılar. Bu bağlamda iki taraf arasında 1502’de başlayan görüşmeler uzadıkça uzadı. En sonunda Ladislas, Belgrat’ın eski Ban’ına geniş yetkiler vererek sultana elçi olarak gönderdi. Ladislas’ın mektubunu getiren elçiyle yapılan müzakereler neticesinde II. Bayezid yedi yıllık bir anlaşmaya razı olduğu gibi anlaşma şartlarına tamamıyla uyacağını yeminle teyit ettirdi. Aynı zamanda II. Bayezid’de kendi isteklerini Ladislas’a iletmesi için Ulufecilerbaşı Kasım Bey’i Macaristan’a gönderdi³¹⁴. İki devletin gönderdiği nüshalar arasında farklılıklar olduğundan bu farkları gidermek için iki tarafın elçileri karşılıklı olarak gidip gelerek³¹⁵ aradaki farklar tam olarak olmasa da giderildikten sonra bir anlaşmaya varıldı³¹⁶. 7 Ağustos 1503 yılında yedi yıllık olan bu anlaşmaya göre: iki tarafta birbirlerine karşı zarar vermemeyi taahhüt ediyorlardı. Anlaşmaya, Macaristan, Bohemya, Silezya, Lausitz, Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya’nın yanı sıra Papa, Fransa, İspanya, İngiltere, Portekiz, Napoli, İtalya’nın bütün hükümdarlıkları, Rodos ve Sakız adası kısaca bütün Hristiyan âlemi dâhildi³¹⁷. Anlaşmaya dâhil edilen bu ülkeler eğer anlaşmaya dâhil olup devam etmek istiyorlarsa bir yıl içerisinde Osmanlı Devleti’yle irtibata geçip anlaşmaya dâhil olduklarını bildirmeleri gerekiyordu. Bu süre içerisinde irtibat kurmayan ülkeler anlaşmaya dâhil edilmemiş sayılacaktı. Anlaşmaya dâhil olmasına rağmen anlaşma şartlarına uymayan ülkelere Macaristan himayelik yapmayacaktı. Sınır bölgesinde bulunan Boğdan, Erdel ve Dubrovnik hangi devlete vergi (haraç) veriyorsa gene o devlete vergi verecekti ve vergiler artırılmayacaktı. Tüm düşmanlıklar, eşkıyalıklar ve tarafların topraklarına karşı her türlü ihlaller durdurulacak ve sınır bölgelerinde yeni kalelerin inşası yasaktı. Bu şartlar münferit kişiler tarafından ihlal edilirse, ihlalde bulunanlar ciddi bir şekilde cezalandırılacak ancak anlaşma devam edecekti. Barışa dâhil olan Hristiyan ülkelerinden birisi barışı ihlal ederse anlaşma bozulmayacaktı. Taraflar birbirlerinin elçilerinin kendi topraklarından serbestçe geçmesine izin verecek hatta onların can güvenliğini sağlayacak ve gitmek istedikleri yere kadar götürülecekti. İki ülke arasında ki

³¹³ Zinkeisen, a.g.e., s. 371.

³¹⁴ Tansel, a.g.e., s. 168-169.

³¹⁵ **Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Akâm II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri**, haz: İlhan Şahin ve Feridun Emecen, Türk Dünyası Araştırmaları vakfı, İstanbul 1994, nr. 81,233,252,298,331.

³¹⁶ Gökbilgin, a.g.m., 377.

³¹⁷ Zinkeisen, a.g.e., s. 372.

ticaret zarar görmeden devam edecek, tüccarlar gittikleri ülkenin geleneklerine göre hareket edecek, yasal harçlarını ödemek şartıyla ticaretini yapacak, zarara uğratılırsa zararı karşılanacaktı³¹⁸.

Bütün Hristiyan devletlerinin, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini düzenlemesi ve sağlam bir temele oturtması bakımından ilginç olan bu anlaşmaya Macaristan dışında ki diğer devletlerin kabul edip katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Ancak dönemin şartlarına göre Hristiyan devletleri ve Osmanlılar arasında kalıcı bir barışın tesis edilerek ortak bir siyaseti takip etmeleri mümkün gözüküyor. Onun için bu devletlerden her biri kendi menfaatleri doğrultusunda bu anlaşmadan mümkün olduğunca yararlanmaya çalıştılar³¹⁹.

Bu anlaşmadan sonra Osmanlı- Macar ilişkileri ufak bazı hadiseler dışında dostluk çerçevesi içerisinde devam etti. 1504 yılında Boğdan Voyvodası ölünce yerine geçmek isteyen iki oğlundan birini Osmanlılar diğerini de Macarlar destekleyince iki devlet arasında bir rekabet hâsıl oldu. II. Bayezid, Macaristan kralına bir elçi göndererek voyvoda seçimine müdahale etmemesini istedi. Ancak iki taraf anlaşamayınca görüşmeler birkaç yıl sürdü. Bu esnada voyvodalık için girişilen mücadeleyi Osmanlı adayı kazandı. Hal böyle olunca Macarlar da 1508 yılında yeni voyvodayı tanımak zorunda kaldı. Yapılan anlaşmanın süresi 1510 yılında dolunca II. Bayezid, anlaşmanın süresini yedi yıl daha uzatmak istedi. Ancak Maximilian, XII. Louis ve Papa Julius Macaristan'ın Cambrai birliğine katılmasını ve Osmanlılarla olan anlaşmayı bozmasını istediği için Macarlar bir süre beklediler. Ancak birlik üyeleri 1508 yılında Venedik'in çevresinde bir kuşatma örmeye başlayınca Macar kralı hem Venedik'ten yardım aldığı için hem de birliğin Osmanlıları Macaristan sınırını geçmeye çağırabileceğinden korktuğu için birlikten uzak durdu. Bunun üzerine Birlik üyeleri Macarları ikna etmek için Dalmaçya sahillerini eskiden olduğu gibi yine kendilerine vermeyi teklif ettiler. Bu şekilde Osmanlılar ile Macarların arasını açmayı planladılar. Ancak Osmanlı-Macar anlaşması 1510 yılında bir yıllığına uzatılınca görüşmeleri sonuçsuz kaldı. Daha sonra anlaşma 1511-1512 kışında beş yıl daha uzatıldı³²⁰.

Netice itibariyle II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti ile Macaristan arasındaki ilişkilere bakıldığında her iki tarafın karşılıklı yaptıkları akınları olmakla birlikte dönem genellikle barış içerisinde geçmiştir. Esasında Macar Kralı Matyas, gayrimeşru çocuğu olan Jean için

³¹⁸ Gökbilgin, a.g.m., 343-382.; Zinkeisen, a.g.e., s. 372-373.; Tansel, a.g.e., s. 169.

³¹⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 373.

³²⁰ Fisher, a.g.e. s.123.

Bosna ve Hırvatistan krallığını ele geçirmek niyetindeydi. Ancak Bosna sancakbeyleri onun emellerini gerçekleştirmesine mâni olmaktadır. Ayrıca bu dönemde Macarlar, Alman Habsburg İmparatorluğu ile bir mücadele içerisindeydi. İki ateş arasında kalmak istemeyen Macarlar, Osmanlılar ile bir mücadeleye girişmek yerine ilişkilerini sulh yoluyla halletme çalışıyorlardı. Aynı şekilde II. Bayezid de kardeşi Cem meselesi, ardından Memlûklular ve Venediklilerle girdiği mücadeleden dolayı Macarlar ile olan sorunlarını daha çok barışçıl yollarla halletme taraftarıydı. Başka bir deyişle Osmanlı-Macar sınırında Lofça kalesinin alınması dışında kayda değer bir değişim görülmemiştir.

1.4. Arnavutluk Sınırı

Osmanlıların Arnavutluk ile olan ilk münasebetleri 1385 yılında birbirleriyle mücadele eden feodal beylerden biri olan Karlo Topya'nın I. Murad'dan yardım istemesiyle başladı. Bu tarihten sonra da buradaki feodal beyleri kendi hâkimiyeti altına almak isteyen Osmanlı-Venedik rekabetine dönüştü. Her iki taraf da buradaki beyleri kendi taraflarına çekmek için büyük çaba sarf ediyordu. Osmanlıların 1402 yılında Ankara Savaşında Timur'a yenilmesinden sonra burada ki beylerin büyük çoğunluğu Venedik hâkimiyetine geçti. Ancak Venedik hâkimiyetini tanımak istemeyen feodal beylerden biri olan Balşa, Venedik ile uzun süren bir mücadele içine girdi. Nihayet duruma müdahale eden Osmanlılar, Venedik ile girdikleri savaşı kazanarak bu bölgeyi Arvanid ili sancağı olarak topraklarına kattılar. 1415-1417. Böylelikle Osmanlı hâkimiyetine giren Arnavutluk'ta zaman zaman ayaklanmalar baş göstermeye başladı. Bu ayaklanmalar içerisinde Osmanlıları en çok meşgul eden ayaklanma, Castriota ailesinden olup küçük yaşta Osmanlı sarayına gelmiş ve burada 15 yıl boyunca Türk gelenek ve göreneklerine göre eğitim görmüş olan İskender Bey'in çıkarmış olduğu ayaklanmadır³²¹. 1443'te Osmanlıların İzadi Savaşını kaybetmesiyle Osmanlı ordusundan kaçarak Kuzey Arnavutluk'a gelen İskender Bey, Kocacık ve Akçahisar'ı ele geçirerek isyan başlattı. İsyan ettiği tarihten 1468'de ölümüne kadar bu bölgede Osmanlıları bir hayli meşgul etti³²². Ancak onun ölümünden sonra 1478 yılında Osmanlılar, Akçahisar, Drivasto, Leş ve Jabyak'ı bir yıl sonrada 1479'da da İşkodra'yı ele geçirerek Arnavutluk'un büyük bir bölümüne hâkim olmayı başardılar³²³.

³²¹ Mustafa Bilge, "Arnavutluk", **DİA**, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s.383-390.

³²² Bilgehan Pamuk, Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti, **Türkler**, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, s. 196-205.

³²³ Bilge, a.g.m. s.383-390.

Fatih Sultan Mehmed'in 3 Mayıs 1481'de ölmesinin ardından Arnavutlar genel bir isyan başlatarak İskender Bey'in oğlu Jean Castriota'yı geri çağırdılar. Arnavutluk'a gelen bu zat Himariate'ların yardımı ve Jean Cernovitsch'ın katılmasıyla birlikte dört bin piyade ve 600 süvariden oluşan bir kuvvetle 15 Eylül 1481'de Arnavutluk'a gelen ve para dağıtarak onları elde etmeye çalışan üç bin kişilik Osmanlı birliğine karşı birtakım başarılar kazandı. Bu dönemde Otranto'yu ele geçiren Hristiyanlar, bir Haçlı birliği oluşturup Avlonya'ya saldırmayı düşünüyorlardı. Bunun için Portekizlilerin yirmi dört parça gemiyle yardıma geleceğini, Arnavutların da karadan kendilerine katılacaklarını düşünüyorlardı. Ancak Portekizlilerden yardım gelmemesi³²⁴, Papalık donanmasının da Napolilerin ganimeti taksim ederken kendilerine haksızlık yaptıklarını düşünmesi ve gemilerde baş gösteren vebadan dolayı büyük paralar verilse de gemi mürettebatının hizmet etmeye yanaşmamasından dolayı bu sefer gerçekleşmedi³²⁵. Bununla beraber Arnavutluk isyanı hâlâ devam ediyordu ve 1488 yılına gelindiğinde Kroja'dan Avlonya'ya kadar olan bölgede Müslümanlar öldürülmeye devam ediyordu. Bütün bunlara rağmen II. Bayezid, 1490 yılına kadar başka mühim olaylardan dolayı Arnavutluk meselesine yeteri derecede ilgi gösteremedi. Ancak 1490'dan sonra şartların değişmesiyle birlikte II. Bayezid, Arnavutluk meselesini halletmek için harekete geçti³²⁶.

1490 yılında Matyas ölünce yerine bırakacağı yasal bir varisi olmadığından tahta kimin çıkartılacağı meselesi Macaristan'da büyük anlaşmazlıklara neden oldu. Macar asilzadelerinin bir kısmı toplantı yaparak Lehistan kralının bir oğlunu akrabalık yoluyla Macar tahtına oturtturdu. Ancak diğer asilzadeler buna şiddetle karşı çıktılar. Macaristan'daki bu anlaşmazlığı fırsat bilen Osmanlı uçbeyleri bu bölgeye sefer yapılması için padişaha haber gönderdiler. Osmanlı Devleti için şartlar gayet uygun gözüküyordu. Çünkü 1491 yılı itibariyle Memlûklularla barış imzalamıştı ve Macarlar ile yapılan anlaşma da bu yıl sona ermekteydi. Bütün bunların yanı sıra Belgrat hâkimi Uilak, Belgrat, İzvornik ve Alacahisar kalelerini bazı şartlar karşılığında Osmanlı Devleti'ne teslim etmeye razı olmuş gözüküyordu. Ancak padişah vezirleriyle yaptığı istişarede düşmanın sözüne güvenilerek hareket edilemeyeceğini, aksi halde devletin güç durumda kalacağını, böyle bir durumla karşılaşmamak için Arnavutluk üzerine bir sefer düzenlenmesi gerektiğini

³²⁴ Tansel, a.g.e., s. 171.

³²⁵ Zinkeisen, a.g.e., s.331.

³²⁶ Tansel, a.g.e., s. 172.

söyleyerek ordunun hazırlanmasını istedi. Ayrıca kaptan Sinan Paşa'ya da üç yüz parçalık bir donanmayla Arnavutluk kıyılarından geçerek Avlonya'ya varıp kendisini beklemesini istedi³²⁷. Eğer Belgrat hâkimi sözünde durursa ordu bu yöne hareket edecekti. Aksi durumda da ordu planlandığı üzere Arnavutluk üzerine hareket edecekti³²⁸.

Padişah 1492 Martının sonlarında İstanbul'dan Edirne'ye geçerek burada ordunun toplanması için birkaç gün kaldıktan sonra 3 Mayıs'ta Sofya'ya geldi³²⁹. Burada iken Süleyman Paşa bir ulak göndererek, Osmanlı ordusunun geldiğini haber alan Macar asilzadelerinin anlaştığını, Lehistan kralının oğlunu tahtın varisi olarak kabul ettiklerini, Belgrat hâkiminin davranışlarından şüphelendikleri ve bazı şeyler sezinledikleri için onu merkeze aldıklarını ve yerine başka birini gönderdiklerini bildirdi³³⁰. Bu arada Macarlar da ordunun hareketlerini yakından takip ediyorlardı. Yapılacak seferin kendi üzerlerine olacağından endişe ettikleri için süresi dolan anlaşmanın uzatılmasını istiyorlardı. Bunun için padişaha kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi gönderdiler. II. Bayezid'de Belgrat'a yapılacak olası sefer ihtimalinin ortadan kalkması sebebiyle anlaşma taraftarıydı. Ancak yapılan görüşmelerde Macar elçileri padişahın isteklerini kabule yanaşmadıkları için anlaşma sağlanamıyordu. Görüşmeler devam ederken padişah Arnavutluk üzerine yürüdü. Macarlarla bir anlaşma yapılamadığı için o taraftan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı da Hersekzadeyi Sofya'da bıraktı. Hadım Süleyman Paşa idaresindeki bir kısım akıncıyı Transilvanya'ya, bir kısım akıncıyı da Avusturya sınır bölgesine akına gönderdi³³¹.

Sofya'dan hareket eden padişah Manastır üzerinden İneklükaş yoluyla Tepedelen'e geldi³³². Ramazan ayı olması münasebetiyle 24 gün burada kaldı³³³. Yuvan ili olarak bilinen Arnavutluk, oldukça dağlık bir bölge olduğundan süvarilerin hareket etmesi imkânsızdı. Yüksek dağlarla kaplı olan bu bölgelere oldukça dar geçitlerden geçiliyordu. Sürekli isyan halinde olan halkı "katum" diye adlandırılan birbirinden çok uzak çoban köylerinde yaşıyordu³³⁴. Hem cüretli hem de cesur³³⁵ olan halk, yazın yüksek yaylalara çıkıyor kışın da vadilere iniyordu. Gidiş geliş yolları oldukça sarp ve dar olduğundan bu şekilde

³²⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 184.

³²⁸ Genç, a.g.e. s. 665.

³²⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 125.

³³⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 273.

³³¹ Tansel, a.g.e., s. 149-150.

³³² Genç, a.g.e. s. 666.

³³³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 274.

³³⁴ Jorga, a.g.e. s. 239.

³³⁵ Oruç Bey, a.g.e., s. 149.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 126-127.

savaşmaya alışık olan asileri takip etmek oldukça zordu³³⁶. Bu nedenle Davut Paşa idaresinde kapıkuludan ve yeniçeriden seçme dilaverler bu yöredeki geçmesi zor yerleri açmakla görevlendirildi. Geriye kalan ordu ise civardaki kaleleri almak için harekete geçti³³⁷. Osmanlı birlikleri sarp dağlara doğru harekete geçince dağlara sığınan asiler üzerlerine zehirli oklar yağdırmaya başladı. Osmanlı birlikleri oldukça güç durumda kalmalarına rağmen asilerin çoğunu yakalayıp etkisiz hale getirdiler. Bölgede ulaşılması oldukça zor olan iki tane dağlık bölge bulunuyordu. Asilerin çoğu bu bölgelerde bulunan mağaralara sığınmış olduklarından bu bölgelerden birine Yahya Paşa Rumeli kuvvetleriyle diğerine de Davut Paşa kapukulu askerleriyle hücum etti³³⁸. Her iki bölgede de çetin savaşlar oldu. Bir bölgede iki gün iki gece, diğer bir bölgede de dört gün dört gece savaştilar. Asiler, dağlara tırmanmaya çalışan Osmanlı askerlerine zehirli oklar yağdırmasına rağmen bölgeler güçlükle de olsa ele geçirildi³³⁹. Asilerin çoğu öldürüldü, bin kişiden fazlası esir edildi, bir kısmı da aman dileyerek teslim oldu. Esir edilenler arasında Arnavut serdarının oğlu da bulunuyordu³⁴⁰. Bölge nizama sokulup haraca bağlandıktan sonra mevsimin de geçmiş olmasından dolayı padişah orduyu toplayarak geri döndü³⁴¹.

Arnavutlar üzerine yapılan bu seferden³⁴² sonra her ne kadar asilerin mukavemeti kırılmış olsa da tam anlamıyla sükûnet sağlanamadı. Bundan sonra da zaman zaman isyanlar çıktı ve bu isyanları İtalya'ya kaçmış olan Castriota ailesi dışardan idare etmeye çalıştı. Osmanlı-Venedik savaşında Venediklilerin Kefelonya adasını ele geçirdikleri zaman Jean Castriota, kendi gayretini Venediklilerle birleştirmek istedi. Ancak Venedik ve Macaristan

³³⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 126-127.

³³⁷ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 274.

³³⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s.127.; Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 185.

³³⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 185.

³⁴⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 274.

³⁴¹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 274.

³⁴² Arnavutluk Seferinden dönülürken ilginç bir hadise meydana geldi. Manastır'dan Pirlepe'ye doğru hareket eden ordu bir dereye indiği sırada iri yapılı bir kalender padişahın önünü kesti. Muhafızlar onun padişaha diyecek bir sözü olduğunu düşündükleri için ses çıkarmadılar. Ancak kalender padişaha yaklaşıp yaklaşmaz kepeneginin altından kılıcını çekerek "benim Mehdi-i sahip zaman" diyerek padişaha saldırdı. O esnada padişahın çavuşlarından biri olan Kurt Aydın, demirden güzrünü kalenderin başına indirdi. Onun ardından İskender Paşa'da bir güzr darbesi indirdi. Bundan sonra etrafa kaçışmış olan muhafızlar kalenderin üzerine atlayarak onu parçaladılar. Zamanın kısıtlı olması ve fırsat bulunamamasından dolayı yaşanan bu tuhaf hadise araştırılmadı. Kalender öldürüldüğü için de daha sonra yapılan tahkikatlardan bir netice elde edilemedi. Jorga, bu kişinin Arnavutluk hâkimi İvan Bey'in adamlarından biri olduğunu, bu zatın kalender kılığına girerek Milioş'un I. Murad'ı öldürttüğü gibi II. Bayezid'i öldürtmeye çalıştığını söylüyor. Jorga, a.g.e. s. 243. Bu hadiseden sonra padişahı korumakla görevli olan solakların ulufeleri kesilerek görevlerinden uzaklaştırıldı. Ayrıca Işık'lar kisvesinde "hilâf-ı sünnet üzerine yürür ne kadar fâsid kişi ve ehl-i bid'at" varsa Anadolu yakasına sürgün edildi. İbn Kemâl, a.g.e., s.128.; Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 185.; Oruç Bey, a.g.e.,152.; Genç, a.g.e. s. 668.

Osmanlılarla anlaşınca yalnız kaldı. Hal böyle olunca da Arnavutluk büsbütün Osmanlıların eline geçti³⁴³.

1.4.1 Draç Kalesi'nin Zaptı

Arnavutluk'un Adriyatik kıyısında bulunan Draç, Balkanların içlerine kadar uzanan önemli ticaret yollarının birinin başlangıcını teşkil etmesinin yanında çok önemli bir liman şehridir³⁴⁴. Gemilerin geçiş güzergâhında bulunan şehir limanının korunaklı olmasından dolayı büyük fırtınalarda sığınma görevi görmektedir³⁴⁵. Bu dönemde burası Venediklilerin elinde olduğundan isyan eden Arnavut asileri kaçarak buraya sığınıyorlardı³⁴⁶. Temellerinin sağlamlığı, burçlarının yüksekliği ve sütunlarının genişliği açısından ikinci İstanbul olarak adlandırılan kale, yollarının bozuk ve çamurlu olması ve deniz kenarında bulunmasından dolayı zapt edilmesi oldukça güçtü. Ancak Osmanlı-Venedik savaşıyla birlikte muhtemelen burada ki kuvvetlerin başka taraflara kaydırılmasını ve donanmanın da başka taraflarda meşgul olmasını fırsat bilen Elbasan sancağı beyi İsabeyoğlu Mehmet Bey, kaleyi almak için harekete geçti. Kalenin durumunu anlamak için casuslarını gönderen Mehmet Bey, onlardan kalede çok fazla muhafızın bırakılmadığını, bırakılanların ise savaşmayı bilmeyen işe yaramaz kişiler olduğunu öğrendi. Bunun üzerine hazırlıklara başlayan Mehmet Bey, civardaki beylerle de görüşmeler yaptıktan sonra elindeki az sayıda kuvvetle harekete geçti. Mehmet Bey, kuvvetlerinden bir kısmını geride bırakarak kaleye hücum etti. Sayısal yönden gazilerin kendilerinden daha az olduğunu gören kaledelikler kale kapılarını açarak savaşa giriştiler. İlk aşamada yenilmiş gibi hareket eden Mehmet Bey, geri çekilmeye başladı. Geride kalan kuvvetlerin yanına gelindiğinde buradaki kuvvetlerle birlikte aniden geri dönüp hücumla geçince neye uğradığını şaşırان düşman kuvvetleri geri kaleye doğru çekilmeye başladılar. Arkalarından onları takip eden Mehmet Bey, kale kapıları kapanmadan kaleye girerek 14 Ağustos 1501'de kaleyi ele geçirdi³⁴⁷.

Sonuç itibari ile Arvanid İli sancağı olarak 1415-1417 yılları arasında Osmanlı topraklarına dâhil edilen Arnavutluk'ta zaman zaman ayaklanmalar baş göstermekte idi. Fatih Sultan

³⁴³ Tansel, a.g.e., s. 175.

³⁴⁴ Machiel Kiel, Draç, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s.522-524.

³⁴⁵ Genç, a.g.e. s. 779.

³⁴⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 216.

³⁴⁷ Genç, a.g.e. s. 780-781.; İbn Kemâl'e göre Mehmet Bey, Ohri sancakbeyiyle birlikte aniden kaleye merdivenler dayayıp hücum ettiler. Düşman kuvvetleri daha ne olduğunu anlamadan kaleyi fethettiler. İbn Kemâl, a.g.e., s. 217.

Mehmed'in 3 Mayıs 1481 yılında ölmesinin ardından bunu fırsat bilen Arnavutlar genel bir isyan başlattılar ve 1490 yılına kadar isyanı Kroja'dan Avlonya'ya kadar genişlettiler. Bütün bunlara rağmen II. Bayezid, 1490 yılına kadar kardeşi Cem ve Memlûklularla mücadele ettiğinden dolayı Arnavutluk meselesine yeteri derecede ilgi gösteremedi. Ancak 1490'dan sonra şartların değişmesiyle birlikte II. Bayezid, Arnavutluk meselesini halletmek için harekete geçti. İsyancılara karşı 1492 yılında ordunun başında sefere çıkan padişah asilerin mukavemetini kırdı ise de tam anlamıyla sükûneti sağlayamadı. Bundan sonra isyanlar zaman zaman devam etmiştir.

Osmanlı-Venedik savaşı esnasında Arnavutluk'un Adriyatik kıyısında bulunan ve Venediklilerin elinde olan Draç Kalesi ve limanı Elbasan Sancak Bey'i İsabeyoğlu Mehmet Bey tarafından 14 Ağustos 1501 yılında ele geçirildi. Kale, Balkanların içlerine kadar uzanan önemli ticaret yollarından birinin başlangıcını teşkil etmesinin yanında çok önemli bir liman şehridir. Bunun yanında gemilerin geçiş güzergâhında bulunan limanı, korunaklı olmasından dolayı büyük fırtınalarda gemilerin sığınma yeridir. Stratejik konumu ve doğa güzelliğinden dolayı ikinci İstanbul olarak adlandırılır.

Şekil 1.4. Balkanlar'ın sınırları ve ülkeler³⁴⁹

³⁴⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar_coğrafyası.

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNİN GÜNEY BATI SINIRINDAKİ SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLER

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin İtalya sınırında bulunan Otranto şehrinin elden çıkmasının yanı sıra, Osmanlı-Venedik sınırındaki siyasi ve askeri faaliyetler kapsamında İnebahtı, Modon, Koron, Navarin'in fethi, Venedik-Fransız ortak donanmasının Akdeniz'deki faaliyetleri ile 1503 Osmanlı-Venedik Barışı anlatılacaktır.

2.1. Osmanlı- İtalya Sınırı ve Otranto'nun Elden Çıkışı

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettiğinde Bizans'a bağlı olup Prens Loredano Tocco'nun himayesinde bulunan Ayamavra, Zenta ve Kefelonya adalarını her sene belli bir miktar vergi ve oraya uğrayacak sancakbeylerine 500 duka altın tutarında hediye vermesi karşılığında yine Tocco'nun himayesine bıraktı. Bir müddet sonra Napoli kralının akrabalarından birisiyle evlenen Tocco, Osmanlı Devleti'ne ödemekte olduğu vergiyi ödemeyi reddettiği gibi orada bulunan sancakbeyine ödemesi gereken 500 duka altın yerine adanın en güzel meyvelerinden göndermesi sancakbeyinin şikâyetine sebep oldu. Bundan başka Osmanlı-Venedik savaşında Venedik hafif süvari birliklerini Zenta adasına kabul etti ve bu süvari birliklerinin Osmanlı topraklarına akınlar düzenlemesine de müsaade etti. Yaşanan bu hadiseler üzerine Fatih Sultan Mehmed adaları zapt etmek için 1479'un yazında Avlonya Paşası olan Gedik Ahmed Paşa'yı gönderdi. Gedik Ahmed Paşa'nın 29 gemilik bir filoyla İyonya Denizinden adalara doğru geldiğini gören Tocco, ailesi ve hazinesini alarak Napoli'ye kaçınca adalar ele geçirilmiş oldu.³⁵⁰

Ayamavra, Zenta ve Kefelonya adalarının ele geçmesiyle Fatih, uzun zamandan beri düşündüğü İtalya taraflarına geçme fırsatını da yakalamış oldu. Ayrıca Napoli Krallığının

³⁵⁰ İbrahim H. Uzunçarşılı, "Otranto'nun Zaptından Sonra Napoli Kralı İle Dostluk Görüşmeleri", **Belleten**, sayı 100, c. XXV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 595-608. ; Zinkeisen, a.g.e., s. 321-322.

güçlenmesini istemeyen Venedik gizliden gizliye Fatih'in İtalya seferini destekliyordu. Bunun için Venedik, Sebastian Gritti aracılığıyla Fatih'e haber göndererek eğer Brindisi, Tarent ve Otranto'yu istiyorsa buna hakkı olduğunu zira buraların Yunan kolonileri olarak eski Bizans'ın birer parçası olduğundan şimdi buraların İstanbul'un ele geçirilmesinden dolayı kendisine ait olduğunu bildirdi³⁵¹. Bunun üzerine İtalyan devletlerinin kendi aralarındaki çekişmelerinden de faydalanmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, Gedik Ahmed Paşa'ya Pulya'ya geçmesini emretti. Paşa da 1480 yılının bahar aylarında yüz kırk gemi (bunların 40 kadirga 60 tek direkli yelkenli ve 40 tanesi de yük gemisi) ve On sekiz bin askerle harekete geçti. Korfu'ya geldiğinde Venedik filosu ile karşılaştı. Venedikliler, Osmanlıların İtalya seferini destekledikleri için donanmanın Korfu'dan sorunsuz bir şekilde geçmesine müsaade ettiler. Durumun anlaşılmasında için de göstermelik olarak bir süre Osmanlı donanmasını takip ettilerse de Osmanlı donanmasının Pulya'ya geçtiğini görünce Korfu'ya geri döndüler³⁵².

Pulya'ya gelen Gedik Ahmed Paşa ilk başta Brindisi'yi işgal etmek istiyordu. Ancak yakaladığı bir tacirden güneydeki kıyıların savunmasız olduğunu öğrenince Otranto'yu zapt etmeye karar verdi. 18 Temmuz Cuma sabahı orduyu karaya indiren Paşa Otranto yakınlarında bulunan Roca kalesini ele geçirerek etrafa akınlar düzenledi. Bu şekilde etrafı sindirip güvence altına aldıktan sonra Otranto'yu kuşattı. Paşa bir tercümanı vasıtasıyla haber göndererek kalenin teslim edilmesini istedi. Eğer kale savaşılmadan teslim edilirse halktan gitmek isteyenlerin sağ salim kaleyi terk edebileceklerini kalmak isteyenlerin de kale içerisinde güven ve huzur içerisinde kalabileceklerini bildirdi. Yapılan teklifin kabul edilmemesi üzerine top atışlarıyla kale dövülmeye başlandı. Yoğun top atışlarına dayanamayan kale, 11 Ağustos'ta Osmanlıların eline geçti³⁵³.

Otranto'nun ele geçirilmesinden sonra Tarent, Brindisi ve Lecce'ye akınlar düzenlendi. Yapılan bu akınların amacı bölgeye kalıcı olarak yerleşmek ve İtalya'nın diğer bölgelerini ele geçirmek için burasını bir üs olarak kullanmaktı³⁵⁴. Zira yapılan akınlar esnasında neye uğradığını şaşırıp göç eden ahaliyi geri getirmek ve bu bölgede normal yaşamı sürdürmek

³⁵¹ Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, çev: Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2003, s. 335.; Zinkeisen, a.g.e., s. 324-326.

³⁵² Babinger, a.g.e., s. 336. ; Zinkeisen, a.g.e., s. 326.

³⁵³ Babinger, a.g.e., s. 336.

³⁵⁴ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VII. Defter**, haz: Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 510.; Zinkeisen, a.g.e., s. 327.

için önlemler alınmaya çalışıldı. Örneğin burada kalmak isteyen halkın dini vecibelerini yerine getirmekte serbest oldukları ve vergiden on yıl muaf tutulacakları bildirildi. Ancak aile başına konulan bir duka altın değerinde vergi, kilise çanlarının eritilerek top yapılması ve sekiz bin kadar kişinin esir olarak Arnavutluk'a gönderilmesi halkın gönlünün kazanılıp kalıcılığın sağlanması için uygun tedbirler olmadığından halkın büyük çoğunluğu göç etti³⁵⁵.

Halkın büyük bölümünün göç etmesi ve bölge topraklarının da verimsiz olmasından dolayı Osmanlı ordusunda erzak sıkıntısı baş gösterdi. Zira parasını ödeseler dahi yeterli erzak bulamıyorlardı. Deniz yoluyla erzak temin etmekte oldukça güç olduğundan ordunun durumu gittikçe güçleşmeye başladı. Osmanlı kuvvetleri erzak sıkıntısıyla uğraşırken Napoli kralı Ferdinand, yenilgilerin şokunu üzerinden atarak Oğlu Calabria Dükü Alfonso'yu kalabalık bir orduyla 8 Eylül 1480'de Otranto'ya gönderdi. Bu arada kış mevsiminin yaklaşmış olması nedeniyle Osmanlı kuvvetleri Otranto'da Eğriboz sancakbeyi Mustafa ya da Hayreddin Bey kumandasında sekiz bin piyade ve beş yüz süvari birliği bırakarak Avlonya'ya geri çekildi³⁵⁶.

Osmanlı kuvvetlerinin büyük çoğunluğu Avlonya'ya çekilmiş olmasına rağmen geride kalanlar için erzak sıkıntısı devam ediyordu. Bundan dolayı kale kumandanı Napoli kralıyla bir anlaşma yapmak niyetindeydi³⁵⁷. Anlaşmak için Napoli kralı Otranto'nun teslimi ve zarar ziyanlar için sekiz yüz bin duka altın istiyordu. Ancak bu sırada kalenin erzak sıkıntısı giderilmiş olacak ki kale kumandanı bundan da cesaret alarak Napoli kralından, Otranto'nun yanı sıra Brendisi, Lecce ve Taranto'nun da teslim edilmesini istedi. Bu şartların kabul edilmediği takdirde ilkbaharda padişahın bizzat kendisi yüz bin yaya, on sekiz bin süvari ve güçlü bir topçu birliğinden oluşan kuvvetle gelip bütün İtalya'yı fethedeceğini bildirdi³⁵⁸.

Fatih Sultan Mehmed'in kalabalık bir orduyla gelip İtalya'yı fethedeceği haberinin Avrupa'nın ve İtalya'nın her yerine yayılması müthiş bir korkuya sebep oldu. Öyle ki ortaya birçok şayia atıldı. Bunlardan biri de Fatih'in iki yüz bin kişilik bir orduyla Avlonya'ya geldiği, kasım ayında da Pulya ve Sicilya'yı işgal etmeyi planladığıydı. Roma'da sanki Türkler surların dibine karargâh kurmuşlar gibi bir panik havası vardı. Yaşanan dehşet ve karmaşa öylesine şiddetliydi ki Papa bile korkusundan kaçmayı planlıyordu. Napoli kralının

³⁵⁵ Zinkeisen, a.g.e., s. 327.; Tansel, a.g.e., s. 133.

³⁵⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 327-328.; Babinger, a.g.e., s. 337. ; Tansel, a.g.e., s. 134.

³⁵⁷ Tansel, a.g.e., s. 134.

³⁵⁸ Zinkeisen, a.g.e., s.328.; Babinger, a.g.e., s. 337.

durumu ise daha vahimdi. Bırakın Osmanlılarla tek başına mücadele etmeyi ordusunun masraflarını karşılayacak maddi gücü dahi yoktu. Bunun için Papa ve diğer İtalyan devletlerinden yardım istedi. Eğer kendisine yardım edilmezse Fatih'in bütün isteklerini kabul edeceğini bildirdi. Roma ve papalığın da tehlike altında olduğunu düşünen Papa IV. Sixtus derhal Napoli'nin yardımına koştu. Bütün İtalya devletlerini sulha, birliğe ve Osmanlılara karşı ortak mücadeleye çağırdı. Mücadeleye katılacak bütün Hristiyanların günahlarının bağışlanacağını vaat ederek Kasım ayında Roma'da toplanılmasını istedi. Nihayet Papa, 16 Eylül 1480'de Papalık, Napoli kralı, Macar kralı, Milano ile Ferrara dükleri, Cenova ve Floransa cumhuriyetleri arasında bir ittifak kurmayı başardı. Venedik bu ittifakın dışında kalmayı tercih etti. Gerekçe olarak da on beş yıldır Osmanlılarla mücadele ettiğini hiçbir İtalyan devletinin kendisine yardım etmediğini şimdi ağır şartlar altında imzaladığı barış antlaşmasını bozmak istemediğini gösterdi³⁵⁹. Zaten Venedik'in Korfu civarında Napoli'nin Osmanlılara karşı muhtemel bir saldırı yapmalarını önlemek ve Otranto'da bulunan Osmanlı kuvvetlerinin işlerini temin ettiklerinden şüpheleniliyordu³⁶⁰. Yılsonuna doğru Osmanlıları vuracak donanma Ancona ve Cenova'da toplanmaya başladı. Papa IV. Sixtus, bütün masrafları kendine ait olmak üzere 15 kadirge göndermeyi taahhüt etmişti. Ancak papalık hazinesi bu taahhüdü yerine getirecek maddi güce sahip olmadığından Papa gerekli parayı temin etmek için kendi gümüş takımlarının yanı sıra kiliseye ait başka araç gereçleri de darphaneye göndermek zorunda kaldı³⁶¹. Ayrıca yapılacak savaşa sadece İtalyan devletlerinin katılmasını yeterli görmedi. 8 Nisan 1481'de İngiltere, Almanya ve Fransa'dan da yardım istedi. Fakat İngiltere bu sefere katılmayacağını bildirdi. Almanya'nın da gönderdiği yardımın bir ehemmiyeti yoktu. Sadece Fransa sefere iştirak edeceğini bildirdi³⁶².

Papanın yapmış olduğu bu girişimler başta Napoli olmak üzere diğer Hristiyan devletlerin maneviyatını yükseltmiş olsa da kış mevsiminin gelmesiyle bir kısım kuvvetlerini Otranto'da bırakıp Avlonya'ya çekilen ve oradan da padişahın emriyle İstanbul'a gelen Gedik Ahmed Paşa, yaklaşan tehlikenin farkındaydı. Bunun için padişahla bir görüşme yaparak yaklaşan tehlikeden kendisini haberdar edip bir an önce takviye birliklerin

³⁵⁹ Mikail Acıpınar, **Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa Akdeniz'de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s. 51.; Babinger, a.g.e., s. 338.

³⁶⁰ Tansel, a.g.e., s. 135.

³⁶¹ Zinkeisen, a.g.e., s.329.

³⁶² Babinger, a.g.e., s. 339.

gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine padişah, paşanın emrine on bin piyade ve dört bin süvari vererek Avlonya'ya gitmesine müsaade etti. Ayrıca bir donanmanın da İtalyan sahillerine gönderileceğini bildirdi³⁶³.

Bu arada Calabria Dükü Alfonso tarafından kuşatılan Otranto'daki Osmanlı birliği erzak sıkıntısı nedeniyle kışın oldukça güç durumda kaldı. Deniz yoluyla yapılmaya çalışılan erzak temini Napoli donanmasının saldırıları yüzünden oldukça zor oluyordu. Öyle ki, Şubat ayında on dört gemiyle Avlonya'dan gelecek olan Osmanlı takviye birlikleri Napoliler tarafından zapt edilince durum daha vahim bir hale geldi. Buna rağmen ilkbaharda Napolilere karşı birtakım başarılar elde edildi. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in Anadolu'yla meşgul olduğu bu yıl içerisinde İtalya'ya gelmeyeceği ve ardından da 3 Mayıs 1481'de vefat ettiği haberi duyulunca umutları büsbütün kırıldı³⁶⁴.

İstanbul Fatihi'nin ölümü bütün Hıristiyan devletleri tarafından büyük sevinçle karşılandı. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ayinler düzenlenerek kutlamalar yapıldı. Artık Hıristiyanlığın en büyük düşmanının ortadan kalktığına ve yerine gelecek varislerin devleti ayakta tutamayacağına inanılıyordu. Bu sevinç ve kutlamalar arasında Ancona ve Cenova'da toplanan haçlı donanması 4 Haziran 1481'de önce Napoli'ye oradan da Otranto'ya hareket etti³⁶⁵.

Haçlı donanmasının gelmesiyle birlikte Otranto dört bir taraftan kuşatma altına alındı. Yapılan bütün tazyiklere az sayıdaki Osmanlı birliği büyük bir direnç gösterdi. Hatta bu arada birkaç başarılı akın bile gerçekleştirdi. Ancak daha fazla dayanacak güçleri yoktu. Onun için sürekli yardım istediler³⁶⁶. Ne yazık ki II. Bayezid, isyan eden ve devletin bütünlüğünü tehlikeye sokan kardeşi Cem'le mücadele ettiğinden onlara yardım edecek durumda değildi³⁶⁷. Ayrıca takviye kuvvetlerle Avlonya'ya gelen Gedik Ahmed Paşa, II. Bayezid'in kendisini geri çağırması üzerine “*ol kenârda karârı kalmayub bilesinde olan hadem ü haşemden mezkûr hisara hayli Âdem koyub kendüsü*” isyan eden kardeşine karşı mücadeleye girişen II. Bayezid'in yanına geri döndü³⁶⁸. Böylece gelmesi gereken muhtemel yardım gelmediği gibi buradaki birlikler de komutansız kalmış oldu. Bütün bu

³⁶³ Tansel, a.g.e., s. 136.

³⁶⁴ Zinkeisen, a.g.e., s.330.

³⁶⁵ Tansel, a.g.e., s. 137.

³⁶⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.330.; Tansel, a.g.e., s. 138.

³⁶⁷ Tansel, a.g.e., s. 137.

³⁶⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 518.

olumsuzluklara rağmen kaledekiler erzakları tükenene kadar canla başla mücadele ettiler. Ancak daha faza dayanamayıp 10 Eylül 1481’de kaleyi âmânla teslim etmek zorunda kaldılar. Yapılan anlaşmaya göre; kaledekilerin canlarına dokunulmayacak, kendilerini bekleyen gemilere serbestçe binip oradan ayrılacaktı. Ancak Kalabriya dükü Alfonso, sözünde durmayarak gemilere binen muhafızlardan bir kısmını zincire vurarak kendi gemisinde çalıştırmak üzere alıkoydu³⁶⁹.

Alfonso, Osmanlıları İtalya’dan atınca derhal ikinci planını devreye sokmak istedi. Avlonya’ya geçip Arnavutların yardımıyla burasını ele geçirmek istiyordu. Ancak müttefikleri buna yanaşmadı. Papalık donanması ganimetin taksiminde haksızlık yapıldığını düşündükleri için³⁷⁰ Otranto’nun tesliminden sonra İspanyol ve Cenevizlilerle birlikte Citta-Vecchia limanına çekildi. Ne Napoli kralının gönderdiği elçinin ricası ne de Papanın bizzat Citta-Vecchia’ya gelip uyarılarda bulunması geri dönmelerini sağlayamadı. Gemilerde baş gösteren vebadan dolayı büyük paralar verilse de gemi mürettebatının hizmet etmeye yanaşmaması, mevsimin ilerlemesinden dolayı hareketin güçlüğü ve bu seferle ilgili masrafların çokluğunu ileri sürerek Papanın ve kralın isteklerini geri çevirdiler. Onlara göre asıl maksada ulaşılmış Osmanlılar İtalya’dan atılmış ve Otranto Napoli kralına teslim edilmişti³⁷¹. Hal böyle olunca Napoli kralı da fikrinden vazgeçerek Osmanlı Devleti’yle bir barış anlaşması yapmanın yollarını aramaya başladı.

II. Bayezid, Cem meselesini hallettikten sonra Ozguroğlu Kasım Bey’i elçi olarak Napoli’ye gönderip Otranto’daki esirlerin ve topların geri verilmesini talep etti. Bunun üzerine Napoli kralı, Demomfred adında bir elçisini barış görüşmesi yapmak üzere İstanbul’a gönderdi. Gedik Ahmed Paşa ile bir görüşme yapan elçi, bir anlaşma yapılmasının yanı sıra Otranto’daki zarar ve ziyanın karşılanması istedi. Bunun üzerine Paşa, Osmanlı devletinin şartlarını ve isteklerini bildirmesi için Sinan Bey’i elçi olarak Demomfred ile birlikte Napoli’ye gönderdi. Ayrıca krala elçiyle birlikte bir de mektup gönderdi. Kral ile bir görüşme yapan Sinan Bey, paşanın yazmış olduğu mektubu kendisine iletti. Paşa mektubunda; anlaşma yapılamamasından dolayı duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra, Otranto’daki zarar ve ziyanın karşılanması konusunda da barışın sağlanması hususunda bu gibi şeylerin üzerinde durulmaması gerektiğini, gerekirse zarar ve ziyanın kendisi tarafından

³⁶⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 519.; Fisher, a.g.e. s.34

³⁷⁰ Hans Pfeffermann, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, çev: Kemal Beydilli, Tatav Yayınları, İstanbul 2003, s. 77.

³⁷¹ Zinkeisen, a.g.e., s.331.

karşılanacağını yazıyordu. Osmanlı Devleti'nin tutumundan memnun olan kral bir anlaşma yapmak niyetinde olduğu için Sinan Bey'i bir süre yanında alıkoyarak II. Bayezid'a istenilen şeyler hakkında izahatlı bir mektup gönderdi. Mektubunda II. Bayezid'e *Yedi iklim padişahı Sultan Bayezid ulu azametlû padişah kim sensin mağribin ve maşrikin padişahı* diye hitap edip, kendisini de *Kudüs-i Mübarek ve Çiçilya beyi* olarak takdim ettikten sonra kendi elçisi Demomfred ile Sinan Bey'in gelerek barışın yapılması için talep olunan şeylerden haberdar olduğunu, fakat anlatılan şeylerin yanlış anlaşıldığını, bunu halletmek için de Sinan Bey'i bir süre yanında bekleterek durumu anlatmak için bu mektubu yazdığını belirterek ufak tefek şeyler için yapılacak barışın bozulmamasını istiyordu. Bundan başka, Ozguroğlu Kasım'ın Avlonya beyi Hacı Bey tarafından yollandığını, elçinin yalnız silahları ve esirleri istediğini gelmek istemeyenleri istemediğini belirterek, kendilerinin de barış yapılması için istediklerini yaparak Kasım Beyle gönderdiklerini, Kasım Bey'in bundan başka bir şey istemediğini, kendilerinin de böyle anladığını, eğer Kasım Bey bütün levazımatı talep ettiyse bunun karşılanmasının mümkün olmadığını çünkü levazımın yardıma gelen devletlerarasında taksim edildiğini, ancak kendi payına düşen kısmı verebileceğini, diğerlerinin verilmesinin mümkün olamayacağını, kendileriyle gardaş olup barış yapmak istediğini, ufak tefek şeylerin barışa engel olmaması gerektiğini, bunun için bu isteklerinden vaz geçmelerini, Otranto'dan alınarak kendi hissesine düşen büyük ve küçük topları, bütün levazımatı, karada ve denizde elde edilen esirleri, hatta diğer Müslüman esirleri canı gönülden geri vermeye razı olduğunu, bu suretle barış yapılarak ahitnamenin tanzim edilmesini, dostuna dost düşmanına düşman olacağını belirttikten sonra gökelerine ve kadırgalarına Türk donanması gibi hükm olunmasını istiyordu³⁷².

Ferdinand, ayrıca Gedik Ahmed Paşa'ya da bir mektup gönderdi. Mektubunda; elçisi Demomfred'e gösterilen muameleden memnun olduğunu, anlaşma sağlanamamasından dolayı müteessir olduğunu, ancak barış yapılması konusunda ümitli olduğunu, bunun için Divan-ı Hümayun'a mektup yazdığını belirterek kendisinin Otranto'daki zarar ve ziyanı ben kendim karşılarım demesine çok memnun olduğunu belirtiyordu³⁷³.

Napoli kralı bu mektuplardan başka Sinan Bey'le bir ahidnâme sureti gönderdi. Gönderdiği ahidnâme de aşağıda ki maddeler sıralanmaktadır.

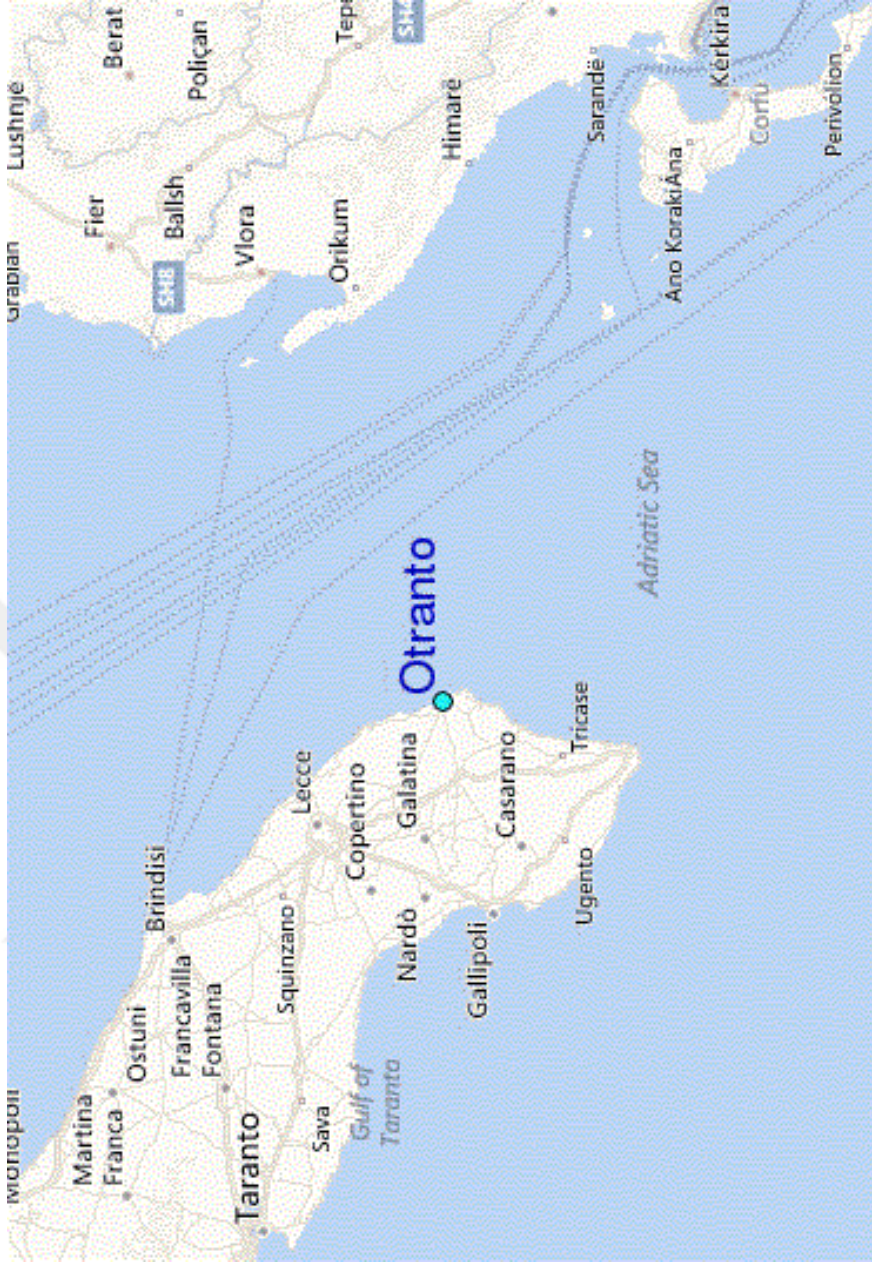
³⁷² Uzunçarşılı, a.g.m., 597-599.

³⁷³ Uzunçarşılı, a.g.m., 597.

- 1- Her iki devlet, büyük küçük, yaşlı genç, yiğit ve koca bütün tutsakları iade edecek. Gitmek istemeyenler iade edilmeyecek.
- 2- Napolililer, Otranto’da alınan ve kendilerinde olan yedi büyük top ve diğer zarbezen denilen küçük topları iade edecek, buna karşılık Osmanlılar da Avlonya’da bulunan kilise çanlarını iade edecek.
- 3- Her iki devlet kendi toprakları dâhilinde denizde ve karada birbirlerinin tebaalarına zarar verilmeyecek, eğer zarar gören tebaa olursa zararları karşılanacak.
- 4- Her iki devletin tüccarları kanuni resimlerini vermek şartıyla serbestçe ticaret yapabilecekler.
- 5- Her iki devletin tüccarları birbirlerinin topraklarında öldükleri zaman malları ve servetleri iade edilecek.
- 6- Bu anlaşma sizinle bizim aramızda Allah’ın izniyle ölünceye kadar devam edecek.
- 7- Kral bu barış teklifine sadık kalacağına yeri ve göğü yaradan Allaha, dört büyük kitaba ve babasının ruhu üzerine yemin etmektedir. Ayrıca padişah müsaade ederse Macar kralı ile diğer bazı krallar bu barışa katılmak üzere elçilerini gönderebileceklerdir³⁷⁴.

Böylelikle 11 Ağustos 1480 yılında İtalya’nın fethini gerçekleştirmek için bir üst olarak kullanılmak için fethedilen Otranto, Fatih’in ölümünden sonra tahta çıkan oğlu II. Bayezid’in kardeşi Cem ile mücadelesinden dolayı yardım götürememesi nedeniyle 10 Eylül 1481 yılında elden çıkmış oldu.

³⁷⁴ Uzunçarşılı, a.g.m., 603-604.

Şekil 2.1. Otranto³⁷⁵

2.2. Osmanlı Venedik Sınırı

Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığı döneminde 1479'da Venedik ile yapılan barış anlaşmasından sonra iki devlet arasında dostane bir ilişki kuruldu. Fatih'in ölümünden sonra

³⁷⁵ <https://gokhanteneri.blogspot.com/2017/11/otrantoseferi.html>.

tahta çıkan II. Bayezid'in saltanatının ilk on yedi yılında da ufak tefek hadiseler dışında bu dostane ilişki devam etti³⁷⁶.

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra, Bosna sancakbeyi İskender Bey, idaresindeki akıncılar yapılan anlaşmanın hükmünü yitirdiğini ileri sürerek Dalmaçya kıyılarına akınlara başladılar. Zara'ya saldıran akıncılar Cattaro körfezindeki Venediklilere ait bir köyü ele geçirdiler. Akıncıların bu saldırılarına rağmen Venedikliler Osmanlılarla yapmış oldukları barışı menfaatleri gereği devam ettirmek istiyorlardı. Bunun için Napolilerin Osmanlılardan yeni ele geçirdikleri Kefelonya adasını alarak Osmanlılara iade ettiler. Ayrıca Venedik Dogesi, tebrikleriyle beraber adanın Osmanlılara geri iade edildiğini bildirmek için İstanbul'a Antonio Vituri'yi elçi olarak gönderdi. 1481 Ağustos'unda İstanbul'a gelen Antonio Vituri ve sekreteri Alvise Mamenti, Dalmaçya'daki kargaşalıklardan şikâyet ederek Fatih zamanında yapılan anlaşmanın yenilenmesini istediler³⁷⁷. Bu sırada kardeşi Cem ile uğraşan II. Bayezid böyle bir anlaşmanın kendisi içinde uygun olacağını düşündüğünden dolayı elçiyi çok iyi karşıladı ve halkın önünde elini sıkarak birlikte yemek yedi. İyi niyet göstergesi olarak da Niccolo Coco'yu elçi olarak Venedik'e gönderdi³⁷⁸. Ancak elçi Antonio Vituri, önerilerin bazılarını kabul edip bazılarını senatoya danışınca görüşmelerin uzamasına sebep oldu. Beklenilenden daha uzun süren görüşmeler neticesinde 16 Ocak 1482'de barış anlaşması imzalandı³⁷⁹. Bu anlaşmaya göre:

1. Her iki taraf da birbirlerinin topraklarına saldırıp zarar vermeyecek ve esir almayacak böyle bir durumda zarar ve ziyan karşılanacak esirler geri iade edilecek.
2. Her iki tarafın da tüccar gemileri rahatlıkla gelip Osmanlı veya Venedik topraklarında ticaret yapabilecek bu gemi ve tüccarlara zarar ziyan verilmeyecek ve vergiler de aşırılığa gidilmeyecek.
3. Nikos adası da bu anlaşmaya dâhil olacak, kendilerine Venedik halkı gibi davranılacak.

³⁷⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.373.

³⁷⁷ Fisher, a.g.e. s.34.; Maria Pia Pedani, a.g.e, s.100-101.

³⁷⁸ Gallotta Aldo, "Il Trattato Turco-Veneto del 12 Gennaio 1482", **Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dikata**, Napoli 1982, s. 222.; Bülent Ayyıldız, **Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1517)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (İtalyan Dili ve Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 36.

³⁷⁹ Ahmet Aksın, **1482 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnamesi, Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa**, Nilüfer Alkan Günay, (ed.), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2017, s. 72-88.

4. Her iki tarafın tüccar ya da savaş gemileri birbirleriyle karşılaştıklarında karşılıklı dostluk gösterisinde bulunacak.
5. Her iki tarafın tüccarlarından biri borç alıp ödemezse veya başka bir zarar açarsa sadece o tüccar sorumlu tutulacak.
6. Venedik'ten kaçan herhangi bir esir Osmanlı Devleti'ne sığınır Müslüman olursa esir adına 1000 akçe verilecek eğer Müslüman olmazsa geri iade edilecek.
7. Her iki tarafın gemileri birbirlerine gidip gelirken başlarına bir iş gelir yâda kaza yaparlarsa bu gemideki kişiler esir alınmayacak, eğer malı varsa kendisine geri iade edilecek.
8. Herhangi bir Venedikli, Osmanlı Devleti'nin topraklarında ölürse onun her türlü eşyası Venedik Balyos'una, eğer o olmazsa herhangi bir Venedikli tüccara verilecek.
9. Fatih döneminde yapılan anlaşma onaylanacak.
10. Venedik yıllık 10 bin duka tutarındaki vergiyi artık ödemeyecek, önceden ödemesi gereken 100 bin dukalık altından geriye kalan 50 bin duka altını üç taksitte ödeyecek.
11. Venedik tüccarlarının ödediği gümrük vergisi yüzde beş den yüzde dörde indirilecek.
12. İstanbul'daki Venedik balyosu daha önce kendisine verilen hak ve özgürlükleri korumaya devam edecek.
13. Osmanlı Devleti ve Venedik arasındaki sınır Fatih zamanında yapılan savaştan önceki haline getirilecek.
14. Anadolu yakınındaki Spilit ve Batia kaleleri Venedik'te kalacak ve Fatih Sultan Mehmet'le yapılan barıştan sonra esir düşen bütün esirler serbest bırakılacak³⁸⁰.

II. Bayezid'in böyle bir anlaşmayı kabul etmesinde şüphesiz ki kardeşi Cem'in çıkarmış olduğu gaileler etkili oldu. Cem'in Avrupa'ya kaçmasıyla birlikte Hıristiyan devletlerin Cem nezdinde bir haçlı ittifakı oluşturma çabalarına karşılık II. Bayezid, Venedik gibi önemli bir gücü yanında tutmak istedi. Bununla birlikte II. Bayezid, Venediklilerin Cem Sultan'a yardım etmesinden ya da onu Rodos şövalyelerinin elinden almasından da endişeleniyordu. Bunun için yapılan anlaşmayı onaylamak ve Cem'le ilgili düşüncelerini Venedik'e

³⁸⁰ Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", **TTK Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. V-VIII, Sa. 9-12, Ankara 1971, s. 39-42. ; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Doğu ve Leh Kralına Verilen Bir Kısım Ahidnamelerin Şekil ve Muhteva Bakımından Taşındıkları Önem ve Tarihi Gerçekler", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. 2, Ankara 1973, s. 473-483.; Anna Calia, "Venedik Devlet Arşivinde Bulunan Liber Graecus (Yunan Kitabı), ve XV-XVI.yy. Osmanlı-Venedik İlişkileri", çev: Güner Doğan, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sa.22, Bahar 2015, s. 279-317. Aksın, a.g.e., s. 75-78.; Zinkeisen, a.g.e., s.374.

bildirmek için 1482’de İskender Paşa’yı Venedik’e gönderdi. Paşa, Cem ile ilgili yaptığı görüşmede eğer Cem Venedik’in eline geçerse onun kendilerine verilmesi karşılığında Mora’nın Venedik’e verileceğini bildirdi³⁸¹. Venedik Dogesinin böyle bir öneriye nasıl yaklaştığını ya da Cem’i ele geçirebilseydi nasıl bir tavır takınacağını bilemiyoruz ama görünen o ki, Venedik, elde ettiği bu imtiyazları ihtiyatlı davranarak korumasını bildi³⁸². Bunun için 1483 başlarında Domenico Bollani ve Francesco Aurelio’yu iyi niyetlerini göstermek ve önceki yıl varılan anlaşmayı onaylamak için İstanbul’a gönderdi. Yine aynı yılın temmuz ayında anlaşmadaki bazı ihlallerden şikâyet etmesi ve II. Bayezid’in Napoli’ye karşı bir donanma hazırlamasını istemesi için Giovanni Dario’yu elçi olarak İstanbul’a gönderdi. Elçi, yeni bir anlaşma yapmaya muvaffak oldu ve anlaşma 1485’te Benedetto Trevisano tarafından onaylandı. Bununla birlikte gerçekte Memlûklularla girişilen mücadele için oluşturulmaya başlanılan donanmanın elçiye Napoli’ye karşı kullanılacağı ima edildi.

Osmanlı-Venedik barışı 1497 yılına kadar resmiyetini korusa da Osmanlıların barışı uzun süre sürdürmesi oldukça güçlü. Çünkü 1481 yılına kadar Osmanlı Devleti kendisine yayılma alanı olarak Dalmaçya ve Adriyatik bölgesini seçmişti. Venedik’le yapılan barış anlaşması bunu sekteye uğrattığından bu bölgeye yayılma taraftarı olan devlet adamlarının tepkisine neden oluyordu³⁸³. Esasında II. Bayezid, kardeşi Cem’den korkmasa şüphesiz ki böyle bir anlaşma imzalamazdı. İmzalayacağı anlaşmanın karakteri de daha farklı olurdu.

Osmanlı Devleti ve Venedik arasında ilk ciddi anlaşmazlık 1487 yılında Osmanlı-Memlûk savaşı esnasında oldu³⁸⁴. II. Bayezid, Venedik’e 15 Mart 1487’de bir elçi göndererek donanmanın Kıbrıs’ın Magosa limanında demirlemesi için bir üs verilmesini istedi. Stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olan bu limandan donanma bir gün gibi kısa bir sürede Suriye sahillerine ulaşabilecekti. Ancak Venedik, Memlûklularla yapmış olduğu barış antlaşması ve egemenliğini tanıdığı Kıbrıs kraliçesi Caterina Cornaro’ya karşı dostça bir davranış olmayacağını ileri sürerek teklifi kabul etmedi. Esasında Venedik, Mısır ve Suriye’deki ticaretinin zarar göreceğini düşündüğü ve Osmanlıların Kıbrıs’ı ele geçirmeye teşebbüs

³⁸¹ Calia, a.g.m, s. 290.; Thuasne, a.g.e., s.106.; Fisher, a.g.e. s.35.

³⁸² Zinkeisen, a.g.e., s.374.

³⁸³ Fisher, a.g.e. s.35.

³⁸⁴ Dimitriadou A., **The Heşt Bihişt of Idris Bidlisi: the reign of Bayezid II (1481-1512)**, Ph.D, The University of Edinburg 2000, s.125.

edeceğinden korktuğu için bu teklifi kabul etmedi³⁸⁵. Bunun üzerine ertesi yıl olan 1488'in ilkbaharında Hersekoğlu kumandasındaki Osmanlı donanması limanı zorla da olsa ele geçirmek için harekete geçti. Ancak bu durumdan şüphelenen Venedik, her ihtimale karşı Francesco di Prioli kumandasında kırk kadırgalık bir filoyu Kıbrıs'a gönderdi. Osmanlı donanmasından iki gün önce Kıbrıs'a gelen Prioli, gerekli önlemleri alarak Osmanlı donanmasının karaya çıkmasına mâni oldu³⁸⁶. II. Bayezid, Memlûklularla savaşın devam etmesi ve Cem'den dolayı Venedik'le arasındaki ilişkilerin bozulmasını istemediğinden bu olay üzerinde fazla durmadı. Ancak bu hadiseden sonra iki devlet arasındaki iyi ilişkiler giderek daha hasmane bir şekilde ilerlemeye başladı³⁸⁷.

1491 yılına gelindiğinde iki devlet arasındaki ilişkiler Venedik Baylosu Girolamo Marcello'nun İstanbul'dan gönderilmesiyle bir kez daha gerginleşti. Bu dönemde Osmanlı Memlûk savaşı sona erdiğinden Osmanlılar, Hristiyan devletlerinin kendi aralarındaki itilaflardan da faydalanarak Balkanlara, Rodos'a ve Venedik'e karşı daha katı hareket etmeye başladılar. Zaten Osmanlı askerleri de toprak, ganimet ve esir yönünden bol olan bu bölgelere akınlar yapmak istiyorlardı³⁸⁸. İşte bu dönemde yapılan askeri hazırlıkları ve yaşanan gelişmeleri Venedik baylosu Girolamo Marcello'nun gizli mektuplarla (dispaccio) kendi hükümetine bildirdiği öğrenilince yapılan anlaşmaya aykırı olmasına rağmen Baylos'un üç gün içerisinde İstanbul'u terk etmesi istendi³⁸⁹. Marcello, bu duruma itiraz etse de İstanbul'u terk etmek zorunda kaldı. Diğer taraftan II. Bayezid, Venedik ile yapılan sulhun bozulmasını istemiyordu. Bunun için Venedik'e bir elçi göndererek yaşanan bu durumun aradaki barışı ihlal etmeyeceğini, yaşanan bu hadiseye Balyos'un gönderdiği şifreli mektupların sebep olduğunu, ancak bundan sonra hiçbir Venedik Balyos'unun İstanbul'da ikametine müsaade edilmeyeceğini bildirdi³⁹⁰. Bu hadiseden sonra Venedik, Osmanlıların barış yanlısı tavırlarına çok fazla güvenmediğinden Papaya şikâyetle bulunarak duruma

³⁸⁵ İdris Bostan, "II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği". İdris Bostan-Salih Özbaran, (ed.), **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın sonuna kadar Türk Denizcilik Tarihi**, C.I, içinde, Deniz Basımevi, İstanbul 2009, s. 113.

³⁸⁶ Fisher, a.g.e. s.35.

³⁸⁷ Tansel, a.g.e., s. 178.

³⁸⁸ Fisher, a.g.e. s.53.

³⁸⁹ Tommaso Bertele, **Venedik ve Kostantinye Tarihinde Osmanlı Venedik İlişkileri**, çev: Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 48.

³⁹⁰ Zinkeisen, a.g.e., s.375.

müdahale etmesini istedi. Bunun üzerine Papa, Osmanlı Devleti'ne bir mektup göndererek olası bir haçlı seferiyle tehdit etti³⁹¹.

Venedik, her şeye rağmen İstanbul'da kalıcı bir Balyos'un bulunmasını istiyordu. Bunun için 1492 yılının başlarında Domenico Trivisano adındaki bir elçiye tam yetkiyle İstanbul'a gönderdi³⁹². Elçi, Balyos'un yeniden kabulünü sağlamak için oldukça fazla çaba sarf etti. Ancak bütün çabalarına rağmen isteği kabul edilmedi. Konuda bu şekilde kapanmış oldu³⁹³.

Venedik, yaşanan bu hadiselerden sonra Osmanlılarla yaptığı barışa çok fazla güvenmemekle birlikte yine de onlarla bir ihtilafa düşmemek için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Papa ve Fransa'nın Cem Sultan üzerinden yaptıkları entrikalara Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekecek kadar karışmamakla birlikte yaşanan gelişmelerden de Osmanlıları haberdar ettiler. Yine de Venedik, her ihtimale karşı 1493 yılında Papa ve Milano arasında yapılan ittifak anlaşmasına eğer Osmanlılar Venedik'e saldırırlarsa Cem Sultan'ın kendilerine verileceğine dair bir madde eklettiler³⁹⁴. Diğer taraftan Venedik'in İtalya'da giderek gücünü artırması ve Fransa'yla dostane ilişkiler kurması başta Papa olmak üzere diğer İtalyan devletlerini kıskançlıkla birlikte endişeye sevk etti. Hal böyle olunca da Osmanlıları Venedik'e karşı kışkırtmaya başladılar³⁹⁵. İtalyan devletlerinin kışkırtmaları Osmanlı devleti üzerinde nedenli etki yarattığını bilemiyoruz ancak bir Osmanlı-Venedik savaşının kaçınılmaz olduğu görünüyordu³⁹⁶. Fatih zamanında, Anabolu kalesinin yakınında bulunan Argos, Benefşe (Menekşe) yakınlarındaki Rampan hisarı, Koron yakınlarındaki Kalamata, Modon yakınlarında ki Arkadya kaleleri, Vatika ve Mezistre ele geçirilmiş olsa da Mora'nın geri kalan müstahkem kaleleri olan Modon, Koron, Anabolu kalesi. Benefşe ve Korinthos körfezinin güney sınırında bulunan İnebahtı halen Venedik'in elinde bulunuyordu ve buraların alınması icap ediyordu³⁹⁷. Zira Ege adaları ve Anadolu kıyılarının güvenliği için Mora'nın tamamının alınması gerekiyordu. Zaten buraların alınmaması için de bir engel kalmamıştı. Zira bu dönemde Cem Sultan ölmüş, Macarlar ile de bir anlaşma sağlanmıştı. Diğer taraftan uzun süren barış döneminde huzursuzlanıp isyan çıkaran yeniçerilerin büyük

³⁹¹ Thuasne, a.g.e., s.302.; Fisher, a.g.e. s.54.

³⁹² Calia, a.g.m, s. 294.

³⁹³ Zinkeisen, a.g.e., s.375.

³⁹⁴ Tansel, a.g.e., s. 179.; Zinkeisen, a.g.e., s.375-376.

³⁹⁵ Pfeffermann, a.g.e., s. 108.

³⁹⁶ Tansel, a.g.e., s. 180.

³⁹⁷ Jorga, a.g.e. s. 247.

bir sefere gönderilmesi gerekiyordu. Bu nedenle de yapılacak sefer için güçlü bir donanma oluşturulması için askeri hazırlılara başlandı.

Venedik, Osmanlılar nezdinde kendi aleyhlerinde cereyan eden hareketliliği fark edince yapılan anlaşmanın ve iki devlet arasındaki dostluğun bozulmadan devam etmesi için Mayıs 1496'da Alvise Sagudino'yu elçi olarak gönderdi. İstanbul'a gelen Elçi, sadaret makamıyla birçok konu hakkında görüşme yaptı. İlk olarak sadaret makamının batıdaki gelişmelerden daha iyi haber alabilmesi için İstanbul'da kalıcı bir Venedik Balyos'unun bulunmasını istedi. Ancak elçinin bütün ısrarlarına rağmen balyoslara casus gözüyle bakıldığından bu isteği kabul edilmedi. Elçinin görüştüğü konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin İtalyan hububat gemilerine limanlarını kapatması meselesi idi. Zira Osmanlı Devleti, ülkede buğday sıkıntısı olduğundan İtalyan hububat gemilerine limanlarını kapatmıştı. Bu da o zamana kadar Selanik, Eğriboz ve Karadeniz limanlarından satın alınan tahıla büyük ölçüde bağımlı olan Venedik'i oldukça etkiliyordu. O nedenle elçi bu yasağın kaldırılmasını istedi. Ancak yasağın kalkması yılsonuna doğru Andrea Giritti'nin çabalarıyla mümkün oldu. Elçinin görüştüğü diğer bir husus ise diğer İtalyan devletlerin kendi aleyhlerinde söyledikleri idi. Çünkü Papa, Napoli, Milono ve Ferrara dukeleri Venedik'in Fransa'yla olan dostluğundan tedirgindiler ve Fransa'nın İtalya'ya yeni bir sefer düzenlemesinden korkuyorlardı. Bunun için İstanbul'a elçiler göndererek Osmanlı Devleti'ni Venedik aleyhinde kışkırtmaya çalıştılar. Elçi, yaptığı görüşmede diğer İtalyan devletlerinden gelen elçilerin söylediklerinin doğru olmadığını söyleyerek, Venedik'in Osmanlı Devleti'ne dostça yaklaştığını bildirdi. Elçi, yapılan görüşmede nasıl bir izlenime kapıldıysa bu konuda II. Bayezid'i ikna ettiğini düşünüyordu. Ama gelişen olaylar bunun aksini gösterdi. Elçinin görüştüğü en önemli mesele ise yapılan askeri hazırlıklarla ilgiliydi. Zira Venedik, Osmanlıların yüz çektirme, çok sayıda kadirga ve her biri üç yüz elli ve beş yüz tonluk iki büyük barçayı da kapsayan iki yüz elliden fazla parçadan oluşan bir filo inşa ettiklerini öğrenmişti. Elçi, hazırlanan bu donanmanın nereye olduğunu sadaret makamına sorduğunda kendisine Ege'yi istila eden korsanlar üzerine gönderilmek üzere oluşturulduğu ayrıca Fransa kralı VIII. Charles'ın İtalya'yı işkâl etmesine karşılık da hazırlıklı olunması gerektiği bilgisi verildi³⁹⁸.

Venedik, elçiler vasıtasıyla Osmanlı Devletindeki gelişmeleri takip edip aleyhinde cereyan eden hadiseleri bertaraf etmeye çalışırken 1496 yılı yazının sonlarında Karadağ ve Kattaro

³⁹⁸ Fisher, a.g.e. s.60-61.

körfezinde yaşanan hadiseler nedeniyle iki devlet bir kez daha karşı karşıya geldi. O dönemde Venedik'e bağlı küçük bir beylik olan Karadağ'ın alınması için II. Bayezid, İşkodra beyi Firuz Bey'i görevlendirdi. Çünkü olası bir Osmanlı-Venedik harbinde bu bölge Osmanlı toprakları için tehlike arz ediyordu. Bu nedenle de buranın alınması icap ediyordu. Firuz Bey, harekete geçince bölgeyi idare eden yerel efendi Györdi Çernoviç topraklarını savunamayarak Venedik'e sığındı. Bunun üzerine Venedik, Sagudino'yu Firuz Bey'le görüşmesi için İşkodra'ya gönderdi. Sagudino, Firuz Bey'le yaptığı görüşmelerden bir netice elde edemeyince Venedik hükümeti Kotor körfezindeki bazı yerlerde de söz sahibi olmak istediğinden Sagudino'yu bu kez Ocak 1497'de İstanbul'a gönderdi³⁹⁹. Mayıs ayında İstanbul'a gelen elçi, Venedik-Fransa anlaşmasından dolayı oldukça soğuk karşılandı. Elçi, İstanbul'a geldiğinde Milano, Ferrara, Mantova ve Floransa'nın elçileri de orada bulunuyorlardı. Bu elçiler Osmanlı Devleti'nin kendileriyle birlikte Venedik'e saldırması durumunda yıllık elli bin duka altın vermeyi taahhüt ediyorlardı⁴⁰⁰. Sagudino, İstanbul'da müzakerelere devam ederken diğer taraftan Venedik, Marchio Trevisano'yu bir filo ile 1497 Haziran'ında Firuz Bey'le görüşmesi için Kattaro'ya gönderdi. Yapılan görüşmede Firuz Bey, kumandana Karadağ'ın himayesinden vazgeçilmesini ve bu bölgenin Osmanlı himayesi altında olduğunu bildirince, Trevisano, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid tarafından imzalanmış muahedeleri işaret ederek kıyı bölgesinin Venedik'e ait olduğunu ileri sürdü. Ancak yapılan görüşmelerde ne bu kumandan ne de Sagudino bir netice elde edebildi. Sonunda Osmanlı Devleti ile ciddi bir anlaşmazlığa düşmek istemeyen Venedik, Karadağ bölgesindeki Osmanlı hâkimiyetini kabul etti⁴⁰¹. Zaten Karadağlılar da Osmanlı egemenliğini kendi istekleriyle kabul etmişlerdi⁴⁰².

Karadağ bölgesinde, Osmanlı-Venedik anlaşmazlığı devam ederken diğer taraftan her iki devlet denizlerde birbirlerine karşı korsanlık faaliyetleri yürütmekten çekinmiyorlardı. Zira Haziran 1497'de kutsal topraklara hacı ve altın taşıyan Venedik kadırgası Sappho, mutad selamı vermediği gerekçesiyle Çuha Adası açıklarında Osmanlı Devleti adına çalışan Enrichi ve Barbeta'nın kumanda ettiği filonun saldırısına maruz kaldı. Venedik kadırgası sekiz saat süren muharebeden sonra kurtulmayı başarsa da büyük zarar gördü. Yaşanan bu hadise üzerine Osmanlılar Venedik'e bu tür hareketleri tasvip etmediklerini ve bunların

³⁹⁹ Donado da Lazze, a.g.e., s. 220; Fisher, a.g.e. s.61-62.; Tansel, a.g.e., s. 181-182.

⁴⁰⁰ Acıpınar, a.g.e., s. 66.; Fisher, a.g.e. s.62.

⁴⁰¹ Tansel, a.g.e., s. 182.

⁴⁰² Fisher, a.g.e. s.62.

Osmanlı Devleti tarafından planlanmadığını bildirdiler⁴⁰³. Ancak ertesi yıl Venedik, benzer bir şekilde Midilli Adası açıklarında harp malzemesi taşıyan bir Osmanlı yük gemisini gerekli selamı vermeyerek hürmette kusur ettiğini ileri sürerek batırdılar. İki devlet arasında bireysel saldırılar devam ederken bir yandan da devletler nezdinde gerginlikler devam ediyordu. Venedik, Osmanlıların düzenlediği akınlardan ve Firuz Bey'in Karadağ'ı işkâl etmesinden endişe duyarken, Osmanlılar da Venedik'in doğuda bilhassa Yunan adalarında gittikçe artan deniz hâkimiyeti, özellikle Kıbrıs Adasının tamamına sahip olması ve Naksos Adası üzerindeki hâkimiyetinden endişe duymaktaydı⁴⁰⁴. Her şeye rağmen Venedik, Osmanlılarla bir anlaşmazlığa düşmemek ve diğer İtalyan devletlerinin Osmanlı Devleti nezdinde Venedik aleyhinde yürüttükleri çalışmaları İstanbul'da bulunan Andrea Giritti'nin de gayretleriyle bertaraf etmek için büyük çaba sarf ediyordu⁴⁰⁵. Diğer taraftan Memlûklular da Akdeniz'de olası bir Osmanlı - Venedik savaşının çıkmasını istemiyordu. Çünkü bu dönemde Akdeniz'de Memlûklular ve İtalyan devletleri arasında yapılan ticaret İtalyan devletleri kadar Memlûklular içinde iktisadi açıdan büyük önem arz ediyordu. Bu bölgede çıkacak bir savaş İtalyan devletleri kadar Memlûkluları da zor duruma düşürecekti. Bu minvalde bir savaşın çıkmasını istemiyorlardı. Onun için 1498'de bir grup hacıyı Mekke'ye götüren Kemal Reis, Mısır'a geldiğinde Memlûk sultanı kendisinden İtalyanlara ve Rodoslulara zarar vermemesini istedi. Ancak o yılın sonlarında Memlûk sultanı öldürülünce, Osmanlılar Alaüddevle'ye saldırmak ve Memlûk hâkimiyetine isyan eden Şam'daki Karta Bey'e yardım etmek için bunun uygun bir an olduğunu düşünerek Şehzade Ahmed'i on beş bin kişilik bir kuvvetle Adana ve Tarsus'u ele geçirmek için Silifke'ye gönderdi. Bu orduya destek vermesi için bir de donanma hazırlandıysa da Venedik'le savaşın başlamasından dolayı II. Bayezid, Memlûklularla barışı yeniden tesis etmek için kız kardeşlerinden birinin de aralarında bulunduğu bir heyeti çeşitli hediyelerle birlikte Mısır'a gönderdi⁴⁰⁶.

Venedik'in bütün çaba ve gayretlerine rağmen 1498 yılı başlarında Osmanlı Devleti, deniz kuvvetlerini güçlendirmek için çalışmalarını hızlandırdı. Yapılan bu hazırlıkların kime karşı olduğu bilinmediğinden, yapılacak bu seferin nereye olacağı konusunda başta Venedik olmak üzere diğer devletlerin elçi ve konsolosları çeşitli raporlarla kendi devletlerine bilgi veriyorlardı. Gönderilen raporlarda daha çok Rodos, Pulya, Kıbrıs ve Korfu üzerine bir sefer

⁴⁰³ Fisher, a.g.e. s.63.; Zinkeisen, a.g.e., s.376.

⁴⁰⁴ Zinkeisen, a.g.e., s.376.

⁴⁰⁵ Tansel, a.g.e., s. 182.

⁴⁰⁶ Fisher, a.g.e. s.68.

yapılacağı öne sürülüyordu. Ancak az da olsa bu seferin İnebahtı üzerine olacağını bildiren raporlar da vardı⁴⁰⁷.

Rodos şövalyeleri, diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlıların kendileri üzerine bir sefer düzenleyeceğine inanıyorlardı. Onun için Rodos şövalyeleri beyi yapılacak seferin yönünü değiştirmeye gayret ederken, bir yanda da gerekli hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. Ekim 1498'de bir elçilik heyetini II. Bayezid'le görüşmesi için İstanbul'a gönderdi. Ancak, İstanbul'a gelen heyet huzura kabul edilmedi. Bunun üzerine Rodos şövalyeleri beyi, Fransa ve Venedik'e top ve cephane siparişi verdiği gibi dışarda bulunan şövalyelere de Mart ayına kadar Rodos'ta toplanmaları için mektuplar gönderdi⁴⁰⁸. Osmanlı Devleti'nin yaptığı hazırlıklardan endişe duyanlardan biri de Güney İtalya'da ki Puglia halkı idi. Çünkü Osmanlıların 1480'de olduğu gibi Otranto'yu yeniden işgal etmesinden korkuyorlardı. Bunda da pek haksız sayılmazlardı. Çünkü bir filo oluşturan Avlonya sancak beyi Mustafa Bey, Eylül 1498'de Puglia'ya baskın yapmak için İstanbul'a giderek izin istedi. Padişah da kendisine üç bin yeniçeri, iki bin azeb, beş bin süvari ve üç bin de işçi tahsis etti⁴⁰⁹. Korfu'da bulunan Venedik balyosu da olası bir kuşatmadan endişe duymaktaydı. Zira gönderdiği raporlarda olası bir saldırı veya kuşatmada bunun üstesinden gelebilecek kadar erzaka ve teçhizata sahip olmadığını yazıyordu. Ayrıca Spalato ve Sibenico halkı, Bosna sancakbeyi İskender Paşa'nın akınlar yaparak sığırlarını alıp insanların da esir etmesinden dolayı Venedik'e şikâyetle bulunuyorlardı. Narente, Osmanlılara teslim olurken, Kotor ve Dulzigno'da Venedik'ten daha fazla koruma talep ediyordu⁴¹⁰.

Başta Papa olmak üzere diğer İtalyan devletleri Floransa ve Milano'nun Osmanlı Devleti'yle ilişkileri iyiydi. Ancak Cem Sultan'ın na'sının gönderilmesi esnasında yaşanan olaylardan dolayı Osmanlı Devleti ve Napoli'nin arası açıldı. Onun için Napoli kralı Federico, bu meseleyi çözmek ve Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler kurmak için Tomaso Paleologo Asani'yi sadaret makamına gönderdi. Yapılan görüşmeler 15 Temmuz 1498'de iyi bir şekilde neticelendi ve on gün sonra da bir anlaşma yapıldı. Genel itibari ile Napoli'ye birtakım imtiyazlar tanıyan anlaşma, her iki hükümdarın hayatları boyunca devam edecek

⁴⁰⁷ Volkan Dökmeci, **Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizciliği ve Korsanlık**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 20-29.

⁴⁰⁸ Fisher, a.g.e. s.69.

⁴⁰⁹ Tansel, a.g.e., s. 184.

⁴¹⁰ Fisher, a.g.e. s.71.

ve Cem'in na'sı gönderilene kadar II. Bayezid tarafından onaylanmayacaktı. Yapılan anlaşmada ticari maddelerden başka her iki tarafta birbirlerinin vatandaşlarına adil davranacak, köle edinmeyecek ve zarar vermeyecekti⁴¹¹.

Osmanlı Devleti, bir taraftan Venedik'i diğer İtalyan devletlerinden uzaklaştırıp yalnızlaştırırken bir yanda da Venedik ve Fransa arasında yaşanan gelişmeleri yakından takip ediyordu. Zira Fransa Kralı XII. Louis, Milano üzerinde miras nedeniyle hak iddia ediyordu ve bunu gerçekleştirmek için de Venedik ile bir anlaşmaya varabilmek için müzakerelere başlamıştı. Yapılan görüşmelerde Venedik tarafı Osmanlıların kendilerine saldırması durumunda Fransa'nın kendilerine yardım etmesine karşılık, Fransa'nın Milano'yu ele geçirmesinde bir sakınca görmeyeceklerini bildirmişlerdi. Yapılacak anlaşmaya Fransa, Rodos'u da dâhil etmek istemişti. Ancak Venedik, bunun Osmanlıları tahrik edeceğini düşündüğünden kabul etmemişti. II. Bayezid, yaşanan bu hadiseleri daha yakından takip etmek ve ortamı yumuşatmak için 1498 yazında Venedik'e bir elçi gönderdi. Elçi görevinde ne kadar başarılı oldu bilemiyoruz. Ancak Venedik ve Fransa'nın niyetleri hakkında çok şey öğrenmiş olmalı ki Venedik, elçinin ayrılmasından sonra⁴¹² Zenta adasının haracını ödemek, Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu hazırlıkların amacını öğrenmek, zira artık yapılan hazırlıkların Venedik'ten başka bir hedefi olmadığı aşikârdı, yeterli ve tatmin edici bir cevap alır ise barış anlaşmasını eski haliyle yenilemek üzere Kasım 1498'de Andrea Zanchani'yi İstanbul'a elçi olarak gönderdi⁴¹³. Kendisine verilen talimatta, eğer İtalya hakkında soru sorulursa, savaşın Piza, Milano, Floransa ve Kutsal Roma imparatoru nedeniyle çıktığını ve kendi hükümetinin Fransa'yla bu nedenle ittifak yaptığını söylemesi istendi. Bundan başka Osmanlı sancakbeylerinin Trau, Spalato ve Sibenico'da yapmış olduğu tahribatlardan şikâyet edecek, Kefelonya ve Kotor civarındaki sahil bölgesi için üçer bin duka önerecek ve İstanbul'da daimî bir elçi bulundurulması için izin isteyecekti. Şubat 1499'da İstanbul'a ulaşan Zanchani iyi bir şekilde karşılandı. Ancak onun gözleri önünde de askeri hazırlıklar hızla devam etti. Bu konuda beklediği malumat kendisine uzun müddet verilemedi. Zira sadaret makamı Macaristan'la yapılan görüşmelerle meşgul olduğu için elçiyle yapılacak görüşmeleri bir müddet erteledi⁴¹⁴.

⁴¹¹ Fisher, a.g.e. s.72.

⁴¹² Fisher, a.g.e. s.73.; Tansel, a.g.e., s. 184.

⁴¹³ Acıpinar, a.g.e., s. 67.; Zinkeisen, a.g.e., s.377.

⁴¹⁴ Fisher, a.g.e. s.73.

Zanchani İstanbul'da bir müddet bekletildikten sonra 4 Mart 1499'da huzura kabul edildi. II. Bayezid, kendisine İtalya ve Venedik hakkında sorular yöneltince elçi, Venedik'in barış istediğini ancak bunun padişaha bağlı olduğunu söyledi. Padişah da kendisine Venedik için aynı şeyi umduğunu söyleyerek görüşmeyi sonlandırdı. Daha sonra vezirler elçinin istek ve önerilerini öğrenmek için ayın onunda kendisini görüşmeye çağırdılar. Yapılan görüşmede elçi, Kotor bölgesinde yaşanan hadiselerden şikâyet edince vezirler, bu bölgelerin padişaha ait olduğunu ancak padişahın onayıyla İşkodra sancakbeyi Firuz Bey ve Venedik tarafından atanacak biri tarafından çözüme kavuşturulacağını söylediler. Elçinin Kefelonya için önerdiği üç bin duka altını da vezirler, Venediklilerin Zakintos'u anlaşma maddelerine uymayarak istihkâm etmekte olduklarını ve ayrıca adanın yıllık gelirinin on iki bin duka olduğunu söyleyerek reddettiler. Ayrıca el konulan Venedik gemilerinin devletin ihtiyacı olduğundan geri verilmeyeceğini ancak hazırlanmakta olan filo tamamlandıktan sonra geri iade edileceğini bildirdiler. Elçinin İstanbul'da bir balyos bulundurma talebine de padişahın Venedikli tacirlerden birini aralarında seçmelerini istediğini, kendisinin de bu tercihi kabul edeceğini, ancak Venedik'ten bir balyos kabul etmeyeceğini bildirdiler. Bununla birlikte vezirler elçiden Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu hakkında bilgi aldılar. Yapılan müzakereler neticesinde vezirler, elçinin isteklerini kabul edilmemesine rağmen eğer Venedik'te istiyorsa padişahın yazılı bir anlaşmayı kabul edeceğini bildirdiler⁴¹⁵. Elçinin de kabul etmesiyle birlikte barışın yenilendiğini gösteren Latince bir belge hazırlandı⁴¹⁶. Ancak hazırlanan belgenin her zamankinin aksine Türkçe değil Latince hazırlanması İstanbul'da bulunan ve burada ticaret yapan Andrea Giritti'nin gözünden kaçmadı. Zira Latince hazırlanan bir metnin Osmanlılar açısından bir bağlayıcılığının olmadığını biliyordu ve bunun Venedik'i oyalamaktan başka bir işe yaramayacağını farkındaydı. Bu konuda elçiye gerekli uyarılarda bulunarak anlaşmanın Türkçe metninin de hazırlanması için ısrar ettiyse de Osmanlı yönetimi bunu kabul etmedi. Zanchani'de eli boş gitmektense Latince hazırlanmış bir anlaşmayla ülkesine geri dönmeyi tercih etti⁴¹⁷.

Zanchani'nin, İstanbul'a gelmesiyle eşzamanlı olarak İşkodra Sancakbeyi Firuz Bey'in bir adamı da Kotor bölgesindeki hasarı tayin ve tespit etmek için Venedik'te bulunuyordu. Firuz Bey ayrıca bir Osmanlı tüccarının Dulzigno'da soyulmasından, Venediklilerin Antivari

⁴¹⁵ Fisher, a.g.e. s.74.

⁴¹⁶ Pfefferman, a.g.e., s.108.

⁴¹⁷ Zinkeisen, a.g.e., s.378.

yakınlarında bazı Osmanlı tebaasını öldürmesinden, Kotorluların Karabağ'a akınlar yapmasından ve Venediklilerinde saldırganları cezalandırmamasından şikâyetçiydi ve bu konuda tatmin edici bir cevap istiyordu. Venedikliler gelen elçinin casus olduğuna inanıyorlardı. Zira elçi Venedik'e geldiğinde Fransa ile yapılan anlaşma kutlanıyordu. Yine de Venedik Firuz Bey'i yatıştırmak için Sagudino'yu elçiye İşkodra'ya kadar eşlik etmesi için görevlendirdi⁴¹⁸.

Osmanlı Devleti Venedik'le görüşmelerini sürdürürken bir yandan da donanma hazırlıklarını sürdürüyordu. Öyle ki 1499'un bahar aylarına gelindiğinde 300 gemiden oluşan muazzam bir donanma hazırladı. Bu gemilere yaklaşık 63000 kişi binebilmektedir. Hazırlanan bu gemilerden iki tanesi görünümü ve muazzam derecede büyüklüğüyle dikkat çekmekteydi. Bunların sereni müteaddit ağaçların bir araya getirilip sarılmasıyla meydana getirilmiş olup dairesinin çapı dört zirâ kaplama idi. Uzunluğu yetmişer zirâ ve enleri otuz zirâ idi. Çevresinde kırk silahlı asker rahatlıkla oturup ok ve tüfek kullanabilmektedir⁴¹⁹. Bu gemilerde çalışan işçi ve ustaların çoğu padişahın kendi tebaasından ve gerekli kereste, araç-gereç ve malzeme ülkenin kendi kaynaklarından temin edildiği halde bu gemilerin her birine 20 bin flori⁴²⁰ harcanmıştı⁴²¹. Biner kişi taşıyan bu gemilerin birine ünlü denizcilerden Kemal Reis diğerine de Burak Reis kumanda etmekteydi. Beşiktaş'tan kalkarak Gelibolu'ya gelen bu muazzam donanma⁴²² 30 Haziran 1499'da Çanakkale boğazını geçerek Bozcaada'ya (Tenedos) hareket etti. Kaptan-ı Derya Davut Paşa burada kendisine verilen mühürlenmiş emri açıp ona göre hareket edecekti⁴²³.

Venedik, hazırlanan bu donanmanın Rodos üzerine hareket edeceğini tahmin ediliyordu. Rodoslular da aynı şeyi tahmin ettiklerinden Fransa'dan yardım isteyerek adalarını müdafaaya hazırlanmışlardı⁴²⁴. Ancak II. Bayezid Rodos'u Osmanlı –Venedik savaşı dışında tutmak için kendileriyle bir anlaşma imzaladığı⁴²⁵ gibi İstanbul'da bulunan bütün yerleşik Venediklileri tutuklatarak zindana attırdı. Tutuklananlar arasında Andrea Giritti de bulunuyordu. Kendisi İstanbul'da olup bitenleri ve Divan'da alınan kararları İnebahtı

⁴¹⁸ Fisher, a.g.e. s.75.

⁴¹⁹ Kâtip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l Kibar Fî Esfari'l Bihar**, Kabalcı, İstanbul 2007, s.36.

⁴²⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 190, bu gemilere 24 bin flori harcandığını söylüyor.

⁴²¹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 297.

⁴²² Safâî, **Feth-i İnebahtı ve Moton**, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Revan Kitaplığı 1271, v. 20.

⁴²³ Fisher, a.g.e. s.77.

⁴²⁴ Vatn, a.g.e, s. 230.

⁴²⁵ Tansel, a.g.e., s. 187., Fisher, a.g.e. s.77.

(Leponto) valisine şifreli mektuplarla bildirirken yakalanmıştı. Yaşanan bu hadiseden sonra Venedik durumun farkına varmış olsa da Osmanlı Devleti ile savaşa girecek kadar hazırlığı yoktu. Kaldı ki, o dönemde böyle bir savaşı kaldırabilecek mali güce de sahip değildi⁴²⁶. Bu nedenle Venedik senatosunda Osmanlı Devleti'yle savaşa girilip girilmemesi tartışıldı. Senatodaki bazı beyler Osmanlı Devleti'yle savaşmak yerine Mora kıyılarındaki kalelerin bir kısmını Osmanlılara bırakılmasını bir kısmının da haracının ödenmesini teklif ettiler⁴²⁷. Bu şekilde Osmanlı Devleti'yle savaşa girilmemiş olacaktı. Ancak beylerin bu teklifi kabul edilmeyerek savaşa girilmesine karar verildiği için güçlü bir donanma oluşturulması gerekiyordu. Oluşturulacak donanma için gerekli masrafları karşılamak için gümrük vergileriyle harçlar artırıldı. Yeni birtakım vergiler konuldu. Bütün memurların bir yılığına maaşlarının yarısına el konuldu. Papanın da onayı alınarak ruhban sınıfının gelirlerinin üçte biri hazineye aktarıldı. Gönüllü yapılan bağışların yanı sıra donanma komutanı seçilen Antonio Girimani, kendi imkânlarıyla tedarik ettiği 60kg altını bağışladı. Ayrıca, Korfu adasından alınacak gemilerin teçhizatını da üstlendi. Bu şekilde 1499'da 130 parçadan oluşan hatırı sayılır bir donanma oluşturuldu. Hazırlanan bu donanma önce Korfu'ya yelken açtı. Daha sonra da Modon limanına geçerek burada demirleyerek Osmanlı donanmasını takibe başladı⁴²⁸.

II. Bayezid'in bizzat kendisi sefere çıkacağından ordunun hazırlanması için Anadolu ve Rumeli beylerbeyliğine gerekli hazırlıkların yapılması yönünde emir gönderdi. Ayrıca, İnebahtı üzerine yapılacak seferde Venediklilerin Bosna'ya saldırma ihtimaline karşılık, Bosna valisi İskender Paşa'ya⁴²⁹ emir göndererek Venedik'e bir akın düzenlemesini istedi⁴³⁰. Bunun üzerine İskender Paşa, topladığı kuvvetlerle *"zaguriye (Zara) dimekle meşhur, ma'mûr diyara akın verdi,"* etrafı yakıp yıktı⁴³¹.

⁴²⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.378.

⁴²⁷ İbn Kemâl, a.g.e., s. 179.

⁴²⁸ Zinkeisen, a.g.e., s.378-379.

⁴²⁹ II. Bayezid, Venedik üzerine yapılacak sefer esnasında, Venedik'in Bosna'ya saldırma ihtimaline karşılık Bosna Valisi olan Yahya Paşa'yı görevinden azledip onun yerine daha önce Bosna valiliği yapmış olan ve burada büyük başarılar elde etmiş olan tecrübeli İskender Paşa'yı emekli olmasına rağmen Bosna valiliğine getirdi. Bkz. Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 294.

⁴³⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 294.

⁴³¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 176.; Hoca Saadettin Efendi'ye göre İskender Paşa, elde ettiği ganimeti II. Bayezid İnebahtı'ya ulaşmadan göndermiş, padişah da kendisini taktir ederek yeni bir akın için görevlendirmiştir. Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 294.

2.2.1 İnebahtı'nın Fethi

II. Bayezid, gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 31 Mayıs 1499'da (20 Şevval 904) İstanbul'dan hareket ederek Edirne'ye geldi ve burada donanmanın hazırlanıp Akdeniz'e inmesini bekledi⁴³². On gün sonra donanmanın hazırlanıp Akdeniz'e çıktığı haberi gelince, harekete geçerek Filibe, Kapalı Derbend, Samakov ve Mor Kapıyı geçerek Vardar Ovasına geçti. Burada Anadolu ve Rumeli beyleri kuvvetleriyle birlikte orduya katıldılar⁴³³. II. Bayezid, Rumeli beylerbeyi olan Mustafa Paşa'ya, askeriyle birlikte İnebahtı'ya gitmesi için emir verdi. Paşa, İnebahtı'ya gidecek, kale kumandanından kalenin teslim edilmesini isteyecek eğer kumandan kaleyi teslim etmezse kaleyi kuşatacaktı. Kendi kuvvetleriyle İnebahtı'ya gelen Mustafa Paşa, aldığı talimat gereği, kumandandan kalenin teslimini istedi. Ancak olumlu bir cevap alamayınca kara tarafından kaleyi kuşattı. Diğer taraftan II. Bayezid, ordunun geri kalanıyla birlikte Baveracuk şehrini geçtikten sonra, bahar aylarında çiçeklerinin çokluğu, havasının ve suyunun güzelliğiyle şöhret olmuş bir yaylaya gelerek ordugâh kurdu. *"Sâhil-i Deryânun vehametinden ihtiraz idüb hisâr üzerine inmedi"*.⁴³⁴

Mustafa Paşa, kara tarafından kaleyi kuşattıktan sonra donanmanın da deniz tarafından gelip kaleyi kuşatmasını ümit ediyordu. Ancak Küçük Davud Paşa kumandasındaki donanma, Çanakkale boğazını geçtikten sonra ters rüzgârlara ve şiddetli fırtınalara yakalandığından yolda çok zaman kaybettiği gibi ikisi top gemisi olmak üzere altı gemisini de kaybetti⁴³⁵. Donanma güç bela Sunium burnunu geçerek, Attika sahilinde ki Munichia limanına girdi. Venedikliler, Osmanlıların ilk hedefinin Korfu olacağını tahmin ediyorlardı. Fakat Osmanlı donanmasının Temmuz ayında Attika sahillerinden ayrılıp Gördüs Körfezine doğru yelken açtığını görünce İnebahtı'nın⁴³⁶ hedef alındığını anladılar⁴³⁷.

Munichia limanından ayrılıp Gördüs körfezine doğru hareket eden Osmanlı donanması Mora yakınlarına geldiği zaman yine şiddetli bir fırtınaya yakalanınca Modon yakınlarındaki bir kaleye sığınmak zorunda kaldı⁴³⁸. Yirmi gün boyunca burada fırtınanın geçmesini bekleyen

⁴³² İbn Kemâl, a.g.e., s. 178.

⁴³³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 180.

⁴³⁴ İbn Kemâl, a.g.e., s. 180-183.

⁴³⁵ Âşık Paşazâde, a.g.e., s. 254.; Dökmeci, a.g.t, s.52-53. Bahsi geçen tezde Osmanlı donanmasının yolda geçirdiği talihsizlikler, kaybettiği gemi ve mürettebat hakkında Venediklilerin raporları bulunmaktadır.

⁴³⁶ Burası daha önce Fatih Sultan Mehmet tarafından karadan kuşatılmış ancak alınamamıştı. II. Bayezid sadece karadan kuşatmayla başarılı olunamayacağını anladığından güçlü bir donanma oluşturarak burasını hem karadan hem de denizden kuşatmak istiyordu. Tansel, a.g.e., s. 189.

⁴³⁷ Zinkeisen, a.g.e., s.379.

⁴³⁸ Dimitriadou, a.g.e., s.126.

donanmadaki mürettebat ve askerler susuzluktan ve erzaksızlıktan bitkin düştüler. Erzak ve su bulmak için kıyıya çıkanlar Venediklilerin saldırısına maruz kaldılar⁴³⁹. Mora Beyi Halil Paşa, donanmanın sıkıntısını gizli gönderdiği ulaklarla padişaha bildirdi. Ordu İnebahtı yakınında Çatalca Ovası'nda iken ulaklar gelip durumu haber verince, II. Bayezid, Hersekoğlu Ahmed Paşa'yı seçme Anadolu askeriyle Mora yarımadasına gidip donanmaya yardım etmesini istedi⁴⁴⁰. Ahmed Paşa, iki bin yeniçeri ve Anadolu'nun seçme askeriyle hızlıca yola koyuldu. Germe'den geçip Modon'a gelinceye kadar fırtına dinmiş donanma da İnebahtı'ya doğru hareket etmişti. Bunun üzerine Alohoş Limanı'na gelen Hersekoğlu Ahmed Paşa, burada donanmaya yetişti⁴⁴¹.

Öncülüğünü Gelibolu Subaşı Haydar Bey'in, artçılığını da Hasan subaşının yaptığı⁴⁴² Osmanlı donanmasını, Venedik donanması yakından takip ediyordu⁴⁴³. Osmanlı donanması, Venedik donanmasının Modon'da olduğunu öğrenince Mora'nın batı sahili boyunca kuzeye doğru ağır ağır ilerlemeye başladı⁴⁴⁴. Onları takip eden Venedik donanması bir türlü Osmanlı donanmasına saldırmaya cesaret edemiyordu. Ancak, 8 Ağustos'ta⁴⁴⁵ Korfu kadırgalarının komutanı başarılı ve deneyimli denizci Andrea Loredano 15 galerisiyle birlikte gelip Venedik donanmasına katılınca durum değişti⁴⁴⁶. Üç gün boyunca Navarin çevresinde manevralar yapan iki donanma 12 Ağustos'ta⁴⁴⁷ Sapienza (Burak)⁴⁴⁸ adası açıklarında karşı karşıya geldi. Osmanlı donanmasının Sapienza adasından çıkmasına izin vermek istemeyen Loredano ve Alban d'Armer harekete geçerek Kemal Reis'in gemisini gözetlemeye başladılar⁴⁴⁹. Bu sırada Osmanlı donanmasından biraz ileride olan ve içerisinde Yenişehir sancakbeyi Kemal Bey'in olduğu Burak Reis'in gemisini, büyük olması ve içerisinde Kemal diye birisinin olmasından dolayı Kemal Reis'in gemisi sanarak hücum ettiler⁴⁵⁰. Armera ve Pandora⁴⁵¹ adında iki göğre bir mavna ve bir barçadan oluşan düşman gemilerini top atışına

⁴³⁹Kâtip Çelebi, a.g.e, 36-37.; Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 300.

⁴⁴⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e, 37.

⁴⁴¹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 302.

⁴⁴² Tansel, a.g.e., s. 192.

⁴⁴³ Safâî, a.g.e. v. 43.; Tansel, a.g.e., s. 192.

⁴⁴⁴ Fisher, a.g.e. s.83.

⁴⁴⁵ Fisher, a.g.e. s.83.

⁴⁴⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.379.

⁴⁴⁷ Dökmeci, a.g.t, s. 62-63.

⁴⁴⁸ Barak Reis'in bu adada savaşıp şehit düşmesinden dolayı Osmanlılar bu adaya Barak adası demektedirler. Bkz. Kâtip Çelebi, a.g.e, 37-38.

⁴⁴⁹ Fisher, a.g.e. s.83.; Fisher'in anlattığına göre Girimani ve Loredano birbirlerine karşı pek dostluk hissetmiyorlardı. Bu nedenle Loredano, saldırıya geçtiğinde Girimani geride kalarak çatışmaya katılmadı.

⁴⁵⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 304.

⁴⁵¹ Dökmeci, a.g.t, s.63.

tutan Burak Reis mavna ve barçayı batırmayı başarsa da iki göğe Burak Reis'in gemisine yanaşp çengel attılar⁴⁵². Göğüs göğüse süren iki saatlik çatışmada her iki taraftan da birçok denizci öldü⁴⁵³. İki saatin sonunda Burak Reis'in adamları neft yağıyla düşman gemilerini ateşe verdiler⁴⁵⁴. Ancak her ne kadar kendi gemilerini diğer gemilerden kurtarmaya çalışsalar da ayırmak mümkün olmadığından kendi gemileri de diğer gemilerle birlikte yandı. Burak Reis, Kemal Bey ve Kara Hasan'la birlikte beş yüz Türk denizci burada şehit düşerken yedi yüz denizci de kurtarıldı. Venedik gemilerinden hiç kimse kurtulamadı. Yangından kurtulup denize atlayanların bir kısmı boğuldu bir kısmı da Türk denizcileri tarafından öldürüldü. Öldürülenlerin sayısı yedi yüz kadardı⁴⁵⁵ki bunların arasında Loredano'da bulunuyordu⁴⁵⁶. Diğer taraftan iki büyük düşman gemisi Herek Reis'in gemisine saldırıp rampa yapmak istedilerse de bunda başarılı olamayıp kaçmak isterken top ateşiyle vurularak batırıldılar⁴⁵⁷. Bu sırada Kemal Reis'de Venedik'in geriye kalan diğer büyük gemisine hücum etti. Her ne kadar bu büyük gemi Kemal Reis'in gemisinden kurtulup kaçmak istese de bunda başarılı olamadı atılan topların isabet etmesi sonucu parçalanarak battı⁴⁵⁸. Bunu gören Venedik'in geri kalan donanması Kemal Reis'in gemisini topa tutunca Kemal Reis, sahile doğru çekilmek zorunda kaldı. Burada düşman süvarisi ile karşılaştıysa da atılan top atışları karşısında tutunamayan süvariler sahili terk etmek zorunda kaldılar⁴⁵⁹. Bu muharebede ağır yara alan ve mücadeleyi bırakıp açıklara yelken açan⁴⁶⁰ Venedik donanmasının tek kârı küçük bir Osmanlı yük gemisinin ele geçirilmesi oldu⁴⁶¹. Ancak ertesi gün Venedik donanmasına savaş malzemesi getiren büyük bir yük gemisi Osmanlı donanması tarafından ele geçirildi⁴⁶².

Osmanlı donanması mücadelenin ertesi günü toparlanarak İnebahtı'ya doğru harekete geçti. Girimani. İlk etapta Osmanlı donanmasını takip etmeyi göze alamadı. Ancak Fransa kralı XII. Louis'in Osmanlıların Rodoslulara saldırma ihtimaline karşılık yardım için hazırladığı

⁴⁵² Kâtip Çelebi, a.g.e, 37.

⁴⁵³ Zinkeisen, a.g.e., s.380.

⁴⁵⁴ İbn Kemâl'in anlattığına göre, yaşanan mücadelede bir ara Barak Reis'in gemisi düşman gemileri tarafından kızağa alınarak götürülme tehlikesi yaşadı. Bu esnada bir top mermisinin isabet etmesiyle Barak Reis şehit düştü. Ondan sonra Türk denizciler düşman gemilerinin yelkenlerini ateşe verdiler. İbn Kemâl, a.g.e., s. 184.

⁴⁵⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e, 37.

⁴⁵⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.380.

⁴⁵⁷ Âşık Paşazâde, a.g.e, s. 256.

⁴⁵⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 185.

⁴⁵⁹ Safâî, a.g.e. v. 48.; Tansel, a.g.e., s. 194

⁴⁶⁰ Fisher, a.g.e. s.83.

⁴⁶¹ Zinkeisen, a.g.e., s.380.

⁴⁶² Safâî, a.g.e. v. 49.

fakat bu ihtimal ortadan kalkınca Venedik'e bıraktığı 22 parça geminin Zenta adasına geldiğini haber alınca, Rodoslulardan da takviye ettiği üç gemiyle birlikte bütün donanmayı, Osmanlı donanmasının Gördüs Körfezine girmesini engellemek için⁴⁶³ Ternese Kalesinde topladı. Osmanlı donanması 22 Ağustos'ta Gördüs Körfezine ulaşınca, sonraki üç gün boyunca sırasıyla Belvedere, Chiarenza ve Pappas burnunda çatışmalar meydana geldi. Osmanlı donanması bu mücadelelerde başarılı olmakla kalmadı, Chiarenza adasında girişilen mücadelede Venedikliler, Fransız gemilerine yardıma gelemeyince iki müttefikin arasını da açtılar. Fransızlar 26 Ağustos'ta Kefelonya'ya saldırmak için ayrılınca, Venedik donanması da Zakintos'a doğru yelken açarak Osmanlı donanmasının Gördüs Körfezine girmesine izin verdiler⁴⁶⁴.

Osmanlı donanması, İnebahtı'ya doğru ilerlerken, Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa II. Bayezid'in emriyle daha önce kaleyi kuşatmış olan Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'ya yardıma geldi. Ancak Osmanlı ordusunun bütün tazyiklerine karşılık kaledekiler canla başla kaleyi savundular. Hatta bir ara Andrea⁴⁶⁵ adındaki bir kumandan iki bin kişilik bir kuvvetle kaleden çıkarak Osmanlı birliklerine saldırdıysa da bunda pek başarılı olamadı. Kendisi de dahil adamlarından bir kısmı öldürüldü. Sağ kurtulanlar geri kaleye sığınarak kapıyı kapattılar ve Venedik donanmasının yardıma gelmesini beklemeye başladılar. Ufukta gemiler belirince kaledekiler bunun Venedik donanması olduğunu zannederek oldukça ümitlendiler. Ancak donanma yaklaşınca bunun Osmanlı donanması olduğunu görünce hem hayal kırıklığına uğradılar hem de kaleyi savunamayacaklarını anladılar. Bunun üzerine kale kumandanı aman dileyerek kaleyi Mustafa Paşa'ya teslim etti. Böylece (21 Muharrem 905) 28 Ağustos 1499 Çarşamba günü İnebahtı fethedilmiş oldu⁴⁶⁶. Kale âmânla teslim edildiği için kimsenin canına ve malına dokunulmadı. İnebahtı'nın korunabilmesi ve buradan geçecek düşman gemilerinin kontrol edilebilmesi için II. Bayezid⁴⁶⁷, Rihion ve Antirrhion burunlarına⁴⁶⁸ birini Rumeli beylerbeyi diğerini de Anadolu beylerbeyinin inşa edeceği iki kale yapılmasını emretti. Venedikliler buralara kale yapmak için gerekli malzemeleri hazırlamışlar ancak bunu yapmaya fırsat bulamamışlardı. Venedik'in hazırladığı malzemeler de kullanılarak 25 Eylül'de kalelerin yapımına başlandı ve 18 Ekim'de de

⁴⁶³ Zinkeisen, a.g.e., s.380.

⁴⁶⁴ Fisher, a.g.e. s.84.

⁴⁶⁵ Tansel, a.g.e., s. 196.

⁴⁶⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 188-189.

⁴⁶⁷ Genç, a.g.e. s. 724.

⁴⁶⁸ Zinkeisen, a.g.e., s.380.

tamamlandı⁴⁶⁹. İçerisine azaptan ve yeniçeriden hisar erleri koyup, her birine 20'şer top konulduktan sonra askere izin verildi⁴⁷⁰. Kış mevsimi yaklaştığından donanmanın İstanbul'a dönmek yerine İnebahtı denizinde Germe'ye yakın bir yer olan Gazi Umur Bey limanında kışlamasına karar verildi⁴⁷¹. Gerekli tedbirler alındıktan sonra II. Bayezid, Yenişehir, Çayhisar, Sarıgöl'den geçerek Manastır'a oradan da Üsküp yoluyla Edirne'ye geçerek kışı orada geçirdi⁴⁷².

Ordu İnebahtı'dan ayrıldıktan sonra kendi aralarında anlaşılan bir gurup Hıristiyan ahali bir Cuma günü Müslümanların camiye toplandığı sırada camiye baskın vererek Müslümanları katletmeye başladılar. Ancak taşrada bulunan hisar erleri bu durumdan çabuk haberdar oldular ve harekete geçerek camide bulunan Müslümanların yardımıyla da asileri bertaraf ettiler⁴⁷³.

Venedik, İnebahtı'yı kaybettikten sonra donanma komutanı Girimani'yi görevinden alıp yerine Melhior Trevisano'yu getirdi. Bu zat elindeki mevcut donanmayla Aralık ayı başlarında Kefelonya kalesini kuşattı. Bütün kış ayları boyunca kuşatmayı sürdüren Trevisano kaledekilerin büyük çaba ve gayretleri karşısında bir şey elde edemedi çekilmek zorunda kaldı⁴⁷⁴.

I. Bayezid İnebahtı'nın fethinden sonra Edirne'ye dönerken Bosna sancakbeyi İskender Paşa'ya emir göndererek Venedik topraklarına yeni bir akın yapmasını istedi. Bunun üzerine harekete geçen İskender Bey, Bosna'dan çıkıp Dalmaçya, Karinya ve Karinyola üzerinden Venedik topraklarına girdi. Elindeki 10 bin kişilik kuvvetle İzonzo nehrinin kıyılarına kadar gelen Paşa, burada birliklerini guruplara ayırarak Venedik topraklarını Tagliemanto nehrinden Viçenze'ye diğer taraftan da Drava nehrine kadar yağmaladı⁴⁷⁵. İskender Paşa'nın yağmaladığı yerler arasında Zara (Zadar), Trau, Şibenik, Solin, Budva, Antivari, Ülgün ve Draç gibi yerler bulunmaktaydı⁴⁷⁶. Bu süre zarfında Venedik, daha önce İstanbul'a elçilik göreviyle gönderilen Andrea Zancani'yi hatırı sayılır bir kuvvetle Paşa'nın üzerine gönderse

⁴⁶⁹ Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın yaptığı kaleye Bağirdelen, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın yaptığı kaleye de Cığerdelen ismi verilmiştir. Bkz. Oruç Bey, a.g.e., s. 193.

⁴⁷⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 190.

⁴⁷¹ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 306.

⁴⁷² Solakzade, a.g.e, s.310.

⁴⁷³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 191.

⁴⁷⁴ Jorga, a.g.e. s. 250.; Genç, a.g.e. s. 728.

⁴⁷⁵ Zinkeisen, a.g.e., s.381.

⁴⁷⁶ Fisher, a.g.e. s.84.

de Paşa'nın kuvvetlerini gören Zancani saldırıya cesaret edemediğinden Gradiska'nın istihkâmlarının arkasında oyalandı. Hal böyle olunca İskender Paşa, etrafı yağmaladıktan sonra hiçbir direnişle karşılaşmadan rahatça geri döndü⁴⁷⁷.

Venedik, yaşanan bu felaketten Zancani ve Girimani'yi sorumlu tutup ikisini de sürgüne gönderse de bu durum İnebahtı'nın kaybedilmesi ve yüzden fazla şehir, kasaba ve köyün tahrip edilmesi gerçeğini değiştirmiyordu. Kaldı ki Venedikliler parlak bir zaferle tüm Mora'nın geri alınmasını olmadı en azından Eğriboz'un geri alınmasını ümit ediyorlardı.

Venedikliler, her şeye rağmen Osmanlı Devleti'yle barış yapmayı kendileri açısından faydalı olacağına inanıyorlardı. Bunun için İnebahtı'nın fethinden kısa bir süre sonra onlar meclisinin kâtibi Aloisio Manenti'yi bu iş için görevlendirdiler⁴⁷⁸. Mamenti yapacağı görüşmelerde barışın bozulmasından şikâyet edecek, suçsuz olarak zindanlarda bulunan Venedikli esirlerin serbest bırakılmasını isteyecek, haksız yere alınan İnebahtı'nın geri verilmesini talep edecekti. Eğer Osmanlı yönetimi bu şartları kabul etmezse en azından uygun şartlarda barışın yenilenmesini sağlamaya çalışacaktı. 22 Şubat 1500'de Edirne'ye gelen elçi; Mesih Paşa, Hersekoğlu Ahmed Paşa, Yakub Paşa ve Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa ile görüştü. Görüşmeler neticesinde vezirler elçiye padişahın Osmanlı-Venedik sınırının denizden geçmesini dilediğini söylediler. Buna göre eğer Venedik barış istiyorsa her sene 50kg altın (On bin duka) haraç vermesinin yanı sıra Modon, Koron ve Anabolu'yu da Osmanlı Devleti'ne bırakması gerekiyordu. Bu istekler karşısında Mamenti, böyle bir anlaşma yapmanın kendi yetkisinde olmadığını belirtti. Bunun üzerine II. Bayezid, Venedik'e bir elçi gönderdi⁴⁷⁹. Alexio adındaki bu elçi nisan ayında Venedik'e ulaştı ve padişahın isteklerini senatoya sundu. Venedik senatosu elçinin tekliflerini reddetmekle birlikte yeni bir elçide göndermedi. Bu da Venediklilerin savaşa devam edecekleri anlamına geliyordu⁴⁸⁰. Bu arada Fransa kralı XII. Louis Milano'yu ele geçirmek için yaptığı girişimlerde başarılı olamayarak Venedik'i savaştan kurtaramayınca iki devlet arasında arabuluculuk yapmak için Nisan 1500'de iki elçisini Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Edirne'de II. Bayezid'le görüşen bu elçiler Venedik'le barış yapılmasını istediler. Ancak Sultan, Venedik'in kendilerine toprak sözü verdiğini söyleyerek bu olmadan barışın

⁴⁷⁷ Zinkeisen, a.g.e., s.381.

⁴⁷⁸ Zinkeisen, a.g.e., s.382.

⁴⁷⁹ Fisher, a.g.e. s.86.; Zinkeisen, a.g.e., s.382.

⁴⁸⁰ Tansel, a.g.e., s. 200.; Fisher, a.g.e. s.86.

olmayacağını bildirdi. Venedikliler böyle bir tavize yanaşmadığından yapılan görüşmeler neticesiz kaldı⁴⁸¹.

Venedik, Osmanlılarla yapmak istediği barış anlaşmasından umudunu yitirince hemen hazırlıklara başladı. Osmanlı Devleti'nin yapacağı yeni akınlardan korktuğu için güçlü bir askeri birlik oluşturarak Karinya ve Friuli sınırlarına gönderdi. Korfu'nun işgal edilme ihtimaline karşılık burası muhafız kıtalarla takviye edildi. Kefelonya'da bulunan donanma yetersiz olduğundan ticaret gemileri savaş gemilerine dönüştürülerek takviye edildi. Anabolu ve Modon'un erzak ve savaş araç gereçleri donanma komutanı Melhior Trevisano tarafından takviye edildi⁴⁸². Bir taraftan da müttefik arayışına giren Venedik, Fransızların da yardımıyla Macarları Osmanlılara karşı savaşması için teşvik ediyor, bunun içinde yıllık yetmiş bin duka vermeyi taahhüt ediyordu. Ancak, Osmanlıların Macarlar ile ateşkesi yenilemek istemesiyle, iki devlet arasında kalan Macarlar daha sonra Venediklilerin yıllık seksen bin daha sonra da yüz bin duka vermeyi taahhüt etmesiyle Osmanlılara karşı savaşmayı kabul etti. Diğer taraftan Roma'da bulunan Venedik temsilcisi, bütün günahların affedilmesi yani "*Jubile bullası*" ilan etmesi ve çeşitli hükümetlerden onda bir kilise vergisi almasını bu parayı da Osmanlılara karşı yapılacak savaşta ya da Haçlı seferinde kullanması için Papa'ya baskı yapıyordu. Papa, nisan ayında Fransa, Almanya ve Macaristan'ı göz önünde bulundurarak bunu kabul etti. Ayrıca Eflak ve Boğdanlılara da birer mektup yazarak Osmanlılara karşı savaşmalarını istedi⁴⁸³.

Venedik, Fransa ve Papa'nın girişimlerine karşılık, Prospero Colonna, Milano, Ferrara, Floransa, Mantova ve Napoli Osmanlıların Venedik'e yaptığı saldırıyı yumuşatmamasını istiyorlardı. Bunun için padişahı savaşa ikna etmek ve desteklerini sunmak için sadaret makamına elçiler gönderdiler. II. Bayezid, bu devletlerle olan iyi ilişkilerini sürdürmek istiyordu. Bunun için Floransa'yla bir anlaşma imzalayarak Floransa'nın İstanbul'da bir konsolos bulundurmasını kabul etti. Ayrıca Napoli'ye düşmanlarıyla mücadele etmesi için Taranto'nun verilmesi karşılığında yirmi beş bin asker göndermeyi taahhüt etti⁴⁸⁴.

Bütün bu diplomasi faaliyetleri içerisinde II. Bayezid, Modon ve Koron'u almaya kararlı olduğundan askeri hazırlıkların hızla devam etmesini istiyordu. Bunun için kış ve bahar

⁴⁸¹ Vatn, a.g.e, s. 236.;Fisher, a.g.e. s.88.

⁴⁸² Zinkeisen, a.g.e., s.382-383.

⁴⁸³Fisher, a.g.e. s.89.; Dimitriadou, a.g.e., s.130.

⁴⁸⁴ Fisher, a.g.e. s.90.

ayları boyunca devletin farklı limanlarında gemi yapımına devam edildi. Gemi yapımı ve tamirinde çalıştırılmak üzere demirciler, fıçıcular, kalafatçılar iki yüz bin dukadan fazla parayla İnebahtı'ya, Avlonya'ya ve Preveze'ye gönderildi⁴⁸⁵. Düşman kuvvetlerinin Mora sahillerine bir çıkarma yapma ihtimaline karşılık Ali Paşa'yı iki bin kişilik bir kuvvetle Mora'ya gönderdi⁴⁸⁶. Ayrıca Venediklilerin Macarlarla anlaştığı haberi payitahta ulaşınca kara tarafından gelebilecek bir saldırıya karşı kış aylarının sonlarında Yakup Paşa'yı Keyvan Bey, Matrakçı İshak ve Bıyıklı Mehmed Bey gibi meşhur beylerle birlikte on iki bin yaya, yirmi bin süvari ve yeteri kadar yeniçeri ile gemileri tamir ve muhafaza etmesi için İnebahtı'ya gönderildi. Paşa ayrıca yazın başında İnebahtı'da bulunan donanmayla birlikte Modon önüne gelecek Venedik gemilerinin kaleye yardıma gelmesine mâni olacaktı⁴⁸⁷.

Osmanlılar kış ayları boyunca savaş hazırlıklarına devam ederken Venedikliler de Osmanlılara karşı birtakım faaliyetlerde bulundular. II. Bayezid, Preveze sancakbeyi Mustafa Bey'den gemi araç gereçlerinin yanı sıra kırk kadar geminin yapılmasını ve bu gemilerin bahar aylarında Kaptan Davud Paşa komutasındaki donanmaya katılarak Modon ve Koron'un kuşatmasına katılmasını istemişti⁴⁸⁸. Paşa da aldığı emir gereği bu gemilerin yirmi tanesini bitirmiş kalan yirmi tanesini de bitirmek üzereydi. Ancak, Venedik casusları vasıtasıyla bu gemilerin yapımından haberdar oldular ve bir gece ansızın yaptıkları baskınla bitmiş olan yirmi gemiyi ateşe vererek yaktılar. Bundan başka Venedikliler Preveze yakınlarında bulunan Rakya kalesine ansızın saldırarak kaleyi topa tuttular. Zor durumda kalan kale kumandanı çevre beylerden yardım isteyince Preveze Sancakbeyi Mustafa Bey, kalenin yardımına koştu. Ancak Mustafa Bey, kaleye varmadan Venedikliler kaleyi ele geçirdiler ve Mustafa Bey'in geldiğini görünce de kaleye çekilip kapıları kapattılar. Kaleye alalecele yardıma giden Mustafa Bey, yanına yeteri derecede silah ve erzak almadığı gibi kışın şiddetinden dolayı da kaleyi kuşatacak topları da götürememişti. Buna rağmen kaleyi kuşatan Mustafa Bey, kaleyi geri almak için var gücüyle mücadele etti. Ancak kaleden atılan toplarla kardeşi şehit düştü, kız kardeşinin oğlunun kolu koptu, kendisi de ayağından yaralandı. Hal böyle olunca bir netice elde edemedi geri dönmek zorunda kaldı⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Fisher, a.g.e. s.86-87.

⁴⁸⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 193-194. İbn Kemâl'in anlattığına göre Ali Paşa Mora'ya geldiğinde at üstünden hiç inmeyerek sürekli etrafı kolaçan etmiş, yine bir gün etrafı gezerken bin kadar bir düşman kuvvetinin sahile çıktığını haber almış ve hemen harekete geçerek bu düşman kuvvetlerini bertaraf etmiştir.

⁴⁸⁷ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 309.

⁴⁸⁸ Genç, a.g.e. s. 726.

⁴⁸⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 191.

2.2.2 Modon'un Fethi

Kış aylarını Edirne'de geçiren II. Bayezid, bu süre zarfında sefer hazırlıklarıyla meşgul oldu. Bahar ayının gelmesiyle birlikte orduyu toplayan sultan Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa ve Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa idaresindeki kuvvetlerinde orduya katılmasıyla birlikte 7 Nisan 1500'de (8 Ramazan 905) Edirne'den hareket ederek Dimetoka'ya geldi. Ordu buradayken yeni bir Venedik elçisi gelerek, Venedik'in barışın sağlanması için haraç vermeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak II. Bayezid, elçinin teklifini kabul etmeyerek elçiği geri gönderdi. Arife günü Serez'e gelen sultan bayramı burada geçirdikten sonra, Selanik ve Ezdine'den geçerek Anabolu civarına geldi. Kalede bulunan Venedik kuvvetlerinin buradan geçen orduya ve gemilere zarar vermemesi için Malkoçoğlu Bali Bey'i burada bıraktıktan⁴⁹⁰ sonra Leondari'ye gelerek ana ordugâhı burada kurdu⁴⁹¹. Bu esnada Mora sancakbeyi Ali Paşa kuvvetleriyle birlikte gelip orduya katılınca II. Bayezid, kendisini Modon'u kuşatmak üzere ileri gönderdi. Ardında da Anadolu beylerbeyi Sina Paşa'yı kuvvetleriyle beraber Ali Paşa'ya yardım etmesi için Modon'a gönderdi⁴⁹².

Esasında Osmanlı akıncıları ekim ayından itibaren Modon topraklarına akınlar düzenlemeye başlamışlardı. Bu durum Modon halkı üzerinde büyük bir korku ve paniğe neden olduğundan halkın çoğu şehri terk etmek istiyordu⁴⁹³. İnebahtı'nın Osmanlıların eline geçmesi Modonluların maneviyatı üzerinde büyük bir tesir bıraktığından halkta İnebahtı gibi Modon'un da Osmanlıların eline geçeceği kanısı hâkimdi⁴⁹⁴. Ocak ayına kadar yapılan akınlarda Osmanlı akıncıları Modon'un içlerine kadar gitmemişlerdi. Ancak 30 Ocak'ta Osmanlı sancakbeyi bin beş yüz adamını ormana saklayarak iki yüz kadar adamıyla Santa Veneranda tepesinden Modon kalesinin surlarına kadar geldi. Bunun üzerine kaleden yüz seksen atlı ve bir miktar yaya çıkarak sancakbeyine hücum ettiler. Sancakbeyi bunları ormanın içine saklanan kuvvetlerinin içine çekerek tuzağa düşürmeyi planlıyordu. Ancak atılan bir mızrağın boynuna isabet etmesi neticesinde ölünce geride kalan akıncılar bir şey yapamadan çekilmek zorunda kaldılar. Bu hadiseden sonra Venedik, Modon'a dört bin

⁴⁹⁰İbn Kemâl, a.g.e., s. 195-196.

⁴⁹¹Fisher, a.g.e. s.91.

⁴⁹²İbn Kemâl, a.g.e., s. 199.

⁴⁹³Fernando Fernandez Lanza, "1500'de Türklerin Modon'u Kuşatması ve İşkâli", Özlem Kumrular, (ed.), **Türkler ve Deniz** içinde, Kitap Yayınlar, İstanbul 2007, s.206.

⁴⁹⁴Tansel, a.g.e., s. 205.

“*Frujo*” buğday gönderdiği gibi mart ayında da Micer Antonio’yu bir miktar cephaneyle Modon’a gönderdi.⁴⁹⁵.

Diğer taraftan padişahın emriyle harekete geçen Mora sancakbeyi Ali Paşa, elinde bulunan sekiz bin kişilik kuvvetle 12 Mart Pazar günü Modon ve Koron arasında bulunan Griso kalesini kuşatarak burasını zaptetti. Ardından 24 Mart’ta Junco Kalesi’ne saldırdıysa da bir netice elde edemeyerek çekilmek zorunda kaldı. Mart ayının sonunda Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa, Mora’da bulunan Delandari’ye gelince Ali Paşa kuvvetleriyle birlikte kendisine katıldı.

Diğer taraftan Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa’nın kırk bin kişilik bir kuvvetle Delandari’ye geldiği Modon’da duyulunca, limandan şehre kadar bütün evlerin yıkılması emri verildi. Kale kumandanı Marco Gabriel, taş ve kireç getirterek kaleyi müstahkem hale getirmeye çalıştı. 30 Nisan’da *Rebisane* adındaki bir gemi kaleye yüz kadar asker getirdi. 1 Haziran’da Antonio Fabri iki yüz kadar askerle kaleye geldi. Yine Haziran’ın on dokuzunda Sebastian de Monce Liexie yüz kadar Napoli askeriyle kaleye yardıma geldi. Ancak gelen bütün kuvvetler eğer kendilerine dört gün içerisinde para verilmezse savaşmayacaklarını ve Türklerin tarafına geçeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine alelacele Modonlulardan bin beş yüz duka toplanarak kendilerine verildi. Ayrıca kalede çalışan işçiler paraları verilmediği için bir kısmı kaçıp gitti. Geride kalanlarda çalışma konusunda isteksiz olunca Modon’un savunulması için ihtiyaç duyulan şeyler tam manasıyla sağlanamamış oldu⁴⁹⁶.

20 Haziran Cumartesi günü tan vaktinde Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa ve Mora sancakbeyi Ali Paşa kumandasındaki kuvvetler Modon’u dört bir yandan kuşatmaya başladılar. Akşamüstü de yaralı bir Modonluyu elinde bir okla kaleye göndererek kalenin teslim edilmesini istediler. Aksi takdirde sultan geldiğin de hiç kimseye acımayacağını ve bütün halkı kılıçtan geçireceğini bildirdiler. Kale kumandanı halkın paniğe kapılmasını istemediğinden gönderilen habere hiçbir cevap vermedi. Kale kumandanından bir cevap alınamayınca Sinan Paşa, Santa Veneranda tepesine, Ali Paşa ise San Bernardino tepesine karargâh kurarak Modon’u kara tarafından kuşattılar⁴⁹⁷. Kale kumandanı Modon’un giderek daha fazla askerle kuşatıldığını görünce iki bin kadar bir kuvvetle kaleden çıkarak saldırıya geçti. Ancak girişilen mücadelede çok fazla kayıp verince kaleye geri çekilmek zorunda

⁴⁹⁵ Lanza, a.g.e, s. 206-208.

⁴⁹⁶ Lanza, a.g.e, s. 209.

⁴⁹⁷ Lanza, a.g.e, s. 210.

kaldı⁴⁹⁸. II. Bayezid, Çatalca'dan Modon üzerine geldiği vakit kaleyi kuşatmada kullanılmak üzere top getirmesi için Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa'yı İnebahtı'ya göndermişti. Esasında kaleyi kuşatmada kullanılacak topları denizden donanma getirecekti. Ancak, II. Bayezid, donanmanın gecikme ihtimaline karşılık İnebahtı'dan bu topların getirilmesini istedi. Paşa'da aldığı emir gereği iki adet topu kızakla çekerek⁴⁹⁹ Temmuz ayının beşinde Modon'a gelerek kuşatmaya katıldı. Aynı ayın sekizinde de II. Bayezid maiyetiyle birlikte Modon'a gelerek kuşatmaya katıldı. Şehir kara tarafından kuşatılmış ancak henüz donanma gelmediği için deniz tarafından kuşatılamamıştı. Bu da şehrin deniz tarafından yardım almasını sağlıyordu. Nitekim dokuz Temmuz'da Valerio Marsilo kaledekilere yardım etmek için bir miktar para ve sekiz mancınıkçıyla birlikte deniz tarafından şehre girmeyi başardı⁵⁰⁰.

II. Bayezid'in kuşatmaya katılmasıyla birlikte, kalenin ele geçirilmesi için daha fazla gayret sarf edilmeye başlandı. Ancak kaleyi kuşatmada kullanılacak toplar donanmada olduğundan ve donanmanın da henüz ortada olmamasından dolayı kale bir türlü ele geçirilemiyordu. Diğer taraftan kışı Gazi Umur Bey limanında geçiren donanma, havaların ısınmasıyla birlikte buradan hareketle Ayamavra sularına geldi. Buradayken Preveze'de yapılan yirmi geminin de gelip katılmasıyla birlikte harekete geçerek⁵⁰¹ 17 Temmuz'da Modon'a gelerek Descobrano yakınlarında demirledi. Ertesi gün de donanmadan ayrılan yedi parça gemi II. Bayezid'in karargâhının yakınlarında bulunan Biboleto denilen yere asker ve top çıkardı⁵⁰². Ayın on dokuzunda da Modon önüne gelen donanma yedi tarafa (Espron, Visoto, Rebelin, Muralla, Torre Maestra, Ascope ve Pascaria⁵⁰³) toplar kurarak kaleyi dövmeye başladı⁵⁰⁴. Dört gün süren top atışları ve şiddetli mücadelelerden sonra dış hisar ele geçirildi. Bu mücadeleler sırasında Modonlular altı yüzden fazla insan kaybetmelerine rağmen Venedik donanmasının yardıma geleceği ümidiyle direnmeye devam ettiler⁵⁰⁵. Diğer taraftan Contarini'nin kaptanlığını yaptığı Venedik donanması, Zenta'dan hareketle Osmanlı donanmasını takip etmiş, ancak rüzgârın esmemesinden dolayı hiçbir harekette bulunamamıştı⁵⁰⁶. Ancak 24 Temmuz'da Venedik donanmasının Modon'a ulaşmasıyla

⁴⁹⁸ İbn Kemâl, a.g.e., s. 198.

⁴⁹⁹ Âşık Paşazâde, a.g.e., s. 259.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 198.

⁵⁰⁰ Lanza, a.g.e., s. 211.

⁵⁰¹ Zinkeisen, a.g.e., s.383.

⁵⁰² Lanza, a.g.e., s. 213.

⁵⁰³ Lanza, a.g.e., s. 213.

⁵⁰⁴ Âşık Paşazâde, a.g.e., s. 259.

⁵⁰⁵ Tansel, a.g.e., s. 206.

⁵⁰⁶ Zinkeisen, a.g.e., s.383.

birlikte iki donanma karşı karşıya geldi. Davud Paşa Venedik donanmasının geldiğini görünce harekete geçerek Venedik kaptanının bulunduğu gemiye rampa yaptı. Ancak başka bir Venedik gemisi Davud Paşa'nın gemisine rampa yapınca paşa güç durumda kaldı⁵⁰⁷. Bu esnada Piri Reis kendi gemisiyle harekete geçerek Paşa'yı bu zor durumdan kurtardı⁵⁰⁸. Diğer taraftan Venedik'in büyük bir gemisi de Zülkadiroğlu Şadi Bey ve Aydın ili beyi Mustafa Bey'in gemileri tarafından araya alındı. Savaşı yakından takip etmek için sahile inen II. Bayezid, denizcileri gayrete getirmek ve cesaretlerini artırmak için sözler sarf etti. Nihayet Osmanlı donanması, Venedik donanmasına galip gelerek Venedik'in iki gemisini esir aldı bir gemisini de batırdı⁵⁰⁹. Yapılan mücadele sonunda Venedik donanmasının kaçması ve esir alınanların da kale önünde öldürülmesi, kaledekilerin dirençlerini kırsa da kaledekiler kalenin sağlamlığına ve kara tarafını çeviren derin hendeğin geçilemeyeceğine güvenerek canla başla mücadele etmeye devam ederek kaleyi teslim etmeye yanaşmadılar⁵¹⁰. Zira Osmanlılar kalenin teslim edilmesi için kaleye oklarla kâğıtlar atıyorlardı. Atılan kâğıtlarda; *“Modon halkı teslim ol ve Sultan Bayezid'in merhametine güven. Çünkü o, şehri ele geçirmekten başka bir şey dilemiyor. Sizin eşlerinizin ve çocuklarınızın hayatını bağışlayacak. Aziz Marcos'a güvenerek hepiniz kılıçtan geçmek istemezsiniz herhalde. Biliniz ki kendinizi savunmanız mümkün değil. Çünkü sizi denizden kurtarmasını beklediğiniz generaliniz öldü*⁵¹¹. Ancak atılan bu yazılar kaledekileri birbirlerine daha da kenetledi. Öyle ki düşmanla konuşup anlaşılan kişilerin mazgallarda asılmasına karar verildi. Modonlular şehri teslim etmeyince Osmanlı kuvvetleri top ve havan toplarıyla şehrin duvarlarını daha şiddetli dövmeye başladılar. Özellikle Santa Verenanda tepesine çıkardıkları dört büyük topla şehri topa tuttular. Atılan bu toplarla bütün şehir tahrip edildi. Modon'da oturulabilecek bir ev bile kalmadı. Buna rağmen Modonlular direnmeye devam ettiler. Bu esnada Modon'a yardım getiren beş kadirga kıyıya yaklaşmaya çalıştı ancak Osmanlı donanması tarafından geri püskürtüldü. 8 Ağustos'ta bir Venedik gemisi gecenin karanlığından faydalanarak Osmanlı donanmasının arasından geçerek kıyıya yanaşmayı başardı. Gemidekiler ertesi gün eğer rüzgâr eserse beş Venedik gemisinin dört yüz elli beş

⁵⁰⁷ Safâî, a.g.e. v. 107.; Tansel, a.g.e., s. 207.

⁵⁰⁸ Uzunçarşılı, a.g.e. s.219.; Lanza'nın anlattığına göre Davud Paşa'nın gemisi bir Venedik kadirgası tarafından batırıldı ve Paşada esir alındı. Ancak Paşa şehre getirilirken rüzgâr çıktığından paşayı getiren gemi Osmanlı donanmasının ortasında kaldı ve girişilen mücadelenin sonunda gemi Osmanlı donanmasının eline geçti. Lanza, a.g.e, s. 214.

⁵⁰⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 202.; Oruç Bey, a.g.e., s. 199.

⁵¹⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 311.

⁵¹¹ Lanza, a.g.e, s. 215.

yüz kadar asker, büyük miktarda barut, para ve gerekli olan diğer malzemeleri getireceklerini söylediler. Bunun üzerine gemilerin geleceği tarafa yirmi top namlusu taşındı. Surlarda açılan gedikler kapatıldı. Nöbetçilerin sayısı iki katına çıkarıldı ve gerekli olan bütün önlemler alındı. Ertesi gün Modonlular gelecek yardımı beklerken kaleden kaçan bir kişi Osmanlılar tarafından yakalandı⁵¹². Osmanlılar ele geçirilen bu kişiden Arap Ahmed'in tercümanlığı vasıtasıyla kalede olup biten her şeyden haberdar oldular⁵¹³.

Kaleye yardım götürmeyi planlayan Venedik donanması 10 Ağustos 1500'de bir kez daha gelerek Osmanlı donanmasından uzak bir yere demirledi. Osmanlı donanmasına olup bitenler geç ulaştırıldığı için donanma gerekli önlemleri alamadan düşman donanmasıyla savaşmak için düzen aldı. Bu esnada Venedik donanmasından ayrılan dört gemi hızlıca hareket ederek hava şartlarının münasip ve rüzgârın da doğru yönde esmesinden faydalanarak ikinci vakti Modon limanına yanaşmaya muvaffak oldu⁵¹⁴. Modonlular, gemilerini içinde bulunan yiyecek, içecek, top-tüfek ve askerleri alacele boşalttıktan sonra gemileri yaktılar. Bu durumdan haberdar olan II. Bayezid, bir hayli hiddetlenerek sorumluları azarladıktan sonra limana indirilen malzemelerin kale içine alınıp kullanılmasına mâni olmak için derhal harekete geçilmesini ve kaleye liman tarafından hücum edilmesini emretti. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı kuvvetleri liman tarafından kaleye şiddetli bir şekilde hücum ettiler⁵¹⁵. Bu arada limana yardım malzemesinin geldiğini gören kalenin kara tarafında bulunan muhafızlar ve halktan pek çok insan yardımı karşılamak için liman tarafına gitti⁵¹⁶. Kale duvarları yeteri derecede yıkılmamış ve hendeklerde yeteri derecede doldurulmamış olmakla beraber, muhafızların bir kısmının liman tarafına gitmesini fırsat bilen kara tarafındaki Osmanlı kuvvetleri derhal harekete geçtiler⁵¹⁷. Osmanlı askerlerinden biri *El Rebelin* denilen yerden surlara çıkarak burada bulunan iki muhafızı etkisiz hale getirdi⁵¹⁸. Ardında da sur dibinde bekleyen askerlerin yukarıya çıkması için aşağıya ip saldı. Ancak ip iyi bağlanmadığından ona tutunup yukarı çıkmak isteyen askerler ipin açılmasıyla yere düştüler. Ardından içlerinden biri mih dokuyarak surlara çıkmayı başardı. Yukarı çıkan bu kişi aşağıya tülbent salarak ipi yukarıya

⁵¹² Lanza, a.g.e, s. 215.

⁵¹³ Safâî, a.g.e. v. 117.

⁵¹⁴ Dimitriadou, a.g.e., s.130.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 202.; Tansel, a.g.e., s. 208-209.

⁵¹⁵ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 312.; Genç, a.g.e. s. 751.

⁵¹⁶ Lanza, a.g.e, s. 216.

⁵¹⁷ Tansel, a.g.e., s. 210.

⁵¹⁸ Lanza, a.g.e, s. 217.

çekti ve surlara sağlamca bağladı. Bundan sonra bu ipe tutunan birçok asker süratle yukarıya çıkmayı başardı⁵¹⁹. Diğer taraftan Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'nın kuvvetleri açtıkları gedikten merdiven dayayıp surlara tırmanınca kısa bir süre içerisinde burçlar Osmanlı askerleriyle doldu⁵²⁰. Surlara tırmanan askerler derhal harekete geçerek komuta işlerinin yürütüldüğü ana kuleyi ele geçirdiler. Modonlular Osmanlı askerlerinin ana kuleyi ele geçirdiğini haber alınca derhal o tarafa yönelerek hücum ettiler. Ancak Osmanlı kuvvetleri bunlara karşı şiddetli bir mukavemet gösterdi⁵²¹ ve ikinci vaktinden güneş batıncaya kadar devam edilen mücadele⁵²² sonunda saray ele geçirildi⁵²³. Karanlık basınca evlerine çekilen Modonlular mücadeleden vazgeçmeyerek daha önce hazırladıkları petrolü ağaçlar ve hasırları pencerelerden fırlatarak Osmanlı askerlerine büyük kayıplar verirdiler⁵²⁴. Ancak bundan da bir netice elde edemeyeceklerini anlayınca evleri ateşe verip yaktılar⁵²⁵. Bazı Modonlular ateşe verdikleri evlerinden çıkmayarak alevler içerisinde kaldılar. Her ne kadar Osmanlı kuvvetleri bu yangınları söndürmeye çalışsalar da havanın karanlık olmasından dolayı söndürmeyi başaramadılar. Bu yangınlar ertesi güne kadar devam etti. Nihayet otuz bir gün süren bir muhasaradan sonra (14 Muharrem 906 Perşembe) 10 Ağustos 1500 Pazar günü Modon Osmanlıların eline geçti⁵²⁶.

II. Bayezid, fetihten sonra yıkılıp harap olan yerlerin tamir edilmesi için Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'yı görevlendirdi. Şehrin en büyük kilisesi olan St. Jean kilisesini camiye çevirterek fethin beşinci günü olan Cuma günü, Cuma namazını burada kıldı ve adına hutbe okuttu. Geri kalan kiliseleri mescide çevirdi. Kaleye kadı tayin edilip içine dizdar, azab ve yeniçeriden iki üç bin kişi koydu. Şehre Mora köylerinden getirilen Türk ailelerle birlikte aman dileyen zimmileri ve Modonluları yerleştirdi. Şehrin gelirini Mekke'ye vakfetti⁵²⁷. Ayrıca surlara ilk tırmanan yeniçeriye de sancakbeyi payesi verdi⁵²⁸.

⁵¹⁹ Safâî, a.g.e. v. 119.

⁵²⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 312.

⁵²¹ Lanza, a.g.e, s. 217.

⁵²² Tansel, a.g.e., s. 211.

⁵²³ Lanza, a.g.e, s. 217.

⁵²⁴ Genç, a.g.e. s. 756.;Tansel, a.g.e., s. 211.

⁵²⁵ Lanza, a.g.e, s. 217.

⁵²⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 204.

⁵²⁷ Machiel Kiel, "Modon", *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 222-224.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 205.; Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 315.;Genç, a.g.e. s. 759.;Tansel, a.g.e., s. 212.

⁵²⁸ Nicos A. Bees, "Modon" *İA*, cilt. 8, 1997, s.397-402.

2.2.3 Navarin ve Koron'un Fethi

Modon'un fethinden sonra II. Bayezid, Ali Paşa'yı kuvvetleriyle birlikte Koron'u almak üzere karadan, Yakup Paşa'yı da donanmayla birlikte denizden gönderdi⁵²⁹. Kuvvetleriyle birlikte harekete geçen Ali Paşa, Koron'u almadan önce Mora yarımadasında yapılan fetihlerin tehlikeye düşmemesi için Koron'dan önce Navarin (Anavarin)'in alınması gerektiğini düşündüğünden ilk önce buraya yöneldi⁵³⁰. Navarin'i kuşatan Ali Paşa, kaledekilere Modon'un başına gelenlerin kendilerinin de başına gelmesini istemiyorlarsa kaleyi teslim etmeleri gerektiğini bildirdi. Kaledekiler de, Modon'da yaşananları duyup korktuklarından can ve mallarına dokunulmaması ve güvenli bir şekilde Venedik'e gitmelerine izin verilmesi şartıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler⁵³¹. Ali Paşa da kaledekilerin isteklerini kabul ederek kaleyi teslim aldı ve gitmek isteyenlerin canına ve malına dokunmadan güvenle Venedik'e gitmelerine izin verdi⁵³².

Ali Paşa, kalede gerekli düzenlemeleri yapıp durumu da II. Bayezid'e bildirdikten sonra harekete geçerek Koron'a geldi. Bu arada Davud Paşa komutasındaki donanmada Koron'a ulaştı⁵³³. Ali Paşa, kalenin ileri gelenleriyle görüşerek kalenin teslim edilmesini istedi⁵³⁴. Aksi takdirde kaleyi zorla alacaklarını, Modon gibi müstahkem bir kalenin altını üstüne getirdiklerini, halkını kılıçtan geçirdiklerini, eğer inat eder kaleyi teslim etmezlerse kendilerinin onlardan beter edileceklerini, eğer inat etmeyip kaleyi teslim ederlerse padişahın himayesine girerek rahat bir yaşam süreceklərini söyledi⁵³⁵. Bunun üzerine kaleye geri dönen bu kişiler kaledekilerle görüştüktan sonra geri Ali Paşa'nın yanına gelerek can ve mallarına dokunulmaması karşılığında⁵³⁶ "mâh-i mezkûrun yirmi birinci günü (21 Muharrem 906- 17 Ağustos 1500) kalenin anahtarını kendisine teslim ettiler⁵³⁷. Kale teslim alındıktan sonra şehrin karşısındaki sahraya ordugâhını kuran II. Bayezid, vezirleri kumandanları ve yeniçerilerle birlikte şehri gezdi. Bu esnada sokaklara çıkarak padişahı karşılayan halk, çoluk çocuk sultanın atının ayakları altına altınlı bezler serdiler⁵³⁸. Şehirde

⁵²⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 206.

⁵³⁰ Genç, a.g.e. s. 762.

⁵³¹ Dimitriadou, a.g.e., s. 132.

⁵³² Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 315.; İbn Kemâl, Anavarya dediği Navarin'in, Koron zapt edildikten sonra alındığını yazıyor. İbn Kemâl, a.g.e., s. 208.

⁵³³ Genç, a.g.e. s. 763.

⁵³⁴ Lanza, a.g.e. s. 226.

⁵³⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 206.

⁵³⁶ Lanza, a.g.e. s. 226.

⁵³⁷ Tansel, a.g.e., s. 213.

⁵³⁸ Safâî, a.g.e. v. 127.; Oruç Bey, (2007), a.g.e., s. 203.; İbn Kemâl, a.g.e., s. 207.

bulunan kiliselerin birkaçını camiye çeviren II. Bayezid, camiye çevirdiği en büyük kilisede (II. Bayezid Camii)⁵³⁹ de namaz kıldı ve Cuma günüde adına hutbe okuttu⁵⁴⁰. Birkaç gün burada kalan padişah kaleye kadı tayin edip, içerisine hisar erleri koyduktan sonra⁵⁴¹ civardaki en önemli kalelerden biri olan Anabolu'nun alınması için harekete geçti. Ancak çok iyi tahkim edilmiş olan kalenin içindeki askerler Osmanlı kuvvetlerine karşı mukavemet göstererek kaleyi teslim etmediler. Bunun karşılığında da Venedik tarafından on yıllık vergi muafiyetiyle ödüllendirildi. Diğer taraftan Egin (Aegina) adası ise gönderilen otuz parçalık donanma tarafından kolaylıkla zapt edildi⁵⁴². Kış aylarının gelmesi ve sefer mevsiminin geçmesinden dolayı Anabolu'nun kuşatılmasından vazgeçen II. Bayezid, Mora yarımadasının idaresini başarısı ve gayretlerinden dolayı Ali Paşa'ya bırakarak⁵⁴³ kasım sonlarında Edirne'ye döndü. Bir ay Edirne'de kaldıktan sonra İstanbul'a geçti⁵⁴⁴.

Mora yarımadasındaki İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin gibi en önemli limanlarını kaybeden ve iki yıldan beri savaşın ağır yükü altında ezilen Venedik, ekonomik olarak da çöküntüye uğradı. Savaşın ağır maliyetini karşılayabilmek için halktan on iki çeşit yeni vergi almaya başladı. Osmanlıların saldırılarına karşı koyması için Korfu, Kotor ve Brindisi'ye her çeşit malzeme gönderdi⁵⁴⁵. Ayrıca Doge Barbarigo, Papaya, İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ve Almanya, Napoli, Lehistan ve Macaristan'a 7 Eylül 1500'de heyetler göndererek içine düştüğü ümitsizlikten bahsederek, Türklerle tek başına mücadele edemeyeceğinden kendisine yardım edilmesini istedi⁵⁴⁶. Bunun üzerine Papa harekete geçerek yeni bir haçlı birliği oluşturmak için faaliyetlere başladı. Nihayet 1500 yılının sonlarında müşterek çıkarları doğrultusunda Papalık, Venedik ve Macaristan arasında bir ittifak yapıldı ve bu ittifak 1501 yılında Pentecost yortusuna denk gelen bir Pazar günü ilan edildi⁵⁴⁷. Bununla birlikte İspanya, Fransa ve Portekiz donanmalarını göndermek için söz verdi. Fransa ve Macaristan Osmanlı Devleti'ni ortak düşman ilan ettiler ve herkesten de ilişkilerini kesmesini istediler⁵⁴⁸. Venedik, bir taraftan müttefikler ararken bir taraftan da Osmanlılara

⁵³⁹ Machiel Kiel, Koron, *DİA*, C. 30, Ankara 2002, s. 208-209.

⁵⁴⁰ Safâî, a.g.e. v. 127.

⁵⁴¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 207.

⁵⁴² Zinkeisen, a.g.e., s. 384.

⁵⁴³ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 316.

⁵⁴⁴ İbn Kemâl, a.g.e., s. 208. Uzunçarşılı, a.g.e. s.220.

⁵⁴⁵ Fisher, a.g.e. s.93.

⁵⁴⁶ Tansel, a.g.e., s. 214.

⁵⁴⁷ Hammer, a.g.e, s.51.

⁵⁴⁸ Fisher, a.g.e. s.93.

karşı saldırmayı ihmal etmiyordu. Fırtına nedeniyle Girit'e sürüklenen Venedik donanması Zenta'da tekrar toplandı ve donanma komutanlığına Trevisano'nun yerine Benedetto Pesaro getirildi. Pesaro yönetimindeki Venedik donanması son bahar aylarında ani bir baskın düzenleyerek Egin adasını Osmanlılardan geri aldı ve burada bulunan Osmanlı muhafızlarını kılıçtan geçirdi⁵⁴⁹. 1 Ekim'de Gonzalvo de Cordova komutasındaki yedi bin seçme asker taşıyan altmış beş İspanyol gemisinin Korfu'ya geldiğini öğrenince bu donanmayla Zenta'da buluşmak üzere oraya hareket etti. 27 Ekim'de İspanyol donanması Zenta'ya gelince Gonzalvo ve Pesaro yapacakları hareket hakkında kendi aralarında bir görüşme gerçekleştirdi⁵⁵⁰. Pesaro, Modon'u geri almak niyetindeydi ancak Gonzalvo bunun mümkün olmayacağını söyleyince⁵⁵¹, çok yakında bulunan ve bir yıl öncede fethetmeyi düşündükleri Kefelonya'nın alınmasına karar verildiler⁵⁵². Ada kereste yönünden çok değerliydi ve buradan Aya Mavra ve Preveze'ye bir saldırı yapmak mümkündü. Ekim ayının sonunda Venedik ve İspanyol ortak donanması adayı topa tutmaya başladı. Consalvo, adadakilerin teslim olmasını istiyordu ancak Venedikliler silah zoruyla alınmasından yanaydılar. Bu nedenle kaleyi topa tutarak taarruza geçtiler. Kaledelikler atılan top atışları ve yapılan taarruzlara 24 Aralık'a kadar direndi ancak bu tarihte ana kale ele geçirilince teslim olmak zorunda kaldılar⁵⁵³. Bu hadiseden sonra Venedik, Sicilya'ya gitmek zorunda kalan Consalvo'ya yaptığı yardımlara karşılık çeşitli hediyelerle birlikte Venedik onur vatandaşlığı verdi⁵⁵⁴. Bundan başka Navarin'de bulunan Venedikliler gizlice Venedik donanmasına haber göndererek belirttikleri günde gelmeleri halinde kaleyi kendilerine teslim edeceklerini bildirdiler. Donanma Navarin'e gelince de bir grup Navarinli kale dizdarına hediye götürmek bahanesiyle silahlarını gizleyerek kaleye girdiler ve kale dizdarıyla birlikte orada bulunan muhafızları öldürerek kale kapısını açtılar. Bu şekilde kaleye giren gemideki askerler kaleyi ele geçirdiler⁵⁵⁵. Venedik Nauplia'da da harekete geçmek istediler ancak bu durumdan önceden haberi olan Ali Paşa, harekete geçerek bunlara

⁵⁴⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 385.

⁵⁵⁰ Jorga, a.g.e. s. 253.

⁵⁵¹ Fisher, a.g.e. s.94.

⁵⁵² Zinkeisen, a.g.e., s. 385.

⁵⁵³ Fisher, a.g.e. s.94-95.

⁵⁵⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 385.; Venedik'in Consalvo'ya verdiği hediyeler, 500 ton Girit şarabı, 60 bin libre (30 bin kg)Peynir, 266 libre (133 kg) işlenmiş gümüş. Zinkeisen, a.g.e., s. 385.

⁵⁵⁵ Genç, a.g.e. s. 766-767.

mâni oldu. Aynı zamanda Bosna sancakbeyi İskender Paşa'da harekete geçerek sahil kenarında bulunan Venedik şehirlerini vurarak etrafı yağmaladı⁵⁵⁶.

1500 yılı bu şekilde geçerken ertesi yıl olan 1501 yılında Venedikliler, donanmalarını Papanın, Fransa'nın ve Rodos'un tek başına gönderdiği 21 parçalık filoyla takviye ettikleri için denizlerdeki faaliyetlerinin çok daha etkili olacağını düşünüyorlardı. Ancak bir araya gelen bu kuvvetler birleşip tek ve önemli bir hedefe yönelmek yerine ayrı ayrı hareket edince⁵⁵⁷, bu önemli kuvvetin yaptığı iş münferit akınlardan ibaret kaldı ve bu akınlardan bir kısmında da başarısız oldu⁵⁵⁸. Venedikliler 1501 yılının başlarında Arta körfezine girerek yapım aşamasında olan Osmanlılara ait gemilerin bazılarını yaktılar bazılarını da yanlarında götürdüler. Bundan başka Avlonya'ya saldırarak kendiliğinden teslim olan Leş'i ele geçirdiler, Megara'yı tahrip ettiler ve Eğriboz'a saldırdılar⁵⁵⁹. Ancak Avlonya'ya çıkardıkları kuvvetlerden Avlonya Beyi Mustafa Bey haberdar olunca gerekli hazırlıkları yapıp pusu kurarak düşman kuvvetlerini beklemeye başladı. Avlonya sahiline gelen Venedik gemileri etrafta kimsenin olmadığını görünce karaya çıkıp etrafı yağmalamaya başladılar. Bu esnada pusuda bekleyen Mustafa Bey kuvvetleriyle birlikte aniden hücumu geçerek birçok Venedik askerini öldürdüğü gibi donanma komutanını da esir aldı⁵⁶⁰. Bundan başka Navarin daha önce bir ihanet sonucu Venediklilerin eline geçmişti. Mora sancakbeyi Ali Paşa da burasını geri ala bilmek için padişaha haber göndererek yardım istemişti. Bunun üzerine padişah, kimsenin nereye gideceğini bilmediği ve içerisinde usta gemicilerin bulunduğu 22 parçadan oluşan bir filoyle Kemal Reis idaresinde Navarin'e gönderdi. Filo Navarin sahiline gelince gemidekiler kıyık değiştirerek "frenk" elbisesi giydiler ve gemilere de Venedik bayrağı çektiler. Kalede bulunan Venedikliler durumdan habersiz gelen gemilerin kendilerinden olduğunu düşünerek sorgusuz sualsiz gemilerin limana yanaşmasına izin verdiler. Bu esnada Ali Paşa da karadan varıp Navarin'e gelince, donanma denizden Ali Paşa'da karadan ansızın kaleye hücum ettiler. Neye uğradıklarını anlamayan kaledekiler deniz tarafından yapılan saldırıya karşı iskeleye gidip müdafaa tedbirleri aldıkları sırada, Ali Paşa idaresindeki kuvvetler surlara merdiven dayayarak kaleye çıktılar. Kısa süre içerisinde dış hisarı ele geçirdiler. Bu durumu gören kaledeki üç yüz kişi aman dileyerek 28 Mayıs

⁵⁵⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 209.; Tansel, a.g.e., s. 215.

⁵⁵⁷ Zinkeisen, a.g.e., s. 386.

⁵⁵⁸ Tansel, a.g.e., s. 216.

⁵⁵⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 386.

⁵⁶⁰ İbn Kemâl, a.g.e., s. 209.

1501 (10 Zilkâde 906) tarihinde kaleyi teslim ettiler⁵⁶¹. Paşa da bunların canını bağışlayarak kaleden çıkıp gitmelerine müsaade etti. Bu mücadelede Kemal Reis, Venedik'in üç kadirge, bir kalyon ve bir ağırbarını alıp İstanbul'a döndü⁵⁶². Daha sonra Ali Paşa Mora'da bulunan diğer bazı kaleleri de zapt ederek buralarını Osmanlı topraklarına kattı⁵⁶³.

Navarin'in Osmanlıların eline tekrar geçtiği sırada Gonzalvo idaresindeki İspanyol donanması Anadolu sahilinde bulunan Menteşe'ye gelerek Çeşme'ye asker çıkardı⁵⁶⁴. Ansızın iskeleye çıkan İspanyol kuvvetlerini gören Çeşme halkı silahlarına sarılarak iskeleye koştu ve düşman kuvvetleriyle mücadele etmeye başladılar. Bu esnada donanma komutanı yanında getirdiği 300 kadar süvariye başka bir taraftan karaya çıkardı. Çeşme halkı iskelede düşman kuvvetleriyle mücadele ederken kasabaya giren bu süvariler ellerine geçirdikleri ihtiyar, kadın, çoluk çocuğun bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir alarak yanlarına aldılar⁵⁶⁵. Süvariler esirlerle birlikte gemilerine binip gidecekleri sırada durumdan haberdar olan çevre köylüler kasabanın yardımına koşarak süvariler ayrılmadan bunlara yetiştiler. Girişilen mücadelede Çeşme kadısı ile birlikte birçok kişi şehit oldu. Temmuz 1501 (907 Muharrem'in evaili)'de cereyan eden bu hadiseden sonra birçok kayıp veren İspanyollar gemilerine binip buradan ayrılmak zorunda kaldı⁵⁶⁶. Bu hadiseden sonra Osmanlılar daha önce bahsettiğimiz Arnavutluk sınırında bulunan Draç'ı fethettiler.

2.2.4 Venedik ve Fransız Donanmasının Midilli'yi Kuşatması

Arnavutluk sınırında bulunan Draç'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi Venediklileri bir hayli şaşkına çevirdi. Venedik, Draç'ın elden çıkmasına karşılık Midilli'yi kuşatmak için gerekli hazırlıkları yaparak Fransa'dan da yardım istedi⁵⁶⁷. Bunun üzerine Venedik'e yardıma giden 10 bin kişilik kara birliklerini taşıyan Fransız filosu 1501 yılının Ekim ayında yönünü Midilliye çevirdi⁵⁶⁸. Midilli'ye ilk olarak 18 Ekim 1501 (5 Rebiyülahir 907) tarihinde öğleden sonra altı kadirge ve dört barceden oluşan bir filo gelerek demir attı. Akabinde gelen gemilerle birlikte kırk kadirge ve yirmi barce olmak üzere sayıları altmışa

⁵⁶¹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 213-214.; II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkam Defteri, nr. 110,136,137,265.

⁵⁶² II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, nr. 137.

⁵⁶³ Tansel, a.g.e., s. 216-217.

⁵⁶⁴ İbn Kemâl, a.g.e., s. 214.;Tansel, a.g.e., s. 217.

⁵⁶⁵ Oruç Bey, a.g.e., s. 211.

⁵⁶⁶ İbn Kemâl, a.g.e., s. 214.

⁵⁶⁷ İbn Kemâl, a.g.e., s. 218.

⁵⁶⁸ Zinkeisen, a.g.e., s. 386.

çıktı. Bunlar ertesi günü öğleden sonra yani gelişlerinin dördüncü günü demirledikleri yerden ayrılarak hisarın önüne gelerek hisarı topa tutmaya başladılar. Bir gün sonra da karaya asker çıkardılar. Hisardan ve çevreden kendilerine top atılacak ne kadar yer varsa hepsini top atışlarıyla yakıp yıktılar⁵⁶⁹. Midilli'nin kuşatıldığı haberi İstanbul'da duyulunca padişah kadirgaların bir an önce hazırlanıp yardıma gitmelerini buyurdu⁵⁷⁰. Çünkü Anadolu sahillerine yakın olan bu adanın elden çıkarak düşman kuvvetlerinin eline geçmesi, Anadolu sahillerinin daimî bir tehlike altına düşmesine yol açacaktı. Midilli sancakbeyi Çakırcıbaşı Mahmud Bey elinde bulunan az miktardaki kuvvetle kaleyi savunmaya çalışsa da bu pek mümkün görünmüyordu⁵⁷¹. Midilli'nin kuşatıldığı haberi etrafta duyulunca Manisa sancakbeyi Şehzade Korkud, adaya yardım etmek için kendi has adamlarından ve mücahitlerden oluşan 800 kadar bir kuvveti silahtarı Hamza Bey kumandasında Ayazmend'e gönderdi. Hamza Bey, buradayken Karasi sancakbeyi Firuz Bey de gelerek kendisine katıldı. Ancak ada kuşatılmış olduğundan ve birçok yerinde savaş devam ettiğinden, düşman kuvvetlerini yarararak adaya girmek oldukça müşkül görünüyordu. Buna rağmen Ayazmend'de hazır bekleyen gemilere binen Hamza Bey ve Firuz Bey, gece karanlığında demir alarak gizli mahallerden kalenin içine girecekleri sırada düşman kuvvetleri durumdan haberdar olunca iki taraf arasında şiddetli bir cenk başladı⁵⁷². Hamza Bey'in büyük çaba ve gayretleriyle düşman birlikleri yarıldı ve üç yüz kişilik bir Osmanlı kuvveti Firuz Bey'le birlikte adaya girmeyi başardı. Hamza Bey diğerlerini de adaya sokmak istediğinden geri döndü ancak bu esnada düşman kuvvetlerinin arasında kalarak şehit düştü. Hal böyle olunca geride kalan kuvvetler Molova hisarına dönmek zorunda kaldılar⁵⁷³. Firuz Bey ve üç yüz Osmanlı askerinin adaya gelmesinden sonra Fransızlar, aşağı hisarda Hüseyin Bey Burgaz'ı demekle meşhur Burgaz ve civarında olan hisar-piçeyi Cuma ve Cumartesi günü iki gün boyunca topa tutup yakıp yıktılar. Ertesi gün yani Pazar gününde biraz daha topa tuttuktan sonra hücumla geçtiler. Her iki taraftan da çok kişi öldü. Bu hücum esnasında Fransızların iki önemli adamı ölürken, Firuz Bey de yaralandı. Firuz Bey'in yaralanması Osmanlı kuvvetleri arasında bozgunluk alameti gösterince Alaybeyi Hızır Çelebi gayret göstererek bozgunluk gösterenleri geri cenge sokarak Fransızları geri püskürtmeyi başardı. Bu hadiseden sonra düşman donanması hem aşağı hisarı hem de yukarı hisarı dört gün boyunca

⁵⁶⁹ TSM Arşivi, E. 5027.

⁵⁷⁰ Zinkeisen, a.g.e., s. 387.

⁵⁷¹ Tansel, a.g.e., s. 218.

⁵⁷² Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 324.; Genç, a.g.e. s. 785.; Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., v. 193.

⁵⁷³ İbn Kemâl, a.g.e., s. 222-223.

topa tuttular. Cuma günü öğleden sonra da şiddetli bir şekilde hücumla geçtiler. Ancak bundan da bir netice elde edemediler geri çekilmek zorunda kaldılar. Cumartesi günü de savaşır gibi yaparak geceleyin bazı toplarını ve eşyalarını ertesi kuşluk vaktine kadar gemilere yüklediler ve çekildiler. Yukarı Gelibolu tarafına gitmiş olan yirmi altı parça kadirgaları da o gün geri geldi. Cumartesi ve Pazar günü bekledikten sonra 26 Ekim'de (Rebiyülahirin 13. Perşembe günü) tekrar karaya çıkıp getirdikleri toplarla hem yukarı hisarı hem de aşağı hisarı on gün boyunca topa tutular. Hisarları yıkıp hendeklerden aşılar. Daha sonrada yağma var deyip karada ve denizde ne kadar asker varsa hep birlikte hücumla geçtiler⁵⁷⁴. Girişilen mücadelede çok sayıda düşman askeriyle birlikte Fransa beyinin kardeşi oğlu öldürölünce Fransız askerleri çaresizce geri çekilmek zorunda kaldılar⁵⁷⁵. O gün karada ne kadar topları ve eşyaları varsa hepsini gemilerine yüklediler. Ertesi Cuma günü öğleye kadar da karada olan bütün askerlerini çektiler. Beş gün ada önünde bekledikten sonra altıncı günü (Çarşamba) yedi parça büyük kadirgaları hariç diğer bütün gemileri yelken açıp adadan uzaklaştılar. Kalan yedi gemi de ertesi günü (Perşembe) öğleden sonra⁵⁷⁶ Rodos şövalyeleri beyi d'Aubusson'un yardım olarak getirmekte olduğu 29 parçalık filonun gelmesini beklemeden adadan ayrıldı. Sayısı seksenden⁵⁷⁷ fazla olan bu donanma Çeriko adasına geldiğinde şiddetli bir fırtınaya yakalandı ve tamamı battı⁵⁷⁸. Fransız kumandanı Osmanlıların adaya yardım gönderdiğini öğrendiğinden Rodos şövalyeleri beyinin getirmekte olduğu gemileri beklemeden adadan ayrıldı⁵⁷⁹. Nitekim padişah, hazırlatmış olduğu gemileri Hersekzade Ahmed Paşa kumandasında Midilliye gönderdi. Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa da kuvvetleriyle birlikte Ayazmend'e gelerek donanmaya katıldı⁵⁸⁰. 21 Kasım'da (10 Cemaziyelevvel) donanma Midilliye geldiğinde Fransız donanması oradan ayrılmıştı. Adaya çıkan Osmanlı kuvvetleri yirmi iki gün burada kalarak hisarın yıkılan yerlerini tamir ettiler sonra da geri İstanbul'a döndüler⁵⁸¹.

⁵⁷⁴ TSM Arşivi, E. 5027.

⁵⁷⁵ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 325.

⁵⁷⁶ TSM Arşivi, E. 5027.

⁵⁷⁷ TSM Arşivi, E. 5027.

⁵⁷⁸ Hammer, a.g.e, s.53.

⁵⁷⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. s,221.;Tansel, a.g.e., s. 221.

⁵⁸⁰ Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 325.

⁵⁸¹İbn Kemâl, a.g.e., s. 225.

2.2.5 Venedik ve Müttefik Donanmasının 1502 Yılındaki Faaliyetleri

Osmanlı-Venedik savaşı 1501 yılında bazı münferit olaylar dışında çok şiddetli geçmese de Venedik 1502 yılında da savaşı devam ettirmek istiyordu. Ancak Venedik, bu savaşı sürdürecektir maddi güce sahip değildi. Bunun için yeni birtakım önlemler aldı. İlk olarak daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da yoğun itirazlara rağmen bütün memurlarının maaşlarının yarısına el konulan yasa yenilendi. Papanın, Venedik'te günah çıkarma ayinlerinden aldığı paralar ki bu paraların değeri 350 kg altın değerindeydi yine savaş için maddi kaynak olarak kullanıldı⁵⁸². Diğer taraftan Osmanlı Devleti ise kış mevsimi boyunca donanmayı onardı. Karadeniz sahillerinde kırk yeni kadirga inşa etti⁵⁸³. Ancak Osmanlı Devleti yapmış olduğu bu hazırlıklara rağmen çok da savaşı devam ettirme taraftarı değildi. Nitekim II. Bayezid, İstanbul'da tutuklu bulunan Venediklileri 50 kg altın karşılığında serbest bıraktığı gibi, Veziriazam Hersekoğlu Ahmed Paşa, Andrea Gritti'ye, bir yazı vererek eğer Venedik barış istiyorsa, barış şartlarını görüşmek üzere İstanbul'a bir adamını göndermesi gerektiğini bildirdi⁵⁸⁴. Gritti Mart'ta Venedik'e ulaşmış olmasına rağmen Venedik donanması Temmuz-Ağustos (Muharrem 908) ayında Mekri'ye (Fethiye) baskın düzenleyerek etrafı yakıp yıktı⁵⁸⁵. Ardından Selanik'e geçen donanma burasını da aynı şekilde yakıp yıktıktan sonra Malea Burnuna geçti. Burada, Rodos, Fransa ve Papa'nın gönderdiği gemilerle takviye olduktan sonra yaklaşık 70 parçalık bir donanmayla Ayamavra (Santa-Maura) adasına hücum ettiler⁵⁸⁶. Şiddetli geçen bir muharebe neticesinde azeblerin itirazlarına rağmen kaleyi yeniçerilerden teslim aldılar⁵⁸⁷. Venediklilerin son büyük teşebbüsü bu oldu⁵⁸⁸. Çünkü Akdeniz sahillerinde yapmış oldukları yağma ve çapul zararlarını karşılamadı⁵⁸⁹. Bu nedenle Venedik bundan sonra barıştan yana bir tavır takındı. Eylül 1501'de ölen Doge Augustino Barbarigo'nun yerine geçen yeni Doge Leonardo Loredano'da savaşmak için bir neden göremiyordu. Kaldı ki bu süreçte halk yorgun düştü, hazine ve cephanelikler neredeyse boşaldı, Venedik'in güvenilirliği ciddi şekilde tehlike altına girdi. Bütün bunların yanında Macaristan da Osmanlı Devleti'yle barış yapmak için

⁵⁸² Zinkeisen, a.g.e., s. 387.

⁵⁸³ Fisher, a.g.e. s.98.

⁵⁸⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 387.

⁵⁸⁵ İbn Kemâl, a.g.e., s. 229.

⁵⁸⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 387.

⁵⁸⁷ Tansel, a.g.e., s. 222.

⁵⁸⁸ Zinkeisen, a.g.e., s. 388.

⁵⁸⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 230.

görüşmelere başlamıştı⁵⁹⁰. Diğer taraftan Osmanlı Devleti için de savaşı devam ettirmek pek mümkün görünmüyordu. Çünkü doğuda Şah İsmail idaresinde kurulan Safevî Devleti içte ve dışta Osmanlıları tehdit eder bir duruma gelmişti. Bundan dolayı Osmanlı, batıda barış sağlayarak sadece doğudaki meselelerle uğraşmak istiyordu⁵⁹¹.

⁵⁹⁰ Fisher, a.g.e. s.98-99.

⁵⁹¹ Tansel, a.g.e., s. 223.

Şekil 2.2. Mora haritası⁵⁹²

⁵⁹² Bülent Akyay, “Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Benefşe (Menekşe)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.11, S.2, 2011, s. 129-154.

2.2.6 1503 Osmanlı-Venedik Barışı

Venedik, Osmanlılarla bir barış anlaşmasının yapılıp yapılmamasını bahar ve yaz ayları boyunca tartıştıktan sonra nihayet 13 Eylül 1502'de Zaccaria di Freschi'yi anlaşma yapmak üzere İstanbul'a göndermeye karar verdi. Freschi, yapacağı görüşmede 1481 yılında yapılan anlaşmayı esas alarak İstanbul'da bir Balyos'un bulunmasını, Venedik tüccarlarının mallarının iadesini, sınırların ve iki tarafın mülklerinin eskisi gibi olmasını isteyecek ve daha da önemlisi Rodos, Macaristan ve Hristiyan milletlerin yapılacak barış anlaşmasına dâhil edilmesini sağlayacaktı⁵⁹³. 7 Aralık 1502'de İstanbul'a ulaşan Freschi, üç gün boyunca vezirlerle müzakere ettikten sonra ayın 17'sinde de padişahla görüştü. Yapılan görüşmelerde Freschi'ye eğer anlaşmaya Ayamavra adası ve Kefelonya'nın geri verilmesi maddesi eklenmezse anlaşmanın olmayacağı bildirildi. Elçi buna yetkisinin olmadığını söyleyince II. Bayezid, şartların kabul edilmesini sağlamak için Venedik'e iki haberci gönderdi⁵⁹⁴. Venedik, tükenmekte olan maliyesinin ve o dönemde keşfedilen Amerika ve Hindistan deniz yolunun keşfinden dolayı sekteye uğrayan ticaretinin uzun sürecek bir savaşı kaldıramayacağından⁵⁹⁵, 23 Ocak 1503'te bu şartları kabul etti. 24 Mart 1503'te de barış şartları belirlendi⁵⁹⁶.

Venedik'in İstanbul'a gönderdiği elçinin barış talebi kabul edildi denildikten sonra maddeler şu şekilde sıralandı:

1. Ayamavra Kalesi mevcut halkı, adası, top ve tüfeğiyle birlikte Osmanlılara iade edilecek.
2. Kotor bölgesinde Çerneoğlunun yaptığı anlaşmaya göre Osmanlı- Venedik sınırlarını belirlemek ve iade etmek üzere bir Osmanlı bir de Venedikli görevlendirilecek.
3. Elçinin İstanbul'a gelmesinden sonra Anabolu'da bulunan Venedik kuvvetlerinin Mora subaşıları ve sipahilerinden alınan esir ve tutsakları, aynı şekilde Osmanlı kuvvetlerinin de deniz ve karada aldıkları esirleri bütün eşyalarıyla birlikte iade edecek.
4. Zakintos adası her yıl Osmanlı Devleti'ne ödemekte olduğu 500 Floriyi ödemeye devam edecek.

⁵⁹³ Fisher, a.g.e. s.99.

⁵⁹⁴ Fisher, a.g.e. s.101.

⁵⁹⁵ Zinkeisen, a.g.e., s. 388.

⁵⁹⁶ Fisher, a.g.e. s.103.

5. Osmanlı Devleti ve Venedik'ten görevlendirilen birer kişi Anabolu ve Menevşe sınırlarını belirleyecek. Venedik'in elinde bulunan yerler halkıyla birlikte Venedik'te, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerler de Osmanlılarda kalacak ve kimsenin malına mülküne zarar vermeyecek.
6. Nakşa ve ona bağlı adalarla Osmanlı Devleti arasında dostluk ve barış tesis edildiğinden her iki tarafta birbirlerine zarar ziyan verilmeyecek. Eğer zarar veren olursa bu zarar karşılanacak ve bunu yapan kişiler de cezalandırılacak.
7. Venedik ve Venedik adına ticaret yapan tüccarlar karadan ya da denizden İstanbul, Galata, Trabzon ve Kefe'ye rahatlıkla gidebilecekler ve ne zaman isterlerse boğazdan geçebilecekler. Aynı şekilde Osmanlı gemileri, gemicileri ve tüccarlarına Venedikliler zarar vermeyecek ve bunlara yardımcı olacak.
8. Hem Venedik hem de Osmanlılar limanlarına korsan gemilerinin girmesine mâni olacak, güçleri yetiyorsa bu korsanlar yakalanacak.
9. Venedik ve Osmanlı tüccarları birbirlerinin topraklarında ticaret ederken borcunu ödemedi kaçıp giderse bu kişiler yakalanacak ve borcunu ödemesi sağlanacak.
10. İyi niyetle gelmek şartıyla Venedik, İstanbul'a bir yıllığına bir balyos gönderebilecek. Gelen bu kişi ulu beylerden biri olmamak şartıyla dilerse yalnız dilerse ailesiyle birlikte gelebilecek. Bir yıl tamam olunca gidecek ve yerine başka biri gelebilecek.
11. Venedik'ten Osmanlı topraklarına kaçıp gelen bir esir eğer Müslüman olursa sahibine bin akçe verilecek, yok eğer Müslüman olmazsa geri sahibine iade edilecek.
12. Her iki tarafın gemileri birbirlerine gidip gelirken gemileri batarsa kurtulan kişiler ve malları iade edilecek.
13. İçinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kaptan olmadan limandan ayrılan bütün Osmanlı gemilerinin kaptanları Venedik'e zarar ve ziyan verme ihtimaline karşı sağlam bir kefil bulacak, eğer kefil bulmadan giden olursa cezalandırılacak, kefil bulup gidenler de eğer Venedik'e zarar ziyan verirse bu zarar ziyan kefil tarafından karşılanacak. Aynı şartlar Venedik için de geçerli olacak.
14. Osmanlı Devletinden kaçan kaçaklar Anabolu yâ da diğer Venedik topraklarına giderlerse bu kişiler geri iade edilecek. Aynı şekilde adam öldürüp birbirlerinin topraklarına kaçan kişiler de iade edilecek.
15. Osmanlı topraklarında bulunan Venediklilerin kendi aralarındaki sorunlara Venedik Balyos'u bakacak.

16. Bütün Venedikliler Osmanlı topraklarında seyahat etmek için Balyos'tan izin alacak. İzin almadan gidenler yakalanacak.
17. Teknelerle Osmanlı topraklarına gelen Venedikli denizcilerin burada iş yapmalarına izin verilmeyecek ve geri gönderilecek.
18. Venedik'ten evli ya da bekâr Osmanlı Devleti'ne gelen kişiler bir yıl kalabilecek.
19. Osmanlı mahkemelerinde Venediklilerin gayrimüslimlere karşı şahitlikleri kabul edilecek.
20. Eğer herhangi bir Venedikli Osmanlı topraklarında soyulur, kaybolur ya da öldürülürse, varisi yahut vekili hakkını alabilecek.
21. Eğer herhangi bir Venedikli ölürse ve varisi mirası için gelirse mirasın düzenlenmesinde gayrimüslim tebaanın şahitliği kabul edilecek ve mirasçıya miras teslim edilecek.
22. Mağripten ya da başka yerden Müslümanlar Osmanlı Devleti'ne ister karadan ister denizden gelip giderken Venedik'in bildirdiği yerlere uğrayıp, harç ve gümrüklerini öderlerse bunlara mâni olunmayacak ve zarar-ziyan verilmeyecek.
23. Venedikli olsun olmasın Venedik'e gelip giden gemiler Adriyatik ve Korint körfezinden geçerken Osmanlılar tarafından engellenmeyecek ve zarar ziyan verilmeyecek. Eğer ki Venedikli bir tüccar ölür onun mirasını almaya vekili gelirse hak ile davası görüldükten sonra mirası verilecek.

II. Bayezid yukardaki maddeleri sıraladıktan sonra eğer bu anlaşma Venedikliler tarafından da kabul edilirse kendisinin ve bütün adamlarının bu anlaşmaya bağlı kalacağına Allah, Peygamber ve kılıç üzerine yemin ediyordu⁵⁹⁷.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Freschi, Ali Bey'le birlikte İstanbul'dan ayrıldı ve Nisan sonlarında da Venedik'e ulaştı. Barış maddeleri senatoda tartışıldıktan sonra Doge, 21 Mayıs'ta dört İncil üzerine yemin ederek anlaşmayı imzaladı. Ancak bazı pürüzlerin giderilmesi için Andrea Gritti'yi İstanbul'a gönderdi⁵⁹⁸. Osmanlılar Ayamavra'da Venediklilerin eline geçen hazine için yirmi dört bin duka altın ve ayrıca otuz dört bin duka

⁵⁹⁷ Mahmut Şakiroğlu, "1503 Tarihli Türk-Venedik Anlaşması", VIII. Türk Tarih Kongresi, cilt III, Ankara 1976, s. 1559-1569. Bu Antlaşmanın orijinal metni Venedik Devlet Arşivinde Sala di Regina Margherita diye bilinen seçgin belgelerin sergilendiği salonda bulunmaktadır. Mahmut Şakiroğlu tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek VIII. Türk Tarih Kongresinde sunulmuştur. Bkz. Şakiroğlu a.g.m, s. 1559-1569. Meryem Kaçan, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnameleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 45-49.; Fisher, a.g.e. s.101-102.

⁵⁹⁸ Fisher, a.g.e. s.103.; Acıpınar, a.g.e.,s73-75.

da diğerk şeyler için tazminat istiyordu. Venedik de Osmanlılardan savaş başlarken tüccarlarının ellerinden alınan mallarının ve paralarının geri verilmesini ve İstanbul'da bulunacak Balyos'unun bir yıllık değilk daimî olmasını istiyordu. Öyle gözüküyor ki Giritti, meseleyi her iki tarafın memnun kalacağı şekilde halletti⁵⁹⁹. Osmanlılar, Balyos'un üç yılda bir değışmesini, savaş esnasında Venediklilere ait olup da müsadere edilen şeylerin iadesini kabul etmesine karşılık Venedik'te her yıl 10 bin duka altın vermeyi ve Ayamavra'da ele geçen paraların iadesini taahhüt etti⁶⁰⁰. Böylece 10 Ağustos 1503'te anlaşma son şekliyle kabul edildi⁶⁰¹.

Anlaşmanın onaylanmasından sonra Venedik 31 Ağustos 1503'te Ayamavra'yı Osmanlılara iade etti. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, Venedik'in elinde bulunan esirleri getirmek için bir elçi gönderdi. Mora'daki sınırları tespit etmek için de Alvise Sagudino ve Ali Paşa Anabolu'da bir araya geldi. Sagudino, Anabolu'da bulunan Damala, Castri ve Termisi adlı küçük köylerin anlaşma gereğı Anabolu'ya ait olduğunu söyledi. Ancak Ali Paşa bunu kabul etmeyince, Sagudino bu köylerin Osmanlılarda kalmasına razı oldu. Bundan sonra ikili Menevşe'ye geçti. Burada da Sagudino Menevşelilerin hububat ve sebze ekecekleri küçük bir ovanın verilmesini Ali Paşa'dan rica etti. Ali Paşa'da hiç kimsenin toprağın mülkiyetine sahip olmaması ve Osmanlı Devleti'ne düzenli olarak vergilerini ödemeleri şartıyla buna razı oldu⁶⁰².

Kotor Körfezindeki sınırları tespit etmek için de Firuz Bey ve Freschi, Kotor yakınlarında bir araya geldi. Burada bulunan Çernoviç üzerinde her iki tarafta hak iddia ediyordu. Uzun geçen görüşmeler neticesinde 1504 baharında Venedik bu bölgeyi Osmanlılara iade etmek zorunda kaldı. Aynı şekilde uzun müzakerelerden sonra Leş'te 1506'da Osmanlılara verildi.

Osmanlı Devleti'nde bulunan Venedik esirlerinin serbest bırakılması için Osmanlılar Venedik'ten iki yüz kırk bin duka fidye istemişti. Ancak Venedik bu parayı ödeyemediğinden bu esirler 1508 yılına kadar hapiste kaldılar. Daha sonra Osmanlı Devleti, Venedik'e on beş bin duka ödenmezse esirleri öldüreceğı tehdidinde bulununca, Venedik bu parayı ödemek zorunda kaldı⁶⁰³.

⁵⁹⁹ Zinkeisen, a.g.e., s. 388.

⁶⁰⁰ Tansel, a.g.e., s. 224.

⁶⁰¹ Fisher, a.g.e. s.105.

⁶⁰² Fisher, a.g.e. s.106.

⁶⁰³ Fisher, a.g.e. s.107.

Sonuç olarak baktığımızda Mora yarımadasında bulunan İnebahtı, Modon, Koron Navarin gibi ana limanlar Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği gibi Venedik'in Akdeniz'deki hakimiyeti önemli ölçüde azaltıldı. Dahası Venedik için hayati önem taşıyan Doğu Akdeniz ticareti sekteye uğratıldı. Diğer bir değişle Osmanlı Devleti, Akdeniz ticaretine hâkim oldu. Ayrıca bu savaştan önce oluşturulan donanmanın ne kadar güçlü olduğu Venedik donanmasının mağlup edilmesiyle ortaya çıkmış oldu. Bundan başka İyon adaları üzerinde hâkimiyet tesis edildi. Neredeyse bütün Mora ve Arnavutluk'un kontrolü Osmanlıların eline geçti⁶⁰⁴. Venedik'in ağır bedeller ödeyerek yaptığı bu barış anlaşmasındaki tek karı ise üç yıllığına da olsa İstanbul'da bir Venedik Balyos'unu bulundurmak oldu⁶⁰⁵.

⁶⁰⁴ Fisher, a.g.e. s.108.

⁶⁰⁵ Zinkeisen, a.g.e., s. 389.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SERHAD VEYA UÇ KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR SERHAD SANCAĞI OLARAK BOSNA’NIN FETHİ

Bu bölümde ilk olarak Serhad veya Uç kavramının değerlendirilmesi yapılacaktır. Daha sonra da Osmanlı hâkimiyetinden önceki ve Osmanlı hâkimiyeti döneminde Bosna tarihi hakkında bilgi verilecektir.

3.1 Serhad veya Uç Kavramlarının Değerlendirmesi

Bir devleti ya da imparatorluğu incelerken, “o devletin sınırları neresiydi, o devlet nereden başlayıp nerede bitiyordu, hangi padişah ya da kral döneminde sınırlar nasıl teşekkül etmişti?” gibi sorularla çoğu zaman karşılaşılır. Bu gibi soruların cevabını verirken kesin çizgilerle bir sınır hattını belirlemek oldukça güç bir iştir. Çünkü Palmira’nın ifadesiyle “sınırlar, ihtiyacın ve ihtirasın bir fonksiyonu olarak ortaya çıktığından; geniş, geçişken ve geçici bir niteliğe sahiptir⁶⁰⁷.”

Sınır, Yunanca *siniron* kelimesinden türemiş, iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudud⁶⁰⁸; Arapça kökenli bir kelime olan *hudut* ise *sınır*, *son uç* gibi anlamlara gelmektedir⁶⁰⁹. Pedani’nin bakış açısıyla Sınır, “tek bir bakış açısıyla ele alındığında genişleyebilen veya geri çekilebilen bir alandır. Burası farklı kanunların ve dinlerin daha kolay bir yol bulabileceği alandır. Birlikte yaşanan, savaş benzeri çatışmaların ve kahramanlıkların diyarıdır⁶¹⁰.” Diğer bir deyişle; iki ya da daha çok devletin bulunduğu ve

⁶⁰⁷ Brummett Palmira, “Dünya Tarihinden Piri Reis’e Erken Modern Osmanlı Mekânını Tahayyül Etmek”, çev. Onur Güneş Asya, Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, (ed.), **Erken Modern Osmanlılar, İmparatorluğun Yeniden Yazımı**, içinde, Timaş, İstanbul 2011, s. 31.

⁶⁰⁸ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C..III, İstanbul 1983, s.205.

⁶⁰⁹ Osman Gümüüşçü, “Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç içinde Türkiye’de Sınır Kavramı”, **Bilig**, Kış 2010, Sayı 52, s. 79-104.

⁶¹⁰ Maria Pia Pedani, **Dalla Frontiera al Confine**, Herder Editrice, 2002, s. 17.

etkileştiği yerdir ve bu etkileşim, sınırı bir geçiş kuşağı yapar. Burası, toplumların bir araya geldiği, kaynaştığı, gezginlerin ve malların birinden diğerine geçebildiği bölgedir⁶¹¹.

Erken modern dönemde sınırlar; vergi ve asker toplanan bölgeler temelinde belirleniyor ve hükümdarların, diplomatların, tüccarların, gemi kaptanlarının ve devletlerin haritacılarının vizyonlarını, mecburiyetlerini ve kaygılarını ifade ediyordu. Ayrıca sınırlar devletlerin sahip oldukları toprakları göstermekle kalmayıp aynı zamanda devletlerin ideolojilerini yansıtmak için de kullanılıyordu⁶¹². Kolodziejczyk'nin de belirttiği gibi; “*Sınır, ilk olarak hâkimiyetin uzantısını ortaya koyar, üstünlük çabalarının erişim hattını tanımlar ve imparatorluğun zorunlu bir parçasıdır. Ama öte yandan bir sınır alansal tanımlamanın değersel bir sürecinin de sonucudur*”⁶¹³.

XVI. yüzyılda “*toprak ve sınır*” birbirlerine yakın anlamlar içeriyordu. Bir devletin toprağı, o devletin vergisini ve askeri birliklerini oluşturacak askerleri toplayabildiği alanlardı. Bu durum başka bir devletin gelip buraları ele geçirmesine kadar devam ediyordu. Diğer taraftan toprak, “*hayal edilen bir alandı*”. Öyle ki, egemen bir gücün üzerinde hak iddia ettiği ve otoriteye kesin itaat edileceğinin garantisi olmayan imparatorluk fermanlarının gönderildiği alandı. Aynı zamanda toprak, aynı iddialara sahip rakipleri korkutmak veya onları tehdit etmek amacıyla tasarlanmış söylemsel bir yapı da olabilirdi. Toprak, hükümdarın, kendisine boyun eğdirmek için hükmetme yetkisini her zaman yansıtmazdı. Devlet işleri ve ticaret; vilayetlerdeki valiler, liderler ve kadılar gibi yerel idareciler tarafından yürütülmekteydi. Bu nedenle valiler, bir egemen güce olan bağlılıklarından vazgeçip başka bir egemen güce bağlanabilirler ya da kendi özerkliklerini ilan edebilirlerdi⁶¹⁴. Bu minvalde Osmanlılar gibi geleneksel devletlerin en mühim meselelerinden biri de otoritenin meşruiyetini sağlamaktı. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in saltanatı döneminde 15 Şubat 1518'de Şam beylerbeyliğine getirilen Canbirdi Gazâlî, Yavuz'un ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın genç ve tecrübesizliğinden faydalanarak isyan etti. Maksudı önce Şam ve civarını ele geçirmek, ardından da hâkimiyetini Mısır'a kadar genişleterek Memlûk sultanlığını yeniden canlandırmaktı. Yanına topladığı Memlûklu Beyler ve Araplarla,

⁶¹¹ Mark L. Stein, **Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2007, s.16.

⁶¹² Brummett, a.g.e, s. 43.

⁶¹³ Dariusz Kolodziejczyk, **Evrensellik İddiaları ile Gerçeklik arasında- Erken Modern Dönemde Osmanlı Sınır Boyları**, Christine Woodhead, (ed.), çev. Gül Çağla Güven, Alfa, İstanbul 2018, s.271.

⁶¹⁴ Palmira Brummett, **Osmanlı Deniz Gücü – Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi**, çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 27-28.

Şam'da bulunan Osmanlı muhafızlarını bertaraf ettikten sonra adına hutbe okutup para bastırdı. Rodos şövalyelerinden aldığı silah, top, gemi ve mühimmatla Beyrut, Trablusşam gibi kıyı şeridindeki yerleri ele geçirdi. Ardından Halep'i kuşattı. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Ferhad Paşa idaresinde bir Osmanlı kuvvetini Şam'a gönderdi. İki kol halinde Şam'a ilerleyen Osmanlı kuvvetleri, 27 Ocak 1521'de Canbirdi Gazâlî kuvvetlerini bozguna uğrattı ve kendisini de öldürdü. Böylece bu bölgeler tekrar Osmanlı hâkimiyetine girdi⁶¹⁵.

XVI. yüzyılda *fetih* de yukarıda söz edilen terimlerle yakın anlamdaydı. *Fetih*, toprak parçaları olarak değil, savunulan güzergâhlar ve garnizonlaştırılan kaleler olarak tanımlanmıştı. Şehirlerin ele geçirilip gümrük karakollarının kurulması, merkezi hükümetin memurlarının oraya gönderilmesi anlamına geliyordu. XVI. yüzyılda sınırlar hem geniş hem de geçişgendi. Bir devletin toprak sınırları başka bir devletin sınırları içerisine kadar girebiliyordu. Arada kalan kısımlarda ise bağımsız ya da yarı bağımsız vali ya da valilerin toprakları bulunabiliyordu. Bu sınır boylarındaki otorite mücadelesi devletlerin doğasını ve emellerini ortaya koyan önemli bir göstergeydi. XVI. yüzyıl hükümdarları sınır çizmek, toprak altı ve toprak üstü kaynakları kontrol altına almak, ticareti vergilendirmek, bağlı devletlerin ve kendisine karşı gelen devletlerin itaat etmesini sağlamak gibi şeylerle uğraşmıyorlardı. Bağlılık anlaşmaları, toprak iddiası ve güvenlik için yeterli olsa da olası bir saldırı tehdidinde de açıktı. Bu nedenle XVI. yüzyılda sınırlar; harita üzerindeki uzunluklarından çok, askeri birlikler, vergiler ve bağlılık anlaşmalarıyla diğer bir ifade ile "güç" ile anlam kazanmaktaydı⁶¹⁶.

XVI. yüzyılda Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sınırlar geniş, geçirgen ve geçici nitelikteydi. Ancak Osmanlı Devleti'nde sınırların nereden geçtiğini belirleyen ve tahrir eminleri tarafından tutulan tahrir defterleri vardı. Bu defterler sınırları ayıran çizgileri bugünkü manada modern araç-gereçler kullanarak çizmiyorlardı. Bunun yerine vergi, asker ve erzak temin edilebilen toprakları⁶¹⁷; eyalet/vilayet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy gibi idari birimlere ayırıyorlardı. Bunların içerisinde köy temel idari birim olduğundan köyden büyük birimlerin hepsi temelde köylerin bir araya gelmesiyle oluşuyordu. Dolayısıyla sınırlar da köyler nezdinde belirleniyordu⁶¹⁸.

⁶¹⁵ Feridun Emecen, Canbirdi Gazâlî, **DİA**, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 141-143.

⁶¹⁶ Brummett, a.g.e, s. 28.

⁶¹⁷ Brummett, a.g.e, s. 42.

⁶¹⁸ Gümüşçü, a.g.m, 79-104.

Osmanlı Devleti’nde kullanılan, “uç” terimi İslamî “*sugur*” kelimesi gibi, gayri müslim topraklar üzerindeki bir sınır boyu veya sınır bölgesi anlamına gelmekteydi. *Sınır* ise *hadd* çoğulu *hudud* olarak adlandırılıyordu ve tam olarak işaretlenip tanımlanmış sınır tipinin tam tersini ifade ediyordu⁶¹⁹. *Hadd*, hem sınır, engel hem de sınır bölgesi, kenar veya kıyı gibi anlamlara da gelebiliyordu⁶²⁰. Pedani’ye göre Osmanlılar, sınır terimini daha çok iç sınırları belirlemede örneğin vakıfların sınırlarını belirlemede kullanırken; *hudud* terimini ise daha çok dış sınırları belirlemek için kullanıyorlardı⁶²¹. *Hududnâme* ise komşu ülkelerle olan sınırlar ile il, köy, vakıf ve mülk statüsündeki toprakların sınırlarını belirlemek için yazılan resmî belgelerdi. Bunlara aynı zamanda *sınırnâme* de denmekteydi. Devletlerarası sınırı belirleyen *Hududnâmeler* birer ahidnâmeye bağlı olarak düzenlenirdi. İki ülke arasındaki sınırları belirleyen murahhaslar, bir araya gelerek çizilecek *hadd* boyunca dolaşarak eski sınırların bahis konusu olduğu yerlerde bölgeyi iyi tanıyanların bilgilerinden faydalanmak suretiyle hududu tespit eder ve tayin edilen *hudud* için bir temessük hazırlardı. Hazırlanan bu temessüke göre de *hududnâme* düzenlenirdi⁶²². Nitekim 1463-1479 Osmanlı-Venedik savaşından sonra Arnavutluk ve Mora taraflarında sınırların nereden geçtiği konusunda her iki tarafın ahalisi arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Her iki tarafta bölgede bulunan değerli arazilerin kendi sınırları içerisinde yer aldığını iddia ediyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ve Venedik sınırların nereden geçtiğini belirlemek için bölgeye murahhaslarını göndermişti. Murahhaslar, çizilecek hat boyunca dolaşarak; doğru sınırları tespit etmek için belgelerden, yaşlı kişilerin şهادetinden ve vergi kayıtlarından faydalandı. Daha sonrada murahhasların emrinde bulunan komisyon; kaleler, su kaynakları, kıyıları ve manastırlar gibi sosyal ve fiziksel unsurlara dayanarak sınırları belirlemişti⁶²³.

Devletlerarasında yapılan *hududnâmelerin* baş tarafında bir mukaddime bulunurdu ve burada Osmanlı Devleti ve padişahı ile sınır çizimine konu olan devlet ve hükümdarının isimleri ve sıfatları yazılırdı. Daha sonra da hududun çizimine sebep olan olaydan bahsedilirdi. Sınırı teşkil eden hattın açıklanmasından önce belgenin ne sebeple düzenlendiği ve taraflardan sınır tayini için seçilen kişilerin sıfat ve vazifeleri de açıklanarak isimleri yazılırdı. Eğer sınır çizilmesinde üçüncü bir devletin elçisi rol oynamışsa onun ismi de

⁶¹⁹ Kotodziejczyk, a.g.e, s. 272.

⁶²⁰ Brummett, a.g.e, s. 43.

⁶²¹ Pedani, a.g.e., s. 13.

⁶²² Mübahat S. Küttükoğlu, “Hududnâme”, *DİA*, C.18, İstanbul 1998, s. 303.

⁶²³ Brummett, a.g.e, s. 43-44.

yazılırdı. Düzenli bir sınır hattı çizilmesi için nehir, dağ, tepe, taş, toprak, köy, varoş, kale, palanka gibi yerlerden faydalanılırdı⁶²⁴. Nitekim Karlofça'da Venedik ile yapılan ahidnâmeden sonra düzenlenen 29 Zilhicce 1112 / 6 Haziran 1701 tarihli Venedik Hududnâme Defterinin mukaddime kısmında ilk önce iki devletin padişahlarının isimleri ve sıfatları, hududun çizilmesine neden olan olay, belgenin neden düzenlendiği ve sınır tayini için seçilen kişilerin isim, sıfat ve vazifeleri yer almaktadır. Burada belirlenen sınırlar geniş olduğundan sınırların belirlenmesi bölge bölge yapılmıştır. “*Hudûd-ı Vilâyet-i Sirem Tâbi-i Belgrad*”, “*Hudûd-ı Vilâyet-i Bosna*”, “*Hudûd-ı Eyâlet-i Tımaşvar*”, *Hudûd-ı Nâhiye-i Facet Tâbi-i Tımaşvar*” ... gibi. Sınırlar ise nehir, dağ, tepe, taş, toprak, köy, varoş, kale, palanka gibi yerlerden faydalanılarak sınır taşlarının konulmasıyla belirlenmiş ve teferruatlı bir şekilde kayda geçirilmiştir⁶²⁵. Sınırın nereden geçmesi konusunda iki taraf arasında bir anlaşmazlık çıktığı zaman, bazı yerlerin boş bırakılması veya bazı binaların tamamen yıkılması, kesilmesi mümkün olan ağaçların kesilmesi veya bazı yerlerin silahtan arındırılması kararlaştırılıyordu⁶²⁶. Nitekim Venedik ile yapılan Karlofça Antlaşmasının sınırlarla olan kısmında Preveze ve Rumeli Kastelli kalelerinin kime ait olacağı konusunda anlaşmazlık çıktığından bu kalelerin yıkılması kararlaştırıldı⁶²⁷. Yine aynı savaşın sonunda Rus elçisinin tam selahiyetli olmamasından dolayı Ruslarla bir mütareke yapılarak barış görüşmelerinin İstanbul'da yapılmasına karar verilmişti. Bu mütarekenin ardından Rus Çarı I. Petro, 1700 yılında olağan yetkiler verdiği elçisi Emelyan İgnatevic Ukraintsev'i, İvan Çeredeyev ve tercümanlar Lavretzkiy ile Bptvinkin ile birlikte deniz yoluyla İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a gelen Rus heyeti, Vezir Kara Mustafa Paşa, Rami Mehmed Efendi ve tercüman Maurocordato ile görüşmelere başladı. Yapılan görüşmeler neticesinde 14 Temmuz 1700 tarihinde 30 yıl geçerli olan bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın sınırla ilgili maddelerine göre; Özi suyu civarında Rusların işgal ettiği Gazi Kerman, Doğan Kerman, Şahin Kerman ve Nusret kerman kaleleri yıkılarak Osmanlı Devleti'ne bırakıldı⁶²⁸. Öyle görünüyor ki Ruslar bu kaleleri yıkarak Osmanlıların bu bölgelere yerleşmesine mani olmak istiyorlardı.

⁶²⁴ Kütükoğlu, a.g.m, s. 303.

⁶²⁵ BOA. A. DVNSDVE.d Venedik Hudûdnâme Defteri, no. 17.

⁶²⁶ Kütükoğlu, a.g.m, s. 303.

⁶²⁷ Abdülkadir Özcan, “Karlofça”, **DİA**, Cilt 21, İstanbul 2001, s. 504,507.

⁶²⁸ Osman Köse, “Rusya'nın Karadeniz'le İlk buluşması: İstanbul Antlaşması, (13 Temmuz 1700)”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.15, S.28, Aralık 2012, s. 199-220.

Osmanlı padişahları, Müslüman olmaları nedeniyle İslam'da var olan cihat yükümlülüğünü yerine getirmeleri geliyordu. En barışçıl zihniyetli padişahın bile İslam topraklarını (*darü'l-İslam*), kâfirlerin yaşadığı ve er ya da geç Müslüman fethine yazgılı olan savaş toprakları (*darü'l-harb*) aleyhine genişletmesi elzemdi. Bu nedenle gayri müslimlerle kalıcı bir barış yapmak siyasal olarak ne kadar faydalı olsa da şeriat hukukunu çiğnemediği ulaşılmaması imkânsız bir durumdu. Bu nedenle Osmanlı Devleti; politikasını ve diplomasisini, Hristiyan devletlerini eşit haklara sahip muhatap kabul etmemek ve onlarla hiçbir zaman daimî barış içerisinde olmamak üzerine kurmuştu⁶²⁹. Bu anlayışın getirdiği bakış açısıyla da dış siyaset çizgisinde ve diplomasisinde uzun süre hâkim olan politikası, karşılıksız diplomasi olmuştu. Osmanlı diplomasisinin temelini oluşturan bu politikaya “*ad hoc (tek taraflı) diplomasi*” politikası denilmektedir. Bu diplomasinin hâkim olduğu ülkeler arasında diplomatik temas; kısa süreli, dar kapsamlı ve tek taraflıdır⁶³⁰. Ancak Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti yaşadığı yenilgiler ve toprak kayıplarından sonra dış politikasında ve diplomasisinde önemli değişiklikler oldu. Saldırgan savaş politikasının yerini savunma ağırlıklı bir dış politika aldı. Bu dönemde de ad hoc (tek taraflı) diplomasi devam etse de giderek yerini “karşılıklı diplomasi” anlayışına bıraktı. Nitekim 1718 Pasarofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti batının üstünlüğünü kabul ederek, Batı'daki gelişmelerden haberdar olmak için batılı devletlere geçici surette elçi göndermeye başlamasıyla birlikte “karşılıklı diplomasi” anlayışının benimsemiş oldu. 1793 yılında batılı devletlere daimî elçiliklerin gönderilmesiyle birlikte de “sürekli diplomasi” anlayışına geçilmiş oldu⁶³¹.

İslâm fakihleri, XVI. ve XVII. yüzyılda *darü'l-İslam* ve *darü'l-harb* dışında kalan toprakları iki ara kategoride “*darü'l-cihad*” ve “*darü'l-ahd*” diye adlandırıyorlardı. “*darü'l-cihad*”, Trablusgarb, Tunus ve Cezayir gibi Müslümanların elinde olan ancak güvende olmayan topraklardı. “*Darü'l-ahd*” ise Eflak, Boğdan, Erdel ve Dubrovnik gibi uzlaşmış topraklardı. Kuran'a göre Müslüman bir hükümdara haraç (cizye) ödemek ve onun

⁶²⁹ Ali İbrahim Savaş, **Osmanlı Diplomasisi**, 3F Yayınları, İstanbul 2007, s.38-39.

⁶³⁰ Hüner Tuncer, “Eski ve Yeni Diplomasi” (Doktora Tezi Özeti), **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.37, S.1, Ankara 1982, s.251-257.; Zeynep Karaca, **1699-1739 Osmanlı Avusturya Anlaşmalarına Göre Sınır Tespit Çalışmaları**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2019, s. 2.

⁶³¹ Uğur Kurtaran, “Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açısından Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 35, S.60, 2016, s. 97-139.

egemenliğini kabul etmek şartıyla gayrimüslimlere kendi dinlerini sürdürüp huzurla yaşama izni veriliyordu⁶³².

Osmanlı Devleti'nde sınır boylarında bulunan kaleler ileri karakol noktaları konumundaydı. Ancak bu durum her sınır hattı için geçerli değildi. Sadece askeri öneme sahip bölgelerde dikkatli kontroller mevcuttu. Sıkı kontrol noktalarının ve kalelerinin bulunduğu yerler, savaşlar nedeniyle doğu ve batı sınırında İran, Venedik, Macaristan ve Lehistan gibi devletlerin sınırlarında bulunan yerlerdi. Kale ve ona tabi olan yerleşme mahalleri temelinde bir hudut anlayışı söz konusuydu⁶³³. Nitekim Fatih Sultan Mehmed zamanında 1461 yılında Faş kıyıları ele geçirilmiş olmasına rağmen tam manasıyla hâkimiyet sağlanamamıştı. Ancak III. Murad döneminde Faş'ta kale inşa edilmesiyle birlikte tam manasıyla hâkimiyet sağlanabildi. 1578 yılında İran seferi esnasında Gürcistan ve Şirvan'ın fethiyle görevlendirilen Lala Mustafa Paşa'nın, Karadeniz kıyısında Göril, Dadayan ve Açıkbaş ülkelerinde Faş, Batum gibi kaleler bulunduğunu ve bunların harap durumda olmasına rağmen tamir edilebileceğini İstanbul'a bildirmesi üzerine Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa, Gürcistan sahillerine geçerek bu bölgede bulunan gazilerin yardımıyla 26 Temmuz 1579'da Faş Kalesi'ni inşa etti. Ardından da Şirvan ve Gürcistan'a erzak göndermek için Faş kaptanlığı kuruldu. Böylece bütün Mingrel ve Abaza kıyılarıyla birlikte Karadeniz'in doğu-güney kıyıları ve Faş (Rion) Irmağı boyları kontrol altına alınmış oldu⁶³⁴.

Osmanlı Devleti'nde sınırlar, 1699 Karlofça Anlaşmasıyla birlikte bugünkü manada kesin mesaha ve ölçme araçlarıyla belirlenmeye başlansa da⁶³⁵ bundan önce de sınırların köyler esas alınarak belirlendiği görülmektedir. Elimizdeki kayıtlara göre belirlenen bu sınırlar tarihsel olarak bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Mesela; batı sınırında yer alan Venedik, Dalmaçya, Macaristan ve Podolya gibi daha yoğun nüfuslu bölgelerde sınırlar, XV. yüzyılın sonları ile XVI ve XVII. yüzyıllarda belirlenirken, kuzey sınırında ancak XVIII. yüzyılın sonlarında Rusya'nın bu bölgede gerçekleştirdiği fetihlerden sonra belirlenmiştir⁶³⁶.

⁶³² Colin Haywood, *The Frontier In Ottoman History: Old Ideas And New Myths*, Daniel Power and Naomi Standen, (Ed.), **Frontiers in Question Eurasian Borderlands 700-1700** içinde, 1999, s. 228-250.; Kotodziejczyk, a.g.e, s. 273.

⁶³³ Feridun Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset**, Timaş, İstanbul 2009, s.202.

⁶³⁴ Mustafa Aydın, "Faş", **DİA**, C. Ek 1, İstanbul 2016, s. 443-445.

⁶³⁵ Rifat A. Abou El-Haj, "The Formal Closure of the Ottoman frontier In Europa: 1699-1703", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 89, No:3, 1969,s.467-475.

⁶³⁶ Kotodziejczyk, a.g.e, s. 282.

Osmanlı Devleti'nde bugünkü manada olmasa da ayrıntılı bir şekilde yapılan ilk sınır tespiti Fatih Sultan Mehmed zamanında 1463-1479 yılları arasında vuku bulan Osmanlı Venedik savaşından sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Savaşın sonra Arnavutluk ve Mora'da sınırların nereden geçtiği konusunda her iki devlet arasında anlaşmazlık yaşandı. Sınırdaki yaşayan her iki tarafın ahalisi de sınır hattında bulunan değerli arazilerin kendi sınırları içerisinde olduğunu ileri sürerek kendi sınırlarını çizdiler⁶³⁷. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, sınırların nereden geçtiğini belirlemek için 1480 yılında Sinan Bey'i Venedik'e gönderdi⁶³⁸. Venedik'le yapılan görüşmeler neticesinde sınırları belirlemek için Sinan Bey ve Venedik temsilcisi Bartolomeo Minio önderliğinde bir komisyon kuruldu. Her iki taraf da kendi sınırlarını çizdiklerinden Sinan Bey, doğru sınırları tespit etmek için belgelerden, yaşlı kişilerin şهادetinden ve vergi kayıtlarından faydalandı. Daha sonra da onun emrinde bulunan komisyon, kaleler, su kaynakları, kıyılar ve manastırlar gibi fiziksel unsurlara dayanarak sınırları belirledi⁶³⁹. Ardından Venedik elçisi Domenico Trevisano, İstanbul'a geldi ve yapılan görüşmeler neticesinde daha sonraki belgelerde *hududnâme* veya *sınırnâme* olarak adlandırılan sınır hattının nerelerden geçtiğini belirten bir belge düzenlendi⁶⁴⁰.

II. Bayezid döneminde 16 Ocak 1482'de Venedik'le yapılan anlaşmada sınırlarla ilgili bir madde yer almaktadır. Bu maddeye göre sınırlar Fatih zamanında yapılan anlaşmadaki haline geri getirilecek, Spilit ve Batia kaleleri Venedik'te kalacaktı. Burada iki tarafın murahasalarının bir araya gelerek nasıl bir sınır tespitinde bulunduğu bilinmemekle birlikte, sınırlarla ilgili bir anlaşmazlığın olduğu ve bunun da anlaşmayla çözülmeye çalışıldığı görülmektedir⁶⁴¹. Bundan başka 1499-1503 Osmanlı-Venedik savaşında Osmanlılar, Mora yarımadasında Venedik'in elinde bulunan İnebahtı, Modon, Koron ve Navarin'i alınca Venedik, 10 Ağustos 1503 yılında Osmanlılarla barış imzalamak zorunda kaldı. Yapılan bu anlaşmanın ilk iki maddesi sınırlarla ilgiliydi. Bu maddelere göre; Ayamavra Kalesi mevcut olan halkı, adası, top ve tüfeğiyle birlikte Osmanlılara iade edilecek, Kotor bölgesinde Çerneoğlunun yaptığı anlaşmaya göre Osmanlı-Venedik sınırlarını belirlemek ve iade etmek üzere bir Osmanlı bir de Venedikli görevlendirilecekti. Bu maddeye istinaden Venedik ilk olarak, 31 Ağustos 1503'te Ayamavra'yı Osmanlılara geri iade etti. Daha sonra Mora'daki

⁶³⁷ Brummett, a.g.e, s. 43-44.

⁶³⁸ Maria Pia Pedani, "Osmanlı Padişahının Adına" İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 35.

⁶³⁹ Pedani, Dalla Frontiera al Confine, s. 41.; Brummett, a.g.e, s. 43-44.

⁶⁴⁰ Emecen, a.g.e, s.203.

⁶⁴¹ Gökbilgin, a.g.m., s. 39-42.

sınırları tespit etmek için Venedik temsilcisi Alvise Sagudino ve Osmanlı temsilcisi Ali Paşa Anabolu'da bir araya geldi. Sagudino, Anabolu'da bulunan Damala, Castri ve Termisi adlı küçük köylerin anlaşma gereği Anabolu'ya ait olduğunu söyledi. Ancak Ali Paşa bunu kabul etmeyince, Sagudino bu köylerin Osmanlılarda kalmasına razı oldu. Bundan sonra ikili Menevşe'ye geçti. Burada da Sagudino, Menevşelilerin hububat ve sebze ekecekleri küçük bir ovanın verilmesini Ali Paşa'dan rica etti. Ali Paşa da hiç kimsenin toprağın mülkiyetine sahip olmaması ve Osmanlı Devleti'ne düzenli olarak vergilerini ödemeleri şartıyla buna razı oldu. Kotor Körfezindeki sınırları tespit etmek için de Firuz Bey ve Freschi, Kotor yakınlarında bir araya geldi. Burada bulunan Çernoviç üzerinde her iki taraf da hak iddia ediyordu. Uzun geçen görüşmeler neticesinde; 1504 baharında Venedik, bu bölgeyi Osmanlılara iade etmek zorunda kaldı⁶⁴². Ayrıca Bar ve Budva'da bazı tarlalar da senet karşılığı Osmanlılara verildi. Buna karşılık Venedik, Pastroviçi'deki her şeye el koydu. Ancak 1506 yılında Leş'i Osmanlılara vermek zorunda kaldı.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1530 yılında Macaristan tarafında Osmanlı ve Venedik sınırında bulunan köylerin kime tabi olduğu konusunda problem yaşandı ve yaşanan bu problemi iki tarafın murahhasları karşılıklı olarak sınırda yaptıkları teftişle halletmeye çalıştılar. Bir yıl kadar süren teftişte, Dalmaçya sınırında Şibenik ve Trogir hattında Şibenik'ten Kırka suyuna uzanan hatta yaklaşık 70-80 köyün olduğu tespit edildi ve bu köylerde kimlerin yaşadığı belirlenerek hangi kalelere tâbi olduğu belirlendi. Yaşanan bu sınır problemi köyler nezdinde halledilmeye çalışıldı⁶⁴³. Yine 1537-1540 Osmanlı-Venedik savaşında Bosna sınırında fethedilen Buçaç, Zastina, Velin ve Sene adlı harabe kalelerin durumu hakkında Venediklilerin itirazı üzerine merkezden gönderilen emirle sancakbeyi ve kadıdan oluşan heyetin Venedik tarafının temsilcileriyle birlikte oluşturulan karma komisyonla kalelerin durumunun teftiş edilmesi istendi. Yapılan teftişler neticesinde Buçaç'ın Venedik'e tâbi Spilit tarafında küçük bir burgaz (antik kasaba) olduğu; ancak boş ve harap halde bulunduğu, Sene'nin duvarla çevrili bir ev niteliği taşıdığı ve yine boş olduğu, Zastina'nın Hırvat tarafında Şibenik'e tâbi zeytinlikler içinde müstahkem bir ev olduğu ve sahibinin içinde oturduğu, Velin'in ise Hırvat kesiminde Ostroviça adlı Osmanlı kalesi yakınında bir burgaz olduğu ve savaş zamanında Osmanlılar tarafından ele geçirildiği; fakat boş bırakıldığı için harap durumda olduğu, sonra içine Venedik'ten on beş kadar adamın

⁶⁴² Fisher, a.g.e., s. 106-107.

⁶⁴³ Gökbilgin, a.g.m. s. 19-20.; Emecen, a.g.e, s.203,214.

girdiği belirlendi⁶⁴⁴. Burada güvenlik amacıyla boş bırakılan yerlere zamanla gayriresmi olarak gelip yerleşenlerin olduğu görülmekte ise de yakınında olan kale eskiden beri kime ait ise yerleşimin o kaleye aidiyeti esas alınmakta olduğu görülmektedir.

1669 Osmanlı-Venedik savaşından sonra yapılan sulhu diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise deniz sınırıyla ilgili bir maddenin yer almasıdır. Girit ve Kandiye'nin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından Fazıl Ahmed Paşa tarafından 1670 yılında Venedik'e verilen on yedi maddelik sulhnamenin ikinci maddesini açıklamak üzere metne yapılan ilavede, savaşta zapt edildiği halde Venedik'in talebi üzerine iadesi kararlaştırılan Suda, Garabosa ve İspirlonka kalelerinin “*top altı mesafesinde*⁶⁴⁵” olmadıklarından Venedik'e iade edilmesi söz konusu olmuştur⁶⁴⁶. Ayrıca, Dalmaçya sınırının tespit edilmesi problemi ortaya çıktığından 1671 yılında iki tarafın heyeti Zadra ve Şibenik'te bir araya gelerek Zadra, Şibenik, Skardino, Spilit ve Trogir kesimlerini dolaşarak sınır tespitinde bulundular⁶⁴⁷.

Osmanlı-Lehistan sınırına baktığımızda ilk defa sınır tespitinin Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapıldığını görmekteyiz. 1538'de Özü ve Bender'in zaptından sonra bu bölgede bulunan köylerin hangi tarafa tabi olduğu meselesi ortaya çıktığından burada bulunan köylerin nereye bağlı olduğu tespit edilerek; sorun, köyler nezdinde giderilmiştir. Yine 1672 Bucaş Antlaşması'yla da Podolya sınırının belirlenmesi için bir madde yer almaktadır ve bu maddeye göre her iki tarafın da adamlarının bulunduğu bir heyetin durumu incelemesi kararlaştırılmıştır. 1680 yılında yapılan anlaşmaya baktığımızda ise sınırların nehirler gibi tabii çizgilerle belirlenmesinin yanında, modern sınır kesimi dediğimiz sınır işaretleri konularak da belirlenmesi söz konusudur. Burada sınırlar, köyler nezdinde belirlenerek çözülmeye çalışılmıştır⁶⁴⁸.

1526'da Kanuni Sultan Süleyman tarafından Macar krallığının ortadan kaldırılmasıyla Osmanlılar, Habsburglularla sınır komşusu oldular. Osmanlı-Habsburg (Avusturya) sınırında da birtakım belirsizlikler baş göstermekteydi. Nitekim 15 Receb 972/16 Şubat 1566 tarihinde Maximilien'e gönderilen ahitname suretinde “*serhadd-i vilâyetde ta'yîn-i sınır*

⁶⁴⁴Gökbilgin, a.g.m. s. 16-17.; Emecen, a.g.e, s. 214-215.

⁶⁴⁵ Top altı mesafesi, bir topun ulaşabileceği mesafe olarak denizdeki sınırı ifade etmektedir. 1718 Pasarofça anlaşmasından sonra bu mesafe 30 mil olarak kabul edilmiştir. Bkz. Emecen, a.g.e, s.204.

⁶⁴⁶ BOA, A.(DVNSDE.d) 16 Numaralı Venedik Ahkam Defteri, s. 9-11.; İdris Bostan, “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi”, Özlem Kumrular, (ed.), **Türkler ve Deniz** içinde, Kitap Yayınlar, İstanbul 2005, s.35-36.

⁶⁴⁷ Emecen, a.g.e, s.204.

⁶⁴⁸ Emecen, a.g.e, s.205.

içün ve sâyir nizâ‘ ıslâhı içün lâzım oldukda cânibeynden yarar ve mu‘temediün-aleyh âdemler gönderile ki, vâkı‘ olan kazıyyelerin görüp ahde muhâlif iş idenlerün haklarından geleler ve memleket çokluk olmağla dâyimâ hırsuz u harâmî ve akıncılardan hâlî olmaz” ibaresi yer almaktadır. Metinden de anlaşıldığı üzere serhadde sınır tespiti ve diğer tartışmalı yerlerin iki tarafça teftiş edilerek durumun açıklığa kavuşturulması istenmektedir⁶⁴⁹. 3 Safer 979/27 Haziran 1571 tarihinde Budin beylerbeyine gönderilen hükümde ise, Budin ile Avusturya sınırında olan köylerin kime ait olduğunu belirlemek için iki taraftan gönderilen kişilerden oluşan heyetin bir neticeye varamadığından bahisle anlaşmazlığın giderilmesi için Osmanlı heyetinin bu taraftaki sancakların tahrir defterlerindeki kayıtları esas aldığı, bu nedenle karşı tarafın heyetinin de bu kayıtlara itibar etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eğer karşı tarafın heyeti bu kayıtlara itiraz eder veya tanımlayamaz ise bölgenin ehl-i vukufundan sorularak onların işaretiyle mahallinde ilgili yerlerin bunlara gösterilmek suretiyle sınırların belirlenmesi istenmektedir⁶⁵⁰. Buradan da anlaşıldığı üzere her ne kadar devlet erkânı sınırların nereden geçtiğini bilmese de veya hatırlayamasa da bu bölgede yaşayanlar sınırların nereden geçtiğini biliyorlardı. Bu da demek oluyor ki; fethedilen yerlerde sınırlar zaten köyler bazında belliydi. Dolayısıyla yeniden bir sınır çizimine gerek duyulmuyordu. Sadece sınırların nereden geçtiği hususunda bir anlaşmazlık olursa, o zaman sınırların yeniden eski durumuna göre belirlenmesi yoluna gidiliyordu.

Sınırları belirleme işi günümüzdeki manada kesin mesaha ve ölçme araçlarıyla yapılan çizimlerle bir sınır belirlemesi şeklinde değildi. Sınırların kesin çizgilerle belirlenmesi ancak mesaha ve ölçme gereçlerinin geliştirilmesinden sonra ortaya çıktı. Osmanlı Devleti’nde bunun ilk örneği, XVII. yüzyılın sonunda, kutsal ittifakın Tuna bölgesindeki toprakları almasından sonra görülmektedir⁶⁵¹. II. Viyana kuşatmasından sonra başlayıp on altı yıl süren Osmanlı-Kutsal ittifak savaşından sonra imzalanan Karlofça Anlaşması’yla Venedik, Avusturya, Lehistan ve Rus sınırlarının bugünkü manada modern diyebileceğimiz araç-gereçlerle çizildiğini görmekteyiz⁶⁵². 23 Temmuz 1698’de Sultan II. Mustafa’dan sulh

⁶⁴⁹ BOA. A.DVNS.MHM. d., **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) Özet-Transkripsiyon ve İndeks**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, Hüküm No: 796, s.444

⁶⁵⁰ BOA. A.DVNS.MHM. d., **12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) Özet-Transkripsiyon ve İndeks**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, Hüküm No: 678 ve 696, s. 437-446.

⁶⁵¹ Stein, a.g.e, s. 14.

⁶⁵² Kemal Çiçek, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, **Türkler**, C.IX, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 746-764.; Pedani, a.g.e., s.16. II. Viyana kuşatmasından

yapılması hususunda bir fermanla tam yetki alan Amcazade Hüseyin Paşa, bunun için baş murahhas olarak Reisülküttab Rami Mehmed Efendi'yi, ikinci murahhas olarak da Yunanca, Latince, İtalyanca, Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca konuşabilen Divan-ı Hümâyûn tercümanı İskerletzade Aleksandre Mavrokordato'yu⁶⁵³, kâtip olarak da Şefik Mehmed Efendi'yi tayin etti. Avusturya, Kont d'Oettingen, savaş meclisi başkanı Wolfgang, ordunun genel sınır kumandanı Kont Schlick, heyet danışmanı ve sınır belirleme komiseri Marsingli, kâtip Till ve tercüman Talman'dan oluşan altı kişilik bir heyeti görevlendirdi. Venedik, murahhas şövalye Ruzzini, Lorenzo Fondra ve kâtip Giovanni Bastista Nicolosi'yi görevlendirdi. Lehistan, Kont Malachovski'yi ve Rus Çarı ise Procop Bogonovitsch Wasnitsinow'u görevlendirdi. Aracı olarak da İngiliz Büyükelçisi Paget ile Hollanda Büyükelçisi Colliere vazifelendirildi⁶⁵⁴.

Karlofça Antlaşması'nın en önemli özelliklerinden biri de Avusturya heyetinde bulunan Kont Marsigli'nin anlaşmadan önce sınırlarla ilgili hazırlamış olduğu rapordur. Bu rapora göre; sınır bölgesindeki mevcut coğrafi isimler ve bölgelerin detaylıca kâğıda dökülmesi ve haritasının çıkarılması, sınırların her iki tarafın da ikişer saatlik yürüme mesafesi yani toplamda dört saatlik yürüme mesafesi genişliğinde bir alanın boş bırakılacak şekilde belirlenmesi, belirlenen bu dört saatlik sınırın toprak verimliliği, maden ve hammadde durumu, iki ülke arasındaki ticari rolünün incelenmesi, sınır çizilmesinde rol oynayan büyük nehirlerin kıvrımlarının, mevcut adalarının ve kıyı şeritlerinin detaylı analizinin yapılması, ayrıca bu nehirlerin dağlık, düz alan, bataklık, orman olarak incelenmesi, nehirlerin her hangi bir bölgesinde saray ya da kale olup olmadığının dikkate alınması, bu bölgelerde yaşayan halkların fiziksel yapısı, alışkanlıkları, dilleri, dinleri ve genel alışkanlıklarının incelenmesi, yıkılacak ve boşaltılacak askeri tesislerin incelenmesi, modern savunmaya

sonra Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya Osmanlı Devletine dört cephede birden savaş ilan ettiler. Bu savaşın sonunda Avusturya, Macaristan'ın çoğunu ele geçirirken, Venedikliler, Mora yarımadasını ve Dalmaçya'nın bazı yerlerini ele geçirdiler. Lehistan, Podolya'yı, Rusya ise Azak'ı ele geçirdi. Bkz. Gabor Agoston, "Karlowitz, Treaty of", **Encyclopedia of The Ottoman Empire**, Facts On File, New York 2008, s. 309-310.

⁶⁵³ M. Molnar, "Karlofça Anlaşmasından Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701)", **Türkler**, C.I, s. 472-479.; Songül Çolak, "Avusturya Elçiliği Esnasında (1688-1692) Zülfikâr Paşa'nın Lehistan Vekilleri ile Yaptığı Sulh Müzakereleri", **Belleten**, C. 73, S. 267, Ankara 2009, s. 443-4464.

⁶⁵⁴ Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 12, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 269.; Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II**, çev: Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005, s.826.; Ayrıca ayrıntılı bilgi için knz. Güner Doğan, **Osmanlı-Venedik Egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diplomasi ve Sınır (1691-1721)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 76-84.

uygunlukları, avantajları ve dezavantajları, uygulamadan sonraki akıbetlerinin araştırılması gibi konuları içermektedir⁶⁵⁵.

Hazırlanan bu rapor doğrultusunda 13 Kasım 1698’de başlayan ve yaklaşık iki buçuk ay süren müzakerelerin sonunda 26 Ocak 1699’da Osmanlı Devleti, Avusturya ile 20 maddelik, Venedik ile 16 maddelik ve Lehistan ile 11 maddelik bir anlaşma imzaladı. Rusya ile yapılan görüşmelerde bir anlaşmaya varılamadı. Ancak daha sonra 1700 yılında yapılan İstanbul Anlaşmasıyla Osmanlı-Rus sınırları belirlendi ⁶⁵⁶. Osmanlı belgelerinde “Hudûd-ı selâse”, anlaşma metinlerinde ise “triplex confinium” adı verilen sınır müzakereleri 1699 Karlofça Antlaşması’nın imzalanmasından sonra, antlaşmada yer alan maddelere istinaden sınır hatlarının belirlenmesi için Osmanlı Devleti, Venedik ve Avusturya murahhaslarını görevlendirdiler. Osmanlı-Avusturya sınırı için Avusturya, Marsingli’yi Osmanlı Devleti ise Kapıcıbaşı İbrahim Efendi’yi; Osmanlı-Venedik sınırı içinde Venedik, Giovanni Grimani’yi Osmanlı Devleti ise Osman Ağa’yı murahhas olarak görevlendirdi. Yaklaşık iki yıl süren süre zarfında (1699-1701) iki taraf murahhasları bir araya gelerek çizilecek hat boyunca dolaşarak eski sınırların bahis konusu olduğu yerlerde bölgeyi iyi tanıyanların bilgilerinden de faydalanmak suretiyle sınırları belirlediler⁶⁵⁷. Yapılan anlaşmalara göre ilk sınır tespiti 25 Nisan 1699’da Salankamen’de başladı. Salankamen’den Mitroviçe’ye kadar çizgiler işaretlerle belirlendi ve böylece Sirem hududu çizildi. Bosna sınırları ise Sirem hududunun bittiği yerden Bossut Suyu’nun Sava Nehrine karıştığı yerden başladı ve Una Nehri ile civarındaki arazi belirlendi. Novi kesiminde bazı problemler yaşansa da sonunda buradaki sınır çok ince hatlarına kadar belirlendi. Yine Temeşvar sınırları kuzeyde Moroş Nehri ve batıda Tisa Nehri olacak şekilde kesin çizgilerle tespit edildi⁶⁵⁸. Bu hat boyunca yer alan Lugoş, Şebeş, lipve, Çanad, Küçük-Kanije, Bekey, Beçkerek kaleleri yıkıldı⁶⁵⁹. Osmanlı, Avusturya ve Venedik ortak sınırında bulunan Dalmaçya’da Knin, Verlika, Sin, Duvara denilen Zadvariye, Vergoraz ve Çitluk kaleleri boyunca sınırlar arazinin durumuna göre dağ, tepe, orman, nehir, dere, taş, kazık ve hendeklerle belirlendi. Zikredilen kalelerin etrafı yine arazinin durumuna göre üç devletin sınırları boyunca birer saatlik mesafe veya adım

⁶⁵⁵ Molnar, a.g.m, s.472-479.

⁶⁵⁶ Özcan, a.g.m, s. 504,507.; Turan Gökçe, “1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı XVI, 2001, s. 75-104.

⁶⁵⁷ Doğan, a.g.t., s. 105.

⁶⁵⁸ BOA. A. DVNSDVE.d Venedik Hudûdnâme Defteri, no. 17.; Emecen, a.g.e, s.208.; Molnar, a.g.m, s.472-479.; Karaca, a.g.t, s.57-70.

⁶⁵⁹ Selim Hilmi Özkan, **Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2006, s. 51.

hesabıyla 4000 adım olacak şekilde boş bırakıldı⁶⁶⁰. Lehistan ile yapılan anlaşmada ise Podolya ve Kamaniçe kalesi yıkılmak suretiyle Lehistan'a bırakıldı. Buna karşılık Boğdan'da Lehlilerin elinde bulunan Suçeva, Roman, Nemçe, Soraka ve Kampuleet kaleleri Osmanlılara geri iade edildi⁶⁶¹. Çizilen bu sınırlarda dönemin en modern araç ve gereçleri kullanıldı. Sınırlar, sınır taşlarıyla belirtildi. Daha da önemlisi sınırlarda, sınırın her iki tarafında da ikişer saatlik yürüme mesafesi toplamda dört saat yürüme mesafesi boş bırakıldı.

Karlofça Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti siyasi bir sınırının var olduğunu ve egemen bir devletin topraklarının dokunulmaz olduğunu kabul etmiş oldu⁶⁶². Bununla birlikte askeri faaliyetler doğrultusunda sürekli değişen batı sınırları az çok belirlendi ve bu sınırların kuvvetlenmesi sağlandı. Bu da Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri sistemine dahil olmasında önemli bir rol oynadı⁶⁶³.

Sınır devletleri her ne kadar birbirinden farklı olsa da sınır kuşağını bir bütün olarak kabul etmek gerekir. Burada sadece bir sınırdan diğerine geçen alanlarda bir tür ortaklık bulunmakla kalmaz⁶⁶⁴, aynı zamanda her devletin sınırlarında yaşayan halkla iç kesimlerde yaşayan halk arasında bir farklılık vardır. Şöyle ki; sınırlarda yaşayanlar bir yandan çevrenin etkisiyle kendi mizaçlarını yaratırken bir yanda da hâkimiyetlerini kurmak için rakip bir dinsel uygarlık ile rekabete girerek ait oldukları devletlerin yeni doğmakta olan bölgesel düzenine ait olmaları gerekiyordu⁶⁶⁵. Stein'in belirttiği gibi *“Bir devlet, diğer devletle sınırları aracılığıyla ilişkidir ve bu münasebetle, o devletin sınır bölgeleri, topraklarının iç kesimlerinden farklılaşmış durumdadır.”* Sınırlar büyük ölçüde toprağa uygulanabilir ama aynı zamanda sınırlarda yaşayan halkın doğasını da anlatır. Sınırların kültürel yönden geçişken olma özelliği en çok onları etkiler. Sınırın her iki tarafındaki sınır halkları, birlikte alındıklarında kurumsal olarak tanımlanmasa da işlevsel olarak tanımlanabilir ve müşterek toplum diye betimlenebilir⁶⁶⁶. Bu halklar, birbirleriyle günlük temas halindedir ve dahası bu temas her zaman savaşçı nitelikte değildir. Ayrıca karşı taraftan alınan esirler, kadınlar ve

⁶⁶⁰ Doğan, a.g.t., s. 98,121.; Özkan, a.g.t., s. 52.

⁶⁶¹ Özkan, a.g.t., s. 54.

⁶⁶² Rıfat A. Abou El-Haj, a.g.m, s.467-475.

⁶⁶³ Molnar, a.g.m, s.472-479.

⁶⁶⁴ Stein, a.g.e, s. 15.

⁶⁶⁵ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev. A. Tunç Şen, Metis, İstanbul 2018, s.24.

⁶⁶⁶ Stein, a.g.e, s. 15-16.

saf değiştirenler de kültürel değişim ve zmlemeyi kolaylařtırır⁶⁶⁷. Bununla birlikte sınırların özellikle Akdeniz, Rumeli, Macaristan, Doğu Avrupa, Karadeniz ve Rusya sınırlarının geçişken yapısı diğer taraf hakkında bilgi sahibi insanların yaşayacağı, devşirileceği ve istihdam edileceği alanlar yaratıyordu. Bu sayede sınır devletleri rahatlıkla birbirleri hakkında istihbarat sahibi olabiliyorlardı⁶⁶⁸.

Sınırlar, özellikle de savaş yoluyla ilerletilmiş olanlar, çoğu zaman aynı dil, din ve etnisiteyi paylaşan hakları böler. Macaristan’daki Osmanlı-Habsburg sınırında durum bleydi. Bu bölge sık sık çatışma halinde olan iki devleti ayıran askeri bir sınır olmakla birlikte, sınırın her iki yanındaki yerli nüfuslar Macarca konuşuyor ve benzer tarımsal hayatlar sürüyorlardı. Sınırın her iki tarafında yaşayan halk özellikle Viyana ve Venedik’ten gelen talebi karşılamak için Macar ovalarında yetiştirdikleri sığır ları ve yerel bağlarda yetiştirdikleri üzümlerden elde ettikleri şarap ları Batı’nın tüketimi için pazarlara götürüyorlardı. Dolayısıyla iki farklı devlet arasında kalan halk resmi bölünmeye karşın, sınır ötesinde ilişkilerini gayrı resmi devam ettiriyorlardı⁶⁶⁹. Ayrıca Osmanlılar, Macaristan topraklarına yerleşmediklerinden, onlar tarafından fethedilen toprakların sahipleri olan ama Macaristan topraklarına kaçmış olan Macar toprak beyleri ve soyluları sürekli olarak fethedilen eski topraklarına sızıyor ve köylülerden Macar hkmetine ve kiliseye haraç ve vergi topluyorlardı. Bu köylüler aynı zamanda Osmanlı tebaası olduğundan Osmanlı memurlarına da vergi dyorlardı⁶⁷⁰. Aynı zamanda Osmanlılar da siyasi sınır vergi amaçlı geçebiliyorlardı. Habsburg savunma hattının epey içlerinde yaşayan köylülerden dahi vergi topluyorlardı⁶⁷¹. Bu sistem daha sonra Osmanlı-Macar ortak egemenliğine benzeyen bir şeye dönüştü. Aynı şekilde Transilvanya sınırlarında da bu şekilde Osmanlılara vergi ödeyen bölgeler vardı⁶⁷². Görünen o ki Osmanlıların fethettiği topraklarda yaşayan halk bir müddet sonra köylerini terk edip başka bir yere gitse dahi Osmanlılara vergi ödemek zorundaydı. Nitekim Osmanlılar, bakaya vergileri toplamak için sık sık Habsburg topraklarına akınlar düzenliyorlardı. Bazen de Habsburg yetkililerinden vergilerin toplanması için yardım

⁶⁶⁷ Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu**, ev. Fatmagül Berktaş, Pencere yayınları, İstanbul 2013, s. 32.

⁶⁶⁸ Gabor Agoston, **Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç**, ev. M. Fatih alışır, Timaş, İstanbul 2019, s. 152.

⁶⁶⁹ Stein, a.g.e, s. 16.

⁶⁷⁰ Frenc Szakly, “The Early Ottoman Period, Inculuding Royal Hungary, 1526-1606,” **A History of Hungary**, Peter F. Sugar, (ed.), Indiana University Pres 1990, s. 83-99.

⁶⁷¹ Stein, a.g.e, s. 24.

⁶⁷² Szakly, a.g.e, s.89.

istiyorlardı⁶⁷³. Tabi bütün bunların yanında Osmanlılar, köylerinden kaçıp giden kişileri tekrar köylerine döndürmek için çaba sarf ediyorlardı. Nitekim fi evâhir-i Zilka'de 906/ 7-17 Haziran 1501 tarihinde, Niş kadısına yazılan bir hükümde, Fergara ve İvraha adlı derbendlerin “*keferesinin*” kaçmış olduklarından bunların yakalanarak tekrar geri getirilmesi istenmektedir⁶⁷⁴. Yine benzer şekilde fi evâsıt-ı zilhicce 906/ 27 Haziran 7 Temmuz 1501 tarihinde, Tırhala ve Nadra'da bazı ra'yyetler yerlerini terk ederek harice gittiklerinden bunların teftiş edilerek geri getirilmesi istenmektedir⁶⁷⁵. Bazen de sınırlar köylülerin topraklarını ikiye bölecek şekilde belirleniyordu. Nitekim Karlofça Antlaşması'na göre Sin kalesi ve civarında yapılan sınır belirleme işinde, Kara Hocasâdelerin evleri Osmanlı tarafında kalırken samanlıkları Venedik tarafında kalmıştır. Bu da bu tür durumda olan köylülerin her iki tarafın yetkilileriyle muhatap olmak zorunda kaldıklarını göstermektedir⁶⁷⁶.

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırında da batı sınırından farklı olarak çifte vergilendirmenin olduğu görülmektedir. Doğü sınırındaki sancakların ilk kanunnameleri hazırlanırken çoğunlukla bu bölgelerde daha önce hüküm süren Akkoyunlu, Dulkadirli ve Memlûk kanunnamelerinin aslına sadık kalarak hazırlanıyordu. Örneğin Bozok Sancağı'nın kanunnamesi Dulkadir Bey'i Alaüddevle'nin, düzenlemiş olduğu kanunnameye, Diyarbakır Sancağı'nın kanunnamesi ise Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın düzenlemiş olduğu kanunnameye benzer bir şekilde hazırlanmıştı. Kanunnamelerin bu şekilde hazırlanmasının nedeni bu bölgelerde yaşayan tebaanın vergi yükünü azaltmaktı. Ancak birçok yerde Osmanlı idarecileri usulsüz olarak bu kanunnamelerde belirtilen vergilerden başka vergiler de talep ediyorlardı⁶⁷⁷.

Askeri yolla sınır değiştirilen bölgelerde yaşayan yerli halk bazen bu yeni durumu kabul etmiyordu. Bu nedenle de bulundukları toprakları terk ediyorlardı ki bu da sınırdaki köylerin boşalmasına neden oluyordu. Nitekim Karlofça Antlaşması'ndan önce Kutsal İttifak ile Osmanlı Devleti arasında yapılan savaşta kutsal ittifak üyesi olan Venedik 1685 yılında Çitluk'u ele geçirdi. Osmanlı Devleti, Çitluk'u geri almak için girişimlerde bulunduydu da

⁶⁷³ Stein, a.g.e, s. 24-25.

⁶⁷⁴ II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, nr, 89.

⁶⁷⁵ II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, nr. 374.

⁶⁷⁶ Doğan, a.g.t., s. 150.

⁶⁷⁷ Gabor Agoston, **Osmanlı'da Savaş ve Serhad**, çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 168.

bunda başarılı olamadı. Bunun üzerine bölgede yaşayan Türkler, Osmanlı ordusuyla beraber bölgeyi terk ettiler. Çitluk'un boş kalması üzerine Venedik yetkilileri buranın tekrar şenlendirilmesi için birtakım girişimlerde bulundu⁶⁷⁸. Bazen de bu bölgelerde yaşayanlar bulundukları yerleri terk etmek yerine bir takım askeri faaliyetlerde bulunarak bulundukları bölgeyi eski statüsüne geri getirmeye çalışıyorlardı. Bunun bir örneği İnebahtı'da görülmektedir. İnebahtı'nın 28 Ağustos 1499'da Osmanlılar tarafından Venedik'ten alınmasından sonra burada yaşayan halkın bir kısmı topraklarını terk ederken bir kısmı da Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için ordunun çekilmesinden sonra kendi aralarında anlaşarak isyan çıkardılar. Bir cuma günü Müslümanların camiye toplandığı sırada camiye baskın vererek Müslümanları katletmeye başladılar. Ancak taşrada bulunan hisar erleri, bu durumdan çabuk haberdar oldular ve harekete geçerek camide bulunan Müslümanların yardımıyla da asileri bertaraf etmeyi başardılar⁶⁷⁹. Aynı şekilde Yanya sancağına bağlı Kakotraf köyünde Todor, Dimo Ebnar Rumbalu, Dominiko Progon ve Nikola adlı kişiler ahaliyi toplayıp orda bulunan sipahileri katletmek istediler. Ancak güç bela da olsa sipahiler tarafından bertaraf edildiler⁶⁸⁰.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarında bulunan bazı şehirlerde askeri garnizon ve kadı bulunmadığından bu bölgelerdeki asayiş ve düzen o bölgede bulunan yerel beyler tarafından sağlanıyordu. Nitekim Macaristan sınırında bulunan bazı Osmanlı Pazar şehirlerinde, askeri garnizon ve kadı bulunmadığından dirlik ve düzenin sağlanması, suçun önlenmesi, soruşturma ve yargılama görevleri Macar yetkilileri tarafından yapılıyordu. Bu da bize Osmanlı-Macar sınırında bulunan bazı yerlerde Osmanlı ve Macar yetkilileri arasında özgün bir iş bölümü olduğunu göstermektedir⁶⁸¹.

Sınırdaki kaleler işsizlerin istihdamı açısından cazip merkezlerdi. Sınır hattındaki kalelere sürekli asker tedarik etme ihtiyacı hâsıl olduğundan devletler yeni asker toplama ihtiyacı duyuyorlardı. Bu durum sınıra gitmek isteyenler için bir fırsat yaratıyordu. Sınıra gelen bu yeni askerler bazen, çiftlik toprağı edinme gibi ekonomik bir fırsat da yakalayabiliyorlardı⁶⁸². Genellikle topraksız köylüler, şehirdeki işsiz gençler, tarımın verimsiz olduğu Bosna, Arnavutluk ve Kafkasya gibi bölgelerde yaşayan insanlardan

⁶⁷⁸ Doğan, ag.t., s. 58-59.

⁶⁷⁹ İbn Kemâl, a.g.e., s. 191.

⁶⁸⁰ II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, nr. 318.

⁶⁸¹ Agoston, a.g.e., s. 170.

⁶⁸² Stein, a.g.e., s. 19.

seçilen⁶⁸³ bu askerler yeniçerilerin imtiyazlarından ve yeniçerilik şerefinden istifade etmek için maaşsız olarak askerliğe alınıyorlardı ve yeniçeri serdarının defterine kayıt ediliyorlardı. Bu kabil maaşsız askerler, harp zamanında Turnacılar vasıtasıyla bulundukları mahallin serdarının kumandası altında muharebeye girdiğinde; orduda “*tashih bedergah*” tabiriyle yeniçerilerin ulufe defterlerine maaşlı olarak kaydediliyor ve hakiki yeniçeri oluyorlardı⁶⁸⁴. Bu gönüllü askerler, sınır kale muhafızlarının önemli bir parçasıydı ve çoğu zaman kale muhafız birliklerinin en büyük birimini oluşturuyorlardı. Bununla birlikte bulundukları bölgelerde ekip biçeceği bir toprağa sahip olmayanlar ki bunların başında genç bekâr erkekler gelmekte, kendilerine toprak edinebilmek için gönüllü olarak sınır bölgelerine gidiyorlardı⁶⁸⁵. Bazen de devlet, sınırlardaki terk edilmiş toprakların ekilip-biçilebilmesi ve buraların şenlendirilmesi için sürgün yoluyla buralara insanları gönderiyordu⁶⁸⁶. Bu şekilde sınıra gelen insanlar ekip biçeceği çiftlik toprakları edinebiliyordu. Sınırlarda yaşayan yerel tımar sahipleri de bazen kendi gelirlerini artırmak için bu çiftlik topraklarının devlet haslarına kaydedilmesini önlemeye çalışıyorlardı⁶⁸⁷.

Sınırdaki bulunan askerlerin ulufeleriyle geçinmeleri mümkün olmadığından başka işlerle de meşgul olmaları kaçınılmazdı. Nitekim Osmanlı askerlerinin tarım ve ticaretle uğraşmaları ulufelerinin değerinin düşmesinden çok önce Fatih döneminde başladığı⁶⁸⁸, 1490 yılına gelindiğinde de devletin bu durumdan haberdar olduğu bilmektedir⁶⁸⁹. XVI. yüzyıl boyunca yeniçerilerin şehirlerden kasaba ve köylere kadar uzanan alanda ticarete ve tarıma giderek daha fazla hâkim olmaya başladıkları, bu durumun da Osmanlı vergi sistemini bozduğu, alınan önlemlerin de bu durumu değiştirmedeği görülmektedir. Nitekim Uyvar Kalesi’ne iâşe taşıyan gemileri işletme hakkının kadimden kendilerine ait olan Estergon Kalesi’nin yerli kulu askeri ahaliden bazılarının bu işe el atarak zarar etmelerine sebep oldukları için Babîâlî’ye şikâyetle bulunmuşlardı. Ayrıca sınırdaki bulunan askerler için Balkanlarda kurulan fuarlar uluslararası ticarete dahil olmaları için bir imkân sağlıyordu. Nitekim

⁶⁸³ Ömer Gezer, **Kale ve Nefer Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020, s. 300.

⁶⁸⁴ İbrahim H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, s. 330-331.

⁶⁸⁵ Stein, a.g.e, s. 20.

⁶⁸⁶ II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, (1994), nr. 37.

⁶⁸⁷ Stein, a.g.e, s. 20.

⁶⁸⁸ Gezer, a.g.e, s. 309

⁶⁸⁹ Cemal Kafadar, **Kim var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, Metis, İstanbul 2009, s33.34.

Ösek'te kurulan fuarı Kanije askerleri korur, buna karşılık dükkânların geliri de ağaları tarafından tahsil edilirdi. Ayrıca kalabalık heyetlerle Habsburg veya başka bir yere giden elçilerin sağladığı diplomatik koruma sayesinde uluslararası ticaretle meşgul olan Osmanlı askerleri sınırın öteki tarafına geçip ticaret yapabiliyorlardı. Örneğin, elçi İbrahim Bey'le Viyana'ya giden Belgrad yeniçerilerinden Ahmed ve Bugtay diğer tüccarlarla birlikte mallarını satabilmek için Viyana'da biraz daha kalabilmek için izin almışlardı⁶⁹⁰.

Sınırın sunduğu diğer bir ekonomik fırsat ise sınır ötesine yapılan akınlardan elde edilen ganimetlerdir. Daha çok savaş zamanında düşmanı yıpratmak ve etrafı yağmalamak için yapılan akınlar, barış zamanında da belli bir sayının altında olmak şartıyla yapılıyordu. Nitekim Osmanlı Hükümdarı II. Bayezid ve Macar Kralı Matyas Korvin arasında 1483 yılında yapılan anlaşmada, 400'den az kişiyle yapılan akınların savaş sebebi sayılmayacağı kabul edildi⁶⁹¹. Karşılıklı olarak yapılan bu akınlar son derece kârlı olabiliyordu. Kadın-erkek, çoluk-çocuk esirler, sığır, koyun, koç, at, kısrak, öküz ve manda gibi hayvanlar, buğday, un, arpa, yulaf gibi yiyecekler, keçe, kilim, halı, odun gibi ev eşyaları, tüfek ve silah gibi askeri araç-gereçler başta olmak üzere her çeşit yağma yapılıyordu. Elde edilen ganimetlerin fazlası pazarlarda satılıyordu⁶⁹². Esirler ise ya diğer tarafın ele geçirdiği esirlerle takas ediliyor ya esirlerin yakınlarından “*rescate*” diye bilinen bir usul çerçevesinde fidye isteniyor ya da köle olarak pazarlarda satılıyorlardı⁶⁹³.

Savaşlarda elde edilen esirler genel itibarıyla karşılıklı olarak serbest bırakılıyorlardı. Nitekim 1499-1503 Osmanlı-Venedik savaşından sonra yapılan barış antlaşmasına göre, Anabolu'da bulunan Venedik kuvvetlerinin Mora subaşıları ve sipahilerinden alınan esir ve tutsakları, aynı şekilde Osmanlı kuvvetlerinin de deniz ve karada aldıkları esirleri bütün eşyalarıyla birlikte iade edecekti. Ancak, Venedik, esirlerin⁶⁹⁴ serbest bırakılması için ödemesi gereken iki yüz kırk bin duka tutarındaki fidyeyi ödeyemediğinden esirler, 1508 yılına kadar zindanlarda tutuldu. Osmanlı Devleti'nin ödenecek fidyenin miktarını on beş

⁶⁹⁰ Gezer, a.g.e, s. 309-312.

⁶⁹¹ Halil İnalcık, “The Ottoman Turks and The Crusades, 1451-1512”, Kenneth M. Setton, (ed.), **The History of Crusades**, Volume VI, The Impact of The Crusades on Europe, s.331-353.

⁶⁹² Necmettin Aygün, “Kafkasya'da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri, 1826”, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl, 3, Sayı, 6, Güz 2007, s. 89-115.

⁶⁹³ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, çev: Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 177-178.

⁶⁹⁴ Esirler karşılıklı olarak serbest bırakıldıklarından, muhtemelen bu esirler Osmanlıların elinde fazladan kalan esirlerdi ve bunların serbest bırakılması için fidyelerinin ödenmesi gerekiyordu.

bin dukaya indirmesi ve bu paranın ödenmemesi durumunda esirlerin öldürüleceği tehdidinde bulunması üzerine Venedik bu parayı ödemek zorunda kaldı⁶⁹⁵.

Yakalanan esirlerden “*rescate*” diye bilinen bir usulle fidye istenmesi “*profosyonel esirler*” kurumuna yol açtı. Yakalanan esirin serbest kalması için kendisinden istenen fidyeyi toplamak gayesiyle mülkünü satmaya veya ailesinden istemeye gittiği zaman, arkadaşlarından birkaçı teminat olarak tutsak tutuluyordu. Eğer esir dönmezse rehin alınan bu kişiler dışlerini, uzuvlarını veya canlarını kaybediyorlardı. Bu durumun önüne geçmek ve bu yolla gelir elde etmek isteyen bazı kişiler; bilerek yakalanıp esir oluyorlar, daha sonra da tüm tutsakların fidyelerini toplamak üzere anlaşıyorlardı. Bu kişiler esirlerin ailelerinden fidye için gereken paradan fazlasını toplayarak “*profesyonel esir*” olarak para kazanıyorlardı⁶⁹⁶.

Takas edilmeyen ya da fidyesi ödenmeyen esirler köle olarak satılıyorlardı. Öyle ki sınırlarda meslek olarak insan avlayan ve bu insanları köle olarak satan kişiler vardı⁶⁹⁷. Bunlardan başka bu işi meslek olarak yapan bir de köle tüccarları vardı. Çoğu zaman bu köle tüccarları köle edinebilmek için ordu sefere çıktığında orduyu takip ediyorlardı. Ordunun yükünü hafifletmek için askerlerden satın aldıkları esirleri köle pazarlarına getirip satıyorlardı. Köle olarak satılan bu insanlar sarayda hizmetli ve bürokrat, orduda asker, gemilerde kürekçi, evde hizmetli, tarlalarda ırgat, üretim yerlerinde ucuz işçi olarak çalıştırılıyorlardı⁶⁹⁸. Öyle görünüyor ki alınıp satılan bu esir köleler sadece yetişkinler değildi. Bunların arasında küçük yaşta olanlar da vardı. Nitekim 3 Mart 1695 tarihli bir arşiv kaydına göre, mübaşirlik göreviyle Doğu sınırında bulunan Dergâh-ı Âli Silahtarlarından Abdülmennanoğlu Süleyman Ağa’nın, 12 yaşında 5 erkek Gürcü kölesi, 7 yaşında üç Gürcü erkek kölesi, 4 yaşında bir Gürcü erkek kölesi, 3 yaşında bir erkek kölesi, 7 yaşında bir erkek kölesi, bu kölelerin anne ve babası, bir Kazak kölesi, 15 yaşında bakire bir cariyesi, 20 yaşında bakire iki cariyesi, 7 ve 8 yaşında beş bakire cariyesi bulunmaktaydı. Bir sebepten dolayı İstanbul’a dönerken yolda hayatını kaybeden Süleyman Ağa, muhtemelen savaşta yağma yoluyla elde

⁶⁹⁵ Fisher, a.g.e. s.107.

⁶⁹⁶ Stein, a.g.e. , s. 23.

⁶⁹⁷ II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri, nr. 115.; Necmettin Aygün, **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisine Bakış**, Cilt II, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara 2016, s. 45.

⁶⁹⁸ Aygün, a.g.e, s.44.

ettiği bu esirlerin bir kısmını şahsi hizmetinde kullanacak, geriye kalanları ise köle olarak satacağı⁶⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nin daha önce yapmış olduğu savaşlardan sonra yapılan anlaşmalarda esirlerle ilgili maddeler bulunsa da Karlofça Antlaşmasıyla birlikte tıpkı sınırların belirlenmesinde olduğu gibi esirlerle ilgili de birtakım düzenlemeler ve yenilikler getirildi. Avusturya ile imzalanan Karlofça Antlaşmasının on ikinci maddesine göre bu savaş esnasında alınan ve zindanlarda tutulan esirlerin eskiden olduğu gibi takas yoluyla serbest bırakılmasına karar verildi. Eğer takas esnasında bir tarafta fazla esir kalırsa onların da büyükelçiler vasıtasıyla serbest bırakılmasının önü açılacaktı. Ahalide ve Tatar halkının elinde bulunan esirlerin makul bir fiyat karşılığında ve münasip bir şekilde serbest kalması sağlanacaktı. Eğer esir sahibi ile uzlaşamazsa yetkililer iki tarafın arasını bulma yoluna gideceklerdi. Herhangi bir şekilde anlaşma sağlanamazsa esir sahibi aldığı ücreti ispat ederek veya yemin ederek aynı fiyattan esiri serbest bırakacaktı. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Avusturya'nın elinde bulunan esirleri tespit edip tahliye etmesi için tahsis ettiği görevlilere, Avusturya yetkilileri de esir fiyatlarının uygun bir şekilde belirlenmesi ve serbest bırakılması için yardım edecekti. Bu şekilde esirlerin azat edilmeleri için her iki taraf da merhametli davranacak ve esirlerin serbest bırakılacağı vakte kadar başlarına bir şey gelmemesi için elçiler çaba sarf edecekti⁷⁰⁰. Böylece getirilen bu yeni düzenlemelerle ailelerin ve kişilerin insafına bırakılan esirler, devlet güvencesi altına alınmış oldu.

Karlofça Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti sınır bölgelerindeki yetkililere fermanlar göndererek sınırların ihlal edilmemesini istedi. Evail-i Ramazan 1110/3-12 Mart 1699 tarihinde Gazi Giray Sultan'a ve Tatar kabilelerine gönderilen emirde Avusturya, Lehistan ve Venedik'le Antlaşma yapıldığını, bu nedenle bundan sonra Leh kralının memleketine akın ve yağma yapılmaması, esir alınıp hayvanlarının gasp edilmemesi için azami derecede dikkat edilmesi gerektiği bildirildi. Bu şekilde çapulculuk yapıp mal ve esir alınması durumunda tayin olunan mübaşir vasıtasıyla mal ve esirlerin memleketlerine götürülüp teslim edilmesi istendi⁷⁰¹. Aynı emir, Özi mutasarrıfı Yusuf Paşa'ya⁷⁰², İsakçı, İsmail Geçidi, Akkirman, Tolçı⁷⁰³ yetkililerine de gönderildi. Bu şekilde sınır ihlallerinin yasaklanması ve

⁶⁹⁹ Aygün, a.g.e, s.45-46.

⁷⁰⁰ Fatma S. Turhan, **18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri**, Vadi, İstanbul 2018, s. 36-37.

⁷⁰¹ BOA. A.DVNS.MHM. d. 110 Numaralı Mühimme defteri, Varak 310, Hüküm 2828.

⁷⁰² BOA. A.DVNS.MHM. d. 110 Numaralı Mühimme defteri, Varak 310, Hüküm 2829.

⁷⁰³ BOA. A.DVNS.MHM. d. 110 Numaralı Mühimme defteri, Varak 310, Hüküm 2830.

sınır hatlarının belirlenmesi, sınır bölgelerinde yaşayan Osmanlı tebaasının yaşam tarzını ve geçim koşullarının yerinden edilmesine ve değişmesine neden oldu. Kuzey sınırında yaşayan Kırım Tatarlarının ve Tatar kabilelerinin ekonomisinin önemli bir parçasını Polonya ve Rusya topraklarına yaptıkları akınlardan elde ettikleri esirler ve ganimetler oluşturmuyordu⁷⁰⁴. Bu nedenle Kırım Tatarları ve Tatar kabileleri ilk başta bu yasaklamaları kabul etmediler ve gayri resmi olarak akınlara bir süre daha devam ettiler. Ancak şikâyetler ve yapılan baskılar neticesinde hükümetin yasaklara uyulması yönünde telkinlerde bulunması Tatarların Osmanlılardan yüz çevirmesine neden oldu⁷⁰⁵.

Sonuç olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nde sınırlar, devletin iç kesimlerinde yaşayan genç bekârlar, işsiz güçsüz insanlar ve ekip biçeceği arazisi olmayan kesimler için birer cazibe merkezleriydi. Bu insanlar buralara gelip çiftlik sahibi olabiliyorlar veya kalelerde asker olarak görev yapabiliyorlardı. Osmanlı Devleti'nde sınırlar tüccarlar için de birer cazibe merkeziydi. Yapılan anlaşmalarda tüccarların sınırları rahatlıkla geçip iç kesimlerde ticaret yapmalarını, can ve mal güvenliklerini sağlayan maddeler bulunmaktaydı. Tüccarların canına veya malına bir helal gelmesi durumunda zarar ve ziyanları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Dolayısıyla tüccarlar rahatlıkla sınırlara gelip ticaret yapabiliyorlardı. Dahası bu sınırlardan rahatlıkla geçip devletin iç kesimlerine giderek ticaretlerini buralarda da sürdürebiliyorlardı. En önemlisi de köle tüccarları sınırlara gelerek burada yakalanan ve tutsak edilen insanları veya savaşlarda esir alınan askerleri satın alıp köle pazarlarına götürüp köle olarak satabiliyorlardı. Öyle ki bazı insanlar köle yakalama işini bir tür meslek edinmişlerdi. Sınırlarda dolaşarak insanları yakalayıp köle olarak tüccarlara veya ahaliye satıyorlardı. Osmanlı Devleti için sınırlar, diğer iç kesimlere göre daha fazla korunup kollanması gereken alanlardı. Çünkü sınırlar en çok baskınlara veya akınlara maruz kalan bölgelerdi. Bu nedenle Osmanlılar, sınırların güvenliğini sağlamak için bu bölgelere kaleler inşa edip veya daha önce burada bir kale varsa tamir edip içerisine askerler koyarak sınırların güvenliğini sağlıyorlardı. Eğer sınır güvenliği sağlanamazsa burada yaşayan ahali saldırılara maruz kalabilir, canını ve malını kaybedebilirdi. Bu durumda da ahali can ve mal güvenliğini korumak için sahip olduğu din, dil ve etnisiteye göre ya iç kesimlere göç edebilir veya sınırın diğer tarafına geçebilirdi. Dolayısıyla devlet toprak kaybına uğramamak, vergi gelirlerinde azalmalar yaşamamak ve sınırların

⁷⁰⁴ Faroqhi, a.g.e, s. 65.

⁷⁰⁵ Rıfat A. Abou El-Haj, a.g.m, s.467-475.

boşalmasını önlemek için sınırların güvenliğine ayrı bir önem vermiştir. Hatta Osmanlılar zaman zaman çıkardığı kanunnamelerle sınırda yaşayan ahalinin can ve mal güvenliğini güvence altına almakta, iç kesimlerde yaşayan ahalinin ödedikleri bazı vergilerden de muaf tutmaktaydılar. Sınırlarda ki kalelerde görev yapan askerler, her an saldırı altında kalabilecek pozisyonda olmalarına rağmen sınırda olmanın avantajlarından da faydalanmaktaydılar. Sınırdaki olmaları hasebiyle devletin verdiği ulufeden ayrı olarak çiftlik sahibi olabiliyorlar, sınırlarda bulunan ve çoğunluğu ortak olan pazarların, güvenliğini sağlayarak gelir elde edebiliyorlar ve ayrıca ticaretle de uğraşabiliyorlardı. Bütün bunların yanı sıra sınırın öteki tarafına akınlar düzenleyerek ganimet elde edebiliyorlardı. Sınırlar geniş ve geçişken oldukları için devletin tebaası olduğu halk, sınırın diğer tarafına kaçsa bile yerel yöneticiler sınırın diğer tarafına geçip bu kişilerden hem vergilerini tahsil ediyorlardı hem de bunları geri getirmek için çaba sarf ediyorlardı. Bu bağlamda sınır hattındaki topraklarını kaybeden yerel yöneticiler veya senyörler de zaman zaman sınırın diğer tarafına geçip kendi devletleri veya kiliseleri için haraç veya vergi topluyorlardı. Buda topraklarını kaybeden yerel yöneticiler ve senyörlerin bir müddette olsa kaybettikleri topraklar üzerinde etkilerinin devam ettiğini göstermektedir. Sınırlar, bu bölgede yaşayan ahaliler için farklı bir anlam içeriyordu. Bir kere sınır halkı çoğu zaman aynı dil, din ve etnisiteyi paylaşan haklar oldukları için devletlerarasında sınırlar resmi olarak bölünse bile halk gayri resmi de olsa ilişkilerini devam ettirebiliyorlardı. Ürettikleri ürünleri sınırın diğer tarafındaki ahaliyle müşterek olarak pazarlarda satabiliyorlardı. Sınırdaki yaşayan ahali sınırın getirmiş olduğu avantajlardan faydalandığı gibi olumsuz etkilerini de yaşamaktaydı. Bir kere sınır hattında bulundukları için sık sık baskınlara maruz kaldıklarından can ve mal güvenlikleri tehlikeye girebiliyordu. Bunun yanı sıra önceki beyleri ya da senyörleri zaman zaman sınırın bu tarafına geçip kendilerinden devlet ya da kilise adına vergi veyahud haraç topluyorlardı. Bu durumda ahali hem daha önceki senyörlerine ya da yerel beylerine hem de şimdiki yerel yöneticilerine vergi ödediğinden mağdur olabiliyorlardı. Sınırdaki yaşayan ahali, sınırı terk edip sınırın diğer tarafına geçse bile ödemekle yükümlü olduğu vergilerden kurtulamıyorlardı. Nereye giderlerse gitsinler yöneticiler tarafından tespit edilip hem geri getiriliyorlar hem de yükümlü oldukları vergileri tahsil ediyorlardı. Bazen de askeri yolla sınır değiştirilen bölgelerde yaşayan ahali bu yeni durumu kabul etmiyordu. Bu nedenle de ya bulundukları toprakları terk ediyorlardı ya da bir takım askeri faaliyetlerde bulunarak bulundukları bölgeyi eski statüsüne geri getirmeye çalışıyorlardı.

Netice itibariyle devletlerin, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin sınırları nerede başlıyor nerede bitiyor sorusu çok geniş bir yelpazede coğrafi, askeri, idari, ticari vb. gibi sınır kavramının nasıl tanımlandığıyla ilgilidir. Bununla birlikte Osmanlı sınır kavramı, Feridun Emecen'in belirttiği gibi; *“yoğun askeri ve siyasi faaliyetlerin görüldüğü kesimlerde, bir “step imparatorluğunun” gayri muayyen sınırları şeklinde değil, oturmuş bir devlet yapısının ortaya koyduğu belirli ölçüleri olan, tespitlere dayalı bir sınır kavramının olduğunu gösterir. Belirsiz sınırlar söylemi ise modern anlayışa geçişten önceki dönemi tavsif edebilir. Ancak bu dönemde bile deniz sınırları da dâhil, sınırlar köyler ve kaleler nezdinde nispi bir belirliliktedir, tamamen açık, kontrolden uzak bir şekil göstermez”*⁷⁰⁶.

3.2 II. Bayezid Dönemine Kadar Bosna

Günümüzde Bosna-Hersek olarak bilinen ana ülkenin, kuzeyinde bulunan Hırvatistan sınırını Sava ve Una nehirleri oluşturmakta; doğusunda bulunan Sırbistan sınırını da Dırina Nehri oluşturmaktadır. Batısında Dinar Dağları ve Adriya Denizi, güneyinde de Karadağ bulunmaktadır. Dırina'nın doğusunda bulunan Yenipazar sancağı ise 1912 yılından beri Karadağ ile Sırbistan tarafından paylaşılmaktadır⁷⁰⁷. Kotor körfezi'nin batı kıyısı arasında 20 km uzunluğunda bir sahile sahiptir.

Bosna adının nereden geldiğine dair çeşitli görüşler vardır. Djurdiev'e göre, İilir menşeli olan Bosna ismini aynı adı taşıyan bir ırmaktan alır ve başlangıçta sadece ülkenin kuzey kısmının adıdır⁷⁰⁸. “Bosna” isminin İilirler'in “Bathinus” (Bosanius) veya “Bos” kelimelerinden türemiş olduğu ve “akan nehirlerin toprağı” anlamına geldiği söylenmektedir. Diğer bir iddiaya göre de Bosna, adını Travnik ile Zenisa arasında bulunduğu tahmin edilen “Bistue Nova” adlı Roma'ya ait bir idare merkezinden almıştır. Diğer taraftan, “Bosna” adının Türkçeden gelmiş olma olasılığı da vardır. Divan-ı Lûgat'it Türk'de, “Boşnak er” diye bir kelime vardır ki zırhı olmayan savaşçı anlamına gelmektedir. Ayrıca hür kişi veya ülke anlamına gelen “Boş” kelimesi; gururlanmak, dik başlı olmak anlamına gelen “Boynamak” kelimesi, dik başlı kişi anlamına gelen “Boynak er” ve serbest olmak anlamına gelen

⁷⁰⁶ Emecen, a.g.e, s.211.

⁷⁰⁷ B. Darkot “Bosna-Hersek”, İA, C. 2. MEB, İstanbul 1997, s. 725.; Zafer Gölen, **Tanzimat Döneminde Bosna Hersek**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 7.; Fahriye Emgili, **1878-1918 Bosna Osmanlı Yadigârı**, İdeal, İstanbul 2019, s. 27.; Mustafa Kahramanyol, “Bosna ve Boşnaklar”, Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegoviç Uluslararası Senpozyumu, 10-11 Mayıs, İstanbul 2018, s.13-29.

⁷⁰⁸ Branislav Djurdiev, “Bosna-Hersek”, DİA, İstanbul 1992, s. 197.

“Boşun” kelimeleri bulunmaktadır. O halde Avarlar bu ülkeye; hür, serbest veya dik başlı insanların ülkesi anlamına gelecek bir isim vermiş olabilirler. Daha sonra bu isim değişikliğe uğrayarak “Bosna” ismini almış ve oradaki bir nehre verilmiş olabilir⁷⁰⁹. Orta Çağ’dan beri Bosna’nın bir parçası olan Neretva nehri havzasıyla güney bölgeleri içine alan Hersek ise adını XV. yüzyılda Bosna kralına isyan edip kendisini st. Sava’nın Hersek’i yani dükü ilan eden Stjepan Vukcic Kosaca’nın unvanından almıştır⁷¹⁰.

Bosna-Hersek çoğunlukla engebeli dağlık bir yapıya sahip olmasına rağmen, coğrafi konumu, değerli madenleri, ormanları, av hayvanları, otlakları ve verimli nehir vadilerinin çok olması nedeniyle⁷¹¹; tarih boyunca doğudan gelip batıya giden veya kuzeyden gelip güneye giden birçok kavim için köprü vazifesi görmüştür⁷¹². Bunun yanında İilir, Roma, Kelt, Got, Pers, Hun, Avar, İslav, Kuman, Peçenek ve Oğuz-Türk boyları gibi birçok farklı soya da ev sahipliği yapmıştır. Romalılar, Osmanlılar, Avarlar, İslavlar ve Oğuz Türkleri bu bölgede daha kalıcı izler bırakmışlardır⁷¹³.

3.2.1 Osmanlı Hâkimiyetinden Önce Bosna

İnsanlık tarihi Erken Taş Devri’ne kadar giden Bosna-Hersek’in bilinen ilk sakinleri Demir Çağı toplumu olan ve M.Ö. II. bin yılının başlarında “Hint-Avrupa”ya yapılan büyük kavimler göçü zamanında bölgeye gelip yerleşen İilirya kabileleridir⁷¹⁴. İiliryalılar, Yugoslavya ve Arnavutluk’un büyük bir bölümünü kaplayan ve bugünkü Arnavutça ile bağlantısı olan bir Hint-Avrupa dili konuşan kavimler topluluğudur⁷¹⁵. Eskiçağ müellifleri bu kabilelerin sahilde yaşayanlarına “korsan”, iç kısımda yaşayanlarına da “eşkîya” demektedirler⁷¹⁶. Uzun müddet İilirya kabilelerinin hâkimiyetinde kalan Bosna-Hersek, 150 yıl kadar süren uzun mücadelelerden sonra MS. 100. yılda İilir hâkimiyetine son veren Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyetine geçti⁷¹⁷. Böylece Bosna’da Roma yerleşim birimleriyle yollardan oluşan bir yerleşim ve ulaşım ağı kuruldu. Bu yollardan bazıları Split yakınındaki kıyı kenti olan Salona’dan başlayarak Bosna boyunca uzanmaktaydı. Romalılar bu yolları

⁷⁰⁹ Kahramanyol, a.g.m, s. 13-29.

⁷¹⁰ Djurdiev, a.g.m, 197.

⁷¹¹ Enver İmamoviç, **Porijeklo i Pripadnost Stanovnistva Bosne i Hercegovine**, Sarajevo 1998, s. 1-61.

⁷¹² J. Krčmarik, “Bosna-Hersek”, **İA**, C. 2. MEB, İstanbul 1997, s. 725.; İmamoviç, a.g.e. s.5.

⁷¹³ Emgili, a.g.e, s.28.

⁷¹⁴ Aleksandar Stipčević, **İiliri**, Zagreb 1989, s.39-41.

⁷¹⁵ Malcolm, a.g.e, s. 30.

⁷¹⁶ Krčmarik, a.g.m, s.725.

⁷¹⁷ İmamoviç, a.g.e. s.11.

askeri hareketlerin yanı sıra ticari faaliyetler ve Bosna'nın doğusundan çıkarılan altın, gümüş ve kurşun madenlerinin diğer bölgelere sevk edilmesinde kullanıyorlardı⁷¹⁸. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesinden sonra 437 yılında Bosna-Hersek'in Drina Nehri'nin batısındaki topraklar, Batı Roma İmparatorluğu'nda; doğusundaki topraklar ise Doğu Roma İmparatorluğu'nda kaldı. Bölgeyi 476 yılında istila eden Gotların hâkimiyetine giren Bosna-Hersek, 537 yılına kadar Gotların hâkimiyetinde kaldı. Bu dönemde Asya Hunları ve İran menşeli Alanlar da bölgeye geldiler. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu 537 yılından sonra Gotların hâkimiyetine son vererek 560 yılına kadar hem Batı Roma hem de daha önce kendi hâkimiyetinde olan topraklara yeniden hâkim oldu⁷¹⁹. Avarlar, 560 yılında Bizans İmparatorluğu hâkimiyetine son vererek hâkimiyetin kendilerinde kalması şartıyla bölgedeki diğer halklarla bir konfederasyon kurdular. Bu sayede İslavlar, Avarlara bağlı olarak aynı dönemde bölgeye yerleşmeye başladılar. Öyle ki, bölgeye yerleşen İslavlar, Avarlardan çok daha kalabalıktılar⁷²⁰. Bu şekilde Avarlar ve İslavlar bölgede Roma'nın son kalıntılarını da ortadan kaldırarak Bosna-Hersek'in sahil kesimine şimdiki etnografik mahiyetini kazandırdılar ve bu bölgeye Hum (Chlum) ismini verdiler. Avarların hâkimiyetine son vermeleri için Bizans İmparatoru tarafından bölgeye getirilen Sırp ve Hırvat kabileleri⁷²¹, 626 ile 640 seneleri arasında Avarların hâkimiyetini sarsarak Balkanların kuzeybatısını, şimdiki Dalmaçya, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk'un kuzeyi ve Novi Pazar bölgesini zapt ettiler⁷²². Hırvat kabileleri, Çetina'ya kadar şimdiki Dalmaçya'yı ve bugünkü Bosna'da Vrbas Çayı'na kadar uzanan bölgeyi işgal ettiler. Hırvat kabilelerinin başında büyük *Jupan* denilen bir reis bulunuyordu ve bütün *jupalar* ona itaat ediyorlardı. Sırlar ise Karadağ, Zeta ve Raška bölgelerini zapt ettiler. Bu dönemde Hristiyanlık da bölgede yayılmaya başladı. Hırvatlar, Roma Katolik dininin himayesine girerken, Sırlar, Rum Ortodoks dinini benimsediler. Ancak Sırp ve Hırvat kabileleri arasındaki çekişmelerin ortasında kalan ve aynı dili konuşan ahali ile meskûn bulunan Bosna'da ne Katoliklik ne de Ortodoksluk tam bir yayılma alanı bulabildi. Bu bölgede kalan İslavlar uzun bir müddet daha putperest kaldılar. Daha sonra da din hususunda tarafsız

⁷¹⁸ Malcolm, a.g.e, s.31.

⁷¹⁹ Kenan İbrisimovic, "Osmanlı Devleti Öncesi Hersek'in Kısa Tarihi", **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, Cilt. 4, S.2, 2018, s149-162.

⁷²⁰ Kahramanyol, a.g.m, s. 13-29.

⁷²¹ Malcolm, a.g.e, s.37.

⁷²² Krçsmarik, a.g.m, s.725.

kalarak Bogomilizm denilen yeni bir dinin temellerini oluşturdular. Bu dönemde Bosna-Hersek Avarlardan kalma banlıklara⁷²³ bölünerek yönetilmekteydi⁷²⁴.

Bosna-Hersek'in siyasi durumu VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar birbirini izleyen fetihler ve sürekli değişen ittifaklar nedeniyle birbirinden kopuk ve karışıktır. Her ne kadar Bizans İmparatorluğu, bu topraklar üzerinde egemen güç olarak varlığını hissettirmeye çalışsa da bunda pek muvaffak olamıyordu. Bosna'nın kuzey ve kuzeybatısının büyük bölümü de dahil olmak üzere, kuzey Hırvatistan toprakları VIII. yüzyılın sonları ve IX. yüzyılın başlarında Frank Kralı Charlemagne'in eline geçti ve Fankların hâkimiyetinde 870 yılına kadar kaldı. Bu dönemde Bosna ve Hırvatistan'daki eski kabile sistemi değiştirilerek Batı Avrupa'nın feodal sistemine dönüştürölmeye başlandı⁷²⁵.

Bu dönemde Hersek ve Karadağ'da da Sırpların idaresinde bazı bölgeler kuruldu. Sırbistan'ın doğusunda bulunan *jupanlar*, IX. yüzyılın ortalarında bir araya gelerek Sırp Prensliği kurdular. Hırvatistan X. yüzyıl başlarında Kral Tomislav'ın hükümdarlığı sırasında bağımsızlık kazandı ve kuzey ve batı topraklarının büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına aldı. Ancak 928'de Tomislav'ın ölümünden sonra Hırvatistan çıkan iç savaşlar neticesinde parçalanınca; Bosna, 930-960 yılları arasında Bizans hâkimiyetini kabul etmiş olan Sırp prensliğinin hâkimiyetine girdi. Hırvat yönetimi altına 960 yılında yeniden giren Bosna yarım asır boyunca Hırvat hâkimiyetinde kaldı. "Bulgar Celladı" imparator II. Basileios'un hükümdarlığı zamanında güç kazanan Bizans İmparatorluğu, 1019 yılında Sırp ve Hırvatlara üstünlüğünü yeniden kabul ettirdi. Bosna XI. yüzyıl boyunca kimi zaman Hırvat yöneticileri tarafından, kimi zaman da Sırp yöneticileri tarafından yönetilmekteydi. Sırp Kralı Bodin'in XI. yüzyılın sonlarında ölmesiyle Sırplar, Raska'ya doğru çekildi. Bu arada Hırvatistan toprakları da Macaristan tarafından ele geçirildi. Macar Kralı Koloman, 1102 yılında Hırvatistan Kralı tacını giydi⁷²⁶. Macarlar sadece Hırvatistan'ı değil Roma suyunun Neretva nehri ile kavuştuğu alanı ele geçirerek hâkimiyetlerini Dalmaçya sahillerine kadar genişletti. Koloman'ın saltanatı zamanında (1096-1116) kısmen işkâl edilen Bosna, 1137 yılında Kral II. Bela tarafından itaat altına alındı ve beş yaşındaki Ladislav'ı Bosna Dukası yaptı. Ancak Macarlar, yerli şeflerin otoritesini bir türlü kıramadıklarından eski adetler ve kanunları

⁷²³ Banlık: Küçük Prenslik. Bkz.TDK Sözlüğü.

⁷²⁴ Krçsmarik, a.g.m, s.725.; Malcolm, a.g.e, s.39.

⁷²⁵ Malcolm, a.g.e, s.40.

⁷²⁶ Malcolm, a.g.e, s.40-41.

devam ettirdiler⁷²⁷. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos tarafından 1160 ve 1170 yılları arasında yapılan başarılı bir sefer sonucunda Hırvatistan ve Bosna yeniden Bizans hâkimiyetine girdi. Ancak 1180’de imparatorun ölümünden sonra Hırvatistan tekrar Macarların hâkimiyetine geçmesine rağmen Bosna neredeyse bütünüyle hem Macarların hem de Bizans’ın hâkimiyetinden kurtularak tarihinde ilk kez neredeyse bağımsız bir devlet haline geldi⁷²⁸.

Bosna tarihi, Macarların bölgeye geliş tarihi olan 1137’den Osmanlı idaresinin son bulacağı 1878 tarihine kadar 6 devreye ayrılmaktadır. 1- Banların bütün memlekete hâkim oldukları dönem (1137-1251). 2- Nüfuzları zaafa uğramış Banların dönemi (1251-1314). 3- İki Kotroman devri (1314-1377). 4- Bosna Krallığı ve St Sava Dukalığı (1377-1463) 5- Bosna’nın Macaristan ve Osmanlı Devleti arasında taksimi (1463-1528). 6- Osmanlı Devleti’nin bir vilayet ve eyaleti (1528-1878) ⁷²⁹.

3.2.2 Banlar Döneminde Bosna

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos’un Balkanlarda hâkimiyeti yeniden tesis ettiği dönem olan bu dönemde bilinen ilk Bosna Banı Ban Boris’tir. (1154-1164) Ban Boris, Macaristan ve Bizans arasındaki çekişmeden faydalananarak kuzey kesimlerinde Drina ve Sava nehirlerinden Vrbas ve Sana nehirlerine kadar uzanan bölgede gücünü pekiştirdi⁷³⁰. Bizans-Macar savaşları döneminde Ban Boris, Macarların vasalı olarak değil tüm Bosna’nın bağımsız hükümdarı olarak askerleriyle birlikte Macar ordusuna katılarak Braničevo şehrini kuşattı. Ancak Manuel Komnenos Bizans ordusuyla şehrin önüne gelince ortak Macar-Bosna ordusu kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Macar ordusu Belgrad’a doğru çekilirken, Boris ordusuyla birlikte Bosna’ya çekildi. Manuel Komnenos, Macar kralının ittifakları arasında Ban Boris’in de olduğunu öğrenince ordusunun seçkin birlikleriyle birlikte Boris’i takibe başladıysa da bir netice elde edemedi. Ancak daha sonra Manuel Komnenos yeniden Macarlara savaş açınca Ban Boris de kendisine daha önce hediye edilen Slovenya’ya kaçtı.

⁷²⁷ Krčmarik, a.g.m, s.725.

⁷²⁸ Malcolm, a.g.e, s.42-43.

⁷²⁹ Krčmarik, a.g.m, s.725.; **Bosna-Hersek**, Redaksiyon İlhan Şahin, Mim Kemal Öke, İstanbul 1992, s. 8.

⁷³⁰ Esad Kurtović, **Kratka Historija Srednjovjekovne Bosna**, Sarajevo 2019, s. 14.

Hırvatistan'ın bir bölümü ve Bosna 1166/67 yıllarında yapılan savaşın sonunda yeniden Bizans'ın eline geçti⁷³¹.

Ban Boris'ten sonra Bosna banı olarak ismi zikredilen ikinci ban, Ban Kulin'dir. Bosna'yı Balkan siyasetinde önemli bir unsur haline getiren Ban Kulin (1180-1204), Bosna tarihinde efsanevi bir yer edindi. Şöhreti XX. yüzyıla kadar ulaşan Ban Kulin'in adı Bosna'da refah, barış ve huzur ile birlikte anıldı⁷³². Ban Kulin, imparator Manuel'in 1180 yılında ölümünden önce Bizans'ın vasilğinde iktidara gelmiş olması muhtemeldir. Bu dönemde Bosna, bölgedeki diğer devletlere nazaran kurumlarını oluşturmuş sağlam bir devlet statüsündedir. Diplomatik kayıtlarlarda Voyvodalık-Dükalık, Bölge, Banlık ve sonunda da Krallık olarak çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu Ban döneminde Bosna Devleti, Drina kıyılarından Bosna, Usora, Soli ve Sana Nehri kıyılarındaki Donji Kraji bölgelerini içine alan ve orta Podrinje hariç Grmeç'e kadar yayılan sınırları kapsamaktaydı⁷³³. Bosna halkına yirmi dört senelik barış süreci yaşatan Ban Kulin, ülkesinin ekonomik gelişimine önem vererek ilk uluslararası ticari anlaşmasını⁷³⁴ Ragusa (Dubrovnik) ile 29.08.1189 tarihinde imzaladı⁷³⁵ ve Dubrovnıklilere ülkesinde rahatça seyahat etmeleri ve ticaret yapabilmeleri için teminat verdi. Yapılan ticaret anlaşmasından sonra Bosna'da küçük ticari merkezler oluşmaya başladı⁷³⁶.

Ban Kulin bu dönemde kendi kız kardeşiyle evlenen Hum (Hersek) kralıyla ve gelecek iki yüzyıl boyunca Sırbistan'ı büyük bir güç haline dönüştürecek olan Nemanjid Hanedanının kurucusu Sırbistan'ın büyük jupanı Stephen Nemanja'yla da iyi ilişkiler kurdu. Ancak Bosna üzerinde egemenlik sahibi olduğunu iddia eden Macaristan ve Macaristan ile ittifak kuran Zeta (Karadağ) ile ilişkileri iyi değildi⁷³⁷.

Bogomil⁷³⁸ inancının Bosna'daki varlığından ve yayılmasından söz eden ilk haberler, bu dönemde duyulmaya başladı. Bu öğreti, Bosna'da o kadar yaygınlaştı ki Ban Kulin'in

⁷³¹ Mustafa İmamoviç, **Boşnakların Tarihi**, çev. Hüsyin Gül ve Cenita Özgüner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2018, s. 30-31.

⁷³² Gölen, a.g.e., s. 33.

⁷³³ Kutoviç, a.g.e., s. 15.; İmamoviç, a.g.e., s. 31.

⁷³⁴ Boris Nileviç, **Bosenske Drzave, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata**, Radaktor, İbrahim Tepiç, bosanski kultimi centar, Sarajevo 1998, s. 58

⁷³⁵ Malcolm, a.g.e., s.43.

⁷³⁶ İmamoviç, a.g.e., s. 31.

⁷³⁷ Malcolm, a.g.e., s.47.

⁷³⁸ Bogomillik, Onuncu yüzyılın başlarında Bulgaristan'da ortaya çıkan dini, siyasi ve sosyal bir hareket olup, Ortaçağ boyunca varlığını devam ettirerek, Balkan Yarımadası, Anadolu, İtalya ve Fransa'ya kadar yayılmıştır. Adını "Tanrının Sevgilisi" anlamına gelen Papaz "Bogomil"den almış ve Osmanlı Devleti Bosna'yı

kendisi, ailesi, akrabaları ve halkın büyük bir kesimi bu öğretiyi benimsedi. Bogomillğin Bosna'da yayılmasından rahatsız olan Raska jupanı Stefan Nemanja'nın büyük oğlu Zeta prensi Vukan, 1199'da Papa III. İnnocentius'a bir mektup yazarak durumu Papaya bildirdi. Bunun üzerine Papa, Macar Kralı Emerik'e 1200 yılında bir mektup yazarak ondan Bosna'daki Bogomillere müdahale etmesini istedi. Emerik, Papadan da alacağı destekle hem Bogomillğin Macaristan'da yayılmasına engel olacak hem de Bosna üzerindeki emellerini gerçekleştirecekti. Ancak Ban Kulin Haçlı tehlikesini fark edince kurnazca bir harekette bulunarak Papa'ya bir mektup yazdı. Yazdığı mektupta Heretikleri, Katoliklerden ayırt etmesini bilmediğini belirterek her türlü doğru öğretiyi kabul etmeye hazır olduğunu, bu amaçla Papa'nın Bosna'ya bir temsilcisini göndermesini, bu temsilcinin kendisini ve adamlarını imtihan etmesini ve dini konularda kendilerine doğru yolu göstermesini istedi. Papa da Ban Kulin'in teklifini kabul ederek çok güvendiği saray rahiplerinden Ivan da Kazamaris'i Bosna'ya gönderdi. 1203 Nisan başlarında Bosna'ya gelen Kazamaris, Bilino Polje'de, Ban Kulin ile devlet memurlarının da hazır bulunduğu Hristiyanların ileri gelenleri ve halkın katıldığı bir toplantı yaparak imtihan yaptı. Yapılan imtihan neticesinde inançlarının Katolik inancına benzemediğini fark ederek onların bu inançlarını bırakmasını istedi. Onlar da bunu kabul ederek 08.04.1203 tarihinde Heretik inancını terk ettiklerine dair sözleşmeyi imzaladılar. Bu şekilde Bosna'daki Bogomillik meselesini hallettiğini düşünen Kazamaris, Papanın isteğiyle Macaristan'a geçti ve buradan Papaya Bosna'daki sorunu hallettiğine dair bir mektup gönderdi⁷³⁹. Ancak bu durum Bogomil öğretilerinin Bosna'ya nüfuz etmesinin ve yayılmasının yolunu kapamadı⁷⁴⁰. Bogomillik Bosna'da varlığını sürdürmeye devam etti. Hal böyle olunca Bosna her fırsatta sapkınlıkla suçlandı. Bütün bunların yanında iyi bir Katolik olduğunu ileri süren Ban Kulin ertesi yıl vefat etti⁷⁴¹. Ban

fethedinceye kadar da varlığını sürdürmüştür. "Bosna Kilisesi" olarak da bilinen Bogomillği, Papa "heretikle" yani "sapkınlıkla" suçlayıp aforoz etmiştir. Bogomillik, ayrıca Kudugeriler, Babunlar, Torbacılar, Pavlusçular, Katarlar, Abigenler, Paterenler... şeklinde de adlandırılmıştır. Bogomillik, resmi kilise ve temsilcilerinin varlığını, kiliselerde ibadet etmeyi, günah itirafı, vaftiz ve ekmek-şarap ayini gibi Hristiyan inançlarını reddetmiştir. Ayrıca Hristiyanlığın alametifarikası olan haç ve ikonlarda karşıdrlar. Hilal ve yıldız sembol olarak benimsediklerinden birçok araştırmacı bunları İslamiyet'e daha yakın bir mezhep olarak görmüş ve bunun en büyük kanıtı olarak da topluca Müslüman olmalarını göstermişlerdir. Lütfi El-Mi'veş, "Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna," Çev. Kadir Albayrak, **Tezkire**, sayı 36-37, Ocak/Nisan 2004, s. 183-190.

⁷³⁹ İmamoviç, a.g.e., s. 35-36.

⁷⁴⁰ Nileviç,,a.g.e, s. 60.

⁷⁴¹ Malcolm, a.g.e, s.48.

Kulin'in ölümünden sonra Bosna yaklaşık elli yıl boyunca Macarların siyasi, askeri ve dini baskısı altında kaldı⁷⁴².

Ban Kulin'in ölümünden sonra yerine Stjepan Kotroman geçti. Bosna hanedanı bundan sonra ismini Kotroman'dan alarak Kotromaniç sülalesi olarak anılmıştır. Ban Kulin'in 1204 yılında ölmesinden sonra tahta geçen oğlu Stjepan Kotroman 1232 yılına kadar banlık görevini sürdürdü. Kendisinin de Bogomil öğretisini benimsediği anlaşılan Stjepan döneminde, Bogomilizm yayılmaya devam etti. Papalık bu durumu önlemek için bir takım diplomatik girişimlerde bulundu. Ancak Sırp Kilisesi'nin Papalıktan kesin olarak kopuşu ve Macarların da başka işlerle uğraşıp Bogomillikle uğraşmaması bu girişimlerin sonuçsuz kalmasına neden oldu. Hal böyle olunca da Papalık sürekli olarak şikâyet etme dışında başka bir şey yapamadı. Öte yandan Stjepan'ın Katoliklere taviz verdiği için tahtan indirildiği sanılmaktadır⁷⁴³.

Stjepan Kotroman'dan sonra Bosna Banı olarak Matej Ninoslav'ın adı geçmektedir. Bu dönemde Papa, Bogomillğin yayılmasının önüne geçmek için Bosna'ya yeni temsilci olarak 1233 yılında Kardinal Jakob'u gönderdi. Jakob, Macarların baskısından da faydalanarak Ninoslav'ın Katolikliği benimsemesini istedi. Ninoslav, baskılardan kurtulmak için göstermelik de olsa akrabası Prijezda'yla birlikte Katolikliği kabul etti. Aynı yıl Papa IX. Gregorius'a, Bosna soylularının, eski geleneklere uymayarak onun yönetimine boyun eğmediğini, onlara emanet edilen zupaları bağımsız yönetmeye başladıklarını içeren bir şikâyet mektubu yazdı. Bunun üzerine Papa, Ban Niloslav'ın otoritesini güçlendirmesi için, Macar kralının oğlu ve Hırvat Dük'ü de olan Koloman'dan Niloslav'a yardımcı olmasını istedi⁷⁴⁴.

Bütün bu gelişmelere rağmen Ban Ninoslav'ın Katolikliği samimi bir şekilde kabul etmediği Heretik inancı sürdürmeye devam ettiği ve bu durumun komşu ülkeleri özellikle de Slavonya'yı etkilediğine dair haberlerin ve şikâyetlerin Papa'ya gelmesi üzerine Papa, Bosna üzerine yeniden bir haçlı seferi düzenlenmesini istedi. Haçlı ordusunun komutası, özel yetkilerle donatılan Herceg (Dük) Koloman'a verildi. Macarlar, Papa'nın da onayıyla

⁷⁴² Taner Şen, **Osmanlı Fethi Öncesinde Bosna'da siyasi Durum ve Dönemin Belgelerinde Türkler (1389-1463)**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019, s. 11.

⁷⁴³ Osman Karatay, "Ortaçağ Bosna Devleti", **Balkanlar El Kitabı**, C.1, içinde, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 159.; Şen T, (2019), a.g.t, s. 12.

⁷⁴⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 44-45.

Bosna'nın yerli hanedanını ortadan kaldıracak, Bosna, Herceg yönetimine katılacaktı. Bu şekilde haçlı seferi bir fetih savaşı, Bogomillik ise bir din sorunundan ziyade, siyasi bir sorun hüviyeti kazandı⁷⁴⁵.

Savaş 1235 yılında başladı ve aralıklı olarak dört yıl devam etti. Heceg Koloman'ın ordusu yalnızca çevre bölgeleri, Kuzey Bosna ve Hum'un kuzeybatı kesimini işgal etti. Ancak Ninoslav öncülüğündeki direnişi kıramadı⁷⁴⁶. Her şeye rağmen Ninoslav, topraklarının bir kısmını muhafaza etmeyi başardı. Ban Ninoslav, ülkesini haçlılardan kurtardıktan sonra Mart 1240 yılında Dubrovnik ile bir ticaret ve dostluk anlaşması imzaladı ve Tanrı'nın ihsanı ile Büyük Bosna Banı olarak bir de berat yayınladı. Dubrovnik soyluları ve Knez Nikola Toniç'e imzaladığı beratta daimî barış ve sevgi sözü vererek, hem kendisinin, oğlunun ve torununun hem de serfleri, adamları ve yöneticilerinin bu anlaşmaya sadık kalacağını bildirdi. Ayrıca bu anlaşmayla Dubrovnik'in Raska kralı ile savaşması halinde Dubrovnik'e yardım edecekti⁷⁴⁷.

1241 yılına gelindiğinde Macarlar, doğudan gelen Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Macar ordusu, Moğol istilasından kurtulmak için 1241 yılında aniden kuzeye doğru çekilince, Ban Ninoslav'da bu fırsattan yararlanarak Bosna'ya yeniden hâkim oldu. Bu esnada Moğollar da Macar ordusunu ezip geçerek, Kuzey Hırvatistan'dan Dalmaçya'ya doğru ilerlediler. Ancak Ulu Han'ın ölümünü haber alınca Bosna'nın çevresinden dolaşarak geri döndüler. Bu şekilde Bosna, Moğol tehdidinden yara almadan kurtulmuş oldu⁷⁴⁸. Bu esnada Moğol istilasını fırsat bilen Macarlara bağlı Splitler isyan ederek Ninoslav'dan yardım istediler. Bunun üzerine Splitlere yardıma giden Ninoslav, daha da ileri giderek Dalmaçya kenti olan Trigor'u işgal etti ve kendi yöneticisini atadı⁷⁴⁹.

Ban Ninoslav'ın, Dalmaçya kentleri üzerindeki hâkimiyetini ihlal ettiğini düşünen Macar-Hırvat Kralı IV. Bela, 1244 yılında Bosna üzerine cezalandırıcı bir sefer düzenlemek için hazırlıklara başladı. Ninoslav, yapılacak yeni bir seferi kaldıramayacağını bildiğinden Macar Kralına sadakatini sunarak, daha önce Bosna piskoposluğuna verilen araziler üzerindeki haklarını yeniden kabul etti. Bu araziler üzerindeki haklar, Banın da mutabakatı ile 20 Haziran 1244 tarihinde yayınlanan berat ile tescillendi. Bu hatırı sayılır arazi Katolik

⁷⁴⁵ İmamoviç, a.g.e., s. 46.

⁷⁴⁶ Nileviç,,a.g.e, s. 61.

⁷⁴⁷ İmamoviç, a.g.e., s. 47.

⁷⁴⁸ Malcolm, a.g.e, s.49.

⁷⁴⁹Karatay, a.g.e., s.159.

Kilisesi'nin kökleşmesi ve faaliyetleri için hatırı sayılır bir gelir anlamına geliyordu. Ancak Papalık ve Macarların baskısına rağmen bu arazilerden kilise için yeteri tahsilat yapılamadı. Gittikçe fakirleşen kilise için Macarlardan yardım toplandı. Bu da yeterli olmayınca Bosna piskoposluğu Slavonya'daki Dakovo'ya taşındı⁷⁵⁰.

Ban Ninoslav'dan bahseden en son kayıtlar Dubrovnik ile yenilediği anlaşmadan bahseden 1249 yılına ait kayıtlardır. 1253 yılına gelindiğinde Macar Kralı IV. Bela, Bosna'yı ele geçirmek için harekete geçti ve Bosna'daki direnişi kırmayı başardı. Bu savaş esnasında Ninoslav'ın veliahdı ve akrabası Prijezda, Macar kralının saflarına geçti ve kendisine itaat etti. Bunun üzerine Macar kralı kendisine ödül olarak Slavonya'daki Novaki Jupani'nı hediye etti. Böylece Ban Prijezda tüm unvanlarıyla beraber Macar-Hırvat feodal birliğinin bir parçası oldu. Bu dönemde Bosna, Bosna Banı unvanıyla Donji Kraji bölgeleri Prijezda'ya Soli ve Usora bölgeleri de Macar Krallığına sadakatle bağlı diğer kişilere bırakılarak ikiye bölündü⁷⁵¹.

Macarlara tabi olan Prijezda'nın hükümdarlığı 1250 yılından başlayıp 1287 yılına kadar devam etti. Bu dönemde Bosna her anlamda geriledi. Eyalet bölgesi farklı alanlara bölündü. Ülkede güvensizlik ve kanunsuzluk baş gösterdi⁷⁵². Bu da ticareti olumsuz etkiledi. Roma Katolik Kilisesi'nin ve Macar Krallığı'nın Bosna Bogomilleri üzerindeki baskısı artarak devam etti⁷⁵³.

Ban Prijezda, 1287 yılının Mayıs ayında tüm Bosna soylularının onayıyla Sana Nehri kıyısındaki bölgeyi Vodički ailesine mensup damadına hediye etti. Bu onun Bosna'daki son faaliyeti idi⁷⁵⁴. Prijezda'nın 1287 yılında ölümünden 1290 yılına kadar Bosna'yı iki oğlu II. Prijezda ve I. Stjepan Kotromanić birlikte yönettiler. 1290 yılında II. Prijezda ölünce I. Stjepan Kotromanić ülkeyi tek başına yönetmeye başladı⁷⁵⁵. Macar hakimiyeti altında geçen bu dönemde de Bogomiller üzerindeki baskı artarak devam etti. Adaletsizlik ve hukuksuzluk had safhaya çıktı. Doğal olarak bu durum ticaretin bozulmasına neden oldu. Zayıf Banlar halkın güvenliğini sağlayamadığından Bosna'da köle ticareti yaygınlaştı. Bosna'nın tüm bölgelerinden özellikle Stefan Dragutin yönetimindeki Usora bölgesinden toplanan köleler

⁷⁵⁰ İmamoviç, a.g.e., s. 48-49.

⁷⁵¹ İmamoviç, a.g.e., s. 51.

⁷⁵² Nileviç,, a.g.e, s. 62.

⁷⁵³ Şen, a.g.t, s.13.

⁷⁵⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 52.

⁷⁵⁵ Şen, a.g.t, s.13.

Dubrovnik ve diğer kıyı şehirlerine getiriliyor, buralarda daha çok ev hizmetlerinde kullanılmak üzere İtalyan kent devletlerine satılıyordu⁷⁵⁶.

Bosna'da Dominikan tarikatının Bogomillliği ortadan kaldırmak için uzun yıllardan beri verdiği uğraş bir netice vermeyince, bu sorunu kökünden çözmek için uğraşan Sırp Kralı Stefan Dragutin, Papadan başarısız Dominikan tarikatı yerine Bosna'ya Fransisken Tarikatı mensubu din adamlarını göndermesini istedi. Papa bu talebi kabul ederek 1291'de Dalmaçya ve Slavonya'daki Fransiskenlerden o yörenin diline ve yazısına hâkim vaizlerin gönderilmesini istedi. Böylece günümüzde varlıklarını hala sürdüren Fransiskenler Bosna'ya gelmiş oldu. Halka daha yumuşak ve güler yüzlü davranan Fransiskenler daha başarılı oldu ve Bogomillerin çoğunu Katolikleştirmeyi başardılar⁷⁵⁷.

XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında Macarların iç çekişmelerinden faydalanan ve topraklarını Şibenik, Dalmaçya, Trogir, Split, Neratva'nın güney kısımlarına kadar genişleten Hırvat soylularından I. Pavao Subiç Bribirski, kardeşi Mladen'i bir orduyla birlikte Bosna'ya gönderdi. Uzun süredir Macar ve Sırp güçleri arasında zayıflayan Bosna güçleri Hırvatlar karşısında fazla varlık gösteremeyerek Drina'ya kadar çekildiler. Girişilen mücadeleler neticesinde 1304 yılında I. Stjepan, Mladen'i öldürmeyi başardı. Ancak ardından Ban I. Stjepan Kotromaniç de öldü⁷⁵⁸. Mladen'in ölümünün ardından I. Pavao, Hırvatistan ve Dalmaçya'nın da Banı olan kendi oğlu II. Mladen'i Bosna Banı olarak atadı. Bosna'ya saldıran II. Mladen, 1314'te I. Stjepan Kotromaniç'in yerine geçen oğlu II. Stjepan Kotromaniç'i himayesine aldı. Bir müddet iyi ilişkiler içerisinde II. Mladen'in himayesinde kalan II. Stjepan, Macar-Hırvat taht kavgalarının sona ermesiyle yeni kral Anjaulu Robert'in güçlenmiş olan Macar ve Hırvat soylularını teker teker etkisizleştirerek iktidarını güçlendirmesinin ardından, II. Mladen'in himayesinden ayrılarak Kral Anjaulu'nun himayesine girdi⁷⁵⁹. II. Stjepan, Anjaulu'ya karşı ayaklanan Hırvat soylularına karşı kralın yanında yer alarak bu durumdan azami şekilde faydalandı. 1322-1326 yılları arasında Donji, Kraji, Usoro ve Soli bölgelerinin yanı sıra Duvno, Hlivno, Glamoç gibi zupaları, Neretva ve Getina nehirleri arasındaki sahil kesimini ve en sonunda da Hum'u (Hersek) da içine alan bölgeleri topraklarına kattı. Bu fetihlerle birlikte günümüz Bosna sınırları kalıcı olarak

⁷⁵⁶ İmamoviç, a.g.e., s. 52.

⁷⁵⁷ Karatay, a.g.e., s.160.

⁷⁵⁸ Şen, a.g.t, s.14.; Karatay, a.g.e., s.160.

⁷⁵⁹ İmamoviç, a.g.e., s. 57.

şekillenmiş oldu⁷⁶⁰. Her ne kadar Sırp Kralı Stefan Duşan, Hum'u (Hersek) geri almak için Bosna'yı kuşatsa da bir netice elde edemeyerek geri dönmek zorunda kaldı⁷⁶¹.

II. Stjepan Kotromaniç, bir yandan topraklarını genişletirken, diğer taraftan devletin ekonomisini güçlendirmek için gayret sarf ediyordu. Bu dönemde Saksonlar, Avrupa'da yavaşlamış olan değerli madenlerin işletilmesi için Bosna'da birçok maden işletmeye başladılar. Bu da Bosna'nın Dubrovnik ve Adriyatik'in her iki yakasındaki kentlerle sürdürdüğü ticaretin daha da gelişmesine neden oldu. Ayrıca Hum ve Bosna soylularının desteğini almak için birçok miras arazisini soylulara hediye etti. Böylece birçok soylu birden çok jupanın sahibi oldu⁷⁶².

1353 yılında II. Stjepan Kotromaniç'in ölümünün ardından yerine Vladislav Kotromaniç ve Jelena Subiç'in oğlu yeğeni I. Tvrtko (1353-1391) tahta geçti⁷⁶³. Amcasından bağımsız güçlü bir Bosna miras alan 15 yaşındaki I. Tvrtko yaşının küçük olması nedeniyle, iktidarının ilk yıllarında ülkenin istikrarını sağlayan ve ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan soylular arasındaki dayanışmayı sağlayamadığı gibi bunlar üzerinde bir otorite de kuramadı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Macar Kralı Ludovik, Bosna'daki bazı toprakları yeniden ele geçirmek için harekete geçti⁷⁶⁴. İlk olarak Drijeva ticaret şehrini ve Batı Hum bölgesini karısı Elizabeta'nın sözde miras hakkı olarak topraklarına kattı. Diğer taraftan Bosna soylularının çıkarmış olduğu ayaklanmalara destek verdi. 1363 yılında Bosna'daki Heretiklere karşı iki ayrı Haçlı seferi düzenledi. Ordulardan biri Sana Nehri'nden Jajçe'ye doğru hareket ediyordu ve başında da Ludovnik'in kendisi bulunuyordu. Usora ve Soli bölgesine hareket eden ordunun başında ise Nikola Kata bulunuyordu. I. Tvrtko, Ludovnik idaresindeki orduyu Sokol kenti civarında, Kata idaresindeki orduyu da Srebrenik civarında ayrı ayrı yenilgiye uğrattı. Ancak kazanılan bu zaferler I. Tvrtko'nun iktidarını pekiştirmede⁷⁶⁵. I. Tvrtko, iktidarının ilk on dört yılını ülkede çıkan isyanlar ve toprakları üzerinde emelleri olan Macarlarla mücadele etmekle geçirdi. Bosna soylularından bir grup, 1366 yılında kardeşi Stjepan Vuk'u kendi yerine tahta çıkardı. Bir süre Macar sarayında kalan I. Tvrtko, 1367'de Macar Kralının yardımıyla Bosna'da iktidarı yeniden ele geçirmeye başladı ve 1369'da da

⁷⁶⁰ Kurtoviç, a.g.e., s.19.; Malcolm, a.g.e., s.50.; İmamoviç, a.g.e., s. 58.

⁷⁶¹ Kurtoviç, a.g.e., s.20.

⁷⁶² İmamoviç, a.g.e., s. 61.

⁷⁶³ Nileviç, a.g.e., s. 64.

⁷⁶⁴ Malcolm, a.g.e., s.52.

⁷⁶⁵ Kurtoviç, a.g.e., s.21.; İmamoviç, a.g.e., s. 68-69.

mutlak hâkimiyet sağladı. Takip eden yirmi yıl içerisinde de Bosna'yı Güney Slavların ve Balkanların en güçlü devleti haline getirdi⁷⁶⁶.

Ban I. Tvrtko, Bosna'nın tamamında iktidarı ele geçirdikten sonra yönünü doğuya dönemin güçlü Sırp kralı Dušan'ın ölümünden sonra parçalanan ve içerisinde birkaç krallık çıkaran Sırbistan'a çevirdi. Krallardan, Ugljesa ve kardeşi Vukan'ın 1371'de Sırpsındığı savaşında Osmanlılara yenilmesinden sonra bölgede güçlü bir Sırp yöneticisi haline gelen Lazar ile anlaşılan I. Tvrtko, komşusu olan⁷⁶⁷ Nikola Altomanoviç'in elinde bulunan topraklara saldırarak yukarı Dirina bölgesini, Tara, Orta ve Aşağı Lim bölgelerini ele geçirdi⁷⁶⁸. Kısa bir süre sonra da Trebinje, Konavle ve Dračevicagibi sahil jupalarını da alarak topraklarını genişletti⁷⁶⁹. Bu şekilde Sırp'ların kalbi olan bugünkü Sancak'ı da topraklarına katmış oldu⁷⁷⁰. Sırbistan'ın büyük bir kısmını ele geçiren I. Tvrtko, 1377 yılında *Sırp Bölgesi, Bosna, Primorje ve Batı Bölgelerinin* kralı olarak Prijepolje'deki Mileševo manastırında taç giydi⁷⁷¹.

Kral I. Tvrtko, ülkesini güçlendirmek ve genişletmek için yeni yollar aramaya başladı. İlk olarak 1382'de Boka Kotorska Körfezi girişinde Novi isimli yeni bir şehrin temellerini attı ve bir yıl sonra da Bosna donanmasını kurup geliştirmeye hizmet edecek tersanelerin yer alacağı, Opuzen yakınlarındaki Brštenik kentini kurdu⁷⁷². Ancak bu girişimler Ragusalı tüccarları kızdırdı. I. Tvrtko, ülke ekonomisinin Ragusalı tüccarlara bağımlı olduğunu bildiği için onları kızdırmamak için ticaret merkezini Ragusa'dan Novi'ye çekme planından vazgeçti. Bu esnada 1382 yılında Macar Kralı Ludovik'in ölümüyle birlikte patlak veren Hırvat-Macar taht kavgaları, I. Tvrtko için yeni kazançlar sağlama fırsatı doğurdu⁷⁷³. Anjoulular ve Lüksemburglular arasındaki Macar-Hırvat taht kavgaları arasında, I. Tvrtko, isyan etmiş olan Hırvat soylularını tarafını tuttu ve onların yardımıyla da Dalmaçya kentlerinin gerisinde yer alan eski Hırvat topraklarının önemli bir bölümünü topraklarına kattı. 1390'da da uzun süren direnişin ardından Braçi Korçula, Hvar adalarıyla beraber Split, Trogir ve Šibenik kentlerini topraklarına kattı. Böylece I. Tvrtko, Kotor'dan başlayarak

⁷⁶⁶ Malcolm, a.g.e, s.52.; Şen, a.g.t, s.15.

⁷⁶⁷ Karatay, a.g.e., s.161-162.

⁷⁶⁸ İmamoviç, a.g.e., s. 70.

⁷⁶⁹ Nada Klaiç, **Srednjovjekovna Bosna, Poljički Polozaj Bosanskih Vladara do Tvrtkove Krunidbe (1377.g.)**, Eminex, Zagreb 1994, s. 259.

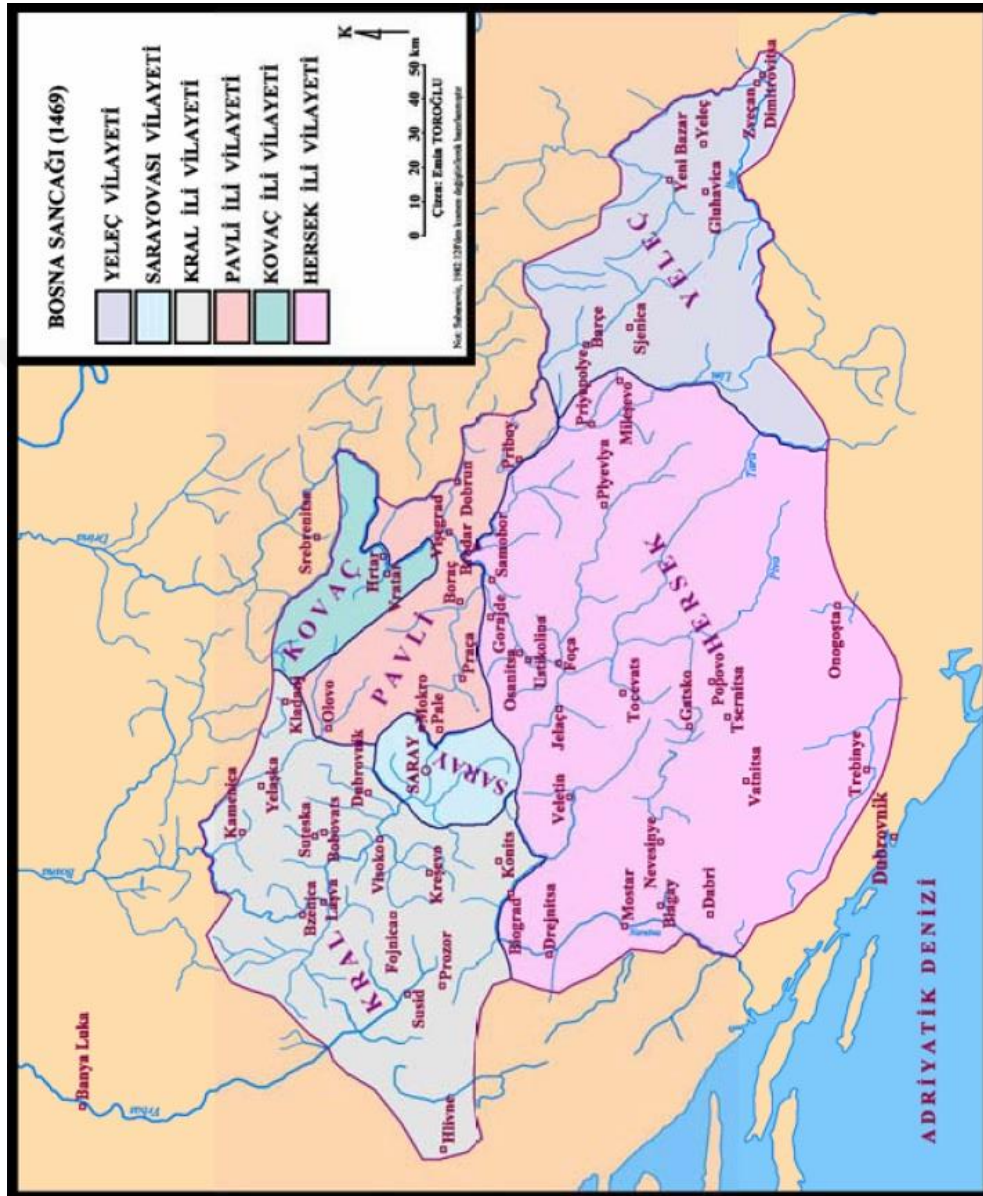
⁷⁷⁰ İmamoviç, a.g.e., s. 70.

⁷⁷¹ Klaiç, a.g.e., s.255.; Şen, a.g.t, s.15.

⁷⁷² İmamoviç, a.g.e., s. 72.

⁷⁷³ Malcolm, a.g.e, s.54.

Zırmanja Boğazı’na kadar uzun Adriyatik sahilinde Dubrovnik ve Venedik hâkimiyetindeki Zadar haricinde bütün kıyı şeridini hâkimiyeti altına almış oldu. Aynı yıl kendini “Tanrı’nın ihsanı ile kutsanmış; Raşka, Dalmaçya, Hırvatistan, Sahil bölgeleri ve Bosna’nın Kralı” olarak adlandırdı⁷⁷⁴.

Şekil 3.1. 1469'da Bosna Sancağı⁷⁷⁵

⁷⁷⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 72.

⁷⁷⁵ Hatice Oruç, “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, **OTAM**, S. 18, Ankara 2006, s. 249-271.

3.2.3 Bosna Üzerinde Macar, Venedik, Sırp ve Osmanlı Baskısı

I. Tvrtko'nun iktidarının son dönemlerinde Osmanlılar, Bosna'ya akınlar düzenlemeye başladı. 1386 yılının son baharında küçük bir Osmanlı birliği Neretva Vadisi'ne kadar ilerlediyse de burada I. Tvrtko'nun voyvodalarından Vlatko Vukoviç tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu akından iki yıl sonra Şahin Paşa idaresindeki Osmanlı birlikleri bir kez daha Bosna'ya akın düzenlediler. Ancak bu kuvvetlerde yine Vlatka Vukoviç tarafından 27 Ağustos 1388 tarihinde Bileça yakınlarında yenilgiye uğratıldı⁷⁷⁶. 1389 yılında I. Tvrtko'nun eski müttefiki olan Sırp Kralı Lazar, Osmanlı Devleti'nin boyunduruğu altına girmeyi reddederek Osmanlıları Balkanlardan atmak için komşularından yardım istedi. Bunun üzerine I. Tvrtko, Vlatko Vukçiç komutasında büyük bir orduyu Lazar'a yardıma gönderdi. Bosna dışında Hırvatlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Macarlar ve Çekler de Lazar'a destek gönderdiler. İki ordu, 28 Haziran 1389 tarihinde Kosova Ovası'nda karşı karşıya geldi. Girişilen mücadele sonucunda Sırp'lar ve müttefikleri ağır bir yenilgiye uğratıldığı gibi Lazar'da yakalanarak öldürüldü. Ancak Sultan I. Murad, savaş meydanını gezerken yaralı bir Sırp askeri olan Miloş tarafından hançerlenerek öldürüldü. Bunu üzerine Osmanlı kuvvetleri kendi topraklarına geri çekilmek zorunda kaldı⁷⁷⁷. Sırp'lar ağır bir yenilgiye uğramasına rağmen Vlatko Vukçiç komutasındaki Bosna kuvvetleri de büyük kayıplar vermeden Bosna'ya geri çekildi. I. Tvrtko, Bosna birliğinin ağır kayıplar vermeden dönmesine istinaden 1389 Ağustos'unda Trogir ve Floransa'ya yazdığı mektuplarda büyük bir zafer kazanmış gibi anlattı⁷⁷⁸. I. Tvrtko, yapılan savaşı büyük bir zafer kazanmış gibi anlatmasına karşın Osmanlılar, bu savaştan bir yıl sonra 1392'de Sırp Ortadoks topraklarının tümünü ele geçirdi. Bu da I. Tvrtko'nun düşüncesinde ne kadar yanıldığını göstermektedir.

I. Tvrtko'nun 1391'de ölümünden sonra Bosna, uzun bir idari zayıflık ve siyasi karışıklık içine girdi. Ülke Kotromaniç'in ölümünden sonra olduğu gibi dağılmadı. Ancak zengin bölgesel güç kaynaklarına sahip olan soylular ülke yönetiminde söz sahibi olabilmek için harekete geçti⁷⁷⁹. Bu hanedanların başında Hrvatiniçler, Hraniç Kosaçalar ve Radinoviç-Pavloviçler öne çıkmaktadır. Bu güçlü aileler, Stjepan ve I. Tvrtko gibi güçlü önderler başa geçtikleri zaman, devletin güçlü birer temsilcisi, koruyucusu ve hatta fetihleri oluyorlardı.

⁷⁷⁶ İmamoviç, a.g.e., s. 73.

⁷⁷⁷ Feridun Emecen, "Kosova Savaşları", *DİA*, Cilt 26, İstanbul 1992, s. 221-224.

⁷⁷⁸ Nileviç, a.g.e., s. 67.

⁷⁷⁹ Malcolm, a.g.e., s.55.

Ancak zayıf idareciler başa geçtikleri zaman iş tam tersine dönüyordu⁷⁸⁰. Nitekim I. Tvrtko'nun II. Tvrtko adında bir meşru ve Stjepan Ostoja ve Vuk Grubačević Banić adında iki de gayrı meşru oğlu olmasına karşın bu soylu aileler, I. Stjepan'ın torunu olan Stjepan Dabiša'yı tahta çıkardılar⁷⁸¹. Ancak kendisini tahta çıkaran soylular, Bosna tacına “çürük elma” muamelesi yaparak onun iktidarını tanımadılar⁷⁸². Geleneklerin aksine artık dış ilişkilerinde bile bağımsız hareket etmeye başladılar. Bu durum ülkenin hızlıca çöküşüne yol açtı. Dalmaçya kentleri Dubrovnik'in kışkırtmasıyla birer birer elden çıktı. Bu esnada Macar taht kavgalarında bütün rakiplerini bertaraf ederek 1387'de iktidarı ele geçiren Sigismund ve Osmanlılar, bu durumdan istifade ile Bosna'da nüfuz mücadelesine giriştiler. Bosna üzerinde Osmanlı-Macar çekişmesi devam ederken Debiša, Macarlarla bir anlaşma imzalayarak Macaristan'ın vasalı olmayı kabul ettiği gibi ölümünden sonra da tahtını Macar kralına bıraktığını bildirdi⁷⁸³. Bu olaydan sonra Sigismund, düne kadar düşmanı olan devletleri etrafında toplayarak Osmanlılara karşı bir haçlı seferi düzenlemek için girişimlere başladı. Bu olaylar cereyan ederken Bosna soyluları, Stjepan Dabiša'yı tahtan indirerek onun yerine 1395'te Stjepan Ostoja'yı tahta çıkardılar⁷⁸⁴. Ancak Ostoja'nın ilk dönemlerde yetersiz olmasından dolayı devleti Kraliçe Jelena Gruba yönetmeye başladı⁷⁸⁵. Macar kralı Sigismund, Bosna'daki bu taht değişikliklerinden rahatsız olsa da Osmanlılara karşı düzenleyeceği haçlı seferinden dolayı Bosna üzerine yapacağı seferi erteledi⁷⁸⁶.

Bosna'da bu taht değişiklikleri yaşanırken Osmanlı Devleti'nde de I. Kosova savaşında şehit düşen I. Murad'ın yerine oğlu I. Bayezid tahta çıktı. I. Bayezid, Anadolu'ya geçmeden önce Sırp kralının oğlu Stefan Lazarević ile bir anlaşma yaptı. Lazarević, Macar baskılarına rağmen bu anlaşmaya sadık kalarak zaman zaman Osmanlıların vasalı olarak seferlere katıldı. Ancak yukarı Sırbistan (Üsküp ve Piriştine bölgeleri) hâkimi Vuk Branković, kendi bölgesindeki önemli maden şehirlerine sahip olmaya çalışan Osmanlılara karşı koydu. Bunun üzerine harekete geçen Paşa Yiğit Bey 1391'de Üsküp'ü ele geçirdi. Böylece burası Bosna ve Arnavutluk'a düzenlenecek akınlar için bir üs haline getirildi. I. Bayezid, Balkanlardaki hâkimiyetini güçlendirmek için uç beylerini akınlara gönderdi. Bu doğrultuda

⁷⁸⁰ Karatay, a.g.e., s.162.

⁷⁸¹ Şen, a.g.t, s.20-21.

⁷⁸² İmamoviç, a.g.e., s. 79.

⁷⁸³ Karatay, a.g.e., s.162.

⁷⁸⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 80.

⁷⁸⁵ Karatay, a.g.e., s.163.

⁷⁸⁶ Şen, a.g.t, s.23.

Paşa Yiğit Bey, Vuk Branković'e boyun eğdirdiği gibi, Evrenos Bey, Kitros ve Vodena'yı fethederek Teselya'ya doğru ilerledi. Firuz Bey, Eflak'a, Şahin Bey ise Arnavutluk'a karşı akınlarda bulundu. 1395'te Macaristan üzerine sefere çıkan I. Bayezid, yolu üzerinde bulunan Slankamen, Titel, Beçkerek, Tımaşvar, Kraşova ve Mehadiye gibi kalelere saldırdı. Eflak'ta Argeş nehri civarında 17 Mayıs 1395'te meydana gelen savaşta Mircea'yı yenerek onun yerine Vlad'ı tahta çıkardı. Ardından 3 Haziran 1395'te Tuna'yı geçerek Niğbolu'ya ulaştı ve Kral Şişman'ı öldürttü⁷⁸⁷.

Ertesi yıl Macar kralı Sigismund, Balkanlar'da Osmanlı egemenliğine son vermek için, Macaristan, Fransa, Almanya, Polonya ve diğer Avrupa devletlerinden oluşan atmış bin kişilik bir haçlı ordusu topladı. Bu haçlı ordusu 1396 yılının yazında Budin'den hareket ederek Bulgaristan'ın kuzeyindeki Niğbolu'yu kuşattı. Bu esnada İstanbul'u kuşatan I. Bayezid, kuşatmayı derhal kaldırarak Niğbolu'ya doğru harekete geçti. 25 Eylül 1396'da gerçekleşen savaşta Haçlılar ağır bir yenilgiye uğradı. Savaşın sonra Osmanlı kuvvetleri son bağımsız Bulgar prensi Strassimir'den Vidin'i aldıkları gibi Tuna'yı aşarak Sirem ve Slovenya'nın içlerine kadar ilerlediler. Bu savaşın sonra Osmanlılar, Bulgaristan, Teselya ve Makedonya'da yönetimlerini pekiştirdiler. Dahası geride kalan devletlerin ki, bunların başında Bosna gelmekte, kaderi artık Osmanlıların elindeydi⁷⁸⁸.

Bosna soyluları Jelena Gruba'yı desteklememelerine rağmen Osmanlıların Bosna'ya akınlar yapması ve Niğbolu Savaşı nedeniyle kendisinin bir süre iktidarda kalmasına ses çıkarmadılar. Ancak savaşın sona ermesinden sonra Hrvatiniçler, Hraniç Kosaçalar ve Radinoviç-Pavloviçler gibi Bosna'nın ileri gelen soyluları 1398 yılında Jelena Gruba'yı tahtan indirerek yerine tekrar Ostoja'yı tahta çıkardılar⁷⁸⁹. Kotromaniç ailesine mensup olan Ostoja, ilk olarak diğer soylularla aynı seviyeye gelmek isteyen ve bu doğrultuda devlet yönetiminde siyasi atılımlar yapmak isteyen Radivojeviç ve Nikoliç ailelerinin ayaklanmalarını bastırdı. Macar tahtı için Sigismund'a karşı mücadele eden Napolili Ladislav'ı Bosna'nın ileri gelen soylularından Hrvoje Hırvatiniç ile birlikte destekledi⁷⁹⁰. Hrvoje Hırvatiniç, bu süreçte oldukça güçlendi. Öyle ki, Ostoja ile birlikte Macar tahtını ele geçiren Ladislav'ın 1403 yılında Zadar'da Macar-Hırvat Kralı tacını giyme törenine katıldı ve bu törende Ladislav'a bağlılığını bildirdi. Ladislav'da kendisine Split Dükü

⁷⁸⁷ Halil İncalcık, "Bayezid I" *DİA*, Cilt 5, 1992, s. 231-234.

⁷⁸⁸ İmamoviç, a.g.e., s. 80.; İncalcık, a.g.m. s. 231-234.

⁷⁸⁹ Karatay, a.g.e., s.163.

⁷⁹⁰ Şen, a.g.t, s.24.

ünvanınıvererek, Batı Bosna, Hırvat Dalmaçyası ve Hum ülkesinin batı bölümlerinin idaresini verdi. Hrvoje, o denli güçlendi ki Bosna'da onun idaresine saygı göstermek zorunluluk haline geldi⁷⁹¹. Bu durum Ostoja'yı bir hayli endişelendirdi ve ikili savaşın eşiğine geldi. Ostoja, Hrvoje ile tek başına baş edemeyeceğini anlayınca Macaristan'a sığındı. Ostoja bir ay sonra Macarlardan aldığı destekle birlikte Bosna'ya girdi. İki kol halinde ilerleyen ordunun bir kolu Usoro kalesini ele geçirirken diğer kolu ise Bosna Krallığının ikametgâhı olan Bobovac'a saldırdı. Bosna soylularının karşılık vermesi neticesinde Macar orduları daha fazla ilerleyemedi ve Bobovac'ta kaldı. Macarların vasalı olarak Ostoja buraya yerleşti⁷⁹². Ancak Bosna Kralı gibi davranmaya başlayan Hrvoje, Bosna halkının ve diğer Bosna soylularının da desteğiyle kendisine karşı gelmeye çalışan Ostoja'yı Bosna tahtından indirerek yerine II. Tvrtko'yu tahta çıkardı⁷⁹³.

II. Tvrtko'nun tahta çıkmasından sonra Sigismund, hem Hrvoje'nin Macaristan'a karşı yürütmüş olduğu siyasetten dolayı hem de Avrupa'daki planlarını gerçekleştirirken güneyden gelebilecek tehlikelere karşı kendisini emniyete almak için 1408'de Bosna'ya güçlü bir haçlı ordusu gönderdi. Dobor yakınlarında meydana gelen savaşta Haçlı ordusu Boşnakları ağır bir yenilgiye uğrattı. Sigismund, ordusuna kendisine karşı gelen kadın, erkek ve çocuk bütün asileri öldürme izni verdiği gibi birçok Bosna şehrini ve meydanını da tahrip ettirdi. Dahası savaş esnasında Bosna soylularının büyük bölümü esir alındı ve Dobor'da öldürüldü. Geride kalan soylular arasında da anlaşmazlıklar baş gösterdi. Bosna'nın önde gelen soylularından olan Hrvoje, bu yenilgiden sonra Sigismund'a karşı tutumunu değiştirdi ve kendisiyle barışarak Katolik dinine geçti⁷⁹⁴.

Bosna soyluları bu ağır yenilgiden bir yıl sonra 1409'da II. Tvrtko'yu tahtan indirerek onun yerine Macar yanlısı Ostoja'yı yeniden tahta çıkardılar. Ancak bu durum Sigismund'u durdurmaya yetmedi. 1410 yılında Usora ve Soli bölgelerini Bosna topraklarından ayırarak kendi yönetimine kattı. Yine 1412 yılında zengin Srebrenica kenti ve çevresindeki madenlerin yönetim ve kullanım hakkını Sırp Despotu Stefan Lazareviç'e devretti. Bu durum Sırp ve Bosna arasında sık sık çatışmalara neden oldu⁷⁹⁵. Bununla da yetinmeyen Sigismund, halen Bosna'da etkin bir güç olan Hrvoje'nin gücünü kırmak için Braç ve Hvar

⁷⁹¹ İmamoviç, a.g.e., s. 82-83.

⁷⁹² Şen, a.g.t, s.32.

⁷⁹³ İmamoviç, a.g.e., s. 82-83.

⁷⁹⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 83.

⁷⁹⁵ Nileviç,,a.g.e, s. 76.

adalarını elinden aldı. Hrvoje'ye bağlı olan diğer Dalmaçya kentlerini onun yönetimini reddetmeleri için kışkırttı. Sana Jupan'ını elinden alarak Blagajlı Baboniç prenslerine teslim etti⁷⁹⁶.

Macarların bölgedeki etkinliğini artırdığı bu dönem, Osmanlıların da yeniden faaliyete geçtiği dönemdir. Zira 1402'de Osmanlılarla Timur arasında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda Osmanlılar ağır bir yenilgiye uğradığı gibi I. Bayezid de esir düştü. I. Bayezid'in esir düşmesiyle birlikte dört oğlu Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed arasında taht mücadelesi başladı. 11 yıllık fetret devri denilen bu dönemin sonunda 1413'te Çelebi Mehmed kardeşlerini bertaraf ederek Osmanlı tahtına oturdu. Kısa sürede devleti toparlayan Çelebi Mehmed, Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda yeniden söz sahibi yaptı⁷⁹⁷.

Hırvat Banları ve Ban Sandalj'da Hrvoje'nin mülküne saldırmaya başlayınca, Hrvoje bu durumdan kurtulmak için Osmanlılarla ittifak kurmak zorunda kaldı ve Sultan I. Mehmed'den yardım talebinde bulundu. Hrvoje'nin talebi doğrultusunda İshak Bey emrindeki Osmanlı birlikleri Temmuz 1414'te Bosna'ya girdi. Osmanlı kuvvetlerinin Bosna'ya girmesiyle birlikte Sandalj dağlara, diğer Hırvat banları ise İsklofonya'ya kaçmak zorunda kaldılar. 1415 yılının baharına kadar Bosna'da kalan Osmanlı kuvvetleri Bosna Kralı Ostoja ve Sandalj Hıranıç'ı haraca bağladılar. Bu esnada Macar tehdidine karşı Bosna soyluları aralarındaki rekabeti bir kenara bırakarak son kez birleştiler. Sandalj Hıranıç ve Herceg Hrvoje aralarındaki küskünlüğü bir kenara bırakıp barıştılar. Herceg Hrvoje'nin önderliğinde birleşen Bosna soyluları, Osmanlıların vermiş olduğu ciddi destekle Sigismund'un ordusunu 10 Ağustos 1415 tarihinde Doboj yakınlarında Laşva'da yenilgiye uğrattı. Bu savaşta meşhur başbuğlardan İvan Goryanski, İvan Moroviç, Pavao Çupar, Viladislav Tituşeviç, Petar Henrikoviç ve Fırac Deçule esir edildiler. Osmanlı ve Boşnak müttefik orduları Avusturya'ya kadar akın ederek 30.000 kadar esirle geri döndüler⁷⁹⁸. Osmanlılarla yapılan bu ittifak, Osmanlıların Bosna'da aşamalı ama kalıcı ilerleyişini belirledi. Bosna soyluları arasındaki ihtilaflarda Osmanlılar artık belirleyici faktör oldular.

1416 yılında Herceg Hrvoje ölünce, Hırvatiniçlerin Bosna'daki etkinliği azalırken Sandalj Hıranıç Kosaca ve Knez Pavle Radinoviç'in etkinliği artmaya başladı. Bu dönemde Bosna krallarının etkisi neredeyse hiç görülmemekteydi. Krallar, soyluların kendilerini, kanuni

⁷⁹⁶ İmamoviç, a.g.e., s. 84.

⁷⁹⁷ Halil İnalçık, Mehmed I., **DiA**, Cilt 28, 2003, s. 391394.

⁷⁹⁸ Kahramanyol, a.g.m, s. 26.

haklardan ve gelirlerinden yoksun bırakmalarını çaresizlik içinde izlemekle yetiniyorlardı. Ülkede tam bir güvensizlik ortamı hâkimdi. Bosna krallarının Dubrovnik ve diğer sahil kentleriyle yapmış oldukları anlaşmalar çiğneniyor ve onların tüccarları soyuluyordu. Soylular sahte yabancı paralar, özellikle Dubrovnik paraları basıyor, Dubrovnik ve Dalmaçya bölgesindeki arazileri gasp ediyorlardı. Bu ortamda Dubrovnikliler kendilerini güvence altına almak için anlaşmalarını kral yerine doğrudan soylularla yapmaya başladılar. Bu arada Bosna soyluları da birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesi içine girdiler. 1418’de Radinoviçler, Osmanlılardan aldıkları destekle Sandalj Hraniç’in arazilerini yağmaladılar ve Osmanlıların vasalı olarak bölgede üstünlüğü ele geçirdiler. Ancak Sandalj Hraniç’in yardımıyla Radinoviç öldürülünce Kosaçalar ve Pavle’nin oğulları, Pater ve Pavloviç arasında uzun süren bir düşmanlık baş gösterdi. Bu bitmez tükenmez mücadele içinde Sandalj Hraniç 1418’de Osmanlıların hükümdarlığını tanıdı. Bu olaydan sonra Osmanlılar, aktif olarak Hraniçlere destek vermeye başladılar. Nitekim İshak Bey 1420 yılında Petar Pavloviç’i öldürerek Hraniçlere vermiş olduğu desteği açıkça gösterdi⁷⁹⁹.

Bosna’da bu hadiselerin yaşandığı sırada 1418 yılında Kral Ostoja öldü ve yerine oğlu Stjepan Ostojiç tahta çıktı. Ostojiç’in üç yıl süren hükümdarlığının ardından Macarların da desteğiyle 1421 yılında II. Tvrtko yeniden Bosna tahtına oturdu. 22 yıl boyunca tahta kalan II. Tvrtko, güçlü bir kral olmaktan ziyade soylular, Osmanlılar ve Macarlar arasında ustaca bir siyaset yürüterek yerinde kalabildi. Nitekim 1443 yılına dek sürdürdüğü hükümdarlık döneminde Macarlara vergi öderken Osmanlılara da yıllık 25.000 duka altın tutarında haraç ödedi⁸⁰⁰.

II. Tvrtko, tahta çıktığı zaman Osmanlı Devleti’nde de taht değişikliği meydana geldi. I. Mehmed (Çelebi) Haziran 1421 yılında vefat edince yerine oğlu II. Murad tahta geçti. II. Murad’ın bir süre devletin iç meseleleriyle uğraşmasından dolayı II. Tvrtko, rahat hareket etme imkânı buldu ve Bosna’da yeniden yapılanmaya gitti. Sakin giden bu dönemde maden ocakları yeniden çalışmaya başladı. Bosna’daki tüccarların sayısı yeniden arttı ve yeni ticari anlaşmalar yapıldı. Bu doğrultuda II. Tvrtko, 1422 yılında Venediklilerle bir ticaret anlaşması imzaladı. Ancak Bosna’nın Venediklilerle bu şekilde yaklaşması o dönemde Venediklilerle bir mücadele içinde olan Osmanlıların hoşuna gitmedi ve bu yaklaşmayı engellemek için 1424 yılında Bosna’ya küçük bir birlik gönderdi. Nitekim Osmanlıların bu

⁷⁹⁹ İmamoviç, a.g.e., s. 85.

⁸⁰⁰ Kahramanyol, a.g.m, s. 27.; İmamoviç, a.g.e., s. 86-87.

akınından sonra II. Tvrtko, Venedik’le olan ilişkilerini azaltmak zorunda kaldı. 1425 yılında Osmanlıların Sırp’lar üzerine düzenlediği seferi fırsat bilen II. Tvrtko, önemli bir maden şehri olan Srebrenica’yı ele geçirmek için harekete geçti. Ancak Osmanlı akıncılarının geri çekilmesiyle birlikte harekete geçen Sırp Stefan Lazareviç’in kuvvetleri Srebrenica’ya girerek şehri geri almakla birlikte Bosna’nın içlerine kadar ilerlediler. Sırp’ların bu ilerleyişini önlemek için kendisine müttefik arayan II. Tvrtko, Venedik yüzünden Osmanlılarla arası açık olduğundan Macarlarla arasını düzeltme yoluna gitti. II. Tvrtko’nun Macarlara yanaşması ve Macarlarla ittifak anlaşması yapması Osmanlıları harekete geçirdi. Bosna’ya giren Osmanlı birlikleri Usora’ya kadar ilerlediler. Bunun üzerine II. Tvrtko, Osmanlı egemenliğini tanıyarak yıllık haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı⁸⁰¹. Buna rağmen Osmanlılar, ona karşı Bosna krallığı için eski kral Ostoja’nın oğlu Radivoje Ostojiç’i desteklediler⁸⁰². Bu hadiseden sonra Macarlar, II. Tvrtko’nun çaresiz bir durumda kendilerine muhtaç olduğunu anladıklarından isteklerini artırarak kendisinin bir çocuğunun olmamasından dolayı kendisine mirasçı olarak Celje Dükü II. Herman’ı seçmesini istediler. Ancak bu duruma Bosnalı soylular karşı çıktılar ve aralarındaki çekişmeleri bir kenara bırakıp ittifak kurdular. Kendisine karşı oluşturulan ittifakın farkına varan II. Tvrtko, Macarlarla anlaşmaya vararak 1427 yılında kendisinden sonra II. Herman’ın mirasçısı olduğunu duyurdu ve Macar asilzadesi Garaj’ın kızıyla evlenerek akrabalık bağı kurdu. Ancak Bosna soyluları bu düğüne katılmayarak tavırlarını açıkça belirttiler⁸⁰³. Bu arada Radoslav Pavloviç ile Dubrovnikliler arasında Konevle’nin satışından dolayı anlaşmazlık çıktı. Radoslav, 1426 yılında Konevle’nin yarısını Dubrovniklilere satmıştı ve bu alışverişten alacağı kaldığını idida ediyordu. Dubrovnikliler bunu kabul etmeyince⁸⁰⁴, bu toprakları güç kullanarak geri alabilmek için 1430 yılında Dubrovniklilere savaş açtı. Kendisi bir taraftan Osmanlıları yardıma çağırırken, bir taraftan da çeşitli entrikalarla Bosna’yı Sırp’larla savaşa soktu. Bosna’da gerçek egemenliğin Osmanlıların elinde olduğunu düşünen Sırp Despotu Djurad Brankoviç, 1432 yılında Sandalj Hraniç ile II. Tvrtko’nun krallığını Osmanlılardan birlikte satın alma konusunu görüşmeye başladı. Oldukça zor durumda kalan II. Tvrtko kendisini sağlama alabilmek için 1435 yılında hem Macarların hem de Osmanlıların vasallığını kabul etmek zorunda kaldı. Osmanlılara yıllık 25.000 duka

⁸⁰¹ Şen, a.g.t, s.44.; Malcolm, a.g.e, s.57.

⁸⁰² İmamoviç, a.g.e., s. 87.

⁸⁰³ John V.A. Fine Jr., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey From The Late Twelfth Century on the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, The Universit of Michigan Press 1987, s. 472-473.; Şen, a.g.t, s.44-45.

⁸⁰⁴ Fine, a.g.e., s. 473.

altın vermeyi taahhüt etti. II. Tvrtko, 1437 yılında Macar Kralı Sigismund'un ölmesinden sonra kendisini Bosna soylularına karşı güvence altına alabilmek için Osmanlıların hâkimiyetini kabul etti. Kendi imkânlarıyla Bosna'yı savunamayacağını anlayan II. Tvrtko, 1441 yılında ülkenin yönetimini Venediklilere teklif etti. Oysa Bosna resmîyetle olmasa dahi fiilen Osmanlıların elindeydi. Nitekim Sultan II. Murad, 1441-1442 yıllarında Dubrovniklilere gönderdiği mektupta, hükmettiği ülkelerde onlara serbest ticaret hakkı veriyordu ki bu, ülkeler arasında Bosna'yı özellikle vurgulamaktaydı⁸⁰⁵.

1443 yılına gelindiğinde II. Tvrtko öldü ve Bosna tacının Celje Kontlarına bırakılmasıyla ilgili II. Tvrtko'nun anlaşması gündeme geldi. Ancak Bosna soyluları kendisinin sağlığında dahi bu duruma karşı çıktılar. Bosna tahtı için Osmanlılar ve Bosna'nın önde gelen soylularından Kosacalar, Ostoja'nın oğlu Radivoj'u desteklediler ancak diğer Bosna soyluları Ostoja'nın diğer oğlu Stjepan Tomas'ı Bosna tahtına geçirdiler⁸⁰⁶.

Stjepan Tomas, saltanatının ilk yıllarında dönemin şartlarının da elverişli olmasından faydalanarak konumunu güçlendirdi. Zira bu dönemde Macar-Hırvat Kralı Vladislav, Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş ve Sırp Despotu Branković'in müşterek çabalarıyla Osmanlıların batıya ve kuzeye ilerleyişleri geçici olarak durduruldu. Yine aynı dönemde Arnavut Knezi Kastrioti (İskender Bey) Tiran'ın kuzeyindeki Kruja Kalesini ele geçirerek Osmanlılara karşı isyan başlattı. Hunyadi, Osmanlıların 1440-1441 yıllarındaki birinci Belgrad kuşatmasını başarı ile bertaraf etti. 1442 yılında Sibiu yakınlarında Osmanlı birliklerini yenilgiye uğrattı. 02.01.1444 yılında Hunyadi ve Sırp Despotu Branković komutasında toplanan yaklaşık 40.000 kişilik haçlı ordusu Niş'in doğusundaki Kunavica Dağı'nda Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı⁸⁰⁷. Osmanlıların Balkanlarda almış olduğu bu yenilgilerden cesaret alan başta Macarlar olmak üzere diğer Hristiyan devletler, Osmanlıları Balkanlardan tamamen atma hayaline kapıldılar. Polonya-Macaristan Kralı III. Ladislav'ın önderliğinde toplanan Haçlılar, Osmanlıları Balkanlardan atmak için harekete geçtiler. 10 Kasım 1444 Çarşamba sabahı Varna civarında meydana gelen savaşta Haçlılar yenilgiye uğratıldığı gibi Ladislav'da öldürüldü. Böylece Haçlıların Osmanlıları Balkanlardan atma hayalide suya düşmüş oldu⁸⁰⁸.

⁸⁰⁵ İmamoviç, a.g.e., s. 87-88.

⁸⁰⁶ Şen, a.g.t., s.52.; İmamoviç, a.g.e., s. 88.

⁸⁰⁷ İmamoviç, a.g.e., s. 88.

⁸⁰⁸ Feridun Emecen, "Varna Muharebesi", **DİA**, Cilt 42, İstanbul 2012, s. 527-530.

Stjepan Tomas, Bosna soyluları tarafından tahta geçirilmiş olsa da Kosaca ailesinin lideri olan Stjepan Vukuç, Osmanlılarla birlikte kendi sarayında ikamet eden Tomas'ın kardeşi Radivoj'u desteklediğinden dolayı onun krallığını tanımadı. Bu esnada Papalık Osmanlılara karşı büyük bir ordu toplama hazırlığı içerisinde olduğundan 1443 yılında hem Kral Tomas'a hem de Vukuç'e asker talep etmek için elçi gönderdi. Ancak bu sırada Bosna'da bir iç savaş patlak verdiğinden her iki tarafta bu talebe kayıtsız kaldı⁸⁰⁹. Osmanlılar ve Haçlı birlikleri karşı karşıya gelirken, Bosna'da da Kral Tomas'ın taraftarları ve Vukuç karşı karşıya geldi. Osmanlıların bulunduğu durumdan faydalanan Tomas, Hunyadi Yanoş ve Radonoviç ailesinin desteğiyle 1444 yılının Mayıs ayında Osmanlıları Srebrenica'dan akabinde de Vukuç'i Batı Hum bölgesinden çıkardı. 1445 yılında Katolikliğe geçerek Papanın şeklen de olsa krallığını tanımasını sağladı. 1446 yılına gelindiğinde ikili arasında bir barış sağlandı ve Vukuç, Tomas'ı kral olarak tanımayı kabul etti. Kızı Katarina'yı Tomas ile evlendirerek bu barışı perçinledi. İç savaş esnasında Kral Tomas, kendisine destek olunması için Katolik dinine geçtiğinden bu dönemde başta soylular olmak üzere halk da Katolik dinine geçmeye başladı⁸¹⁰.

Stjepan Vukuç ve Kral Tomas arasında barışın sağlanması Srebrenica üzerinde emelleri olan Sırp Brankoviç'i memnun etmedi. Diğer taraftan Osmanlılarda bölgedeki çıkarlarına ters düştüğünden bu barıştan pek memnun olmadılar. Bu doğrultuda 1448 yılında Osmanlı akıncıları hem Bosna'ya hem de Hum Bölgesi'ne yağmalama amaçlı akınlar düzenlemeye başladılar. Yapılan Osmanlı akınlarından dolayı Vukuç, Sırbistan'la arasını düzeltmek için Brankoviç'e elçiler gönderdi. Akabinde de Brankoviç'in Osmanlılarla arası iyi olduğundan kendisinden Osmanlılarla kendisi arasında arabulucu olmasını istedi. Bu görüşmelerden sonra muhtemelen Osmanlıların talebi doğrultusunda Stjepan Vukuç, Bosna'dan ayrıldığını ve artık Bosna Voyvodası olmadığını açıkladı. Ardından da Hum ve sahil bölgelerinin Herceg'i (Dükü) olduğunu ilan etti. Bir yıl sonra da unvanını Aziz Sava'nın Herceg'i olarak değiştirdi. Vukuç'in bu ünvanı kullanması Sırlarla da arasını düzeltmiş olacak ki 1448 veya 1449 yılında Srebrenica üzerinde patlak veren Bosna Sırp savaşında Sırları destekledi⁸¹¹. Diğer taraftan Osmanlılar 1448 yılında Bosna ve Hum (Hersek) bölgesine düzenlemiş oldukları akınlarda Vrhbosna ve Hodidjed Kalesi'ni nihai olarak ele

⁸⁰⁹ Fine, a.g.e., s. 577.

⁸¹⁰ Şen, a.g.t, s.53-54.; İmamoviç, a.g.e., s. 89.

⁸¹¹ Fine, a.g.e., s. 578.

geçirdiler ve burasını Bosna'nın kuzeybatı ve güney taraflarına yapacakları akınlar için üs bölgesi yaptılar. Osmanlıların yapmış olukları akınlardan sonra Bosna soylularının desteğini kaybeden Kral Tomas, çareyi bir kez daha Hunyadi'ye yaslanmakta buldu. Ancak Hunyadi'de Kosova Savaşı'nda Osmanlılara yenildiğinden kendisi de çaresiz durumdaydı. 1449 yılında Papanın da temsilcisinin katıldığı toplantıda Hunyadi, Kral Tomas'a Heretiklere karşı kararlı bir mücadeleye girişmesi karşılığında destek sözü verdi. Başka bir çaresi olmayan Kral Tomas, 1450 yılında Bosna Kilisesi mensuplarına karşı görülmemiş bir kovuşturma ve takibat başlattı. Tamamen yok oluş ile karşı karşıya kalan çok sayıda Bosna Kilisesi mensubu ya Osmanlılara ya da Herceg Dükü Stjepan'a sığındı⁸¹².

Bosna Krallığının son on yılı Fatih Sultan Mehmed'in 29 Mayıs 1453 yılında İstanbul'u fethederek Asya ve Avrupa topraklarını birleştirmesiyle başlar. Bu dönemde Osmanlılar; 1455 Sırbistan, 1456 Belgrad, 1458-1460 Mora, 1461 Trabzon, 1462 Eflak, 1462 Midilli seferleri dolayısıyla Bosna'daki faaliyetlerine bir süre ara verdi⁸¹³. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılar, Sırp Branković'ten vergi vermesini istediler. Branković vergi vermeye yanaşmayınca da Sırbistan'ı ele geçirmek için harekete geçtiler. İlk olarak 1454 yılında madencilik bölgesi olan Rudnik yakınlarında Sivricehisar Kalesi'ni ele geçirdiler. Semendire'yi kuşattılsa da muvaffak olamadılar. Ancak 1455 yılında düzenledikleri ikinci seferde zengin altın ve gümüş madenleri bulunan Novo Bordo ve güney Sırbistan'ın geri kalan kısımlarını ele geçirdiler⁸¹⁴.

Bosna Kralı Tomas, Sırbistan'ın fethinden sonra sıranın kendilerine geleceğini iyiden iyiye hissediyordu. Nitekim 1456 yılında Osmanlılar, Tomas'tan Bosna'daki dört şehrin kendilerine verilmesini talep etti. Bunun üzerine müttelik arayışına giren Tomas, Macarların kendi iç işleriyle meşgul olmaları, Venediklilerin kendi ekonomik çıkarlarını gözetmesi ve Papa'nın da sözde destek ve boş vaatlerde bulunması nedeniyle Osmanlılarla anlaşıp vergi vermeye devam etti. Bu arada 1456 yılında Sırp Despotu Durad Branković ve ardından 1458 yılında yerine geçen oğlu Lazar Branković ölünce yerine âmâ kardeşi Stefan Branković tahta geçti. Ancak o da kısa bir süre sonra Sırbistan'ı terk ederek İtalya'ya gitti⁸¹⁵. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Tomas, Srebrenica da dahil olmak üzere Drina boyunca birçok şehri

⁸¹² İmamović, a.g.e., s. 91.

⁸¹³ Donald E. Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 115.

⁸¹⁴ Pitcher, a.g.e., s. 134.; İmamović, a.g.e., s. 92..

⁸¹⁵ İmamović, a.g.e., s. 92.

ele geçirdi⁸¹⁶. Ancak İsa Bey'in faaliyetleri karşısında Osmanlılarla barış imzalayarak eskiden olduğu gibi vergiyi ödemeyi kabul etti⁸¹⁷. Bununla birlikte yapmış olduğu anlaşmayla da kazançlarını sağlamlaştırdı⁸¹⁸. Daha sonra da Lazar Brankoviç'in kızıyla oğlu Stjepan Tomaçeviç'i evlendirdi. Böylece Tomaseviç, Sırp Despotu ünvanını aldı⁸¹⁹. Osmanlılar bu durumu Bosna Krallığı ve Sırp Despotluğu arasındaki birliğin yeniden tesis edildiği şeklinde yorumladılar. Fatih Sultan Mehmed, bu duruma son vermek için derhal harekete geçti ve 1458 yılının ilkbaharında Bela Stena, Resava, Viçevaç, Avala kalelerini ele geçirdi. Ancak o sırada Bosnalıların elinde bulunan Semendire ve yakınındaki birkaç kaleye hâkim olamadılar⁸²⁰. Bununla birlikte 1459 yılında Lazar Brankoviç'in dul eşi Jelena, Semendire'yi geçmiş dönemde ödeyemediği borçlardan dolayı Osmanlılara teslim etti⁸²¹. Semendire'nin Osmanlılara teslim edilmesinden sonra Sırp despotluğunu yapan Bosna Prensi Tomaseviç ve eşi Bosna'nın yolunu tuttu. Semendire'nin Osmanlılara teslim edilmesine Macarlar tepki göstererek Tomas'ı kaleyi Osmanlılara satmakla suçladılar. Papa kilisenin lanetlerini onun üzerine yağdırdı. Herzeg Stjepan'da Zazvine şehrini bahane ederek kendisine savaş açtı⁸²². Oysa Tomas, her fırsatta Osmanlılara karşı Papadan ve Macarlardan yardım talebinde bulunuyordu. Ancak bir türlü bu talebi yerine getirilemiyordu. Bir kez daha Tomas Osmanlılara karşı yardım talebinde bulundu. Papa, her zaman ki gibi Bosna Kilisesi'ne karşı harekete geçilmesi karşılığında yardım edeceğini bildirince, Bosna yine Katolik Kilisesi'nin etkisi altında kaldı ve Bosna Kilisesi'ne mensup kişilere karşı zulümler başladı⁸²³. Tomas, 1459 yılında Bosna Kilisesi'nin din adamlarına ya Katolikliğe geçmelerini ya da sürgün edileceklerini bildirdi. Böylece Bosna Kilisesine bağlı birçok kişi ya Katolikliğe geçti ya da sürgün edildi. Bununla da yetinmeyen Tomas, Bosna Kilisesi'ne ait topraklara da el koydu⁸²⁴. Yaşanan bu hadiseler, Bosna'ya bir fayda sağlamadığı gibi Bosna Krallığı'nın ortadan kalkmasını daha da hızlandırdı. Zira yüz yıllardır Bogomillerin, Katoliklerden gördükleri zulümlerden dolayı içlerinde biriken dini kin ve nefret daha da fazlalaştı. Bu nedenle Bogomiller, Kral ve Papa'dan intikam almak için bağımsızlıklarını ve

⁸¹⁶ Şen, a.g.t, s.58.

⁸¹⁷ Sefvet Başagiç, **Bosna Hersek Tarihi (1463-1850)**, Ter. Saffet Atalay, İstanbul, s.38.

⁸¹⁸ Pitcher, a.g.e., s. 134.

⁸¹⁹ Şen, a.g.t, s.58.

⁸²⁰ A. Fotiç ve M. Kiel, "Semendire", **DİA**, C. 36, İstanbul 2009, s.467-470.

⁸²¹ Hoca Saadettin Efendi. a.g.e., s. 71.

⁸²² Başagiç, a.g.e, s.40.

⁸²³ Şen, a.g.t, s.58.

⁸²⁴ Malcolm, a.g.e, s.59.

dinlerini riske atarak ayaklandılar. Sözde Katolik gibi görünen ancak Bogomil olan birçok ileri gelen Bosna Sarayı'nda olup biten her şeyi Bosna uç beyi vasıtasıyla Osmanlılara bildiriyorlardı. Ayrıca Hersek'e kaçmış olan Bogomiller'de Bosna Kralının aleyhinde çalışıyorlardı⁸²⁵. Bosna'da bu hadiseler yaşanırken Tomas, Ban Sperançič ile savaştığı esnada 10 Temmuz 1461 tarihinde yaşamını yitirdi⁸²⁶.

Tomas öldükten sonra yerine en büyük oğlu Stjepan Tomasevič geçti. Tomasevič, tahta geçtikten sonra bir taraftan Bosna Bogomillerini kazanmak için çaba sarf ederken bir taraftan da Bosna'nın kaderi konusunda Papa, Venedik ve diğer Hristiyan devletler nezdinde umutsuz bir çaba içerisine girdi. Bu doğrultuda Papa II. Pius'a yazdığı mektupta "çocuk olarak vaftiz edildiğini, Latin kitaplarını okuduğunu, Katolik dininin kurallarını katı biçimde yerine getirdiğini, Begomillerin kökünü kazıyacağını ve Osmanlılar tarafından tehdit edildiğini dile getirdi. Bunun yanında Haçlı hükümdarları bertaraf edebilmek için Papa tarafından taçlandırılarak kendisine yetki verilmesini, Osmanlıların Bosna'ya askeri müdahalede bulunmaları durumunda yardım edilmesini istedi. Bunların haricinde Tomasevič temsilcileri vasıtasıyla Bosna köylülerinin kitlesel olarak kendilerine özgürlük vaat eden Osmanlılara yanaştıklarını bildirdi. Bütün bunlara rağmen Papalık kendisine etkin olarak yardımda bulunmadı veya bulunamadı. Papa sadece manevi bir moral ve destek vermek amacıyla kendisine temsilcisi aracılığı ile 1461 yılının sonbaharında Yayçe'de Azize Marije Kilisesinde Bosna soylularının katıldığı törende giydiği tacı gönderdi. Papanın isteğiyle de Herceg Stjepan ve Macar Kralı Hünyadi ile görünüşte de olsa barıştı⁸²⁷.

Papanın ve Macarların vaatlerinden cesaret alan Herceg Stjepan ve Tomasevič, Osmanlılara ödemekte oldukları vergiden kurtulmak istediler. Ancak Osmanlıların baskısı altında olan Macar kralından yardım alamayacağını anlayan Herceg Stjepan, Osmanlılarla anlaşma yoluna giderek iki misli vergi vermeyi kabul etti. Bunun üzerine Tomasevič de Macarlardan, Herceg Stjepan'dan ve Bogomillerden gereken desteği alamayacağını anladı ve ödediği verginin miktarını artırarak Osmanlılara yanaştı. Bütün bu olumsuzlukların yanında Tomasevič bir de amcası Radivoye ile bir olup babasını öldürmekle suçlandı. Bogomil ileri gelenlerinden destek gören Kraliçe Katarina, tahta oğlu Sigismund'un geçmesini istedi.

⁸²⁵ Başagič, a.g.e, s.40.

⁸²⁶ Tomas'ın ölümüyle ilgili doğal yollardan, oğlu veya kardeşi tarafından öldürüldüğü gibi birçok görüş ileri sürülmektedir. Kimileri ise onun Krayina'da değil Biyole Polye'de öldüğünü ileri sürdüler. Elimizdeki kaynaklara göre kimin haklı olduğunu tespit etmek güçtür.

⁸²⁷ Başagič, a.g.e, s.39.; İmamovič, a.g.e., s. 94.

Yaşanan karışıklıklar üzerine Üsküp uç beyi İshak Bey ile Bosna uç beyi İsa Bey⁸²⁸, Bosna'ya ve Herceg'e bir akın düzenleyerek 18 Kasım 1459 tarihinde Heceg bölgesinde bulunan Miliseva Manastırını yakarak Dubrovnik'e kadar ilerlediler⁸²⁹. Bosna'da Tomaseviç lehine düzeni yeniden tesis ettiler. Bosna'daki haklarından vazgeçmek istemeyen Sigismund Osmanlıların desteğini kazanabilmek için kız kardeşi Katarina ile birlikte Müslümanlığı seçerek İstanbul'un yolunu tuttular. Bu fırsattan istifade eden Osmanlı Devleti Şamac kalesini ele geçirerek içerisine bir miktar asker koydu⁸³⁰.

3.2.4 Osmanlı Hâkimiyetinde Bosna

Osmanlıların, Semendire'yi alıp Sırp Despotluğunu yıkıp Bosna'da düzeni yeniden tesis etmeleri üzerine Tomaseviç, artık Bosna'nın sonunun yaklaştığını düşünüyordu. Osmanlılara tek başına karşı koyamayacağını bildiğinden dışardan gelebilecek yardımlara güvenmekten başka çaresi yoktu. Bu doğrultuda Venedik'e, İskender Bey'e ve Papa'ya başvurarak yardım istedi. 1462 yılında toplanan Kardinaller konseyine yardım taleplerini iletmek için elçiler gönderdi. Papa'ya gönderdiği elçi vasıtasıyla, Osmanlıların ertesi yaz Bosna'ya sefer düzenleyeceğini öğrendiğini, hatta hazırlıklara bile başladığını, bu fırtınaya dayanacak güçte olmadığını, bu doğrultuda diğer Hristiyan devletlerinden yardım talep ettiğini, aynı yardımı kendisinden de talep ettiğini bildirdi. Tehlikenin farkında olan Papa II. Pius, yardım vaatleriyle birlikte elçiyi Bosna'ya gönderdi⁸³¹. Bu durumdan cesaret alan Tomaseviç, Macar Kralı Korvin ile görüşerek kendisinden yardım istedi. Korvin, Bosna'nın Macaristan'ın vasalı olması, Sava ve Tuna boylarındaki sınır kalelerinin verilmesi karşılığında kendisine yardım sözü verdi. Bu arada Herceg Stjepan'da Bosna'nın sorunlarının çözülmesi noktasında hedefleri belirginleşen Tomaseviç ile barıştı⁸³². Ayrıca Piskopos Nikolas, Osmanlı Devleti ile ilişkilerin kesilmesinin tam vakti olduğunu düşünüyordu. Zira Osmanlılar, Sava Nehrini geçmeye çalışırken Sirem'de önemli bir mağlubiyet yaşadı. Piskopos'un baskısı üzerine Tomaseviç, Osmanlılarla yapmış olduğu

⁸²⁸ Başagiç, a.g.e, s.41.

⁸²⁹ İmamoviç, a.g.e., s. 94.

⁸³⁰ Zinkeisen, a.g.e, s.108.

⁸³¹ Zinkeisen, a.g.e, s.108.

⁸³² İmamoviç, a.g.e., s. 94.

anlaşmayı feshetti⁸³³ ve Macar vasallığını kabul ederek 09 Haziran 1462 tarihinde Sultan'a artık vergi ödemeyeceğini bildirdi⁸³⁴.

Osmanlılar o dönemde Eflak sorunu ile meşgul olduklarından Bosna'ya askeri bir müdahalede bulunmak istemiyorlardı. Bu nedenle Fatih, iyi niyet gösterip Tomaseviç'e elçi göndererek ödemekte olduğu vergiyi hemen ödemesini istedi. Ancak Tomaseviç, elçilere hazineyi göstererek paranın hazır olduğunu ancak bunu sultana vermeyeceğini söyleyerek elçileri geri gönderdi. Fatih, elçilerin eli boş dönmesi üzerine o yılın geri kalan kısmında Bosna'ya düzenlenecek sefer için hazırlıklarını tamamladı⁸³⁵ ve 1463 yılının baharında kalabalık bir orduyla Üsküp, Kosova ve Sjenika üzerinden Bosna'ya doğru yola çıktı. Ordu Üsküp'e ulaşınca Tomaseviç'in Şamac kalesini yıktığını ve içerisinde bulunan askerleri öldürdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Fatih, Mahmut Paşa⁸³⁶ komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini hızlıca Bosna'ya göndererek Tomaseviç'i yakalamasını istedi. Kendisi de geri kalan kuvvetlerle birlikte Sırbistan üzerinden Sava Nehri'nin alt taraflarını kapsayan Posavina bölgesine doğru harekete geçti⁸³⁷. Mahmut Paşa komutasındaki kuvvetler hızlıca hareket ederek mayıs ayının başlarında Drina ve Krayova kıyılarına ulaştı. Burada bulunan knezler; Pavloviçler ve Koveçeviçler hiçbir direniş göstermeden teslim oldular⁸³⁸. Hızlı bir şekilde hareket eden Osmanlı kuvvetleri Bosna'nın içlerine doğru ilerlemeye başladılar.

⁸³³ Zinkeisen, a.g.e, s.108.

⁸³⁴ İmamoviç, a.g.e., s. 94-95.

⁸³⁵ Zinkeisen, a.g.e, s.108.

⁸³⁶ Mahmut Paşa'nın menşei hakkında Osmanlı ve Bizans kaynaklarında çeşitli rivayetler yer alır. Babasının Novo Brdo'dan Michael Angelus olduğu ve ailenin Tesalya'nın Sırp despotlarından Angeliler'e mensup olduğu üzerinde durulur. Kendisine ait 1463 tarihli bir pençede adı Mahmûd İbn Abdülhay şeklinde geçmektedir. Kardeşi Michael Angelovic, Sırp despotunun önde gelen adamlarından biri olduğu kaynaklarda belirtilir. Ayrıca Trabzon Rum İmparatoru David'in başmâbeycisi, filozof Georgios Amiroutzes ile teyze çocuğu olduğu bilinmektedir. Saraya ne zaman ve nasıl getirildiği hakkında kesin bir bilgi olmamasına karşın bazı kaynaklarda, annesiyle birlikte 1427 yılı dolaylarında memleketi olan Novo Brdo'dan Semendire'ye giderken Osmanlı beylerinden Mehmed Ağa tarafından esir alındığı belirtilir. Bu dönemde Mehmed Ağa'nın himayesinde eğitim aldığı ve saraya sunulduğu ifade edilir. Edirne Saray'ında bir süre tahsil ve terbiye gördükten sonra II. Mehmed'in tahta çıkışından sonra ocak ağalığına getirilir ve İstanbul kuşatmasında yer alır. Çeşitli görevlerde bulunan Mahmut Paşa, 1454 yılında vezirlik makamına getirilir. 1456 yılında Belgrad kuşatması sırasında şehit düşen Dayı Karaca Bey'in yerine Rumeli beylerbeyliğinde üstlenen Mahmut Paşa aynı zamanda veziriazam olur. Her iki görevde aynı sırada yürüten Mahmut Paşa Rumeli'de bir takım fetihler gerçekleştirdiği gibi 1460 yılında da Mora seferine katılır. Ertesi yılda padişahla birlikte Amasra, Sinop ve Trabzon'a yönelik büyük askeri harekâta katılır 1462 yılında II. Mehmed ile beraber Eflak seferine çıkan Mahmut Paşa burada gösterdiği üstün başarıdan dolayı Midilli adasının fethiyle görevlendirilir. Bir yıl sonrada II. Mehmed ile birlikte Bosna'nın fethine katılır ve fethin gerçekleşmesinde büyük gayret sarfeder. Gelibolu sancakbeyliği ve donanma kaptanlığıda yapan Mahmut Paşa, daha sonra çeşitli görevlerde de bulunmuş ancak şehzade Mustafa'nın ölümüyle alakası olduğu düşünülerek önce hapsedilmiş sonrada idam edilmiştir. Bknz. Şehabettin Tekindağ, "Mahmud Paşa", *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 376-378.

⁸³⁷ Başagiç, a.g.e, s.42.

⁸³⁸ İmamoviç, a.g.e., s. 95.

Bosna Kralı Tomaseviç, elindeki kuvvetlerle dağ geçitlerini kapatmış olsa da Papa'dan ve diğer Hristiyan devletlerden beklenen yardımı alamayınca kaçarak Bobovac kalesine⁸³⁹ sığındı. Osmanlı kuvvetleri 19 Mayıs'ta dirençli bir kale olan Bobovac önlerine geldi. Voyvoda Radak komutasındaki savunma kuvvetleri kalede iki yıl yetecek erzak olmasına rağmen daha gerçek bir kuşatma yaşanmadan üç gün içerisinde kaleyi Osmanlılara teslim ettiler. Burada bulunan halkın bir kısmı yerlerinde bırakılırken bir kısmı itibarlı komutanlara verildi. Seçkin soylulardan oluşan diğer bir kısmı ise yerleşmeleri için İstanbul'a gönderildi⁸⁴⁰. Kale teslim olmadan Tomaseviç'in buradan ayrılıp Yayçe'ye kaçtığını öğrenen Mahmut Paşa, Yayçe'ye gelerek burasını kuşattı. Ancak Tomaseviç'in buradan da ayrılıp Sokol şehrine kaçtığını öğrenince derhal peşine düştü. Sokol önlerine gelindiğinde Kralın Klyuç kalesine kaçtığı öğrenildi. Ordunun kendisine yetişemeyeceği ihtimaline karşılık Turhanzade Ömer Bey komutasındaki bin kadar hafif süvari birliği gönderildi. Sana Nehri köprüsünün yakınlarında Kral'ın maiyetine yetişen Ömer Bey, Kral'ın kaleye girmesine mâni olamasa da köprünün yıkılmasına mâni oldu. Bu arada Sana'yı geçerek Klyuç kalesine gelen Mahmud Paşa, kaleyi dört bir taraftan kuşatarak Kral'ın Hırvatistan'a kaçmasına mâni oldu⁸⁴¹. Dört gün süren kuşatmadan sonra kendisini savunamayacağını ve Hırvatistan ya da Dalmaçya'ya kaçamayacağını anlayan Tomaseviç, Mahmut Paşa'yla görüşerek can güvenliği karşılığında kaleyi Osmanlılara teslim etti. Kendisi de amcası Radivoje ve diğer soylularla birlikte teslim oldu⁸⁴². Bütün bu olaylar yaşanırken Fatih Sultan Mehmed, Yayça⁸⁴³ kalesini abluka altında tutuyordu. Mahmut Paşa, Yayça'ya geldiğinde

⁸³⁹ Vareş şehrinin güneybatısında bulunan ve sarp kayalıkların üzerine inşa edilen Bobovac, stratejik konumu ve iyi donatımının sayesinde Ortaçağ Bosna Devleti'nin en önemli ve en güvenli şehri olarak kabul edilmiştir. 14. yüzyılın ortasında Ban II. Stjepan Kotromaniç tarafından inşa edilmiş ve Bosna Devletinin Osmanlılar tarafından fethine kadar Bosna krallarının siyasi ve askeri merkezi olmuştur. Bkz. <http://www.bosnahersek.ba/kral-sehri-bobovac/>

⁸⁴⁰ Zinkeisen, a.g.e, s.109-110.; İmamoviç, a.g.e., s. 95.

⁸⁴¹ Tursun Bey, a.g.e., s.126-127.; Başagiç, a.g.e, s.42.

⁸⁴² İmamoviç, a.g.e., s. 95.; Başagiç, a.g.e, s.42.

⁸⁴³ Yayça veya Yayçe, Bosna-Hersek'in merkezinde Vrbas Nehrinin kenarında; Banya Luka, Mrkonjiç, Grad ve Donji vakuf yollarının kesişim noktasında yer alır. İsmi etrafında bulunan ve yumurtaya benzeyen irili ufaklı tepelerden almıştır. Bosna Krallığının merkezi olan Yayçe ilk olarak 1463 yılında Fatih'in Bosna'nın fethi sırasında ele geçirildi. Ancak Osmanlı ordusu Bosna seferinden döndüğünde, Macar Kralı Matyas Korvin 12.09.1463 günü harekete geçerek Vrbas bölgesindeki Osmanlı birliklerini yenerek Yayçe ve Srebrenik'i ele geçirdi. Ardından Zvornik'i (İzvoznik) de kuşattıysa da bir netice elde edemedi. Korvin ele geçirdiği bölgelerde Yayçe ve Srebrenik merkezli Macaristan ve Hırvatistan'ın Osmanlılara karşı oluşturduğu savunmanın bir parçası olarak iki banlık kurdu. Bunun üzerine Fatih, 1464 yılının baharında tekrar Bosna'ya hareket ederek Yayçe Kalesini kuşattı ise de geri alamadı. Yayçe ancak 1528 yılında Osmanlıların Macaristan seferi sırasında Gazi Hüsrev Bey tarafından geri alındı. Bkz. Güler Yarcı, "Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosna'sında Osmanlı Kaleleri, **I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları 2018, s. 260-296.

kaledekiler Tomaseviç'in esir alındığını görüce kaleyi Fatih'e teslim ettiler⁸⁴⁴. Fatih Sultan Mehmed, Mahmut Paşa'nın kılıç yoluyla kaleyi alıp Tomaseviç'i yakalama imkânı varken sulh yoluna gidip Kral'ın can güvenliğini garanti edip bazı haklar vermesine içerleyerek kendisine serzenişte bulundu. Daha sonra da Kral'ın öldürülmesiyle ilgili orduda bulunan Ali Bestamî'den fetva alarak amcası ve diğer soylularla birlikte öldürttü⁸⁴⁵.

Bosna'nın en müstahkem kaleleri olan Bobovac ve Yayçe'nin Osmanlıların eline geçmesi ardından da Tomaseviç'in öldürüldüğü haberlerinin Bosna'da yayılması üzerine bütün Bogomil asilzadeleri Sultan'a biat etmek için Yayçe'ye akın ettiler. Çok kısa süre içerisinde 70 şehir ve hisar Osmanlıların egemenliğine girdi. Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı hâkimiyetine geçen şehirlerdeki halkın bir kısmını İstanbul'a yolladı. Fetihden hemen sonra Bosna, Osmanlı idari teşkilatına göre yeniden düzenlenerek Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirildi. Fatih, Bosna Sancakbeyliği'ne Minnetoğlu Mehmet Bey'i, Macar sınırında bulunan İzvornik Kalesi'ne de Mihaloğlu İskender Bey'i tayin ettikten sonra Mahmut Paşa'yı bir kısım kuvvetlerle Hersek tarafına gönderdi kendisi de Yayçe ve diğer kalelere yeteri kadar asker ve teçhizat koyduktan sonra İstanbul'a döndü⁸⁴⁶.

Hersek'e hareket eden Mahmut Paşa, Hersek'in çıplak dağlara, dar kanyonlara ve ulaşılması zor şehirlere sahip olmasından dolayı oldukça zorlandı. Bunun yanı sıra yerel halk ve Hersek'e sığınan Bogomiller, Herceg Stjepan'ın yanında savaşa katıldılar. Bütün bu zorluklara rağmen Mahmut Paşa, Neratva Vadisini ve Blgay'ı ele geçirdi. Ancak Herceg Stjepan değerli hediyelerle birlikte oğullarından birini rehin olarak İstanbul'a göndererek barış teklifinde bulundu. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Herceg Stjepan'ın barış teklifini kabul etti. Yapılan anlaşma gereğince Hersek'in Blgay'a kadar olan yukarı kısmını Osmanlılarda kaldı. Aşağı kısmı da Herceg Stjepan'ın oğullarına bırakıldı. Ayrıca Herceg Stjepan'ın oğullarından biri İstanbul'da alıkonuldu. Bu kişi daha sonra İslamiyet'i kabul ederek Hersekoğlu Ahmet ismini aldı ve Vezir-i Azamlığa kadar yükseldi⁸⁴⁷.

Bosna'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi başta Macarlar olmak üzere Hristiyan devletlerini harekete geçirdi. Macarlar ve Venedikliler Papa'nın gözetiminde ittifak kurdular. Venedikliler Mora'ya saldırırken, Macar Kralı Matyas Korvin'de mevsimin kış olmasından

⁸⁴⁴ Ayşe Seyhan, "Conquest of Bosnia in the Light of Ottoman Chronicles", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 7, Temmuz 2018, s. 152-161.

⁸⁴⁵ Hoca Saadettin Efendi. a.g.e., s. 71.

⁸⁴⁶ Uzunçarşılı, a.g.e, s.82.

⁸⁴⁷ Tursun Bey, a.g.e. s. 128.; Başagiç, a.g.e, s.48.

da faydalanarak 12 Kasım 1463 günü harekete geçerek Vrbas bölgesindeki Osmanlı birliklerini yenerek Yayçe ve Srebrenik'i ele geçirdi. Ardından Zvornik'i (İzvornik) de kuşattıysa da bir netice elde edemedi. Korvin ele geçirdiği bölgelerde Yayçe ve Srebrenik merkezli Macaristan ve Hırvatistan'ın Osmanlılara karşı oluşturduğu savunmanın bir parçası olarak iki banlık kurdu⁸⁴⁸. Bunun üzerine Fatih, 1464 yılının baharında tekrar Bosna'ya hareket etti. Fatih, Yayçe'yi uzun süre kuşatma altında tutarak ele geçirmek niyetindeydi. Bu esnada Bosna'ya gelen Macar Kralı Korvin, İzvornik'i kuşatarak Fatih'i üzerine çekmek istedi. Böylece Yayçe kuşatmadan kurtulacaktı. Ancak Fatih Yayçe'yi kuşatmakla birlikte Korvin'e karşı da kuvvet sevk etti. Bunun üzerine iki ateş arasında kalmak istemeyen Korvin, kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Bütün bunlara rağmen Yayçe, Macarlardan geri alınamadı. Ancak alınan kalelerden bir kısmı yıkıldı diğerlerine de yeteri kadar asker ve mühimmat konuldu⁸⁴⁹. Srebrenik 1512 yılında, Yayçe ise 1528 yılında Gazi Hüsrev Bey tarafından fethedildi⁸⁵⁰.

Büyük çoğunluğu Bogomil inancına sahip olan Bosna halkı, Fatih Sultan Mehmed'in kendilerine karşı gösterdiği hoşgörüden ve İslamiyet'i kendilerine daha yakın hissetmelerinden dolayı Müslüman olmayı tercih ettiler. Bu durumdan etkilenen Fatih Sultan Mehmed, ünvanları hariç bütün imtiyazlarını onlara geri verdiği gibi Bosnalı Müslümanların devlet kademelerinde görev alıp hizmet etmelerine de müsaade etti. Ayrıca diğer bölgelerden sadece Hristiyan çocukları devşirilirken, Bosna'da Müslüman çocukları da devşirildi⁸⁵¹. Diğer devşirmelere nazaran daha çok tercih edilen bu devşirmelere Osmanlı kaynaklarında "*Poturnak oğulları*", "*Ptur taifesi*", "*Potur oğulları*", "*sünnetli oğlan*" ve "*Müslüman reâyâ*" denilmektedir⁸⁵².

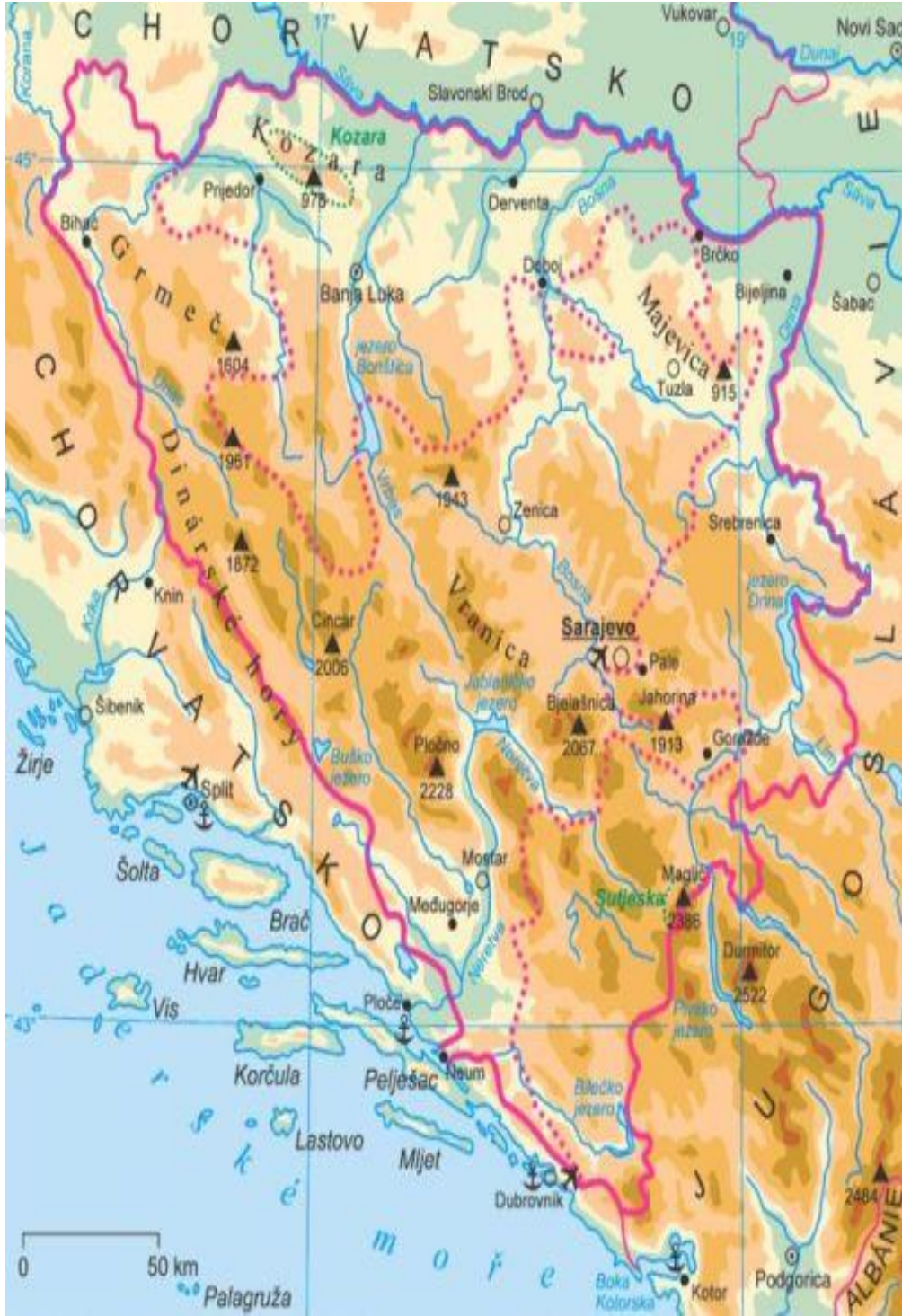
⁸⁴⁸ İmamoviç, a.g.e., s. 97.; Uzunçarşılı, a.g.e, s.83.

⁸⁴⁹ Yücel Y.-Sevim A., a.g.e, s.64.

⁸⁵⁰ İmamoviç, a.g.e., s. 97.

⁸⁵¹ Aşkın Koyuncu, "Devşirme Tarihine Bir Derkanar: Bosna'nın İslamlaşması ve Osmanlı Termilojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı", Ahmet Bircan Erculasın, (ed.) **Bahaeddin Yediyıldız Armağanı** içinde Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2017, s. 211..; Başagiç, a.g.e, s.45-46.

⁸⁵² Aşkın Koyuncu, a.g.e., s. 205.; Y. Yücel ve A. Sevim, **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s.64-65.

Şekil 3.2. Bosna'nın fiziki haritası ⁸⁵³

⁸⁵³ <http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/cografya/>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. SERHAD SANCAĞI BOSNA'DA İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPI

Bu bölümde Bosna sancağının teşekkülü, sancağın idari yapısı, nüfus yapısı, iktisadi ve mali yapısı, merkez nahiyelerin idari, sosyal ve ekonomik yapısı, sancağın madenleri ve vakıfları anlatılacaktır.

4.1 Bosna Sancağının Teşekkülü

Bosna, fethedildikten sonra vassal bir beylik, harağgüzar bir despot, kral ya da bir prensin hâkimiyetine bırakılmayıp⁸⁵⁴ doğrudan Osmanlı topraklarına katılarak bir sancak haline getirildi. İdari ve ekonomik olarak Osmanlı coğrafyasındaki diğer bölgeler gibi devlet eliyle iskân ve imarına başlandığı gibi idari yapısı da oluşturulmaya başlandı⁸⁵⁵. Ancak Osmanlı Devleti, fethettiği bir bölgeyi veya ülkeyi hızlı ve radikal bir dönüşüme tabi tutmak yerine bunu aşamalı bir gelişme ile gerçekleştirdi. İdari, askeri ve zirai teşekküllerin bölgeye taşınması çoğu kez uzun yıllara yayılan bir süreçle gerçekleşirdi. Bosna'da da durum böyle olmuştur. Her şeyden önce Ortaçağ Bosna Devleti'nin tamamı 1463 yılında fethedilmedi⁸⁵⁶. Bosna'nın fethi aşamalı olarak 130 yıl boyunca sürdü ve ancak 1592'de Bihaç, Bihaçka ve Krajina'nın fethiyle tamamlandı⁸⁵⁷. Bu süreç boyunca Ortaçağ Bosna teşekkülüne ait tüm siyasal ve ekonomik yapı kaldırılarak veya kısmen değiştirilerek yerine Osmanlı devlet ve ekonomi sistemi getirildi.

⁸⁵⁴ Osmanlı Devleti, Efak, Boğdan, Erdel gibi yerleri fethettikten sonra doğrudan topraklarına bağlamak yerine vergilerini veya harağlarını ödemek kaydıyla kendisine tabi prenslere veya despotlara bırakmıştır. Yine aynı şekilde Kırım Hanlığı, Mısır hıdivliği ve Dulkadiroğulları beyliği gibi beyliklerde vassal bir beylik olarak Osmanlı Devletine Bağlıdır.

⁸⁵⁵ İlhami Daniş, "Bosna'da Erken Osmanlı Dönemi İskan ve İmar faaliyetleri", Düünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegoviç Uluslararası Senpozyumu, 10-11 Mayıs, İstanbul 2018, s. 45-53.

⁸⁵⁶ İmamoviç, a.g.e., s. 124.

⁸⁵⁷ Yardımcı, a.g.t. s. 11.

Bosna fethedilmeden evvel Üsküp, bir serhad-sınır yerleşimi olarak Osmanlı Devleti'nin batıya doğru ilerlemesinde siyasi ve askerî bir “merkez” olarak işlev görmekteydi. Nitekim 1392 yılında fethedilen Üsküp, Bosna'nın fethi sürecinde de anahtar bir role sahipti. Ancak Bosna'nın 1463 yılında fethedilmesinden sonra Üsküp sancağının üstlenmiş olduğu siyasi ve askeri ileri karakol olma özelliği Bosna'ya geçti⁸⁵⁸. 1570-1577 yılları arasında Bosna'da görev yapmış olan Tarihçi Mustafa Âli'nin; “*dünya gazilerinin buluşma yeri ve her iklimden sadık mücahitlerin kaynağı*”⁸⁵⁹ olarak tanımladığı Bosna, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra elden çıkana kadar bir serhad-sınır vilayeti olarak iki önemli değişik role sahip oldu. Birincisi Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde; Hırvatistan, Macaristan, Venedik, Dalmaçya, Kotor ve Zeta sahillerine doğru yapılan akınların ve fetihlerin başlangıç noktasını oluşturuyordu. İkincisi ise II. Viyana Kuşatması ve devamındaki büyük bozgun (1683-1699) ile Karlofça Antlaşması'ndan sonra güneyden Dalmaçya'dan Venedikliler, kuzeyden ve batıdan Avusturyalıların sürekli saldırılarına maruz kaldığı serhad bölgesini oluşturuyordu. Bu dönemde güneyde Gabel civarında “İslam'ın Duvarı” (Sedd-i İslam) oluştururken, batıda ise serhad bölgesini oluşturmaktaydı⁸⁶⁰. Bu durum Bosna'yı civar sancaklara göre öncelikli konuma getirdiği gibi bu sancaklar içinde merkezi bir sancak olma özelliği kazandırdı. Bosna sancakbeyini de diğer sancakbeylerine göre, özellikle askeri hareketler konusunda önceliğe sahip bir sancakbeyi yaptı. Bosna'nın sahip olduğu bu özelliklerinden dolayı Osmanlı Devleti buraya atayacağı sancakbeylerinin her bakımdan donanımlı olmasına ayrı bir özen göstermiştir. Nitekim II. Bayezid, Venedik üzerine yapılacak sefer esnasında, Venedik'in Bosna'ya saldırma ihtimaline karşılık Bosna sancakbeyi olan tecrübesiz Yahya Paşa'yı görevinden azledip yerine emekli olmasına rağmen daha önce Bosna sancakbeyliği yapmış ve burada büyük başarılar elde etmiş olan tecrübeli İskender Paşa'yı⁸⁶¹ tayin ettiği

⁸⁵⁸ Oruç, a.g.m., s. 249-271.

⁸⁵⁹ Cornell H. Fleischer, **Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev: Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 65-66.

⁸⁶⁰ İmamoviç, a.g.e., s. 145.

⁸⁶¹ Cenovalı bir baba ile Rum bir annenin evladı olarak dünyaya gelen İskender Paşa, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda çok sayıda akın ve seferlere katılmıştır. Göstermiş olduğu üstün başarılarından sonra 1480 yılında Rumeli Beylerbeyliğine getirilmiştir. Bu şekilde Paşalık ünvanını alan İskender Paşa, 1483 ve 1489 yıllarında iki kez de vezirlik görevlerinde bulunmuştur. Ancak kendisi daha çok 1478-1480, 1485-1490, 1499-1506 yılları arasında üç kez görev yaptığı Bosna sancakbeyliğiyle tanınmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, 1463 yılı Bosna seferinde kendisini Akhisar'ı almakla görevlendirmiş, kendisi de burasını fethederek üç yıl görev yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra kardeşler arasında çıkan taht mücadelesinde İskender Paşa, II. Bayezid'in yanında yer almıştır. II. Bayezid'in Arnavutluk seferinden dönüşü sırasında bir kalender tarafından suikaste uğramasını da yine İskender Paşa bertaraf etmiştir. 1496 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmasına rağmen II. Bayezid, 1499'da Venedik'e yapacağı seferden önce kendisini bir kez daha Bosna sancakbeyliğine getirmiş ve kendisinden Venedik'in Mora'ya asker çıkarmasını önlemek için

gibi seferden önce de bu bölgelere akınlarda bulunmasını istemiştir⁸⁶². Bosna sancağı bir serhad-sınır sancağı olmasına rağmen buraya atanan devlet görevlilerinin herhangi bir memnuniyetsizlik yaşamadığı görülmektedir. Zira 1570 yılında bir uc merkezi olan Klis sancakbeyi Ferhad Paşa'nın divan kâtipliğine atanan Tarihçi Mustafa Âli, burasının merkeze uzak olmasından dolayı bu atamayı bir sürgün olarak nitelendirirken üç yıl sonra Bosna sancakbeyliğine atanan Ferhad Paşa ile birlikte geldiği Bosna'da çalışmaktan herhangi bir memnuniyetsizlik duymamıştır⁸⁶³.

Bosna sancağına ait elimizdeki en eski defter 1468/69 yılına ait İstanbul Atatürk Kütüphanesinde Mualim Cevdet Yazmaları içerisinde bulunan MC. 0076 numaralı defterdir. Bu tarihte Bosna sancakbeyi olan İsa Bey'in hasları 17 bazar, 223 köy, 10 mezraa, 61 çiftlik, 9935 hane, 2197 mücerred vergi geliri olmak üzere toplam 1.092.619 akça idi ki bu da normal bir beylerbeyi hassına eşdeğerdi⁸⁶⁴. Ancak zamanla bu gelirin azaldığını görüyoruz. Zira 1489 yılında yapılan Tahrir Defterine göre Bosna sancakbeyinin geliri Bac-ı Pazar, Öşür ve Resme tabi hasılatlarla birlikte toplam 573.712 akça⁸⁶⁵ iken 1530 yılında yapılan Tahrir Defterine göre ise 584.778 akçadır⁸⁶⁶. Osmanlı Devleti'ne tabi Anadolu'daki sancakbeylerinin has gelirleri 250.000 ila 400.000 akça arasında değişmektedir. Anadolu eyaletinde en yüksek has geliri 618.000 akça ile Hüdavendigâr sancakbeyine, en düşük has geliri ise 240.200 akça ile Karahisar sancakbeyine aittir. Rumeli beylerbeyliğine bağlı 21 sancak içerisinde en büyük has geliri 507.760 akça ile Mora sancakbeyine, en düşük has geliri ise 157.302 akça ile Delvine sancakbeyine aittir⁸⁶⁷.

Sancak beyliklerinin gelirlerine bakıldığında Bosna sancakbeyliğinin gelirinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu da Osmanlı Devleti'nin serhad bölgesinde bulunan Bosna sancağına verdiği önemi göstermektedir.

Dalmaçya'daki Zadina ve Zara bölgelerine akınlar yapmasını istemiştir. Bu şekilde tekrar Bosna sancakbeyi olan İskender Paşa, Zadina ve Zara bölgelerine başarılı akınlar düzenlemiş ve birçok ganimet elde ederek geri dönmüştür. Osmanlı Devleti'ne Balkanlarda uzun yıllar hizmet eden Paşa 1506/1507 yılında 74 yaşındayken vefat etmiştir. bkz. Kadir Arslanboğa, "İskender Paşa'nın Saraybosna'daki Zaviye Vakfı'nın Finansal Durum Tablosu (1807-1821)," **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C.16, S.56, Temmuz 2021. s.498-521.

⁸⁶² Hoca Saadettin Efendi, a.g.e., s. 294.

⁸⁶³ Fleischer, a.g.e., s.58-61.

⁸⁶⁴ MC. Yz. O. 0076, v.1b-24b. ; Oruç H, a.g.m, s. 249-271.

⁸⁶⁵ BOA. TT d. 24.; Yardımcı, a.g.t., s. 113.

⁸⁶⁶ BOA. TT d. 157.; Yardımcı, a.g.t. s.113.

⁸⁶⁷ Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", **Osmanlı**, c.3, Ankara 1999, s. 59-65.

Bosna fethedildikten hemen sonra sancak haline getirilerek idari kuruluşu sağlanmıştır. Nitekim Tursun Bey, Fatih Sultan Mehmed'in Bosna seferinde dört vilayet; Bosna Kralı toprakları, Pavlioğulları toprakları, Kovaçoğulları toprakları ve Hersek (Stjepan Kosaca) topraklarını⁸⁶⁸ fethedip sancakbeyi ve kadılar tayin ettikten sonra İstanbul'a döndüğünden bahsetmektedir⁸⁶⁹. Bosna seferi 1463 Mayıs başından Temmuz sonuna kadar sürdüğünden bu da sancağın bu süre zarfında kurulduğunu göstermektedir. Bosna sancağının ilk sancakbeyi daha önce Semendire sancakbeyi olan Minnetoğlu Mehmed Bey (1463-1466)'dir. Sancakbeyinin ilk ikamet yeri ise 1553 yılına kadar Saraybosna,⁸⁷⁰ 1639 yılına kadar Banya Luka, 1690'a kadar tekrar Saraybosna ve son olarak Travnik olmuştur⁸⁷¹.

Bosna sancağı ilk kurulduğunda, Bosna Kralı toprakları, Pavlioğulları toprakları, Kovaçoğulları toprakları, Hersek (Stjepan Kosaca) toprakları ve daha önce 1455 yılında Üsküp sancakbeyi olan İshakoğlu İsa Bey'in idaresinde bulunan Yeleç ve Saray vilayetlerinden oluşmaktaydı.

Hersek'in büyük bir kısmı Bosna'nın fethiyle birlikte ele geçirilip Bosna sancağına dahil edilse de Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesinden hemen sonra Hersek Stjepan ve oğulları harekete geçerek topraklarını geri aldılar⁸⁷². Ancak bu durum çok kısa sürdü. Nitekim 1465 ve 1466 yıllarında Hersek topraklarının büyük bir kısmı tekrar Osmanlıların eline geçti ve Hersek vilayeti olarak Bosna sancağına ilave edildi. Hersek daha sonra yeni fetihlerle birlikte 1470 yılında Bosna sancağından ayrılarak müstakil bir sancak haline getirildi. Hersek sancağı gibi Bosna sancağının sınırları da yeni fetihler ve idari organizasyonlar sonucu sürekli bir değişim içinde oldu.

Rumeli'deki tüm sancaklar, 1541 yılında Budin eyaleti kuruluncaya kadar Rumeli Beylerbeyliğine bağlıydı. Dolayısıyla Bosna sancağı da 1580 yılına kadar Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlıydı. Receb 988/ Eylül 1580 yılında Bosna sancağı, Bosna eyaletine dönüştürüldü ve Bosna sancakbeyi olan Ferhad Bey, "Paşa" unvanıyla Bosna Beylerbeyliği'ne atanarak kendisine 800.0000 akçelik bir gelir tevcih edildi. Rumeli ve Budin eyaletlerinden bazı sancaklar; Bosna, Hersek, Klis, Krupa, Pojega, Urahçe

⁸⁶⁸ Oruç, a.g.m. s. 251.

⁸⁶⁹ Tursun Bey, a.g.e. s. 128.

⁸⁷⁰ Hazim Şabanoviç, **Bosanski Paşaluk**, Svjetlost-Sarajevo 1982, s.40.

⁸⁷¹ Malcolm, a.g.e, s.99.

⁸⁷² Şabanoviç, a.g.e. s.43.

(Orahovitsa), Pakrast, Krka ve Zvornik ayrılarak Bosna eyaletine bağlandı⁸⁷³. Bosna eyaletinin merkez sancağı Bosna sancağı olduğundan Beylerbeyi *Paşa* unvanıyla bu merkezde oturmaktaydı. Dolayısıyla eyaletin kurulduğu 1580 tarihinden itibaren Bosna sancağı, paşa sancağı olarak da zikredilmeye başlandı⁸⁷⁴.

4.2 Sancağın İdari Yapısı

Bosna sancağının idari örgütlenmesini tespit etmek için elimizdeki ana kaynaklar tahrir defterleri ve Osmanlı kronikleridir. Bosna sancağının elimizde mevcut ilk tahrir defteri Recep 872/Ocak 1468- Şevval 873/Mayıs 1469 tarihleri arasında tutulmuş olan icmal tahrir defteridir⁸⁷⁵. Bu deftere göre Bosna sancağında en büyük idari birim *vilayet* olarak tabir edilmektedir. Bunun nedeni Bosna'nın fetih öncesi idari dağılımıyla alakalıdır. Zira Osmanlılar, fethettikleri bölgeleri hızlı ve radikal bir dönüşüme tabi tutmak yerine bunu aşamalı bir gelişme ile gerçekleştirirdi. İlk etapta kimden almışlarsa onun adıyla adlandırırılar ve bu kişinin hüküm sürdüğü bölgeyi *vilayet* tabiri ile belirtirlerdi⁸⁷⁶. Nitekim Tursun Bey de Bosna'nın fethini anlatırken Bosna'nın dört vilayete ayrıldığını söylemektedir ki bu vilayetler fetihten önce burada hüküm süren beylerin topraklarıdır⁸⁷⁷.

1468/69 tarihli MC. 0076 numaralı icmal tahrir defterinde, 1485 tarihli BOA. TT d. 18 numaralı icmal tahrir defterinde ve 1489 tarihli BOA. TT d. 24 numaralı mufassal tahrir defterinde kaza tabirine rastlanmamaktadır. Ancak 1530 tarihli BOA. TT d. 157 numaralı mufassal tahrir defterinde kaza tabirine rastlanmaktadır. Bu durum Osmanlı öncesi uygulamaların etkisinin yanı sıra buralarda şehir, köy ve nahiyelerin belirtilmesinin yeterli olmasından ve kaza mefhumundan ziyade liva, seraskerlik ve zeamet mıntıkasının pratik bakımının ihtiyaca daha uygun olmasından ileri geliyor olabilir⁸⁷⁸.

1468/69 tarihli icmal tahrir defterine göre Bosna sancağı altı vilayetten oluşmaktaydı. Yeleç, Saray, Kral, Pavli, Kovaç ve Hersek vilayetleri⁸⁷⁹.

⁸⁷³ Mehmet İnbaşı, "Bosna Eyaleti ve İdarecileri (1750-1800)", **Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı**, içinde, C.2, Kayseri 2015, s. 803.; Oruç, a.g.m. s. 252-253.

⁸⁷⁴ Şabanoviç, a.g.e. s.79.

⁸⁷⁵ MC. Yz. O. 0076, v.2b.

⁸⁷⁶ Oruç, a.g.m. s. 254.

⁸⁷⁷ Tursun Bey, a.g.e. s. 128.

⁸⁷⁸ Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rûm", **Vakıflar Dergisi**, 6, s. 1965, 51-61.

⁸⁷⁹ MC. Yz. O. 0076, s.1.

4.2.1 Yeleç Vilayeti (1468-1489)

Eski Ras bölgesinde bulunan Yeleç vilayeti, Üsküp sancağından ayrılıp aynı isimle Bosna sancağına dâhil edilmiştir⁸⁸⁰. İzveçan⁸⁸¹, İvraçe (Vraçe)⁸⁸², Ras⁸⁸³, Yeleç⁸⁸⁴, Seniçe⁸⁸⁵, Nikşikler⁸⁸⁶, Eflakan namı diğer Barçe⁸⁸⁷ nahiyeleri ve İzveçan⁸⁸⁸ ve Yeleç⁸⁸⁹ kalelerinden oluşmaktadır. Ayrıca İzveçan nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı İrjana ve Nefs-i Bazar-ı Dimitroviçe; Yeleç nahiyesinde Gloçaviçe namı diğer Demirci Bazarı ve Ras nahiyesinde de nefsi-i şehri Yeni Bazar nam-ı diğer nefsi-i şehir-i Ras olarak nefsi-i bazar bulunmaktadır⁸⁹⁰. Bosna sancağında kadılar tımar tasarruf ettiklerinden tapu tahrir defterlerinden vilayetlerdeki kadılık merkezlerini tespit etmek mümkündür. Yeleç vilayetinin kadılık merkezi Yeleç nahiyesidir⁸⁹¹.

Tablo 4.1. 1468 tarihli deftere göre Yeleç vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
İzveçan	- İrjana - Dimitroviçe	İzveçan
İvraçe (Vraçe)		
Yeleç	-Gloçaviçe namı diğer Demirci Pazarı	Yeleç
Ras	-Yeni Bazar nam-ı diğer nefs-i şehir-i Ras	
Seniçe		
Nikşikler		
Eflakan namı diğer Barçe		

1485 ve 1489 tarihli tapu tahrir defterlerine göre Yeleç vilayetinin yerini Yeni Bazar vilayetinin aldığı görülmektedir. Bu tarihlerde Yeni Bazar nahiye statüsü kazanmış, Yeleç vilayetinin merkezi ve Yeleç kadılığı da buraya taşınmıştır. Yeni Bazar vilayetinde;

⁸⁸⁰ Oruç, a.g.m. s. 255.

⁸⁸¹ MC. Yz. O. 0076, s. 2.

⁸⁸² MC. Yz. O. 0076, s. 3.

⁸⁸³ MC. Yz. O. 0076, s. 4.

⁸⁸⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 6.

⁸⁸⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 8.

⁸⁸⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 11.

⁸⁸⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 11.

⁸⁸⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 137.; Ayrıca bkz. Oruç, a.g.m., s. 255-256.

⁸⁸⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 140.

⁸⁹⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 2-14.

⁸⁹¹ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

İzveçan⁸⁹², İvraçe⁸⁹³, Yeleç⁸⁹⁴, Yeni Bazar⁸⁹⁵ nahiyeleri her iki defterde de görülmektedir. Ras nahiyesinin ismi 1485 tarihli defterde doğrudan geçmese de Hersek vilayetine bağlı Prpolye kadılığına ait tımar karyelerinden olan Planan karyesi Ras'a tâbi idi⁸⁹⁶. Yeni Bazar nahiyesinin bu tarihlerde iki tane de nefs-i bazar-ı bulunmaktaydı. Daha önce Ras'a tabi olan Nefs-i Bazar-ı Yeni Bazar⁸⁹⁷ ve 1489 tarihli defterde görülen Nefs-i Bazar-ı Açze?⁸⁹⁸. Bununla birlikte Seniçe⁸⁹⁹, Barçe⁹⁰⁰, Nikşik⁹⁰¹ nahiyelerinin isimleri 1485 tarihli defterde geçmesine rağmen bu isimler 1489 tarihli defterde geçmemektedir. Nefs-i Bazar ve kalelerin her iki defterde de aynı olduğu görülmektedir. Nefs-i Bazar-ı İrjana⁹⁰², Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça⁹⁰³, Nefs-i Bazar-ı Glohoviçe nam-ı diğer Demirci Bazarı⁹⁰⁴, Nefs-i Bazar-ı Yeni Bazar ile Kale-i İzveçan⁹⁰⁵ ve Yeleç⁹⁰⁶.

Tablo 4.2. 1468, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Yeleç/Yeni Bazar vilayeti

1469	1485	1489		
Nahiye	Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
İzveçan	İzveçan	İzveçan	-İrjana (Gümüş Madeni) - Dimitrofça	İzveçan
İvraçe	İvraçe	İvraçe		
Yeleç	Yeleç	Yeleç	Gloçaviçe nam-ı diğer Demürçi Bazarı	Yeleç
Ras		Ras		
	Yeni Bazar	Yeni Bazar	-Yeni Bazar nam-ı diğer nefs-i şehr-i Ras -Açze?	
Seniçe	Seniçe			
Nikşikler	Nikşik			
Eflakan namı diğer Barçe	Eflakan nam-ı diğer Barçe			

⁸⁹² BOA. TT d. 18, s. 3-28.; BOA. TT d. 24, s. 23-24.

⁸⁹³ BOA. TT d. 18, s. 165.; BOA. TT d. 24, s. 669.

⁸⁹⁴ BOA. TT d. 18, s. 22.; BOA. TT d. 24, s. 719.

⁸⁹⁵ BOA. TT d. 18, s. 19.; BOA. TT d. 24, s. 115.

⁸⁹⁶ BOA. TT d. 18, s.156.; BOA. TT d. 24, s. 119.

⁸⁹⁷ BOA. TT d. 18, s.19.; BOA. TT d. 24, s. 115.

⁸⁹⁸ BOA. TT d. 24, s. 118.

⁸⁹⁹ BOA. TT d. 18, s.172.

⁹⁰⁰ BOA. TT d. 18, s.171.

⁹⁰¹ BOA. TT d. 18, s.164.

⁹⁰² BOA. TT d. 18, s.3.; BOA. TT d. 24, s. 23.

⁹⁰³ BOA. TT d. 18, s.28.; BOA. TT d. 24, s. 133.

⁹⁰⁴ BOA. TT d. 18, s.162.; BOA. TT d. 24, s. 705.

⁹⁰⁵ BOA. TT d. 18, s.211.; BOA. TT d. 24, s. 935.

⁹⁰⁶ BOA. TT d. 18, s.207.; BOA. TT d. 24, s. 921.

4.2.2 Saray veya Saray Ovası Vilayeti (1468-1489)

Saray Ovası, Bosna'nın fethinden önce Osmanlı idaresinde bulunan ve Bosna uc bölgesi olarak adlandırılan Vrbosna bölgesidir. 1455 tarihli tahrir defterinde *vilayet-i Hodidede* ve *vilayet-i Sarayovası* olarak adlandırılmıştır⁹⁰⁷. 1469 tarihli defterde, Sarayovası, Saray nahiyesi⁹⁰⁸ ve Hodide⁹⁰⁹ kalesinden oluşmaktadır. Ayrıca Trnovi, Blajuy ve Turkovişte nefs-i bazarları bulunmaktadır⁹¹⁰. Saray vilayetinin kadılık merkezi ise Nefs-i Bazar-ı Saray'daydı⁹¹¹.

Tablo 4.3. 1468 tarihli deftere göre Saray Ovası vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Saray	-Trnovi -Blajuy -Turkovişte	Hodide

1485 ve 1489 tarihli defterlere bakıldığında her iki defterde de vilayet tabirinin kullanılmadığı, sadece Saray nahiyesi olarak zikredildiği görülmektedir. Ayrıca Nefs-i Bazar olan Trnovi'de karye statüsü kazanmıştır⁹¹². Buna göre Saray Ovası; Saray⁹¹³ nahiyesi, Nefs-i Bazar olarak Turkovişte el meşhur Saray⁹¹⁴ ve Blajuy⁹¹⁵ ile Hodidede⁹¹⁶ kalelerinden oluşmaktadır.

Tablo 4.4. 1468, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Saray vilayeti

1469	1485	1489		
Nahiye	Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Saray	Saray	Saray	-Trnovi (1469'da) -Turkovişte el- meşhur Saray - Blajuy	Hodidede

⁹⁰⁷ Oruç, a.g.m. s. 256.

⁹⁰⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 64.

⁹⁰⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 133.

⁹¹⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 40,64 ve133.

⁹¹¹ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

⁹¹² Oruç, a.g.m. s. 266.

⁹¹³ BOA. TT d. 18, s. 22.; BOA. TT d. 24, s. 33.

⁹¹⁴ BOA. TT d. 18, s. 22.; BOA. TT d. 24, s. 33.

⁹¹⁵ BOA. TT d. 18, s. 22.; BOA. TT d. 24, s. 48.

⁹¹⁶ BOA. TT d. 18, s. 175.; BOA. TT d. 24, s. 811.

4.2.3 Kovaç Vilayeti (1468-1489)

Drina Nehri'nin kıyısında bulunan ve Osmanlıların Bosna'yı fethinden önce Kovaçeviçlerin idaresinde olan⁹¹⁷ Kovaç vilayeti; Osat (Osad)⁹¹⁸, İvratar⁹¹⁹, Traponik tâbi-i Kliçovaç⁹²⁰ nahiyeleri, İvratar nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı İvratar⁹²¹ ve Kliçovaç⁹²² Kalesi'nden oluşmaktadır. Bu vilayetin kadılık merkezi Pavli vilayetinin de kadılık merkezi olan Vişegrad'dır⁹²³.

Tablo 4.5. 1468 tarihli deftere göre Kovaç vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Osat		
İvratar	-İvratar	
Traponik tâbi-i Kliçovaç		Kliçovaç

1485 ve 1489 tarihli defterlere bakıldığında 1469 tarihli defterde nahiye olan Traponik tâbi-i Kliçovaç nahiyesinin olmadığı görülmektedir. Bu nahiye Osad nahiyesine katılmıştır⁹²⁴. 1485 tarihli defterde Osad nahiyesine bağlı yeni nefs-i bazarlar görülmektedir. Nefs-i Bazar-ı Gorgovaç ve Nefs-i Bazar-ı Petriçe. Buna göre 1485 ve 1489 tarihli defterde Kovaç vilayeti; Osad⁹²⁵ ve İvratar⁹²⁶ nahiyeleri, Gorgovaç⁹²⁷, Petriçe⁹²⁸ ve İvratar⁹²⁹ nefs-i bazarları ile Kliçovaç⁹³⁰ Kalesi'nden oluşmaktadır.

Tablo 4.6. 1468, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Kovaç vilayeti

1469	1485	1489		
Nahiye	Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Osat	Osad	Osad	-Gorgovaç 1485'den sonra - Petriçe	1485'den sonra Kliçovaç

⁹¹⁷ İmamoviç, a.g.e, s.95.

⁹¹⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 22.

⁹¹⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 22,40.

⁹²⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 174.

⁹²¹ MC. Yz. O. 0076, s. 22.

⁹²² MC. Yz. O. 0076, s. 113.

⁹²³ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

⁹²⁴ Oruç, a.g.m. s. 268.

⁹²⁵ BOA. TT d. 18, s. 139.; BOA. TT d. 24, s. 93.

⁹²⁶ BOA. TT d. 18, s. 141.; BOA. TT d. 24, s. 651.

⁹²⁷ BOA. TT d. 18, s. 139.

⁹²⁸ BOA. TT d. 18, s. 173.; BOA. TT d. 24, s. 943.

⁹²⁹ BOA. TT d. 18, s. 141.; BOA. TT d. 24, s. 652.

⁹³⁰ BOA. TT d. 24, s. 901.

İvratar	İvratar	İvratar	İvratar	
Traponik tâbi-i Kliçovaç				Kliçovaç

4.2.4 Pavli Vilayeti (1468-1489)

Kovaç vilayeti ile birlikte Drina Nehri kıyısında bulunan ve fetihten önce Pavloviçlerin idaresinde bulunan Pavli vilayeti⁹³¹; Boraç⁹³², Olofça⁹³³, Çatalca⁹³⁴, Mokra (Mokro)⁹³⁵, Boğazı Yumru⁹³⁶, Brodar⁹³⁷, Vişegrad⁹³⁸, Dobrun⁹³⁹, Hrtar⁹⁴⁰, Voluyak⁹⁴¹, Grasniçe tabi-i Boraç⁹⁴² nahiyeleri ve Dobrun⁹⁴³, Boraç⁹⁴⁴, Vişegrad⁹⁴⁵ kalelerinden oluşmaktadır. Ayrıca, nefs-i bazar olarak da Olofça nahiyesinde kurşun madeni olan Nefs-i Bazar-ı Olofça⁹⁴⁶ ve Nefs-i Bazar-ı Jirnoviçe⁹⁴⁷, Dobrun nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Dobrun⁹⁴⁸ ve Priboy, Hrtar nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Hrtar⁹⁴⁹, Vişegrad nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Vişegrad, Çatalca nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Çatalca, Boraç nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Boraç bulunmaktadır. Pavli vilayetinin kadılık merkezi Vişegrad'dır. Bu kadılık aynı zamanda Kovaç vilayetinin de kadılık merkezidir⁹⁵⁰.

Tablo 4.7. 1468 tarihli deftere göre Pavli vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Boraç	-Boraç	Boraç
Olofça	-Olofça (Kurşun Madeni) -Jirnoviçe	
Çatalca	-Çatalca	
Mokra (Mokro)		

⁹³¹ İmamoviç, a.g.e, s.95.

⁹³² MC. Yz. O. 0076, s. 15.

⁹³³ MC. Yz. O. 0076, s. 16,39.

⁹³⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 18.

⁹³⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 19.

⁹³⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 19.

⁹³⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 19.

⁹³⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 20.

⁹³⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 21.

⁹⁴⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 21.

⁹⁴¹ MC. Yz. O. 0076, s. 39.

⁹⁴² MC. Yz. O. 0076, s. 173.

⁹⁴³ MC. Yz. O. 0076, s. 143.

⁹⁴⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 145.

⁹⁴⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 149.

⁹⁴⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 16.

⁹⁴⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 18.

⁹⁴⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 21.

⁹⁴⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 21.

⁹⁵⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

Boğazı Yumru		
Brodar		
Vişegrad	-Vişegrad -Priboy	Vişegrad
Dobrun	-Dobrun	Dobrun
Hrtar	-Hrtar	
Voluyak		
Grasniçe tabi-i Boraç		

1485 ve 1489 tarihli tapu tahrir defterlerine göre Pavli vilayetinde 1468 tarihinde var olan Boraç⁹⁵¹, Olofça⁹⁵², Vişegrad⁹⁵³ ve Hrtar⁹⁵⁴ nahiyelerinin 1485 ve 1489 tarihli defterde de var olduğu görülmektedir. Dobrun ve Çatalca nahiyelerinin isimleri 1485 ve 1489 tarihli defterlerde doğrudan geçmese de Dobrun⁹⁵⁵ ve Çatalca namı diğer Praça⁹⁵⁶ nefs-i bazarları halen mevcut olduğundan bu nahiyelerin de var olduğunu göstermektedir. 1469 tarihli defterde mevcut olan Mokra, Brodar, Voluyak ve Boğazı Yumru nahiyelerinin ismi 1485 ve 1489 tarihli defterde geçmemektedir. Boğazı Yumru nahiyesine ait karyeler 1485 tarihli defterde Boraç nahiyesine tâbi olarak kaydedilmiştir⁹⁵⁷. 1489 tarihli defterde Ustudana nâm-ı diğer Kamaniska tâbi-i Boraç⁹⁵⁸ isminde yeni bir karyenin ismi zikredilmektedir. Bu nahiyeye bağlı karyeler 1469 ve 1485 tarihli defterde Boraç nahiyesine bağlıdır. Bundan başka Pavli vilayetinde Boraç (İvraca) nam-ı diğer Roganiç ve Çelebi Bazarı⁹⁵⁹, Olofça⁹⁶⁰, Jirnoniçe⁹⁶¹, Vişegrad⁹⁶², Priboy⁹⁶³ ve Hrtar⁹⁶⁴ nefs-i bazarları ile Vişegrad⁹⁶⁵ ve Dobrun⁹⁶⁶ kaleleri bulunmaktadır.

⁹⁵¹ BOA. TT d. 18, s. 113.; BOA. TT d. 24, s. 553.

⁹⁵² BOA. TT d. 18, s. 125.; BOA. TT d. 24, s. 487.

⁹⁵³ BOA. TT d. 18, s. 109.; BOA. TT d. 24, s. 521.

⁹⁵⁴ BOA. TT d. 18, s. 131.; BOA. TT d. 24, s. 605.

⁹⁵⁵ BOA. TT d. 18, s. 205.; BOA. TT d. 24, s. 911.

⁹⁵⁶ BOA. TT d. 18, s. 107.; BOA. TT d. 24, s. 525.

⁹⁵⁷ Oruç, a.g.m. s. 267.

⁹⁵⁸ BOA. TT d. 24, s. 85.

⁹⁵⁹ BOA. TT d. 18, s. 107.; BOA. TT d. 24, s. 911.

⁹⁶⁰ BOA. TT d. 18, s. 2.; BOA. TT d. 24, s. 15.

⁹⁶¹ BOA. TT d. 24, s. 456.

⁹⁶² BOA. TT d. 18, s. 107.; BOA. TT d. 24, s. 521.

⁹⁶³ BOA. TT d. 18, s. 30.; BOA. TT d. 24, s. 99.

⁹⁶⁴ BOA. TT d. 24, s. 605.

⁹⁶⁵ BOA. TT d. 18, s. 199.; BOA. TT d. 24, s. 889.

⁹⁶⁶ BOA. TT d. 18, s. 203.; BOA. TT d. 24, s. 911.

Tablo 4.8. 1468, 1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Pavli vilayeti

1469	1485	1489		
Nahiye	Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Boraç	Boraç	Boraç	Boraç (Ivraca) nâm-ı diğer Roganiç ve Çelebi Bazarı	1469'da Boraç
Olofça	Olofça	Olofça	-Olofça (Kurşun Madeni) -Jirmoniçe	
Çatalca	Çatalca		Çatalca nâm-ı diğer Praça	
Mokra (Mokro)				
Boğazı Yumru				
Brodar				
Vişegrad	Vişegrad	Vişegrad	Vişegrad	Vişegrad
Dobrun	Dobrun	Dobrun	- Dobrun - Priboy	Dobrun
Hrtar	Hrtar	Hrtar	Hrtar	
Voluyak				
Grasniçe tâbi-i Boraç				
		Ustudana nâm-ı diğer Kamaniska tabii Boraç		

4.2.5 Kral Vilayeti (1468-1489)

Kral vilayeti, Osmanlı fethinden önce doğrudan kralın idaresinde olan toprakları kapsamaktaydı. 1469 tarihli defterde, Bosna Nehri havzasını, Dubrovnik, Visoka ve Kreşeva'dan Vranduk'a kadar olan kısım ve Krivaya'nın orta ve aşağı kısmı ile Neretva'nın sağ yukarı kısmını içine almaktaydı⁹⁶⁷. Deftere göre bu vilayet, Bobofça⁹⁶⁸, Foyniçe⁹⁶⁹,

⁹⁶⁷ Şabanoviç, a.g.e. s. 120.

⁹⁶⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 23,52.

⁹⁶⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 23.

Kreşova⁹⁷⁰, Laşva⁹⁷¹, Dubrovnik⁹⁷², Visoka⁹⁷³, Uskopye⁹⁷⁴, Rama⁹⁷⁵, Neretva⁹⁷⁶, Kradçaç⁹⁷⁷, Yeleşka Jupa⁹⁷⁸, Prebik nam-ı diğer Kameniče⁹⁷⁹, Kladana nam-ı diğer Şeşlo Derbend⁹⁸⁰, Brod⁹⁸¹, İştit⁹⁸², Veletin⁹⁸³, Komik⁹⁸⁴ nahiyeleri ile Bobofça nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Suteska⁹⁸⁵, Foyniče nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Foyniče⁹⁸⁶ (bakır madeni), Kreşova nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Kreşova⁹⁸⁷ (bakır madeni), Dubrovnik nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Dubrovnik⁹⁸⁸, Visoka nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Visoka⁹⁸⁹, Uskopye nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Graçaniče⁹⁹⁰, Rama nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Prozor⁹⁹¹, Neretva nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Koyniče⁹⁹², Brod nahiyesinde Nefs-i Bazar-ı Kakani⁹⁹³ ve Nefs-i Bazar-ı Yezaniče nefs-i bazarları ile Borovac⁹⁹⁴, Kreşova⁹⁹⁵, Çreşnova⁹⁹⁶, Prozor⁹⁹⁷, Susid⁹⁹⁸, Vranduk⁹⁹⁹, Bobofça¹⁰⁰⁰ kalelerinden oluşmaktadır. 1468 tarihli defterde, Kral vilayetinde, biri Bobofça'da diğeri ise Neretva'da olmak üzere iki kadılık merkezi bulunmaktaydı¹⁰⁰¹. Bobofça kadılığına bağlı nahiyeler, Bobofça, Brod, Visoka, Kreşova, Foyniče, Dubrovnik, Laşva ve Prebik; Neretva Kadılığı'na bağlı nahiyeler ise Neretva, Rama, Kradçaç ve

⁹⁷⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 23.

⁹⁷¹ MC. Yz. O. 0076, s. 28.

⁹⁷² MC. Yz. O. 0076, s. 28.

⁹⁷³ MC. Yz. O. 0076, s. 28,54.

⁹⁷⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 29.

⁹⁷⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁷⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁷⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁷⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁷⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 31.

⁹⁸⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 31.

⁹⁸¹ MC. Yz. O. 0076, s. 48.

⁹⁸² MC. Yz. O. 0076, s. 169.

⁹⁸³ MC. Yz. O. 0076, s. 169.

⁹⁸⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 169.

⁹⁸⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 53.

⁹⁸⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 23.

⁹⁸⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 23.

⁹⁸⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 63.

⁹⁸⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 28.

⁹⁹⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 29.

⁹⁹¹ MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁹² MC. Yz. O. 0076, s. 30.

⁹⁹³ MC. Yz. O. 0076, s. 51.

⁹⁹⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 117.

⁹⁹⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 119.

⁹⁹⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 123.

⁹⁹⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 125.

⁹⁹⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 127.

⁹⁹⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 130.

¹⁰⁰⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 131.

¹⁰⁰¹ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

Uskopye'dir¹⁰⁰². Ancak 1489 tarihli defterde Bobofça'da bulunan kadılık merkezinin Brod'a taşındığı ve Neretva ve Brod kadılıklarının da birleştirildiği görülmektedir¹⁰⁰³.

Tablo 4.9. 1468 tarihli deftere göre Kral vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Bobofça	-Suteska,	Bobofça
Foyniçe	-Foyniçe (Bakır madeni)	
Kreşova	-Kreşova (Bakır madeni)	Kreşova
Laşva		
Dubrovnik	-Dubrovnik	
Visoka	-Visoka	
Uskopye	-Graçaniçe	Susid
Rama	-Prozor	Prozor
Neretva	-Koniçe	Çreşnova
Kradçaç		
Yeleşka Jupa		
Prebik nam-ı diğer Kameniçe		
Kladana nam-ı diğer Şeşlo Derbend		
Brod	-Kakani -Yezaniçe	Vranduk
İştît		
Veletin		
Komik		

1485 ve 1489 tarihli defterlere bakıldığında 1469 tarihli defterde var olan Bobofça¹⁰⁰⁴, Foyniçe¹⁰⁰⁵, Kreşova¹⁰⁰⁶, Laşva¹⁰⁰⁷, Dubrovnik¹⁰⁰⁸, Visoka¹⁰⁰⁹, Rama¹⁰¹⁰, Neretva¹⁰¹¹, Kladana¹⁰¹² ve Brod¹⁰¹³ nahiyeleri, Suteska¹⁰¹⁴, Hoyniçe¹⁰¹⁵, Kreşova¹⁰¹⁶, Dubrovnik¹⁰¹⁷,

¹⁰⁰² Şabanoviç, a.g.e. s. 117-129.

¹⁰⁰³ BOA. TT d. 24, s.265.

¹⁰⁰⁴ BOA. TT d. 18, s. 77.; BOA. TT d. 24, s. 305.

¹⁰⁰⁵ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s. 7.

¹⁰⁰⁶ BOA. TT d. 18, s. 1,84.; BOA. TT d. 24, s. 7.

¹⁰⁰⁷ BOA. TT d. 18, s. 63.; BOA. TT d. 24, s. 373.

¹⁰⁰⁸ BOA. TT d. 18, s. 103.; BOA. TT d. 24, s. 463.

¹⁰⁰⁹ BOA. TT d. 18, s. 84.; BOA. TT d. 24, s. 54,383.

¹⁰¹⁰ BOA. TT d. 18, s. 52.; BOA. TT d. 24, s. 75.273.

¹⁰¹¹ BOA. TT d. 18, s. 23,41.; BOA. TT d. 24, s. 195.

¹⁰¹² BOA. TT d. 18, s. 24.; BOA. TT d. 24, s. 79.

¹⁰¹³ BOA. TT d. 18, s. 3,67.; BOA. TT d. 24, s. 61,301.

¹⁰¹⁴ BOA. TT d. 18, s. 77.; BOA. TT d. 24, s. 305.

¹⁰¹⁵ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s. 7.

¹⁰¹⁶ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s. 7.

¹⁰¹⁷ BOA. TT d. 18, s. 106.; BOA. TT d. 24, s. 468.

Visoka¹⁰¹⁸, Prozor¹⁰¹⁹, Koniçe¹⁰²⁰, Kakani¹⁰²¹, Yezaniçe¹⁰²² nefsi-i bazarları ile Bobofça¹⁰²³, Kreşova¹⁰²⁴, Prozor¹⁰²⁵ kalelerinin aynı olduğu görülmektedir. Kamanıçe nam-ı diğer Prebik¹⁰²⁶ nahiyesi 1485 tarihli defterde zikredilmemesine karşılık 1489 tarihli defterde zikredilmektedir. 1469 tarihli defterde var olan Uskopye, İştit, Veletin, Komik nahiyeleri ile Uskopye'ye bağlı olan Nefs-i Bazar Graçaniçe ve Susid Kalesi, Neretva'ya bağlı Çreşnova Kalesi ve Brod'a bağlı olan Vranduk kalelerinden bahsedilmemektedir. Bunun yanında 1485 ve 1489 tarihli defterde Laşva nahiyesinde Travnik¹⁰²⁷ isminde yeni bir nefsi-i bazar görülmektedir. 1469'da Kladana nahiyesinde karye olarak kayıtlı olan Çetvrtkovište¹⁰²⁸ bu tarihlerde nefsi-i bazar olarak görülmektedir¹⁰²⁹. Ayrıca 1485 tarihli defterde Kale-i Maglay¹⁰³⁰, Hlivne¹⁰³¹ ve Lapaniçe¹⁰³² adındaki nahiyeler ilk defa zikredilmektedir. Bu nahiyelerden Kale-i Maglay ve Hlivne 1489 tarihli defterde de mevcuttur.

Tablo 4.10. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre Kral vilayeti

1469	1485	1489		
Nahiye	Nahiye	Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Bobofça	Bobofça	Bobofça	Suteska	Bobofça
Foyniçe (Hoyniçe)	Foyniçe (Hoyniçe)	Foyniçe (Hoyniçe)	Hoyniçe (Bakır madeni)	
Kreşova	Kreşova	Kreşova	Kreşova (Bakır madeni)	Kreşova
Laşva	Laşva	Laşva	1485'ten sonra Travnik	
Dubrovnik	Dubrovnik	Dubrovnik	Dubrovnik	
Visoka	Visoka	Visoka	Visoka	
Uskopye			1469'Graçaniçe	1469'da Susid
Rama	Rama	Rama	Prozor	Prozor
Neretva	Neretva	Neretva	Koniçe	1469'da Çreşnova

¹⁰¹⁸ BOA. TT d. 18, s. 18.; BOA. TT d. 24, s. 54.

¹⁰¹⁹ BOA. TT d. 18, s. 18.; BOA. TT d. 24, s. 76.

¹⁰²⁰ BOA. TT d. 18, s. 23.; BOA. TT d. 24, s. 75.

¹⁰²¹ BOA. TT d. 18, s. 74.; BOA. TT d. 24, s. 339.

¹⁰²² BOA. TT d. 18, s. 72.; BOA. TT d. 24, s. 336.

¹⁰²³ BOA. TT d. 18, s. 181.; BOA. TT d. 24, s. 859.

¹⁰²⁴ BOA. TT d. 18, s. 187.; BOA. TT d. 24, s. 833.

¹⁰²⁵ BOA. TT d. 18, s. 195.; BOA. TT d. 24, s. 877.

¹⁰²⁶ BOA. TT d. 24, s. 98.

¹⁰²⁷ BOA. TT d. 18, s. 18.; BOA. TT d. 24, s. 73.

¹⁰²⁸ BOA. TT d. 18, s. 19.; BOA. TT d. 24, s. 79.

¹⁰²⁹ Oruç, a.g.m. s. 266.

¹⁰³⁰ BOA. TT d. 18, s. 21.; BOA. TT d. 24, s. 101.

¹⁰³¹ BOA. TT d. 18, s. 30.; BOA. TT d. 24, s. 78.

¹⁰³² BOA. TT d. 18, s. 84.

Kradçaç				
Yeleşka Jupa				
Prebik nâm-ı diğer Kamenice		Kamenice nâm-ı diğer Prebik		
Kladana nâm-ı diğer Şeşlo Derbend	Kladana	Kladana	1485'den sonra Çetvrdkovište	
Brod	Brod	Brod	- Kakani - Yezanice	1469'da Vranduk
İştî				
Veletin				
Komik				
	Kale-i Maglay	Kale-i Maglay		
	Hlivne (Livno)	Hlivne (Livno)	Hlivne (Livno)	
	Birçe			
	Lapanice			

Osmanlı Döneminde, Ortaçağ Bosna Devleti toprakları üzerinde Bosna, Hersek ve İzvornik adlarında üç farklı sancak kurulmuştu. Buna göre Bosna sancağının sınırları; güney ve güneybatıda Yukarı Neretva ve Rama'ya kadar uzanırken, batı sınırını Uskopye ve Hlivne (Livno) nahiyeleri teşkil ediyordu. Kuzey sınırında Laşva, Brod nahiyelerinin yanı sıra Bosna Nehrinin orta bölümleri boyunca devam eden Vranduk ve Maglay nahiyeleri bulunmaktaydı. Güneydoğu ve doğu sınırını ise Olovo madenleri ile Kovaç ili ve Pavli ili toprakları teşkil ederken en uç noktada Yeleç bölgesi bulunmaktaydı¹⁰³³.

4.2.6 Hersek Vilayeti (1468-1469)

Adriyatik Denizi kıyısında bulunan Dubrovnik ile sınır olan ve fetihten önce Herceg Stjepan'ın idaresinde bulunan Hersek vilayeti; Samabor¹⁰³⁴, Neretva¹⁰³⁵, Nefs-i Bazar-ı Belgrad¹⁰³⁶, Mosdar nâm-ı diğer Köprü Hisar¹⁰³⁷, Nefs-i Bazar-ı Köprü Hisar¹⁰³⁸,

¹⁰³³ İmamović, a.g.e., s. 132.

¹⁰³⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 23,36.

¹⁰³⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 33,87.

¹⁰³⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 33.

¹⁰³⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 33.

¹⁰³⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 34.

Drejnice¹⁰³⁹, Nevesine¹⁰⁴⁰, Bulagay (Blagay)¹⁰⁴¹, Dabri¹⁰⁴², Trebine¹⁰⁴³, Kačka (Gatsko)¹⁰⁴⁴, Čerņice, Nefs-i Bazar-ı Čerņice¹⁰⁴⁵, Miliševa¹⁰⁴⁶, Nefs-i Bazar-ı Prepolje¹⁰⁴⁷, Kukan¹⁰⁴⁸, Nefs-i Bazar-ı Pleva? nâm-ı diğer Taşluca¹⁰⁴⁹, Sokol¹⁰⁵⁰, Nefs-i Bazar-ı Yelač¹⁰⁵¹, Nefs-i Bazar-ı Fovač (Foča)¹⁰⁵², Nefs-i Bazar-ı Gorajde¹⁰⁵³, Gorajde¹⁰⁵⁴, Viševa¹⁰⁵⁵, Osanič¹⁰⁵⁶, Bistrič¹⁰⁵⁷, Nefs-i Bazar-ı Ustokolina¹⁰⁵⁸, Dustice¹⁰⁵⁹, Bohernik¹⁰⁶⁰, Kava¹⁰⁶¹, Tokovač¹⁰⁶², Kom¹⁰⁶³, Popovska¹⁰⁶⁴, Vidoška¹⁰⁶⁵, Konač Poli¹⁰⁶⁶, Anogošte¹⁰⁶⁷, Vatnič¹⁰⁶⁸, Zagorje¹⁰⁶⁹, Dobrive¹⁰⁷⁰ nahiye ve nefsi-i bazar ile Miliševa¹⁰⁷¹, Samapor¹⁰⁷², Tokovač¹⁰⁷³, kalelerinden oluşmaktadır. Hersek vilayetinde de Drina ve Bulagay kadılıkları¹⁰⁷⁴ olmak üzere iki kadılık bulunmaktadır.

Defterde Neretva ismini taşıyan biri Kral vilayetinde diğeri de Hersek vilayetinde olmak üzere iki ayrı nahiye bulunmaktadır. Osmanlının fethinden önce Bosna ve Hum olarak ikiye

¹⁰³⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 34.

¹⁰⁴⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 34,90.

¹⁰⁴¹ MC. Yz. O. 0076, s. 35,92.

¹⁰⁴² MC. Yz. O. 0076, s. 35,100.

¹⁰⁴³ MC. Yz. O. 0076, s. 35,93.

¹⁰⁴⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 35,102.

¹⁰⁴⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 35.

¹⁰⁴⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 35.

¹⁰⁴⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 35.

¹⁰⁴⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 36,72.

¹⁰⁴⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 36.

¹⁰⁵⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 36.

¹⁰⁵¹ MC. Yz. O. 0076, s. 36.

¹⁰⁵² MC. Yz. O. 0076, s. 36.

¹⁰⁵³ MC. Yz. O. 0076, s. 36.

¹⁰⁵⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 37,79.

¹⁰⁵⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 37.

¹⁰⁵⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 37,86.

¹⁰⁵⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 37,83.

¹⁰⁵⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 37.

¹⁰⁵⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 76.

¹⁰⁶⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 77.

¹⁰⁶¹ MC. Yz. O. 0076, s. 77.

¹⁰⁶² MC. Yz. O. 0076, s. 87.

¹⁰⁶³ MC. Yz. O. 0076, s. 89.

¹⁰⁶⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 96.

¹⁰⁶⁵ MC. Yz. O. 0076, s. 99.

¹⁰⁶⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 101.

¹⁰⁶⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 102.

¹⁰⁶⁸ MC. Yz. O. 0076, s. 102.

¹⁰⁶⁹ MC. Yz. O. 0076, s. 80.

¹⁰⁷⁰ MC. Yz. O. 0076, s. 172.

¹⁰⁷¹ MC. Yz. O. 0076, s. 152.

¹⁰⁷² MC. Yz. O. 0076, s. 156.

¹⁰⁷³ MC. Yz. O. 0076, s. 163.

¹⁰⁷⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 44.

ayrılan Neretva Jupası, Osmanlı idaresine girdikten sonra da Kral ve Hersek vilayetlerinde olmak üzere iki ayrı nahiye olarak düzenlenmiştir¹⁰⁷⁵.

1470 yılında Hersek sancağının kurulmasıyla, Hersek vilayeti nahiyeleriyle birlikte Bosna sancağından ayrılıp Hersek sancağına dâhil olmuştur¹⁰⁷⁶.

Tablo 4.11. 1468 tarihli deftere göre Hersek vilayeti

Nahiye	Nefs-i Bazar	Kale
Samapor		Samapor
Neretva	-Belgrad	
Mosdar nâm-ı diğer Köprü Hisar	-Köprü Hisar	
Drejnice		
Nevesine		
Bulagay (Blagay)		
Dabri		
Trebine		
Kaçka (Gatsko)		
Çerniçe	-Çerniçe	
Milişeva	-Prepolye	Milişeva
Kukan	-Pleva nâm-ı diğer Taşluca	
Sokol	-Yelaç - Foça	
Gorajde	-Gorajde	
Vişeva		
Osaniçe		
Bistriçe	-Ustokolina	
Dustice		
Bohernik		
Kava		
Tokovaç		Tokovaç
Neretva		
Kom		
Popovska		
Vidoška		
Konaç Poli		
Anogošte		
Vatniçe		
Zagorye		
Dobrive		

¹⁰⁷⁵ Şabanović, a.g.e. s. 122.

¹⁰⁷⁶ Oruç, a.g.m. s. 264.

1485 ve 1489 tarihli defterlere bakıldığında zaman içerisinde yapılan fetihlerle birlikte yeni nahiyelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte kimi karyelerin nahiye statüsüne, kimi nahiyelerin de karye statüsüne geçtiği anlaşılmaktadır. 1469 tarihli defterde var olan bazı vilayet ve nahiyeler, başka sancaklara dahil edildiğinden 1485 ve 1489 tarihli defterlerde bulunmamaktadırlar. 1468 tarihli defterde olduğu gibi; 1485 ve 1489 tarihli defterlerde de Kral vilayeti¹⁰⁷⁷, Pavli vilayeti¹⁰⁷⁸ ve Kovaç vilayeti¹⁰⁷⁹ adlarının kullanıldığı görülmektedir. Saray vilayeti 1485 ve 1489 tarihli defterlerde sadece Saray nahiyesi olarak geçmektedir¹⁰⁸⁰. 1485 ve 1489 tarihli defterlerde Yeleç vilayeti tâbiri ise kullanılmamakla birlikte bu tarihlerde Yeleç vilayetinin merkezi Yeni Bazar nahiyesine taşınmıştır. Yeni Bazar vilayeti tâbirinin kullanılmasına ise 1477 tarihinde rastlanılmaktadır¹⁰⁸¹. Hersek vilayeti, 1470 yılında Hersek sancağı kurulunca oraya tâbi olduğundan Bosna sancağından ayrılmıştır.

1485'te Bobofça'da bulunan kadılık merkezi Brod'a taşınmış, aynı şekilde Yeleç'de bulunan kadılık merkezi de Yeni Bazar'a taşınmış ve Yeni Bazar Kadılığı olmuştur¹⁰⁸². Bunun dışında diğer üç kadılık merkezi Saray¹⁰⁸³, Neretva¹⁰⁸⁴ ve Vişegrad¹⁰⁸⁵ kadılıkları aynı kalmıştır¹⁰⁸⁶. 1489 tarihli defterde Neretva ve Brod kadılıklarının birleştiği görülmektedir¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁷⁷ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s.3.

¹⁰⁷⁸ BOA. TT d. 18, s. 20.; BOA. TT d. 24, s.15.

¹⁰⁷⁹ BOA. TT d. 18, s. 25.; BOA. TT d. 24, s.639.

¹⁰⁸⁰ BOA. TT d. 18, s. 31.; BOA. TT d. 24, s.33.

¹⁰⁸¹ Oruç, a.g.m. s. 265.

¹⁰⁸² BOA. TT d. 18, s.158.

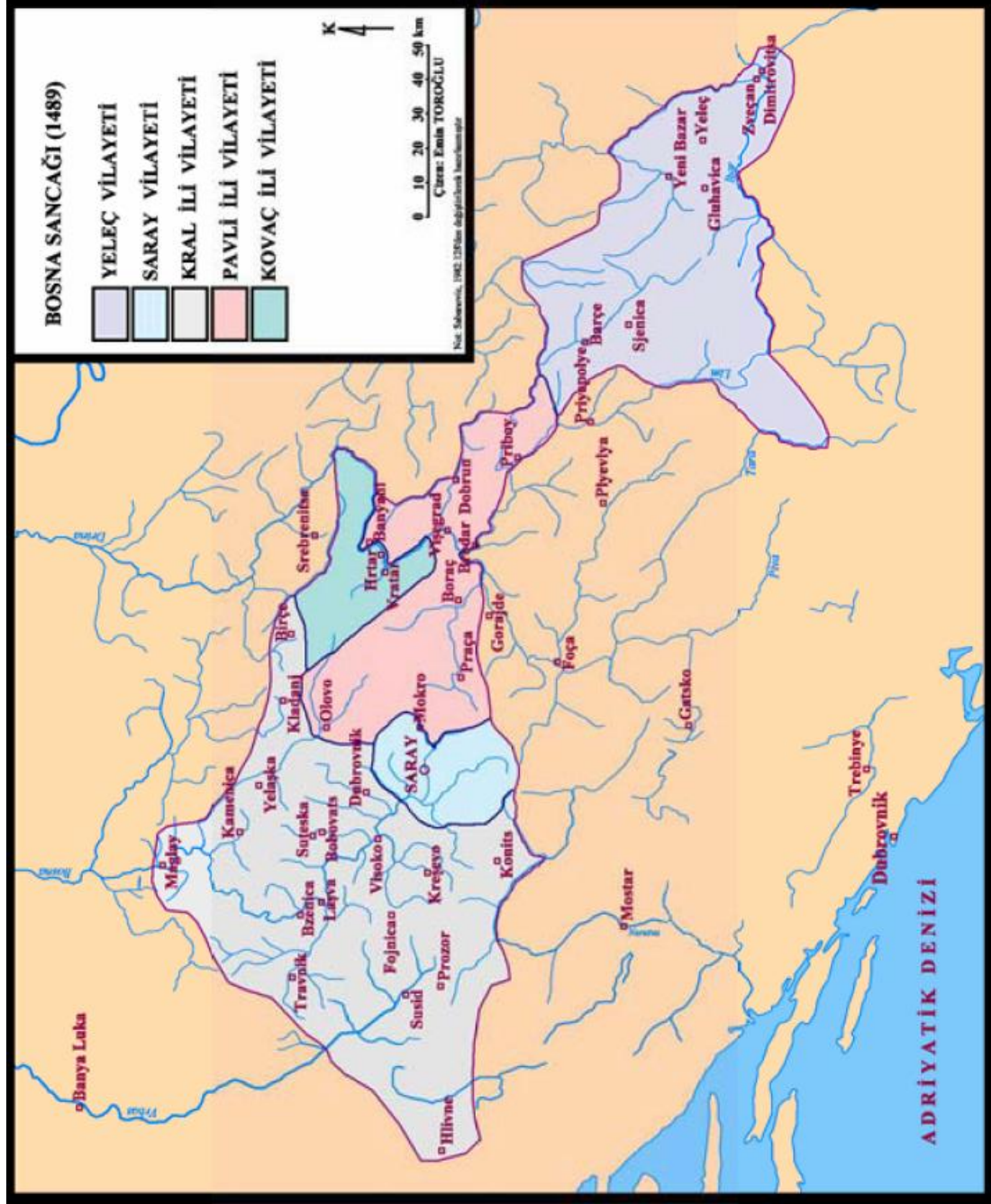
¹⁰⁸³ BOA. TT d. 18, s.37.

¹⁰⁸⁴ BOA. TT d. 18, s.56.

¹⁰⁸⁵ BOA. TT d. 18, s.110.

¹⁰⁸⁶ Oruç, a.g.m. s. 265.

¹⁰⁸⁷ BOA. TT d. 24, s.265.

Şekil 4.1. 1489'da Bosna Sancağı¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁸ Oruç, a.g.m. s. 271.

4.3 Sancağın Nüfus Yapısı

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem diye tabir ettiğimiz dönemde bugünkü manada bir nüfus sayımı yapılmazdı. Bunun yerine iktisadi ve sosyal açıdan son derece önemli olan ve tahrir-i memleket denilen nüfus ve arazi sayımı yapılırdı. Bu yazımlarda devlete ait mîrî topraklar tespit edilerek ehl-i seyf denilen askeri sınıfa has, zeamet veya tımar adları altında tahsis edilirdi. Tahrir sonucunda, iki türlü mufassal ve icmal tahrir defteri hazırlanırdı¹⁰⁸⁹. Mufassal tahrir defterine genellikle ilk olarak nefis denilen sancağın merkezi durumundaki şehirlerden, kazalardan veya nahiyelerden başlanırdı. Nüfus, umumiyetle mahalle mahalle, köy köy, mezra'a mezra'a bütün sancağı kapsayacak şekilde kaydedilir, vergi mükellefleri baba adlarıyla birlikte yazılırdı. Herhangi bir sebeple muaf olanların da muafiyet sebepleri imam, müezzın, ma'lül, pir-i fani, evli (müzevvec), bekâr (mücerred) gibi notlar ile üzerlerine yazılırdı. Ayrıca gayrimüslimler de Yahudi, Ermeni, Rum vb. gibi hangi cemaate aitlerse belirtilirdi. Bundan başka kaydedilen köylerin başına tımar mı, vakıf mı, has mı veya mülk mü olduğu belirtilirdi¹⁰⁹⁰. Bu defterlere bütün hane halkı yerine sadece vergi mükellefinin isimleri baba adlarıyla birlikte yazılmasından dolayı müellifler, nüfus sayısını ortaya çıkarmak için hane halkını çeşitli katsayılarla çarparak ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu bağlamda müellifler, hane sayısının kaç kişiden ibaret olduğu konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Ancak Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmalarında kullanmış olduğu beş katsayısı tarihçiler arasında genel kabul görmüştür¹⁰⁹¹. Barkan, beş katsayısını "hane çarpanı" olarak kabul ederek tahrir defterlerinden çıkarılan hane sayısını beş ile çarparak ve yazılmayan askeri zümreyi de toplam nüfusun %10'u kadar ekleyerek genel nüfusu belirlemeye çalışmıştır¹⁰⁹². 1489 tarihli tahrir defterine göre Bosna sancağının nüfusu genel

¹⁰⁸⁹ Kurt, a.g.e, s. 59-65.

¹⁰⁹⁰ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", **Vakıflar Dergisi**, 22, 1991, s. 429-439.; Kurt, a.g.e, s. 59-65.

¹⁰⁹¹ Ömer Lütfi Barkan'ın kullandığı 5 katsayısı Heat W. Lowry, Nejat Göyünç, Haim Gerber, Hüseyin Özdeğer, İsmet Mirpoğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Feridun Emecen ve Stefanos Yerasimos gibi birçok müellif tarafından kabul görmüştür. Ancak bu rakamı az bulup 6,7 gibi katsayısını kullananlar olduğu gibi bu katsayıyı çok bulup 3 katsayısını kullananlar da olmuştur. Bkz, Russell Josiah C., "Late Medieval Balkan and Asia Minor Population", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 3, No. 3, 1960, s. 265-274.

¹⁰⁹² Ömer Lütfi Barka, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, S. 0, 1953, s. 1-26.; Süleyman Gümüşsoy, **Sosya-Ekonomik Açidan 1840 ve 1844 Tarihli Temettuat Tahrir Defterleri Işığında Niksar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 16.

kabul gören beş katsayısıyla çarpıldıktan sonra “mücerred”¹⁰⁹³ ve “bive”¹⁰⁹⁴ sayıları da eklenerek belirlenmeye çalışılmıştır.

1489 tarihli tahrir defterine göre kırsal yerleşim birimlerinde Bosna sancağında 3607 hane, 2316 mücerred olmak üzere 20.351 Müslim nüfus bulunurken; 26402 hane, 4207 mücerred, 1306 bive olmak üzere 137.523 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır¹⁰⁹⁵. 1530 tarihli tapu tahrir defterine göre ise 8803 hane, 3426 mücerred olmak üzere tahmini 47205 Müslim nüfus bulunurken; 12612 hane, 10 mücerred, 53 bive olmak üzere tahmini 63335 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır¹⁰⁹⁶.

Kırsal yerleşim birimlerine bakıldığında zaman içerisinde Müslüman nüfusun sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Nitekim 1489 tarihli tapu tahrir defterine bakıldığında toplam nüfus içerisinde Müslüman nüfusun oranı %12 iken, 1530 tarihli tapu tahrir defterine göre ise toplam nüfus içerisinde Müslüman nüfusun oranı %43’tür.

1489 tarihli tahrir defterine göre şehir yerleşimlerinde 344 hane, 29 mücerred olmak üzere toplamda tahmini 1749 Müslim nüfus bulunurken; 503 hane, 64 mücerred, 34 bive toplamda da tahmini 2749 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır¹⁰⁹⁷. 1530 tarihli tapu tahrir defterine bakıldığında ise 1971 hane, 746 mücerred olmak üzere tahmini 10601 Müslim nüfus bulunurken; 331 hane, 58 bive olmak üzere toplamda tahmini 1945 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır¹⁰⁹⁸.

Şehir yerleşimlerinde de kırsal yerleşimlerde olduğu gibi Müslüman nüfusun gittikçe arttığı görülmektedir. 1489 tarihinde şehirlerde iskân eden Müslüman nüfusun oranı %39 iken, bu oran 1530 tarihinde %84’e çıkmıştır. Tapu tahrir defterlerine bakıldığında XVI. yüzyılda Bosna sancağında şehirleşmenin önemli oranda arttığı görülmektedir.

Bu veriler doğrultusunda 1489 tarihli tapu tahrir defterine bakıldığında Bosna sancağının toplam nüfusu, 30.856 hane, 6.616 mücerred ve 1.340 bive olmak üzere 162.236’dır. Eğer

¹⁰⁹³ Mücerred: Evli olmayan fakat bir gelir kaynağı üreten bekârlardır. İncılık H., “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1996, s.8.

¹⁰⁹⁴ Bive: Kocasının çiftliğini işletebilen dul kadınlardır. Osmanlı Devleti, kocası ölen kadının erkek evladı yoksa elinden tarla arazisini alır ve başka bir köylüye verir. Eğer dul kadının küçük yaşta erkek çocuğu varsa ve çocuğu büyüyünceye kadar, arazisini ırgatla idare edebiliyorsa onu bive olarak kaydediyordu. İncılık, a.g.e., s.3.

¹⁰⁹⁵ BOA. TT d. 24.

¹⁰⁹⁶ BOA. TT d. 157.

¹⁰⁹⁷ BOA. TT d. 24.

¹⁰⁹⁸ BOA. TT d. 157.; Yardımcı, a.g.t. s. 34-35.

biveleri de hane olarak kabul edersek toplam nüfus tahmini olarak 167.596'dır. Bu nüfusun 22.100'ü Müslim, 145.496'sı ise gayrimüslimdir.

Verilen bilgi ve belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Müslüman nüfusun zaman içerisinde bu kadar artmasının nedeni özellikle Bogomilizm inancına sahip olan insanların uzun yıllar boyunca kilise baskısı altında kalıp zulüm görmelerinden ve Bogomilizm inancının birçok açıdan bir hoşgörü dini olan İslamiyet'e benzemesinden dolayı bu inanca sahip olanların İslamiyet'e geçmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

4.4 Sancağın İktisadi ve Mali Yapısı

4.4.1 Ziraî Üretim ve Vergiler

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem diye tabir ettiğimiz XV. ve XVI. yüzyıllarda yapılan tahrirler neticesinde hazırlanan defterlerde, vergi ödemekle yükümlü olan kişilerin çeşitli bilgilerinin bulununmasının yanı sıra, bu kişilerin yaşadıkları bölgelerden toplanması gereken muhtemel vergi miktarları ve toplanan vergilerin kimin uhdesinde olacağı gibi bilgiler de yer almaktadır. Ancak defterlere kaydedilen vergilere ait sayısal veriler, toplanan miktarı değil tahmini olarak toplanması muhtemel vergi miktarını göstermektedir¹⁰⁹⁹. Nitekim Barkan, ürün öşürlerinin gerçek üretimi yansıtmadığını, tahrirden evvelki üç yılın ortalamasına dayandığını belirtmektedir¹¹⁰⁰. Bu uygulamanın amacı, tahriri yapılan bölgenin ortalama üretim miktarını ortaya çıkarmaktır. Yapılan tahrir neticesinde o bölgenin nüfus verilerini, bağ, bağçe, tarla, çayır gibi mülklerin miktarlarını ve bölgede yapılan üretim çeşitliliğini tespit etmekte¹¹⁰¹.

Klasik dönemde Osmanlı ekonomisinin esasını tarım ve hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktaydı. İklim şartları ve bölgenin ihtiyaçlarına binaen pamuk, çeltik, kendir, bağcılık, meyve ve sebze gibi ürünler yetiştirilmekteydi. Örneğin, Ünye yöresinde burada bulunan tersanenin ihtiyacına binaan kendir daha çok yetiştirilmektedir. Bununla birlikte iklimin elverişli olmasından dolayı Bigadiç'te pirinç, Adana'da pamuk, Tire'de pirinç ve pamuk, Uluborlu yöresinde haşhaş üretimi yapılmaktaydı. Bu minvalde XVI. yüzyılda

¹⁰⁹⁹ Şenay Yılmaz Öztürk, "İpek Şehri'nde Nüfus ve Yerleşim (1485-1582), **History Studies**, Volum 12, Issue 2, Nisan 2020, s. 679-702.

¹¹⁰⁰ Mehmet Öz, "XV-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri ", **Kebikeç**, S. 23, 2007, s. 111-128.

¹¹⁰¹ Yılmaz, a.g.m., s. 679-702.

Anadolu’da yetiştirilen tahıl ürünlerine bakıldığında; buğday, arpa, çavdar, yulaf, darı, mercimek, nohut, bakla, börülce gibi hububat ürünlerinin yanısıra üzüm, soğan, sarımsak, bostan, armut, nar, ceviz gibi bostan ve meyve ürünlerinin yetiştirildiği görülmektedir¹¹⁰².

Bu bağlamda 1489 tarihli Bosna livası tahrir defterine göre Bosna’da; gendüm (buğday), cev (arpa), darı, bakla, kabluca, alef (yulaf), çavdar, burçak, bezelye, mercimek gibi hububat ürünlerinin yanı sıra bostan, sir, piyaz, ceviz, armut, üzüm gibi bostan ve meyve ürünleri yetiştirilmekteydi¹¹⁰³. Temel ihtiyaç maddesi olan buğdayın yanı sıra hayvanlar için yem maddesi olarak da kullanılan arpa, alef, çavdar ve kabluca gibi hububat ürünleri Bosna’da yaygın olarak yetiştirilmektedir. 1489 tarihli tahrir defterine göre Bosna’da 261.880 kile buğday, 78.644 kile arpa, 133.428 kile darı, 12.364 kile kabluca, 369.769 kile alef, 48.980 kile çavdar 1912 kile bezelye, 7024 kile mercimek yetiştirilmiştir¹¹⁰⁴.

Üretilen bu ürünlerden aynî olarak alınan öşür miktarı tahrir defterlerinde kile¹¹⁰⁵ veya müd¹¹⁰⁶ gibi ölçülerle belirtildikten sonra dirlik değerleri de akçe olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda cari fiyatlar göz önüne alınarak bir de bunun nakdî karşılığı “tahrir kıymeti” yazılırdı¹¹⁰⁷. Bu doğrultuda Bosna’da yetiştirilen hububatın ve bakliyatın tahrir kıymeti şöyledir: gendüm 12 akçe, cev 6 akçe, darı 6 akçe, kabluca 4 akçe, alef 4 akçe, çavdar 6 akçe, bezelye 18 akçe, mercimek 18 akçedir¹¹⁰⁸. Bostan ve meyve ürünlerinden ne kadar öşür alındığı deftere kaydedilmemiş, bunun yerine elde edilen vergi miktarları yazılmıştır.

¹¹⁰² Mehmet Öz, a.g.m., s. 111-128.

¹¹⁰³ BOA. TTD 24.

¹¹⁰⁴ Yardımcı, a.g.t, s. 92-93.

¹¹⁰⁵ Ölçek manasına gelen kile, genellikle tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kaba verilen isimdir. Tarihte birçok devlet tarafından kullanılan kilenin hacmi farklılıklar göstermektedir. Osmanlı Devleti’nde de kullanılan kilenin hacmi yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. XVI. yüzyılda İstanbul kilesi 20 okka yani 25,6589 kg. buğday veya un, 23.093 kg. da arpa alırdı. XV. yüzyılda İstanbul, Bursa, Aydın, Erzurum ve Menteşe bölgelerinde kile, müdün yirmide biri kadardı. Aynı yüzyılda Kili ve Semendire kilesi İstanbul kilesine eşitti. XVI. yüzyılda Bosna, Hersek, İzvornik ve Kilis’te 50, 60, 64 ve 66 okkalık kileler kullanılırdı. Öyle anlaşıyor ki kilenin hacmi aynı bölgelerde bile farklılıklar göstermekteydi. Nitekim 1565 yılına ait bir kanunnameye göre Bosna ve Hersek’te kilelerin sabitlenmesi yoluna gidilmiş saray kilesi 60 okkaya sabitlenmiş, Yenibazar kilesi ise 44 okka olarak belirlenmiştir. Bkz. Cengiz Kallek, “Kile”, *DİA*, C.25, Ankara 2022, s. 567-570.

¹¹⁰⁶ Sözlükte “elleri öne doğru uzatmak” anlamındaki medd kökünden türeyen müd kelimesi “öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı” manasına gelir. Müd, çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçeğe verilen isimdir. Çeşitli yerlerde değişik ölçü birimine sahip olan müd Osmanlılarda 20 İstanbul kilesine eşitlenmeye çalışılmıştır. Nitekim 1487 tarihli Hudavendigar Livası kanunnamesi ile Bursa müdünün karşılığı tahıl için 20 kile olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde XVI. yüzyıl kanunnamelerine göre İstanbul, Balıkesir, Aydın, Muğla, Kütahya, Bayburt, Erzurum, Pasin, Kemah ve Gürcistan müdleri 20 kileye eşitlenmiştir. Bkz. Cengiz Kallek, “Müd”, *DİA*, C.31, Ankara 2020, s. 455-457.

¹¹⁰⁷ Mehmet E. Yardımcı, “1489,1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna’da Zirai Üretim ve Vergiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 56, 2006, s. 163-184.

¹¹⁰⁸ BOA. TTD 24.

Buna göre toplamda bostandan 30.794 akçe, meyveden 5786 akçe, sir ve piyazdan 2449 akçe cevizden 439 akçe, armuttan 20 akçe ve 847058 litre üzüm şiresinden de 505738 akçe vergi alınmıştır¹¹⁰⁹.

1489 tarihli defterde bu ürün ve vergiler dışında daha başka alınan vergiler de mevcuttur. Bunların başında “Asiyab Resmi” gelmektedir. Bosna, su kaynakları bakımından oldukça zengin bir bölge olduğundan su değirmenleri oldukça yaygındır. Tahrir defterinde Asiyab Resmi olarak bazı köylerden 15, bazı köylerden de 30 akçe vergi alınmıştır. 1489 tarihli defterde toplamda alınan Asiyab Resmi 31.362 akçedir. Defterde kaydedilen bir diğer vergi ise “Giyah Resmi”dir. Kelime manası olarak ot anlamına gelen giyahın arabasından 12 akçe vergi alınmaktadır. 1489 tarihli defterde 725 araba ottan toplamda 15.892 akçe vergi alınmıştır¹¹¹⁰. Defterde kaydedilen diğer bir vergi ise “Keten Resmi”dir. Hemen hemen her bölgede yetiştirilen keten ilaç, kumaş, ip (urgan) ve yelken bezi yapımı gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. 1489 tarihli defterde ketenden toplamda 16.848 akçe vergi alınmıştır. Defterde kaydedilen diğer bir vergi ise “Resm-i Arus”dur. Gelin manasına gelen arus resmi kaynaklarda “arusiyye”, “arusane” ve “gerdek resmi” olarak da geçmektedir. Düğün veya gerdek sırasında alınan Arus Resmi, nikah sırasında nikahı tescil eden kadılar tarafından alınan vergiden ayrıdır¹¹¹¹. Serbest tımarlarda sipahinin nikahlanan genç kız veya dul kadından aldığı vergidir. 1489 tarihli defterde toplamda 53.893 akçe Resm-i Arus alınmıştır¹¹¹². Tahrir defterlerinde, belli bir arazide yerleşik hayat kurmayan ve genellikle hayvancılıkla uğraşan göçebe taifeler mevcuttur. Genelde çadırda yaşayan bu taifelere “haymana” denilmektedir. 1489 tarihli defterde 80 haymanadan alınan İspence Resmi, mukataa usulü ile toplamda 2000 akçedir. Bunların dışında aydınlatma için kullanılan mumdan “Şem Resmi” olarak 35670 akçe ve yemeklerde kullanılan safrandan da “Za’feran Resmi” olarak 205 akçe vergi alınmıştır¹¹¹³.

4.4.2 Hayvancılık ve Vergiler

Balkanlar genel itibari ile yükselteleri, vadileri ve akarsuları açısından zengin bir bölge olduğundan küçükbaş hayvancılık için elverişliydi. Dolayısıyla Balkanların genelinde

¹¹⁰⁹ BOA. TTD 24.

¹¹¹⁰ BOA. TTD 24.; Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹¹¹ Halil Sahillioğlu, “Arûs Resmi”, *DİA*, C.3, 1991, s. 422-423.

¹¹¹² BOA. TTD 24.; Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹¹³ Yardımcı, a.g.t. s. 104.

koyun, keçi ve hınzır (domuz) yetiştirilmekteydi. Bunun yanında büyükbaş hayvancılık da yapılmaktaydı. Balkanlar'daki bölgelere bakıldığında Hersek'te sığır, koyun, kuzu, inek; Bulgaristan'da özellikle deri ticareti¹¹¹⁴ için öküz, koyun, kuzu; Sırbistan'da koyun ve kuzu; Rumeli ve Tuna etrafındaki yalılarda karasığır ve camuş yetiştirilirdi. Bunların dışında binek ve taşıma işlerinde kullanılan atın yanı sıra Balkanların neredeyse tamamında arıcılık yapılmaktaydı. Ayrıca, iklim şartlarının müsait olduğu bölgelerde ipek böcekçiliği ve ipek üretimi de yapılmıyordu¹¹¹⁵. Hayvancılıkla daha çok Vlahlar ve Arbanaslar uğraşmaktaydı¹¹¹⁶.

Bu bağlamda 1489 tarihli tahrir defterine bakıldığında Bosna sancağında koyun ve hınzır (domuz) yetiştiriciliğinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Kayıtlarda koyun sahiplerinden “Adet-i Ağnam” da denilen Resm-i Ganem ve domuz yetiştiricilerinden Hınzır vergisi alınmaktadır. 1489 tarihli Bosna tahrir defterine göre Bosna livasında koyundan alınan Ganem Resmi toplamda 6388 akçe iken domuzdan alınan Hınzır Resmi ise 20.360 akçedir. Tahrir defterinde koyun ve domuz yetiştiriciliğinden başka arıcılığın da yapıldığı görülmektedir. Kayıtlarda “asel” olarak adlandırılan bal aynı zamanda halkın şeker ihtiyacını gidermek içinde kullanılmaktaydı. 1489 tarihli Bosna tahrir defterine göre 42.184 kovandan toplamda 63.276 akçe Kovan Resmi alınmıştır¹¹¹⁷.

¹¹¹⁴ Balkanlarda yaygın olarak hayvancılığın yapılması, buralarda hayvan hammaddesine dayalı esnaf gruplarının doğmasına ve gelişmesine neden oldu. Özellikle bölgede deri, yün ve balmumu üretimi oldukça yaygındı. Üretilen bu ürünler Dubrovnikli tüccarlar vasıtasıyla Avrupalı çeşitli bölgelerine pazarlanırdı. Bulgaristan'a bağlı Filibe, Sofya, Silistre ve Ruscuk'dan, Sırbistan'a bağlı Belgrad, Prokuplje ve Yeni Pazar'dan, Macaristan ve Kuzey Sırbistan'dan elde edilen deriler Belgrad'da toplanır buradan kervanlarla Dubrovnik'e gönderilirdi. Dubrovnikli tüccarlar da bu ürünleri İtalyan şehir devletleri, Ankona, Venedik ve Cenova'ya pazarlardı. Bunun yanında Dubrovnikli tüccarlar Rumeli ve Tuna etrafındaki yalılardan karasığır ve camuş derisi; Üsküp ve Vulçitrin'den yapağı ve gön; Belgrad çevresinden ise öküz derisi; Sofya'dan camuş ve öküz derisi, şahtiyan çeşitleri, meşin, balmumu, yapağı ve kürk; Rumeliden şahtiyan, meşin ve gön; Hersek, Nova, Lubin ve Gabela'dan ise zahire, camuş, öküz derisi, şahtiyan türleri, meşin, balmumu, yapağı ve kürk satın alıyorlar ve bu ürünleri Avrupa'nın çeşitli yerlerine pazarlıyorlardı. Ayrıca Bulgaristan ve Sırbistan yün konusunda uzmandı. Kumaş sanayisinde kullanılan yün ve yapağı Balkanlar'dan toplanıyor Almanya ve Kuzey İtalya'ya satılıyordu. Balkanların hemen hemen her yerinde yetiştirilen arılardan elde edilen balmumu ise Dubrovnikli tüccarlar tarafından kaliteli balmumu üreten Bulgaristan'ın Zigoria bölgesi başta olmak üzere, Sırbistan, Hersek, Şehirköy, Sofya, Niş, Alacahisar, Ürgüp, Yeni Pazar, Bosna ve Foça'dan alınıp İtalya'ya pazarlanıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Ziya Köse, “Osmanlı Balkanı'nda Kara ticareti ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnikli Tüccarları (1600-1630)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2013, s. 41-58.

¹¹¹⁵ Miloş Luković, “Balkanlarda Besicilerin Transhumance Hareketleri ve Balkan Savaşları'nın Besicilerin Mevsimsel Hareketlerine Etkisi”, çev. Fetnan Derviş, *History Studies*, Volum 5, Issue 6, 2013, s. 41-58.; Köse, a.g.m., s. 41-58.; Galip Çağ, *Bir Osmanlı Şehri Manastır 16. Ve 17. Yüzyılda Rumeli'de İdari ve İktisadi Yapı*, Selenge, İstanbul 2022, s.249.; Arife Göknuş Parlar, *499 Numaralı Tahrir Defterine Göre Dukakin*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yükseksek Lisans Tezi, Adıyaman 2018, s.75.

¹¹¹⁶ Miloş, a.g.m., s. 41-58.

¹¹¹⁷ BOA. TTD 24.

Tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde reaya, tımar sahibi olan tımarlı sipahiye birtakım vergiler ödemekle yükümlüydü. Reayanın ödediği bu vergilerden en önemlisi yetiştirdiği ürünlerden tımarlı sipahiye belirli bir oranda ödediği öşürdür. Tımarlı sipahilerin reayadan aldıkları öşür miktarı devletin farklı bölgelerdeki gücüne, fetih öncesinde var olan vergilerin oranına ve toprağın verimine göre beşte bir ile onda bir oranında değişmekteydi. Bu oran sulanabilir arazilerde dörtte bire kadar düşmekteydi. Öşür sadece hububat ürünlerine değil; topraktan elde edilen bütün ürünlere, bağlara, bahçelere, kovanlara ve beslenen hayvanlara uygulanırdı¹¹¹⁸.

4.4.3 Reayanın Ödediği Diğer Vergiler

1489 tarihli tahrir defterine göre Bosna'dan zirai üretim ve hayvancılıktan alınan vergiler ve miktarları yukarıda verildiğinden burada tekrar işlenmeyecektir. Bunların dışında kalan Çift veya Çiftlik resmi gibi topraktan alınan, İспенçe, Cizye, Bennak, Mücerred ve Baştina gibi şahıslardan alınan vergilerden bahsedilecektir.

4.4.3.1 Çift veya Çiftlik Resmi

Osmanlı Devleti'nde tarımın temel birimi aileye dayalı işletmedir. Devlete ait olan ve miri olarak adlandırılan topraklar, işletmeleri ve belirli vergilerin ödenmesi yükümlülüğü karşılığında köylü hanelerine verilmekteydi. Böylelikle devlet kendi topraklarının kullanım hakkını bir belgeyle babadan oğula geçer biçimde köylülere bırakıyordu¹¹¹⁹.

Köylü ailelere işletmesi için verilen toprağın devlet tarafından kabul edilen temel birimi “çift”ti. Çift, iki öküz tarafından sürülebilen ziraat sahalarının ölçüsünü belirlemek için kullanılmış olup çiftlikle aynı manayı taşımaktadır. Bir çiftçi ailesine yetebilecek genişlikte çift veya çiftlik, toprağın verimliliğine göre 60 ila 150 dönüm arasında değişen bir arazi parçasını ifade etmektedir. Fatih Kanunnamesi'ne göre çift resmi, reayanın sipahiye karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu yedi hizmetin nakde çevrilmiş şeklidir. Bu yedi hizmet şöyledir: üç gün şahsi hizmet veya karşılığı 3 akçe, bir araba ot veya karşılığı 7 akçe, yarım araba saman veya karşılığı 7 akçe, bir araba odun veya karşılığı 3 akçe, araba ile hizmet veya karşılığı 2 akçe olmak üzere toplam 22 akçedir. Eğer çiftçinin elindeki toprak bir çiftin yarısı

¹¹¹⁸ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.45.

¹¹¹⁹ Halil İnalcık, “Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu”, **Belleten**, C. XXIII, Ankara 1959, s. 575-610.

kadarsa o zaman nim çift olarak kaydedilir ve çift resmi için takdir edilen verginin yarısını öder.¹¹²⁰ Çift resmi üründen alınan bir vergi değil, kullanılan toprağın miktarına göre nakit olarak alınan bir vergidir. Çift resminin miktarı bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Örneğin 1523 tarihinde Ankara’da 37 akçe, 1528 tarihinde Aydın’da 30 akçe, aynı tarihte Arabgir’de 24 akçe, 1517 tarihinde Biga’da 33 akçe, Bitlis’te 48 akçe, 1528 tarihinde Bolu, Çağa ve Mengen’de 46 akçe, Ereğli’de 34 akçe, Gerede’de 46 akçe, Kıbrıs’ta 23 akçe, Bozok’ta 12 akçe, Çemişkezek’te 50 akçe, 1518 tarihinde Diyarbakır’da 24 akçe, 1516 tarihinde Erzincan ve Erzurum’da 50 akçe, 1570 tarihinde Halep’de 40 akçe, 1519 tarihinde İmroz’da 75 akçe, Kili’de 12 akçe, 1716 tarihinde Mora’da 60 akçedir¹¹²¹.

1489 tarihli deftere göre Bosna sancağından alınan çift resmi 22 akçedir ve mücerred resmi ile birlikte alınmıştır. Toplamda 3951 haneden 86815 akçe çift resmi alınmıştır¹¹²². Çift ve nim çiftten eksik veya bir çiftten fazla yer tasarruf eden reaya bu fazlalık için zemin resmi ödemektedir. Bu şahıslar umumiyetle başka bir tımarın sipahisinin yazılı reayası olduklarından “hariç reaya¹¹²³” olarak adlandırılırlar. 1489 tarihli defterde sadece 1 tane zemin sahibi kaydedilmiş ve bu kişiden 25 akçe tahsil edilmiştir¹¹²⁴.

Reaya çiftliklerinin yanı sıra doğrudan doğruya askeri zümrelerin ellerinde bulunan çiftlikler de vardı. Bu çiftlikler, özel bir askeri teşkilat içinde yer alan yaya-müsellem, doğancı çiftlikleri ve tımarlı sipahilerin ellerinde bulunan hassa çiftlikleriydi. Bu çiftliklerin reaya çiftliklerden farkı raiyyet vergilerini ödememeleriydi. “Kılıç yeri” olarak da adlandırılan hassa çiftlikleri ortakçılık ve mukataa, yani bir çeşit toprak kiracılığı sistemiyle tımarlı sipahiler tarafından işletilirken yaya ve müsellem çiftlikleri genellikle kendileri tarafından ekilip biçilirdi. Bu çiftlikler içerisinde çayır, bağlar, bahçeler ve değirmenler de bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda sipahilere ait hassa çiftliklerinin çoğu raiyyet çiftliği haline getirildi ve toprak sisteminin ıslahına çalışıldı. 1530’larda Bosna’daki hassa çiftlikleri ekilmemiş olması gerekçesiyle yeniden ele alınıp değiştirildi¹¹²⁵. Esasında bu tür

¹¹²⁰ İnalçık, a.g.m., s. 575-610.; Feridun Emecen, “Çift Resmi”, *DİA*, C. 8, 1993, s. 309-310.

¹¹²¹ Osman Gümüşçü ve Emine Erdoğan Özünlü, “Osmanlı Devleti’nin “Resmi Çift” Uygulamalarını Yeniden Düşünmek”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1, 2016, s. 177-217.

¹¹²² BOA. TTD 24.

¹¹²³ Sipahinin tapuya vermediği mezraa, çiftlik tarzındaki arazileri, dışardan gelen reaya işlerse Hariç raiyyet sayılır ve sipahiye dönüm resmi yani çift resmi öder. Bu kişiler umumiyetle göçebelidirler. Bundan başka caba-bennaklar ve mücerredler de bu tarz arazileri tasarruf edip işleyebilirler. Ayrıca, çift veya yarım çift yazıldığı halde bundan fazla arazi işleyen reaya da bu arazi için hariç raiyyet sayılır ve ayrıca dönüm resmi öder. Bkz. Halil İnalçık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rüşümü”, *Bellekten*, C. XXIII, Ankara 1959, s. 575-610.

¹¹²⁴ Yardımcı, a.g.t. s. 74. BOA. TTD 24, s.723.

¹¹²⁵ Halil İnalçık, “Çiftlik”, *DİA*, C. 8, 1993, s. 313-314.

çalışmaların 1489 tarihli defterde de yapıldığını az da olsa görmekteyiz. Krallık hassına bağlı bir baştina ve bir bağın ve İzveçan kralına ait iki tarlanın, Osmanlı idaresi tarafından İlyas veled-i Menteşelü Ali'ye çiftlik olarak verildiği görülmektedir¹¹²⁶.

1489 tarihli deftere bakıldığında Bosna'da 374 hassa tarla, 185 hassa bağ, 107 hassa çayır, 62 hassa asiyab bulunmaktadır¹¹²⁷.

4.4.3.2 İspence Resmi

Bir tür baş vergisi olan İspence, gayrimüslimlerden alınan örfi bir vergi olup Çift Resminin karşılığıdır. Bu nedenle Çift Resmi ve İspence “Kulluk” olarak da anılır. İspence kelimesinin pencikten veya spenzadan geldiğini söyleyenler olduğu gibi, Slavcada “mahalli feodal bey” anlamına gelen “Jupan” ile ilgili olarak “Jupanitsa”nın Türkçe'ye geçtiğini söyleyenler vardır. Fatih Kanunnamesi'ne göre, her evli gayrimüslimden 25 akçe ispence alınacağı, ayrıca yanında bulunan yetişkin erkek evladından aynı miktarın talep edileceği, çiftliği olmayan dul kadınların ise 6 akçe vereceği belirtilmiştir¹¹²⁸.

1489 tarihli tahrir defterinde İspence Resmi 25 akçedir. Buna göre 1489'da İspenceden elde edilen vergi geliri 742412 akçedir. Bu oran 1530 tarihli tahrir defterinde 356086 akçedir. Bu durum İspence ödeyen reayanın sayısının 1530 yılına gelindiğinde neredeyse yarı yarıya azaldığını göstermektedir¹¹²⁹. Bu durum muhtemelen bölgenin İslamlaşmasıyla alakalıdır.

4.4.3.3 Cizye Resmi

XVI. yüzyıla kadar “haraç” olarak tabir edilen cizye, daha sonraları cizye veya cizye-i şer'i olarak tabir edilmiştir. Ayrıca bazı belgelerde arazi haracından ayırt etmek için “Baş Haracı” tabiri de kullanılmıştır. Hali İnalçık, cizyenin Balkanlarda ve Macaristan'da muhtemelen Romalılardan kalma bir uygulama olan bir flori tutarındaki baş vergisinin devamı olduğunu düşünmektedir¹¹³⁰. İslam literatüründe ise cizye, tebaadan olan gayrimüslimlerin can ve mal güvenliği için ödediği vergidir¹¹³¹. Cizye, zaman zaman “haraç” ile aynı manada kullanılsa da daha önceki Türk-İslam devletlerinden Osmanlılara intikal etmiş olup buluş çağına ermiş,

¹¹²⁶ BOA. TTD 24, s. 201.

¹¹²⁷ BOA. TTD 24. ;Yardımcı, a.g.t. s. 75.

¹¹²⁸ Halil İnalçık, “İspence”, *DİA*, C. 23, 2001, s. 177.

¹¹²⁹ Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹³⁰ Halil İnalçık, “Cizye”, *DİA*, C. 8, 1993, s. 45-48.

¹¹³¹ Mehmet Erkal, “Cizye”, *DİA*, C. 8, 1993, s. 42-45.

ayrı iş gücüne sahip, 300 akçelik malı olan, vücut ve akılca da sağlam olan kişilerden alınan vergidir¹¹³².

1489 tarihli defterde, gayrimüslimlerden kişi başına ne kadar vergi alındığı belirtilmemiştir. Ancak defterde Vişegrad nahiyesinde cizye-i efrenciye adı altında 165 akçelik bir verginin alındığı görülmektedir¹¹³³. 1530 tarihli defterin kanun namesinde cizye resmi 30 akçe olarak belirtilmiştir¹¹³⁴.

4.4.3.4 Bennak ve Mücerred Resimleri

Kelime olarak “toprağı işleyen, toprakla uğraşan” manasına gelen bennak, Osmanlılarda evli olan ve hiç toprağı olmayan veya nim çiftten az toprağı sahip olan evli erkeklere verilen isim olup ödedikleri vergiye de bennak resmi denirdi. Osmanlıda “mücerred” dediğimiz bekar erkek eğer evlenirse bennak olarak kaydedilir, ödediğı vergi de bu duruma göre yeniden düzenlenirdi. Bennaklar “ekimli” yani elinde nim çiftten daha az toprağı olanlar ve “caba” elinde hiç toprağı olmayanlar olarak iki kategoriye ayrılmıştı. Caba bennaklar genellikle başkalarının topraklarında toprak işçiliğı yaparlardı veya sahibinden aldıkları küçük tapusuz toprakları işler ve karşılığında dönüm resmi öderlerdi¹¹³⁵.

1489 tarihli tahrir defterine göre bennak resmi 6 akçedir. 773 adet bennaktan toplamda 4638 akçe vergi alınmıştır¹¹³⁶.

Mücerred, kimi kaynaklarda buluş çağına ermiş kimi kaynaklarda da 20 yaşına gelmiş bekâr erkeklere verilen isimdir. Bazı bölgelerde mücerredler vergiden tamamen muaf tutulmuşken bazı bölgelerde ise iş ve kazanç sahibi olacak yaşa gelmiş bekâr kimselerden “Resm-i Mücerred” adı altında bir vergi alınmaktaydı¹¹³⁷.

1489 tarihli defterde Müslüman mücerredlerden 12 akçe, gayrimüslim mücerredlerden ise 25 akçe vergi alındığı görülmektedir¹¹³⁸.

¹¹³² Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹³³ BOA. TTD 24, s.539. ;Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹³⁴ Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹³⁵ Feridun Emecen, “Bennâk”, *DİA*, C. 5, 1992, s. 458-459.

¹¹³⁶ BOA. TTD 24. ;Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹³⁷ Halil İnalçık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, *Belleten*, C. XXIII, Ankara 1959, s. 575-610.

¹¹³⁸ BOA. TTD 24.

4.4.3.5 Baştına Resmi

Baştına, Slavca asıllı bir kelime olup “miras” anlamına gelmektedir. Osmanlı fethi öncesi Balkanlarda dolayısıyla Bosna’da kralların önemli hizmetleri olan şahıslara daimî ve mutlak mülk olarak verdiği topraklar için kullanılmaktaydı. Bu uygulama muhtemelen Bizans döneminde de uygulanmaktaydı. Nitekim Fatih tarafından fethedilen Trabzon ve civarındaki gayrimüslim halkın elindeki topraklar için de baştına tabiri kullanılmaktaydı. Bosna’daki bu araziler, mutlak mülk statüsünde olduğundan sahibi tarafından satılabilir, terk veya ferağ olunabilirdi. Bu tür topraklara sahip olan kişiler genellikle soylu kimselerdi. Dolayısıyla bu topraklara sahip olanlar angarya ve vergilerden muaftılar. Fetihten sonra da Bosna’da önemli miktarlara ulaşan baştınalar, tımar sistemine dahil edilerek sahiplerine bırakıldı. Ancak eskiden farklı olarak arazilerinde ettikleri mahsullerin vergisini vermekle yükümlü kılındılar¹¹³⁹.

Bosna ve Hersek’te baştınalarını muhafaza eden tımar sahipleri, Anadolu’da topraklarını irsi bir şekilde muhafaza etmiş olan mülk tımar sahipleriyle de bir bakıma aynı durumdadırlar. Bu da Osmanlıların, Anadolu İslam sahasında olduğu gibi, Balkan Hristiyan memleketlerinde de kendilerinden önceki arazi hukukuna riayet ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla Bosna’daki baştınalar yani Hristiyan tımarlılar kendi toprakları üzerinde varlıklarını asırlarca sürdürmeye devam etmişlerdir. Esasında Osmanlı Devleti’nde baştına adı altında birbirinden ayrı başlıca iki çeşit arazi kastedilmektedir. 1- Raiyyet baştinası, 2- Voynuk, doğancı, akıncı baştinası gibi askeri hizmet sahiplerine tahsis olunan baştına. Raiyyet baştinasının, reaya elinde bulunan çift veya çiftliklerden bir farkı yoktu. Bunların en önemli farkı Hristiyanların elinde olması ve haraca tabi olmasıydı. Bu nedenle bunlara “haraçlı baştına” da denmektedir. Bu gibi baştınalar sonradan Müslümanların eline geçse bile sahibi haraç vergisini ödemekle yükümlüdür. Voynuk baştınalarında ise haraç ve ispençe ödeme mükellefiyeti olmadığı gibi bu baştınalar oğullar, kardeşler ve akrabalar elinde de olabilmekteydi. Baştına üzerinde voynuklara yamak olarak oğulları, kardeşleri veya akrabaları yazılır, voynuk sahibi öldüğünde de bunlardan biri yerine geçerdi¹¹⁴⁰.

¹¹³⁹ İnalçık Halil, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s. 170.; Feridun Emecen, “Baştına”, **DİA**, C. 5, 1992, s. 135-136.

¹¹⁴⁰ İnalçık, a.g.e., s. 173-174.

1489 tarihli tahrir defterine göre cizye ile birlikte alınan baştina vergisi 25 akçedir. 1170 baştinadan toplamda 29250 akçe¹¹⁴¹, 1530 tarihinde ise 2925 baştinadan 73125 akçe vergi alınmıştır¹¹⁴². Kayıtlardan da anlaşıldığı üzere 1530 tarihinde baştina sayısı 1489 tarihine göre neredeyse iki buçuk kat artmıştır. Bu da Osmanlı Devleti'nin, baştinaları tımar sistemine aktif olarak dahil ettiğini göstermektedir.

1489 tarihli defterde Ayas Bey'in voynuğu olan Estepan veled-i Praykonik? nam kafirin padişaha zaferlik edip düşmandan haber getirdiği için voynukluktan çıkartılıp kendisine baştinalar verildiği görülmektedir¹¹⁴³. Bunun yanı sıra bazı baştinaların Müslümanlar tarafından kullanıldığı, bazılarının da Müslümanlara satıldığı görülmektedir. Nitekim nefs-i Dimitrofça'da bulunan Mehmedi veled-i Ali, Nikola veled-i Baraban'dan baştina bağlarını satın aldığı, bu nedenle de öşrünü verdiği görülmektedir¹¹⁴⁴. Bazı hâli (boş) kalan baştinaların da Müslümanlara verildiği görülmektedir. Ras nahiyesine bağlı Şarun karyesinde Lukaç baştinası hâli kaldığından tımar eri olan Kasım'a nim çiftlik olarak tevcih edilmiştir¹¹⁴⁵.

1489 tarihli defterde bazı baştinaların yanlışlıkla hassa olarak kaydedildiğinden dolayı geri sahiplerine iade edildiği görülmektedir. Nitekim Visoka nahiyesine bağlı Dobrine karyesinde padişahın kapucubaşısı olan Sinan Bey'in atasından kalma iki tarla baştinası Mevlâna Vildan defterine hassa olarak kaydedildiği anlaşıldığından, hassalıktan çıkartılıp geri kendisine temlik edilmiştir¹¹⁴⁶. Yine aynı şekilde padişahın bostancı başısı Abdullah Bey'in Boraç nahiyesine bağlı Siroz nam karyede bulunan atasından kalma baştinasına, Mevlâna Vildan tarafından üç yüz akçe mukataa vaz olunduğu anlaşıldığından geri kendisine temlik edilmiştir¹¹⁴⁷.

¹¹⁴¹ BOA. TTD 24. ;Yardımcı, a.g.m. s. 163-184.

¹¹⁴² Yardımcı, a.g.t., s. 86.

¹¹⁴³ BOA. TTD 24, s. 74.

¹¹⁴⁴ BOA. TTD 24, s. 134.

¹¹⁴⁵ BOA. TTD 24, s. 782.

¹¹⁴⁶ BOA. TTD 24, s. 446.

¹¹⁴⁷ BOA. TTD 24, s. 598-599.

4.5 Sancağın Merkez Nahiyelerinde İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı

Türk-İslam şehirlerinin fiziki ve sosyal yapı bakımından vazgeçilmez unsuru mahallelerdir. Umumiyetle bir mescidin veya caminin etrafında¹¹⁴⁸ evlerin, bedesten (çarşı) ve hamamların kümелendiği mahalleler, birbirlerini tanıyan, sosyal dayanışma yönünden bir bütün teşkil eden ve aynı inanışa sahip toplulukların yaşadığı yerlerdir¹¹⁴⁹. Osmanlı şehir kavramının en önemli özelliklerinden birisi de üretime dayalı olarak tarım dışı gözüксе de temeli tarımcılığa dayanan birçok esnaf ve zanaatkâr örgütlerinin bulunmasıdır. Çoğunlukla bölge kırsalında üretilen veya yetiştirilen ürün ve hayvanlarla paralellik gösteren bu esnaf grupları şehrin günlük yaşamı ve diğer merkezlerle olan bağlantıyı sağlaması açısından önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Osmanlı şehirlerinde meslek grubunu ve üretim kollarını genellikle şehrin fiziki ve nüfusa dayalı özellikleri belirler. Örneğin, dağlık ve engebeli bir araziye sahip olan Diyarbakır’da 16. yüzyılda mimarlık, taşçılık, taş yontmacılığı, kiremitçilik, kireççilik, demircilik ve marangozculuk yaygınken¹¹⁵⁰; tarım ve hayvancılığın daha yaygın olduğu Bosna şehirlerinde ise debbağ, çizmeci, haffaf, saraç, sofçı, takyeci, boyacı gibi tarım ve hayvancılığa dayalı meslek grupları daha yaygındır¹¹⁵¹.

Osmanlı Devleti’nin diğer sancaklarında olduğu gibi Bosna sancağında da mahallelerden oluşan ve halkın ticaret ve esnaflıkla uğraştığı nahiyeler ve bu nahiyeler içerisinde de bir pazar yeri bulunmaktadır. Nahiyelerin gelişme oranı, pazarlarda yapılan ticaretin mahiyeti ve pazarlardan alınan “Bac-ı Bazar” vergisi miktarıyla birlikte dışardan özellikle de Dubrovnik ve İtalyan şehir devletlerinden gelen tüccarlarla yapılan ticaretle doğru orantılıdır. Nahiyelerin ekonomik ve ticari açıdan büyük bir gelişme göstermesi, nahiyelerde önemli bir esnaf grubunun varlığını ortaya koymaktadır. 1489 tarihli defterde şahıs isimlerinin yanlarına düşülen kayıtlarda bu nahiyelerde hangi çeşit esnafların olduğu tespit edilebilmektedir. Bosna şehirlerinde; debbağ, çizmeci, haffaf, saraç, sağrakçı, hayyat, hallaç, sofçı, takyeci, boyacı, bakkal, kassab, bozacı, börekçi, helvacı, habbaz, çıkırıkçı, çilingir, kalaycı, kazancı, kılıççı, kuyumcu, ni’alcı gibi alet imali yapan ve satan esnaflar

¹¹⁴⁸ Turan Açık, “Fetihten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri’nin Mahalleleri”, **History Studies**, Volume 9, Issue 5, December 2017, s. 25-56.

¹¹⁴⁹ İlhan Şahin, “Osmanlı Döneminde Sarayova (Saraybosna)’nın Kuruluşu ve Yükselişi”, Redaksiyon İlhan Şahin ve Mim Kemal Öke **Bosna-Hersek**, içinde Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s.21-29.

¹¹⁵⁰ Çağ, a.g.e., s.249.

¹¹⁵¹ Şahin, a.g.m, s. 21-29.

bulunmaktadır¹¹⁵². Bu nahiyeler; Saray¹¹⁵³, Visoka¹¹⁵⁴, Dimitrofça (İzveçan)¹¹⁵⁵, Brod¹¹⁵⁶ ve Vişegrad¹¹⁵⁷ nahiyeleridir.

4.5.1 Saray Nahiyesi

Saray vilayetinin merkezi olan Saray nahiyesi, Bosna'nın fethinden önce Osmanlı idaresinde bulunan ve Bosna uc bölgesi olarak adlandırılan Vrbosna bölgesindedir. Ne zaman kurulduğu kesin olmamakla birlikte, ilk dönemlerden itibaren burasının bir pazar yeri olduğu bilinmektedir¹¹⁵⁸. Fetihden önce Üsküp sancağına bağlı olan Saray nahiyesinin kentsel dönüşümünü ilk başlatan Üsküp sancakbeyi Gazi İsa Bey'dir. Varlıklı ve soylu bir aileden gelen ve 1469 yılına kadar Üsküp sancakbeyliği yapmış olan İsa Bey, görev aldığı süre zarfında kurmuş olduğu vakıflarla şehri mamur hale getirmeye çalışmıştır. Zira 1462 tarihli vakıfnamesi, imar faaliyetlerinden bahseden ilk belgedir¹¹⁵⁹. Sonraki sancakbeyleri ile zengin tüccarlar ve zanaatkârlar çok sayıda vakıf kurmuşlardır. Kurulan vakıflar sayesinde Saray nahiyesi, XVI. yüzyılda Bosna'nın en güzel ve en önemli şehri haline gelmiştir. Bu öneminden dolayı Saray nahiyesi önce Bosna'nın sancak, sonra da eyalet merkezi olmuştur. İshak Bey'in oğlu Gazi İsa Bey, kendi vakfını kurmadan önce Fatih Sultan Mehmed'e hediye edeceğini bildirdiği "Cereva" (Çarinki) adında bilinen bir cami (bu cami vakıf defterlerinde Sultan Mehmed Han Cami Vakfı olarak geçmektedir) ve bir saray inşa ettirmiştir. Sarayın yapılmasından sonra şehrin adı Sarayova olarak anılmaya başlamıştır¹¹⁶⁰. Saray nahiyesi, 1468-69 tarihli defterde küçük bir yerleşim yeri olarak gözüktüğünden mahalle veya cemaat olgusuna rastlanılmamaktadır¹¹⁶¹. 1485 tarihli defterde de mahalleler olmamasına karşılık Cemaat-i Müslüman, Cemaat-i Gebran ve Cemaat-i Dubrovnikli adı altında cemaat gruplarının olduğu görülmektedir. Hem 1468-69 tarihli defterde hem de 1485 tarihli defterde "Nefs-i Bazar-ı Turkovište"¹¹⁶² olarak zikredilen pazar ismini muhtemelen "pazar

¹¹⁵² Şahin, a.g.m, s. 21-29.

¹¹⁵³ BOA. TTD 24, s. 33.

¹¹⁵⁴ BOA. TTD 24, s. 54.

¹¹⁵⁵ BOA. TTD 24, s. 133.

¹¹⁵⁶ BOA. TTD 24, s. 323.

¹¹⁵⁷ BOA. TTD 24, s. 521.

¹¹⁵⁸ Oruç, a.g.m, s. 249-271.

¹¹⁵⁹ Zlatar Behija, "Vakuf Gazi Mehmed-Bega İsabegovića u Sarajevo", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Issue 55, 2006, s. 217-226.

¹¹⁶⁰ Behija Zlatar, "XV. ve XVI. Yüzyıl Saraybosna Vakıfları", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 2012, s. 57-61.

¹¹⁶¹ MC. Yz. O. 0076, s. 40.

¹¹⁶² MC. Yz. O. 0076, s. 40.; BOA. TT d. 18, s. 17.

yeri” anlamına gelen “Trgovište”den almaktadır. 1489 tarihli defterde bu pazarın ismi Turkovište el meşhur Saray¹¹⁶³ olarak zikredilmektedir. 1468-69 tarihli defterde yaklaşık 20 kadarı Müslüman olan 380-400 kişi civarında bir nüfusa sahip olan bölge, 1485 tarihli defterde 700-800, 1489 tarihli defterde de %46’sı Müslüman olan yaklaşık 1000 kişilik bir nüfusa sahipti. Hristiyan halkın büyük bir çoğunluğunu Dubrovnikli tüccarlar oluşturmaktaydı¹¹⁶⁴.

1489 tarihli defterde Saray nahiyesinde Müslümanların yaşadığı Mevlânâ Hâtib, Mehmed Bey veled-i Minnet Bey, Mescid-i Ayas Bey olmak üzere üç mahalle bulunmaktadır. Defterde gayrimüslimler, Cemaat-i Gebran ve Cemaat-i Dubrovniklü¹¹⁶⁵ olarak belirtilmiştir. Müslüman mahallelerine baktığımızda, Mevlânâ Hâtib’de 38, Mehmed Bey veled-i Minnet Bey’de 14, Mescid-i Ayas’da da 40 olmak üzere toplamda 92 Müslüman hane bulunmaktadır. Gebran Mahallesi’nde 89 hane, 8 mücerred, 6 bive 5 baştina ve ayrıca 2 de Müslüman mücerred bulunmaktadır. Dubrovnikli mahallesinde ise 7 hane bulunmaktadır¹¹⁶⁶.

Saray nahiyesinin iktisadi hayatının temelini tekstil, gıda, dericilik ve alet imalatı oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Saray nahiyesinde hayyat (terzi), hallaç¹¹⁶⁷, serpuşi (şapkacı), keseci gibi tekstille uğraşan; börekçi, halvacı, bozacı, kassap, bakkal ve habbaz (ekmekçi) gibi gıda ve un mamulleriyle uğraşan; ni’al (nalcı), kalaycı, sayyaf (kılıççı),

¹¹⁶³ BOA. TT d. 18, s. 22.; BOA. TT d. 24, s. 33.

¹¹⁶⁴ Şahin, a.g.m, s. 21-29.

¹¹⁶⁵ Dubrovnik, Osmanlı İmparatorluğu için önemli yiyecek ve hammadde kaynaklarına sahip olan Balkanlar ile İtalya ve diğer Avrupa devletleri arsında gerçekleşen ticaretin transit merkezlerinden biri olarak XV. ve XVI. yüzyıllarda hayati bir önem taşımakta idi. Dubrovnik ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de ilk resmî ilişki 6 Aralık 1430 tarihinde II. Murad zamanında gerçekleşmiştir. Padişahın huzuruna çıkan Dubrovnik elçisi, haraç ödemedi kendilerine Osmanlı topraklarında vergilerini ödemek kaydıyla serbestçe ticaret yapma iznini veren bir ahidname almayı başarmıştır. Bu ahitnameye göre Dubrovnikli tüccarlar, Osmanlı topraklarında ve denizde, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna’da mutad gümrük vergisini ödemek şartıyla ticaret yapabilecekler ve Osmanlılar tarafından komşu devletlere karşı himaye edileceklerdi. Dubrovniklilere verilen diğer ahidnameler 1442, 1459, 1481, 1512, 1525, 1550, 1567 ve 1575 tarihlidir. Bu ahidnamelerin hepsi ortak özellikler göstermektedir. Haraç miktarlarını belirleyen madde ile gümrük tarifeleri hariç diğer haklar ve sorumluluklar neredeyse hiç değişmemiştir. Ahidnamelerde yer alan maddeye göre Dubrovnikli tüccarlar bütün Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapabilecekler, mallarına ve eşyalarına dokunulmayacak, Osmanlı ülkesinde mallarını sattıkları taktirde % 2 gümrük ödeyeceklerdi. Bu ahidnameler doğrultusunda dubrovnikli tüccarlar Bosna’nın fethinden sonra buralara gelerek ticaret yapmaya başlamışlardır. Öyle görünüyor ki bu tüccarların bir kısmı da buralara yerleşmişlerdir. Bknz. İdris Bostan, “Ahidnamelere ve Uygulamalara göre Osmanlı Dubrovnik Ticari Münasebetleri (XV-XVI. Yüzyıllar)”, **Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu’na Armağan**, içinde Zenep Tarım Ertuğ (ed.), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.. 79-87.; Metin Ziya Köse, **Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 Doğu Akdeniz’de Casuslar ve Tacirler**, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

¹¹⁶⁶ BOA. TT d. 24, s. 33-34.

¹¹⁶⁷ Hallaç: Pamuk ya da yünü bu iş için yapılmış tarak gibi aletle kabartan kişi.

neccar (marangozcu) gibi alet imalıyla uğraşan; çizmeci, sarraç (eyerci), köşkcü¹¹⁶⁸ gibi dericilikle uğraşan esnafların yanında; dellâk (tellâk), dükkandâr, hamami (hamamcı), sayyad (avcı) işiyle uğraşan esnaflar bulunmaktadır¹¹⁶⁹.

1489 tarihli defterde Saray nahiyesinden en çok alınan vergi 36.000 akçeyle “Bac-ı Bazar” denilen pazarlardan alınan vergidir. Diğer vergi gelirleri ispençe 2760 akçe, gendüm 99 kile 1188 akçe, cev 8 kile 42 akçe, daru 40 kile 240 akçe, alef 124 kile 496 akçe, şıra 40 mudra 240 akçe, resm-i kovan 120 akçe, bostan 144 akçe, ketan 44 akçe, bağ, bağçe, tarla, yoncalık ve değirmenler 968 akçe, toplamda 42241 akçedir. Bu gelirlerin tamamı Mirliya hassına bağlanmıştır¹¹⁷⁰. Ayrıca Saray nahiyesinde Merhum İsa Bey’in¹¹⁷¹ zaviyesi evkafına müteallik olan bağlar, tarlalar, değirmenler ve yoncalıklar bulunmaktadır. Öşür ve resmi 968 akçe Bey’ine verilir. Bundan başka Cavid Paşa, kendisine ait bir bağçe ve bağın 70 akçelik öşür gelirini muallimhaneye vakfetmiştir¹¹⁷².

1489 tarihli deftere göre Saray nahiyesinde bir imam, iki müezzin ve bir de kâtip bulunmaktadır. Bu kişiler vazifeli oldukları için vergiden muaftırlar¹¹⁷³.

Saray nahiyesinin ekonomik ve ticari açıdan gelişmesinin nedenlerinden biri belki de en önemlisi burada bir pazar yerinin bulunmasıdır. Mevcut olan pazar sayesinde nahiye esnaf kolları gelişmiş ve nüfus artmıştır. Nitekim 1489 tarihli tapu tahrir defterine göre Saray nahiyesinden pazar ve ihtisab resmi olarak 36.000 akçe tahsil edilmiştir. Bu da bu bölgeden alınan vergilerin %85’ine tekabül etmektedir.

4.5.2 Visoko Nahiyesi

Saray nahiyesinin 20 km kadar kuzeyinde bulunan Visoka, Kral vilayetine bağlıdır ve içerisinde Nefs-i Bazar-ı Visoka bulunmaktadır. 1468-69 tarihli defterde sonradan düşülen

¹¹⁶⁸ Köşkcü (Köşger): Kunduracı, Ayakkabı tamircisi.

¹¹⁶⁹ BOA. TT d 24, s. 33.

¹¹⁷⁰ BOA. TT d 24, s. 33-36.

¹¹⁷¹ Bosna sancağının ikinci sancakbeyi olan (1464-1470) İsa Bey’in daha sancakbeyi olmadan ve Bosna’nın 1463’teki fethinden önce yapmış olduğu vakıflarla Saray nahiyesinin önemi artmış ve hızlıca şehirleşmeye başlamıştır. Kaynaklara bakıldığında İsa Bey Saray nahiyesinde, Fatih Sultan Mehmed adına bir cami, caminin yanına bir hamam ve iki mahalle, Bantbaşı’ndaki Brodac köyünde bir zaviye ve misafirhane, Saraybosna’da bulunan başçarşıda bulunan Kolobora Hanı’nı ve yine burada bulunan bir köprüyü yaptırmıştır. Bkz. Behija Zlatar, “XV. ve XVI. Yüzyıl Saraybosna Vakıfları”, Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, 2012, s. 57-61. 1489 tarihli defterde yaptırmış olduğu bu vakıfların iase ve masrafları için birçok bağ, tarla, değirmen ve yoncalık temlik ettiği görülmektedir. Bkz. BOA. TT d 24, s. 35.

¹¹⁷² BOA. TT d. 24, s. 35.

¹¹⁷³ BOA. TT d. 24, s. 33.

bir derkenara göre 1472 yılında Visoka, Saray kadılığına tabidir¹¹⁷⁴. Bundan başka 1485 tarihli defterde de Visoka, Kral vilayetine bağlı olmasına karşılık Dubrovnik’le birlikte niyabetleri saray niyabeti ile birlikte Nefs-i Bazar-ı Visoka’nın hasılı içinde hesaplanmıştır. Bu da Visoka ve Dubrovnik’in bu tarihlerde Saray kadılığı içerisinde olduğunu göstermektedir¹¹⁷⁵. Yine bu defterde Visoka, Kreşova ve Lapanitse ile birlikte zikredilmektedir¹¹⁷⁶. Bu da bu nahiyelerin zaman içerisinde Visoka’ya dâhil edildiğini göstermektedir. 1468-69 ve 1485 tarihli defterlerde henüz bir mahalle olgusuna rastlanılmamaktadır¹¹⁷⁷.

1489 tarihli defterde Mahalle-i Ayvaz veled-i Dobraşin, Mahalle-i Luka Veled-i Ladiç, Mahalle-i Bolaşin veled-i Vikosal, Mahalle-i Pozan, Mahalle-i Tuyradsav, Mahalle-i Ninal olmak üzere 6 mahalle bulunmaktadır. Visoka’da Müslümanların sayısı oldukça azdır. Ayvaz veled-i Dobraşin’de 5 hane, Luka Veled-i Ladiç’de 3 mücerred, Bolaşin veled-i Vikosal’da 1 mücerred, Pozan’da 2 mücerred, Tuyradsav’da 2 hane, 2 mücerred ve Ninal’de 2 hane, 3 mücerred ve 1 de bennak olmak üzere toplamda 9 hane, 11 mücerred ve 1 de bennak bulunmaktadır. Buna karşılık 194 hane, 22 mücerred, 14 bive ve 5 de baştina gayrimüslim bulunmaktadır¹¹⁷⁸. 1530 tarihli defterde Müslüman hane sayısı artarken gayrimüslim hanelerin sayısının azaldığı görülmektedir. Buna göre 1530 tarihinde Visoka’da 89 Müslüman hane, 20 Müslüman mücerred var iken; 58 gayrimüslim hane ve 2 de gayrimüslim bive bulunmaktadır¹¹⁷⁹.

1489 tarihli defterde Visoka nahiyesinde dericilik, tekstil veya imal işiyle uğraşan meslek erbapları görülmemektedir. Bu nedenle iktisadi hayatın temelini tarım oluşturmaktadır. 1489 tarihli defterde Nefs-i Bazar-ı Visoka ma’a Niyabet’den 9000 akçe ve Niyabet der Vilayet-i Visoka ma’a Dubrovnik’den 2500 akçe vergi tahsil edildiği gözükmemektedir. Bunların dışında alınan vergiler şöyledir: ispençe 5605 akçe, resm-i çift 376 akçe, gendüm 78 kile 936 akçe, cev 5,5 kile 33 akçe, daru 54 kile 324 akçe, alef 103 kile 412 akçe, bağ-ı reaya şıra mudra 12 akçe, bostan 250 akçe, sir ve piyaz 30 akçe, asel 120 akçe, meyva 30 akçe, ketan 150 akçe, hınzır 60 akçe, asiyab 1 resm 30 akçe, bağçe 50 akçe, Çiftlik-i Pehlivan Yusuf 300

¹¹⁷⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 54.

¹¹⁷⁵ Oruç, a.g.m, s. 249-271.

¹¹⁷⁶ BOA. TT d. 18, s. 84.

¹¹⁷⁷ MC. Yz. O. 0076, s. 28,54.; BOA. TT d. 18, s. 84.

¹¹⁷⁸ BOA. TT d. 24, s. 54.

¹¹⁷⁹ Yardımcı, a.g.t. s. 51.

akçe, Çiftlik-i Sofyalı İsmail 120 akçedir. Mirliya hassına tabi olan Visoka nahiyesinin geliri toplamda 25.513 akçedir¹¹⁸⁰.

Visoko nahiyesi 57'si Müslim tahmini 1.144 nüfuslu bir nahiyedir. Nahiye esnaf kolları olmasa da bir pazar yerine sahip olması açısından Bosna sancağında önemli bir yere sahiptir. Nitekim nahiye elde edilen 25.513 akçe gelirin 11.500 akçesi pazarlardan alınan vergilerdir.

4.5.3 Yeni Bazar (Yeleç) Nahiyesi

Üsküp'ten Bosna'ya giden yolun üzerinde bulunan Yeni Bazar nahiyesi içerisinde çok sayıda ılıca barındırmaktadır. Kosava'ya dört konak uzaklıkta bulunan nahiye Saray'a gidilirken Taşlıca'dan geçilir¹¹⁸¹. XV. yüzyılda İshak Beyoğlu İsa Bey tarafından Raşka ve Yoşanitsa nehirlerinin kenarında Eski Pazar'dan 11 km uzakta geç İilir ve antik yerleşim yeri olan Ras'ın temelleri üzerine kurulmuştur¹¹⁸². Nitekim 1469 tarihli defterde nahiye olmayan Yeni Bazar, Ras nahiyesine bağlı nefs-i şehir-i Yeni Bazar nam-ı diğer şehir-i Ras olarak zikredilmektedir¹¹⁸³. 1485 ve 1489 tarihli defterlerde nahiye olmakla beraber Yeleç vilayeti kadılığının merkezinin de buraya taşındığı görülmektedir. Ayrıca bu nahiye iki tane de nefs-i bazar görülmektedir: Daha önce Ras'a tabi olan Nefs-i Bazar-ı Yeni Bazar¹¹⁸⁴ ve 1489 tarihli defterde görülen Nefs-i Bazar-ı Açze¹¹⁸⁵.

1489 tarihli deftere göre Yeni Bazar nahiyesinde; Paşayığit, Muradsubaşı, Kadı, Menteşeli Ali ve Tercüman olmak üzere beş Müslüman mahallesi bulunmaktadır. Bunun yanında Bariç (Paritse), Vırpovaç nâm-ı diğer Melindol (Vrbovats), Gökovaç (Çukovats), Paralık (Paralovo), ve Bazargânân Dubrovnik olmak üzere beş de gayrimüslim mahallesi bulunmaktadır¹¹⁸⁶. Ayrıca Tırnova tabi'-i Ras'ta da İstranik, Hıraç, Kozvik, Dina Bey, Rayan, Ba'b ve Dubrik Mahallesi olmak üzere 7 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde 152 hane, 10 mücerred Müslüman, 57 hane, 12 mücerred 15 bive ve 4 de baştına gayrimüslim olmak üzere toplamda 209 hane 22 mücerred, 15 bive ve 4 baştına

¹¹⁸⁰ BOA. TT d. 24, s. 54-57.

¹¹⁸¹ L. İnciciyan ve H.D. Andreasyan, (1975-1976), "Osmanlı Rumelisi'nin Tarihi Coğrafyası", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C.0, Sayı 4-5, İstanbul, s.105.

¹¹⁸² Recep Şkriyel, "Osmanlı Dünyasında Yeni Pazar (XV-XVIII y.y), **Hikmet**, S. 23, 2014, s. 98-115.

¹¹⁸³ MC. Yz. O. 0076, s.4.

¹¹⁸⁴ BOA. TT d. 18, s.19.; BOA. TT d. 24, s. 115.

¹¹⁸⁵ BOA. TT d. 24, s. 118.

¹¹⁸⁶ BOA. TT d. 24, s. 115-119.; Şkriyel, a.g.m., s. 98-115.

bulunmaktadır. Tırnova tabi-i Ras'da ise 74 hane, 32 mücerre, 3 bive ve 2 başına bulunmaktadır¹¹⁸⁷.

Yeni Bazar nahiyesinin iktisadi hayatının temelini hayyat, kebeci, hallaç, kürkçü gibi tekstil; başmakçı, çizmeci, debbağ, sarraç gibi dericilik; nalcı, kazancı gibi alet imalı ve bakkal, kassab, bozacı, börekçi gibi gıda işiyle uğraşan meslek gruplarının oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1489 tarihli defterde Yeni Bazar nahiyesinde; 15 hayyat (terzi), 10 sarraç (eğerci), 9 ni'al (nalcı), 7 çizmeci, 5 pabuçcu, 4 tabbah, 4 dellak, 4 çilingir, 4 kassab, 3 bozacı, 3 başmakçı (ayakkabıcı), 3 hallaç, 1 dellal, 1 kazancı, 1 kebeci¹¹⁸⁸, 1 mumcu, 1 bacdar, 1 börekçi, 1 hamami, 1 dükkandar, 1 kürkçü, 1 bezzaz¹¹⁸⁹, 1 muybab (berber), 1 muytab¹¹⁹⁰, 2 mutrib¹¹⁹¹, 1 küllah-hor (şapkacı)¹¹⁹², 6 dekakin (bakkal) ve 9 çıkırıkçı¹¹⁹³ olduğu görülmektedir.

1489 tarihinde Yeni Bazar nahiyesinin gelirleri Mirlivâ hâssına bağlı idi. Bu tarihte, bazar ve niyabet-i vilayet-i Ras ve Sebeniçgraz mevkufatıyla birlikte toplam bac-ı bazar vergi geliri 27000 akçedir. Bunun dışında diğer vergi gelirleri de şöyledir: İспенçe ve çift resmi 2882 akçe, gendüm 55 kile 660 akçe, cev 13 kile 78 akçe, çavdar 23 kile 132 akçe, alef 35 kile 140 akçe, girah 1 vukiyye 10 akçe, bağ-ı reaya ma'a harnub şıra 90 mudra 540 akçe, bostan 76 akçe, ketan 20 akçe, meyva 10 akçe, hınzır 71 akçe, asiyab-ı gebran 2 resm 60 akçe, asiyab-ı merhum İsa Bey 3 resm 90 akçe, zağferan 150 akçe, mülk-i asiyab-ı şeyh Ali 4 resm 120 akçe, mülk-i asiyab-ı Mevlânâ Fahrettin Temdioğlu elindedir 2 resm 60 akçe, mülk-i asiyab-ı Ebna-i İskender voyvoda 4 resm 120 akçe, mülk-i asiyab-ı Mevlânâ Şeyh Ali şimdi İskender Valideoğlu elindedir ve Yusuf Çaşnigiroğlu İsmailoğlu elindedir 5 resm 150 akçedir. Ayrıca merhum İsa Bey'in evkaf-ı bulunan Nefs-i Bazar-ı Acze'de olan evkafı hamam 4200 akçe, 1 kârbân saray 800 akçe, 56 dekakin 3936 akçe, zemin-i yoncalu şimdi tarladır 46 akçe, 3 asiyab-ı göz 997 akçe, 1 bağ-ı harab 10 akçe, toplamda 32.369 akçedir¹¹⁹⁴.

¹¹⁸⁷ BOA. TT d. 24, s. 115-119.

¹¹⁸⁸ Kebe: Anadolu'da çobanların veya köylülerin giydikleri veya yere serdikleri kalın bir keçe olan kebe, Balkanlar'da battaniye olarak kullanılan bir tür örtüye verilen isimdir. Bkz. Galip Çağ, **Bir Osmanlı Şehri Manastır 16. Ve 17. Yüzyılda Rumeli'de İdari ve İktisadi Yapı**, Selenge, İstanbul 2022, s.249.

¹¹⁸⁹ Bezzaz: Bezden yapıma şeyler satan kişi. Manifaturacı.

¹¹⁹⁰ Muytab: Kıldan çul veya yem torbası dokuyan veya imal eden kişi.

¹¹⁹¹ Mutrib: Müzik aleti çalan, müzikle uğraşan kişi,

¹¹⁹² BOA. TT d. 24, s. 115-119.

¹¹⁹³ Yardımcı, a.g.t. s. 47.

¹¹⁹⁴ BOA. TT d. 24, s. 115-119.

1489 tarihinde Yeni Bazar nahiyesinde görevli ve vergiden muaf olanlara bakıldığında; 1 muallim, 2 hoca, 1 subaşı olmak üzere toplamda 3 kişi bulunmaktadır.

Eski yerleşim yeri olan Ras'ın temelleri üzerine kurulan ve nüfusunun yaklaşık yüzde yetmişi Müslüman olan nahiyede iki tane pazar yeri bulunmaktadır. Bu da nahiyenin gelişmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Nitekim pazarlar sayesinde nahiyenin nüfusu artmış, artan nüfusla birlikte de esnaf kolları gelişmiştir. Ayrıca pazarlarda satılan mallardan alınan 27.000 akçe bâc-ı bazar vergisi ve diğer alınan vergilerle birlikte toplamda 32.369 akçe gelir elde edilmiştir. Elde edilen bu gelir Bosna sancağının gelirleri arasında hatırı sayılır bir yere sahiptir.

4.5.4 Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça

Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça, eski Ras bölgesinde oluşturulan vilayetlerin, Üsküp uc bölgesinden ayrılarak Bosna sancağına dâhil edilen Yeleç (Yeni Bazar) vilayetine bağlı İzveçan nahiyesi içerisinde bulunmaktadır. 1489 tarihli defterde iki Müslüman mahallesi ve bir de gebran cemaati görülmektedir. Kasım Hoca Mahallesi'nde 48 hane, Molla Cemal Fakih İmam Mahallesi'nde de 9 hane Müslim, Gebran Mahallesi'nde ise 8 hane, 1 mücerred, 4 bive ve 1 de Müslüman hane bulunmaktadır¹¹⁹⁵.

Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça'nın iktisadi hayatına baktığımızda dericilik ve gıda işiyle uğraşan meslek gruplarının öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda; Kasım Hoca Mahallesi'nde, 3 hayyat, 3 papuçcu, 3 sarraç, 3 çizmeci, 2 dellak, 1 neccar, 1 kassab, 1 semerci ve 1 de duzcu (tuzcu) bulunurken, Molla Cemal Fakih İmam Mahallesi'nde de 2 kassab, 1 de dellak bulunmaktadır¹¹⁹⁶.

1489 tarihinde Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça'da görevli ve vergiden muaf olanlara bakıldığında; Molla Cemal Fakih İmam Mahallesi'nde 1 naib, 1 de kâtib olmak üzere toplamda 2 kişi bulunmaktadır¹¹⁹⁷.

1489 tarihde Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça'nın gelirleri Mirlivâ hâssına bağlıdır. Bac-ı bazar geliri 5.000 akçedir. Bobofça'da Müslim ve gayrimüslimlerin öşür vergileri ayrı yazılmıştır. Müslimlerden alınan vergiler; resm-i çift 230 akçe, gendüm 9 kile 108 akçe, cev 4 kile 24

¹¹⁹⁵ BOA. TT d. 24, s. 133-135.

¹¹⁹⁶ BOA. TT d. 24, s. 133-135.

¹¹⁹⁷ BOA. TT d. 24, s. 133.

akçe, çavdar 3 kile 18 akçe, alef 3 kile 12 akçe iken gayrimüslimlerden alınan vergiler; ispençe 325 akçe, gendüm 22 kile 264 akçe, çavdar 1 kile 6 akçe, alef 8 kile 32 akçe, bağ-ı reaya ma'a harnub şıra 30 mudra 180 akçe, bostan 16 akçedir. Bunların dışında, Mehmedi veled-i Hacı Ali, Baraban baştinası dimekle ma'ruf baştına çiftliğinde bulunan bağ ve bağçelerden 280 akçe, Mirahur Yakub Bey'in bir pare tarlası ve bir pare bağından 60 akçe, Çiftlik-i Ali Çelebi veled-i Arnavud Sinan'ın bir pare tarlasından, gendüm 13 kile 156 akçe, çavdar 3 kile 18 akçe, çev 2 kile 12 akçe, alef 8 kile 32 akçe, şıra 10 mudra 300 akçe, mülk-i asiyab 3 resm 90 akçe, çift resm-i 22 akçe, Mehmedi veled-i Hızır çiftliğinden 428 akçe, Barak veled-i ... çiftliğinden 394 akçe, Doğan Voyvoda çiftliğinden 460 akçe ve baştinalardan da 1500 akçe olmak üzere toplamda 10.211 akçe vergi alındığı görülmektedir¹¹⁹⁸.

Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça nahiyesinde de diğer nahiyelede olduğu gibi bir pazar yeri bulunmaktadır. Pazar yeri sayesinde nahiye'nin esnaf kolları kurulmuş, nüfusu da artmaya başlamıştır. 1489 tarihinde Nefs-i Bazar-ı Dimitrofça'da 290 Müslim, 61 de gayrimüslim nüfusun olduğu görülmektedir. Bac-ı bazardan alınan 5.000 akçe vergi ile birlikte toplam alınan vergi miktarı 10.211 akçedir.

4.5.5 Brod Nahiyesi

Brod eskiden Bosna kralının yaşadığı topraklar olan ve 1469, 1485 ve 1489 tarihli tahrir defterlerinde Kral vilayeti olarak kaydedilen vilayete bağlı bir nahiye'dir. 1469'da Bobofça'da bulunan kadılık merkezi 1485'de buraya taşınmıştır¹¹⁹⁹. 1489 tarihli defterde Brod nahiyesine bağlı Dragonan Ali'nin tımarı olan Yanya karyesinde Müslümanlar'ın da içerisinde bulunduğu 7 mahalle ve İlyas Bey tımarı olan Gradbeşe'de 8 mahalle bulunmaktadır¹²⁰⁰. Yanya karyesinde bulunan mahallelerde 102 hane, 9 mücerred, 1 bive gayrimüslim 4 hane, 2 mücerred ve 3 bennak Müslim bulunmaktadır. Gradbeşe karyesinde ise 130 hane, 15 mücerred, 2 baştına, 2 bive gayrimüslim, 5 hane, 5 bennak Müslim bulunmaktadır¹²⁰¹.

¹¹⁹⁸ BOA. TT d. 24, s. 133-135.

¹¹⁹⁹ Oruç, a.g.m, s. 249-271.

¹²⁰⁰ BOA. TT d. 24, s. 323-327.

¹²⁰¹ BOA. TT d. 24, s. 323-327.

Tımar olan bu karyelerde 1489 tarihli tapu tahrir defterine göre meslek erbabları görülmemektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan bu karyelerden alınan vergi gelirlerine bakıldığında, Yanya karyesinde, ispençe 2431 akçe, resm 234 akçe, gendüm 129 kile 1558 akçe, cev 26 kile 156 akçe, daru 32 kile 192 akçe, alef 250 kile 1000 akçe, mercimek 5 kile 90 akçe, bağ-ı reaya ma'a harnub sıra 450 mudra 2700 akçe, bostan 110 akçe, sir ve piyaz 20 akçe, meyva 50 akçe, ketan 95 akçe, asel 570 akçe, cev 46 akçe, hınzır 90 akçe, asiyab 6 resm 180 akçe, niyabet ve resm-i arus 200 akçe, toplamda 10065 akçedir. Gradbeşe karyesinden alınan vergiler ise ispençe 3461 akçe, resm 131 akçe, gendüm 175 kile 2100 akçe, cev 25 kile 150 akçe, daru 175 kile 750 akçe, alef 299 kile 1196 akçe, mercimek 1 kile 18 akçe, bağ-ı reaya ma'a harnub sıra 140 mudra 740 akçe, bostan 130 akçe, meyva 10 akçe, asel 236 akçe, asiyab 9 resm 210 akçe, hınzır 55 akçe, niyabet ve resm-i arus 140 akçe, hass-ı tarla 150 akçe, hass-ı çayır 150 akçe, İshak nam Kimesne çiftliği 3001 akçe, toplamda 10.237 akçedir¹²⁰².

Fetihten önce Bosna kralının yaşadığı topraklar içerisinde olan Brod nahiyesine bağlı Yanya ve Gradbeşe karyelerinde şehir yerleşimini gösteren mahallelerin bulunduğu görülmektedir. Halkının daha çok gayrimüslim olduğu bu karyelerde pazar yeri olmadığından esnaf kolları da bulunmamaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan karyelerden 1489 tarihli tapu tahrir defterine göre toplamda 10.237 akçe gelir elde edilmiştir.

4.5.6 Vişegrad Nahiyesi

Vişegrad nahiyesi, Sırbistan'ın güneydoğusunda Drina Nehri'nin iki yakasına kurulmuş Bosna'nın önemli yerleşim yerlerinden biridir. Osmanlıların eline geçtiğinde küçük bir kasaba olan Vişegrad, İstanbul'dan Saray nahiyesine giden yol üzerinde son derece önemli bir konuma sahip olduğundan devlet adamları buraya özel ilgi göstermişlerdir. Konumu ve gösterilen ilgiyle beraber kısa sürede gelişerek önemli bir Osmanlı şehri haline gelmiştir¹²⁰³. 1577-78 yıllarında Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan'a Sava Nehri'nin en büyük kolu olan Drina Nehri üzerine Sokullu Köprüsü de denilen meşhur Drina Köprüsü'nü yaptırmıştır¹²⁰⁴. 1469 tarihinde Vişegrad Kal'ası dizdarı İshak'ın tımarı¹²⁰⁵ olan nahiye, 1485

¹²⁰² BOA. TT d. 24, s. 323-327.

¹²⁰³ Yardımcı, a.g.t. s. 55.

¹²⁰⁴ Semavi Eyice, "Drina Köprüsü", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 528-529.

¹²⁰⁵ MC. Yz. O. 0076, s.149.

tarihinde ise Hamza Bey'in hassı¹²⁰⁶, 1489 tarihinde de Mehmed Bey veled-i İsa Bey bin İshak Bey'in zeametine bağlanmıştır. 1489 tarihli deftere göre Vişegrad Nahiyesi'nde bulunan Nefs-i Bazar-ı Vişegrad'da Görne? Varoş ve Devline veya Dolna Varoş olmak üzere iki mahalle bulunmaktadır. Görne Varoş'da; 151 hane, 16 mücerred ve 2 baştına gayrimüslim bulunurken 4 hane ve 3 mücerred Müslim bulunmaktadır. Dolna Varoş'da ise 16 hane, 4 mücerred ve 1 bive gayrimüslim, 10 hane ve 4 mücerred müslim bulunmaktadır¹²⁰⁷. 1530 tarihinde ise 28 hane Müslüman, 119 hane de gayrimüslimin olduğu görülmektedir¹²⁰⁸.

1489 tarihli defterde Vişegrad nahiyesinde esnaflıkla uğraşan bir zümre görülmemektedir. Bunun dışında nahiyeden alınan vergiler içerisinde 5000 akçelik iskele resmi görülmektedir. Bu da bu tarihlerde burada bulunan nehirlerde taşımacılık faaliyetlerinin yapıldığını göstermektedir. İskele resmi dışında nahiye'nin diğer vergi gelirlerine baktığımızda; bac-ı bazar ma'a niyabet 4000 akçe, ispençe 4806 akçe, resmi çift 302 akçe, gendüm 32 kile 384 akçe, cev 6 kile 36 akçe, daru 13 kile 78 akçe, alef 50 kile 200 akçe, bağ-ı reaya ma'a harnub şıra 2200 mudra 13200 akçe, bostan 250 akçe, ketan 50 akçe, hınzır 71 akçe, asiya 2 resm 60 akçe, hass-ı bağ şıra 210 mudra 1260 akçe, toplamda 29.787 akçedir.

Osmanlıların eline geçmeden önce küçük bir kasaba olan Vişegrad, İstanbul'dan Saray nahiyesine giden yol üzerinde son derece önemli bir konuma sahip olduğundan devlet adamlarının ilgisi ve konumu sayesinde kısa sürede gelişerek önemli bir Osmanlı şehri haline gelmiştir. Nahiye pazar yerinin yanı sıra bir de iskele bulunmaktadır. Bu da burada gemi ticaretinin yapıldığını göstermektedir. Nitekim 1489 tarihli tapu tahrir defterine göre nahiye'de bulunan iskeleden 5.000 akçelik vergi geliri tahsil edildiği görülmektedir. Ayrıca bac-ı bazar ve diğer vergilerle birlikte toplamda 29.789 akçe gelir elde edilmiştir.

4.6 Bosna Sancağında Madenler

Osmanlı Devleti, Anadolu'da ve Balkanlarda sınırlarını genişletirken bu topraklarda bulunan maden sahalarını da hakimiyeti altına almıştır. Bu durum Osmanlı topraklarında maden rezervlerinin bolluğunu ve cevher türü açısından da çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'ni gerek maden rezervlerinin çokluğu gerekse maden çeşitliliği açısından

¹²⁰⁶ BOA. TT d. 18, s.109.

¹²⁰⁷ BOA. TT d. 24, s. 521-523.

¹²⁰⁸ Yardımcı, a.g.t. s. 56.

kendi kendine yetebilecek bir seviyeye getirmiştir¹²⁰⁹. Bu nedenle Osmanlı Devleti, maden ocaklarının işletilmesinde ve maden ocaklarında istihdam edilecek reayanın belirlenmesinde oldukça hassas davranmıştır. Çoğunluğu Fatih Sultan Mehmed dönminde yayınlanan maden kanunnamelerinde, maden ocaklarında çalışan reayanın sosyal yaşantılarını, yükümlülüklerini, devletle ilişkilerini, maden cevherinin çıkarılma, ayrıştırılma, vezn olunup çeşitli kurumlara gönderilmesine kadarki tüm aşamalar belirtilmiştir. Kanunnamelerde madenci reayaya bir takım mali muafiyetler tanınmış, kendilerine askeri ve sivil idarecilerin müdahale etmesi yasaklanmış ve bu kişilerin mesleklerini varislerine aktarmalarına imkân tanınmıştır. Maden kanunnamelerinin büyük çoğunluğu, ocakların açılması, cevherin çıkarılması ve ayrıştırılma işlemleri ile vezn ve taksim konularına yöneliktir¹²¹⁰. Örneğin 1489 tarihli Bosna sancağına ait tahrir defterinde Kreşova ve Hoyniçe’de bulunan gümüş madenleri için düzenlenen kanunnamelerde bunu açıkça görebilmekteyiz. Kanunnamelere göre eski kral döneminde var olan kanunları Osmanlı sistemine uyarlayarak sürdürmeye devam etmişlerdir. Madenciler cem-i avarız ve divaniyeden muaf tutulmuş, buna karşılık kendi topraklarında bulunan madenlerden elde ettikleri has gümüş için vergi vermeleri istenmiştir. Ayrıca Nefs-i Bazar-ı Hoyniçe Kanunnamesi’nde sadece madenciler için değil tarım ve ticaretle uğraşanların da ne kadar vergi ödemesi gerektiği ayrı ayrı belirtilmiştir¹²¹¹.

Osmanlı maden kanunnamelerinin özünü Sakson madencilik kanunları teşkil etmektedir. XI. yüzyıl sonrası Orta Almanya’dan Sırbistan ve Bosna’ya göç eden madenci Saksonlar, mevcut ocakları ıslah ederek teknik ve hukuki açıdan Almanya ve Bohemya modeline göre yeniden ayarladılar. Osmanlıların bu bölgeleri fethetmesiyle birlikte bu bölgelerde kullanılan teknik ve hukuki terimler de Osmanlılara geçmiş oldu¹²¹².

Balkanlarda bulunan maden ocaklarının birçoğu Osmanlı öncesinde de işletilmekteydi. Bosna’da bulunan İrjena, Boroviç, Hoyniçe, Kreşova, Vişegrad ve Olofça madenleri¹²¹³, yine Sırbistan’da bulunan Zaplana, Plana ve Belasince madenleri, Kosova’da bulunan

¹²⁰⁹ Mustafa Altunbay, **Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 9.

¹²¹⁰ Mustafa Altunbay, “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, **Türkler**, C. X, Ankara 2003, s. 791-801.

¹²¹¹ TT d. 24, s. 3-13.

¹²¹² Altunbay, a.g.m., s. 791-801.

¹²¹³ Adem Handziç, “Rudarstvo u Bosni XV do XVII Stoljece”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Volum 41, 1985, Issue 1-4.

Novaberde gümüş madeni ve Trepçe madeni ve Makedonya’da bulunan Kratova ve Sidrekapsi madeni fetihten önce de faaliyettedir. Osmanlı Devleti işletilen madenlerin korunmasına da büyük önem vermiş, çoğunlukla ana yollardan uzak dağlık ve ormanlık alanlarda bulunan madenlerin korunması için buralara muhafızlar atamış, bunların yetersiz kaldığı durumlarda ise mortoloslar, yayalar ve yörükler gibi ordunun geri hizmetinde olanlar da bu işe memur edilmiştir. Özellikle Balkanlarda bulunan madenlerin sık sık saldırıya uğramaları nedeniyle buraların korunması için mortoloslar daimî olarak görevlendirilmişlerdir. Maden ocaklarında mevcut memurların yanında işçilerin başında bulunan; maden mühendisi veya kuyucubaşı olan urbaralar, işçilere nezaret eden hutmanlar, maden ustaları olan şafaranlar, kuyu inşaatlarını yürüten lemşadniçiler, prustadlar, arıtım işlerinden sorumlu ifrazcı ve kalcılar, haddadlar, marangozlar ve tamirlerden sorumlu meremmetçiler gibi ustalar da bulunmaktaydı. Ayrıca madenlerde askeri teşkilata bağlı olan piyadeler, müsellemler, yörükler, mütekait sipahizadeler, reayadan seçilen plakançarlar, tekneçiler, kazıcılar, dolapçılar, lağımçılar, muştırlar, rençberler ve esirlerden oluşan bir işçi grubu da mevcuttu¹²¹⁴.

Osmanlı Devleti, XV. ve XVIII. yüzyıllar arasında mevcut maden ocaklarını üretim düzeyine göre çeşitli usullerle işletmiştir. İlk dönemlerde devlet kendi tekelinde atadığı eminler vasıtasıyla “emanet” yöntemiyle işletirken XVI. yüzyılın ortalarına doğru birçok maden sahasında emanet yönteminin yanı sıra iltizam¹²¹⁵ yöntemiyle de madenleri işletmiştir. Örneğin; Sidrekapsi, Kratova ve Küre-i Nühas gibi zengin maden ocakları XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıllarda iltizam usulü ile işletilmiştir¹²¹⁶.

Osmanlı Devleti’nde maden ocakları darphaneye bağlıydı ve darphane emini veya nazırı tarafından idare edilirdi. Merkezden idare edilen maden ocaklarında yapılan bütün işlerden sorumlu olan ve devlet tarafından atanan görevliler bulunmaktaydı. Bu görevlilerin başında kadı ve kadı naibi gelmekteydi. Bunların dışında maden emini bulunur ve emrinde kâtipler, mutemetler ve vezzanlar bulunmaktaydı. Kâtipler, madenle merkez arasında yapılan her türlü yazışmalardan, hazine adına tutulan hesaplardan ve maden için gerekli her türlü tedarik

¹²¹⁴ Altunbay, a.g.m., s. 796.

¹²¹⁵ İltizam usulü; Devletin genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanuni veya şer’i vergi unsurlarından oluşan bir demeti ifade eden mukataa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir. Bkz. Mehmet Genç, “İltizam”, **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 154-158.

¹²¹⁶ Altunbay, a.g.t., s. 10.

ve zahireden sorumluydular. Mutemetler, tedarikin yerine ulaştırılmasından, ocaklardaki onarım ve donanımdan, nakliyat işlemleri, işçilerin denetimi ve yoklamalarından sorumluydular. Vezzanlar ise üretilen ve merkeze gönderilen cevherin miktarının belirlenmesinden sorumluydular¹²¹⁷.

Osmanlı Devleti'nde madencilik sektörü, çok geniş sahalara yayılmış olmasına karşın daha çok Anadolu ve Balkanlarda gelişmiştir. Bu bölgelerde altın, gümüş, kurşun, demir, bakır, şap, kükürt ve güherçile gibi çeşitli madenler oldukça yaygındır. Bu durum devletin askeri, mali ve mimari gibi alanlarda ihtiyaç duyduğu madenleri rahatlıkla kendi madenlerinden elde etmesine imkân tanımıştır. Kısacası, Osmanlı Devleti madenlerle ilgili her türlü tedarikini komşu devletlere muhtaç olmadan kendi topraklarından elde etmiştir¹²¹⁸. Kalay gibi bulunmayan bazı madenleri de dışarıdan temin etmiştir¹²¹⁹.

XV. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde çıkartılan madenlere bakıldığında; devletin doğrudan mali politikasını etkileyen gümüş, Anadolu'da Gümüşhane, Espiye, Keban, Ergani, Gerger, İnegöl, Balya, Nif, Akdağ, Bozkır, Bereketli, Gümüşhacıköy ve Üsküfçü madenlerinden, Balkanlar'da ise Sidrekapsi, Srebrenice, Novaberde, Zaplana, Kratova, Trepçe, Morevik, Sas, Üsküp, Koçana, Taşözü, Birin ve Berkofça'da bulunan maden ocaklarından çıkartılmaktaydı. Bol miktarda bulunmamasına karşın altın ise Anadolu'da Gümüşhane, Espiye, Ergani, Bereketli, Nif ve Bozkır'da bulunan maden ocaklarından, Balkanlarda ise Sidrekapsi, Kratova, Novaberde, Trepçe ve Srebrenice bölgelerinde bulunan maden ocaklarından temin edilmekteydi. Savaş araç gereçlerinden tutun ev eşyalarına kadar hemen hemen her alanda kullanılan demir, Anadolu'da Kiği, Divriği ve Maraş bölgelerinde, Balkanlarda ise Kamengrad, Kreşova, Foyniçe, Rudnik, Pravişte, Sidrekapsi ve Koçana bölgesindeki madenlerden elde edilmekteydi¹²²⁰. Diğer önemli bir maden olan savaş araç gereçleri, kapacak gibi ev eşyaları ve süs eşyaları yapımında kullanılan bakır ise¹²²¹ Anadolu'da Gümüşhane, Espiye, Ergani, Keban, Küre-i Nühas ve Üsküfçü'de, Balkanlarda ise Kuçuyana, Maden-i İpek ve Kratova madenlerinden elde edilmekteydi. Hem askeri hem

¹²¹⁷ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1, 1943, s. 117-126.

¹²¹⁸ Altunbay, a.g.t., s. 11.

¹²¹⁹ Vernon J. Parry, "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", çev: Salih Özbaran, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. III, İstanbul 1972, s. 35-46.

¹²²⁰ Parry, a.g.m., s. 35-46.; Altunbay, a.g.t., s. 11-12.; Altunbay, a.g.m., s. 791- 801.

¹²²¹ Erdem Saka, "Osmanlı İmparatorluğu'da Bakır Madenleri (1453-1789)", **Journal of Universal History Studies**, (JUHIS), 2(2), December 2019, pp. 223-238.

de mimari alanlarda kullanılan kurşun, Anadolu'da Gümüşhane, Bereketli, Bozkır ve Keban'da bulunan maden ocaklarından, Balkanlarda ise Sidrekapsi, Kratova, Novaberde ve Olofça'da bulunan maden ocaklarından çıkartılmaktaydı. Ticari değeri olan şap madeni, Anadolu'da Karahisar-ı Şarki ve Gedüs, Balkanlarda ise Gümölcine yakınlarında bulunan Maruniye'den karşılanmaktaydı. Barut'un hammaddesi olarak kullanılan kükürt, Ohri ve Van çevresinden elde edilmekteydi. Ancak bu bölgelerden çıkartılan kükürt yeterli olmadığından İran ve Avrupa ölkelerinden ihraç ediliyordu. Barutun bir diğör hammaddesi olan güherçile ise Batı ve Orta Anadolu, Makedonya, Suriye ve Mısır'dan temin ediliyordu¹²²².

Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire, Tophane-i Amire, Cebehane ve Baruthaneye bağı tesislerin ihtiyaç duyduğı demir, bakır, kurşun, kükürt, güherçile gibi hammaddeler yukarıda zikredilen maden ocaklarından temin edilmekteydi. Çeşitli türlerde top, top mermisi, humbara ve tüfenk mermisi, kılınçlar, at nalları kazmalar, kürekler, çekiciler, baltalar, çeşitli çiviler, çengeller, mızraklar, çapalar vb. aletler ordunun donanımı için son derece önemliydi. Bu nedenle stratejik öneme sahip olan bu aletlerin yapımında kullanılan madenlerin ölkö dışına çıkarılması veya satılması kanunen yasaktı. Özellikle Anadolu'daki Ergani, Gümüşhane, Espiye, Bereketli ve Bozkır bölgelerinde bulunan madenlerden çıkartılan bakır ve kurşun; Balkanlardaki Samakov, Samakovcuk, Kuçayna, Kamengrad, Sidrekapsi, Kratova ve Rudnik bölgelerindeki madenlerden elde edilen kurşun ve bakır ordunun ihtiyaçlarını karşılaması için Tersane-i Amire ve Tophane-i Amire tesislerine ulaştırılmaktaydı¹²²³.

Bosna maden bakımından oldukça zengin sayılabilecek bir bölge olduğundan Ortaçağ Bosna Devleti'nin zenginliğinin anahtarını oluşturmaktaydı. Kreşova ve Fojnica'da bakır ve gümüş, Olovo'da kurşun, İzvornik'te altın, gümüş ve kurşun, Srebrenica'da da zengin gümüş madenleri bulunuyordu. Daha 13. yüzyılın sonları ve 14. yüzyılın başlarında Macaristan ve Transilvanya'dan gelen Saksonlar Bosna'ya yerleşerek madencilikle uğraşmaya başlamışlardı. Bosna'da 1339'larda altın ihracatının yapıldığı görölmektedir. Kurşun ihracatı ise daha çok Venedik ve Sicilya gibi İtalyan şehir devletlerinde yapılıyordu. Bosna'da diğör madenlere nazaran daha çok bulunan Gümüş ise Dubrovniklilerin tekelinde

¹²²² Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", **Belleten**, C. 60, S. 229, 1996, s. 703-718.; Parry, a.g.m., s. 35-46.; Altunbay, a.g.t., s. 11-12.; Altunbay, a.g.m., s. 791- 801.

¹²²³ Parry, a.g.m., s. 35-46.; Altunbay, a.g.t., s. 11-12.; Altunbay, a.g.m., s. 791- 801.

bulunuyordu. Bu dönemde Srebrenica, zengin gümüş madenleri sayesinde Bosna'nın madencilik ve ticaret şehri haline gelmişti¹²²⁴.

Osmanlı döneminde de Bosna sancağında altın, gümüş, bronz, demir ve kömür gibi madenlerin işletilmeye devam edildiği, bunun yanında maden bölgelerinde tahıl, meyve, sebze gibi zirai üretimin de yapıldığı tapu tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1300'lerde Bosna'da altın ihracatının yapıldığı o dönemin kaynaklarında belirtilirken, Osmanlı döneminde 1469, 1485 ve 1489 tarihli tahrir defterlerinde böyle bir bulguya rastlanılmamaktadır. Bunun nedeni altının bu dönemde gümüş madenlerinde gümüşle birlikte çıkarılmasından ileri geliyor olabilir. Foyniçe'de altın ve gümüş aynı madenin eritilmesinden elde ediliyordu. Bunun yanında Foyniçe Nehrindeki kumun elenmesiyle de altın elde ediliyordu. 1528 yılında Foyniçe madenlerinden en çok altın çıkarılmaktaydı. Ayrıca Drina'nın sağ tarafında bulunan Boroviç, Hrançi, Olofça ve Kreşova gümüş madenlerinden de 1521'den XVI. yüzyılın ortalarına kadar çok miktarda altın madeni çıkarılmıştı¹²²⁵. Konumuzla ilgili olan 1469, 1485 ve 1489 tarihli tahrir defterlerinde bakır madeninden de bahsedilmemekle birlikte Kreşove ve Foyniçe madenlerinde bakır da üretilmekteydi. İlgili tahrir defterlerine bakıldığında madenlerden alınan vergi gelirleri padişah hassına bağlanmıştır¹²²⁶.

Osmanlılar, Bosna'yı fethettikten sonraki ilk dönemlerde madenleri, fetihten önceki mevcut profesyonel güçlerle, mevcut yasal düzenlemelerle ve âdetlere göre üretimi devam ettirdiler. Madenciler kendi başlarına örgütlendiler ve üretimi buna göre sürdürdüler. Devlet sadece idari, mali ve yargı organları ile madenleri kontrol ederek üretimin devam etmesine yardımcı oldu¹²²⁷. Bu nedenle ilk dönemlerde üretim sadece en verimli madenlerde devam ettirilirken eski madenlerin de bir kısmı terk edildi¹²²⁸.

II. Bayezid döneminde (1481-1512) ekonomik gelişmeye, özellikle madencilığe daha fazla önem verildi. Ülke genelindeki madenler için çeşitli kanunnameler yayınlandığı gibi Bosna'da bulunan İrjena, Boroviç, Hoyniçe, Kreşova, Düziçe, Duste gibi madenler için de kanunnameler yayınlandı. Bu dönemde maden üretimi önemli ölçüde arttı. 1468 yılında

¹²²⁴ Malcolm, a.g.e, s.60-61.

¹²²⁵ Handziç, a.g.m., s. 1-4.

¹²²⁶ MC. Yz. O. 0076, s. 2-23.; BOA. TT d. 18, s. 1-3.; BOA. TT d. 24, s. 3-31.

¹²²⁷ Handziç, a.g.m., s. 1-4.

¹²²⁸ MC. Yz. O. 0076, s.23.

madenlerden elde edilen gelir 130.000 akçe iken 1489 yılında bu rakam 247.185 akçeye yükseldi¹²²⁹.

4.6.1 Gümüş Madenleri

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar askeri, iktisadi ve siyasi açıdan büyük bir öneme haiz olan gümüş, savaş ekonomisinin yanı sıra alışverişlerde ve akçe denilen sikkelerin basımında kullanılıyordu. Bu nedenle Osmanlı darphaneleri genellikle gümüş madeninin yoğun olarak çıkarıldığı bölgelere kuruluyordu. Gümüş ekonomik açıdan çok büyük bir önem arz ettiğinden Osmanlı Devleti gümüş madenlerinin işletimini, denetimini ve yurt dışına giriş çıkışlarını sıkı sıkıya denetlemiştir. Gümüş, darphanelerde basılan akçenin yanı sıra ibrik, leğen, sürahi, tabak, sahan, kadeh, tas, kemer, eğer takımları, küpe, ayna çerçevesi, şamdan, sini, makas ve kalem gibi birçok eşyanın yapımında kullanılmaktaydı¹²³⁰. Bu kadar büyük bir öneme haiz olan gümüş, Bosna'daki maden üretiminin toplam değeri açısından ilk sırada geliyordu. Foyniçe'den elde edilen gümüş yüksek kalitedeydi ve diğer madenlerden elde edilen gümüşlerden daha pahalıydı¹²³¹.

Bosna'daki gümüş madenleri daha çok Kral vilayetinin sınırları içerisinde bulunmaktadır. 1530 tarihli deftere bakıldığında ise daha çok Visoka nahiyesi sınırları içerisinde olduğu görülmektedir. 1469 tarihli tahrir defterinde İzveçan nahiyesi içerisinde bulunan Nefs-i Bazar-ı İrjana¹²³² aynı zamanda gümüş madenidir. Ancak 1489 tarihli defterde madende bulunan cevherin kalmadığı belirtilerek madencilerin Teriçiye'ye giderek cevheri buradan getirdikleri belirtilmiştir¹²³³. Bununla beraber Kral vilayeti sınırları içerisinde bulunan Karye-i Boroviç, Hoyniçe nahiyesinde bulunan Nefs- i Bazar-ı Hoyniçe, Kreşova nahiyesinde bulunan Nefs-i Bazar-ı Kreşova, Karye-i Düziçe ve Karye-i Duste? her üç defterde de gümüş madeni olarak kayıtlıdır¹²³⁴. Bununla birlikte 1485 ve 1489 tarihli defterlerde 1469 tarihli defterden farklı olarak karye-i Daştaniska'da gümüş madeni olarak belirtilmiş, ancak bu karyeden ne kadar maden geliri elde edildiği belirtilmemiştir.

¹²²⁹ Handziç, a.g.m., s. 1-4.

¹²³⁰ Erdem Saka, "Anaolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789), *Akademik ve Tarih Düşünce Dergisi*, C.6, S. 2 Haziran 2019, s. 1060-1084.

¹²³¹ Handziç, a.g.m., s. 1-4.

¹²³² MC. Yz. O. 0076, s.2.

¹²³³ BOA. TT d. 24, s. 23.

¹²³⁴ MC. Yz. O. 0076, s. 16-23.; BOA. TT d. 18, s. 1-3.; BOA. TT d. 24, s. 3-31.

Tablo 4.12. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre gümüş madenleri

1469	1485	1489
Nefs-i Bazar-ı İrjana		Nefs-i Bazar-ı İrjana
Boroviç	Boroviç	Boroviç
Nefs- i Bazar-ı Hoyniçe	Nefs- i Bazar-ı Hoyniçe	Nefs- i Bazar-ı Hoyniçe
Nefs-i Bazar-ı Kreşova	Nefs-i Bazar-ı Kreşova	Nefs-i Bazar-ı Kreşova
Düziçe	Düziçe	Düziçe
Duste	Duste	Duste
	Daştaniska	Daştaniska

Kaynağımız olan ilgili tahrir defterlerine göre Bosna’da ne kadar gümüş üretildiği tespit edilememektedir. 1469 ve 1485 tarihli defterler icmal defteri olduğu için vergi gelirleri kalem kalem değil de toplu olarak kaydedildiğinden madenlerden ne kadar gelir elde edildiğini tespit etmek mümkün değildir. 1489 tarihli defterde ağırlık ölçü birimi olarak “kabal”¹²³⁵ kullanılmıştır. 1489 tarihinde gümüş madenlerinden elde edilen gelir ise; Nefs-i Bazar-ı Kreşova, öşr-i cevher 100 kabal 400 akçe, karye-i Rejaviç cevher 22 kabal 308 akçe, karye-i Duspine (duste) cevher 102 akçe, Nefs-i Bazar-ı Hoyniçe cevher 1000 kabal 4000 akçe, karye-i Boroviç tabii Bobofça cevher 23 kabal 325 akçe, toplamda 5135 akçedir¹²³⁶.

Gümüş madenlerinde yaşayan halkın demografik yapısına bakıldığında gayrimüslim halkın yoğunlukta olduğu görülmektedir. Nefs-i Bazar-ı Kreşova’da 1469 tarihinde 299 hane, 25 mücerred gayrimüslim bulunurken 1485 tarihinde 290 hane, 19 mücerred gayrimüslim, 9 mücerred de Müslim bulunmaktadır. 1489 tarihinde ise 256 hane, 13 mücerred, 19 bive gayrimüslim 11 mücerred de Müslim bulunmaktadır. 1469 tarihinde halkın tamamı gayrimüslim olarak gözüktürken 1485 ve 1489 tarihlerinde Müslüman mücerredlerin varlığı göze çarpmaktadır. 1489 tarihli defterde gümüş madenlerinde çalışanlar için bir de kânunname bulunmaktadır. Bu kanunnameye göre maden işiyle uğraşanlar avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye vergilerinden muaf tutulmuşlardır¹²³⁷.

¹²³⁵ Kabal: Balkanlarda maden ve tahıl ölçmek için kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Maden ve tahıl ölçmek için üç ayrı değere sahiptir. Maden için kullanılan kabal, 19 okka 135 dirhemdir. Bkz. Taşkın Ü., Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 46.; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1 1300-1600, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 443.

¹²³⁶ BOA. TT d. 24, s. 6-13.

¹²³⁷ BOA. TT d. 24, s. 10.

4.6.2 Demir Madenleri

Demir, çeşitli türlerde top, top mermisi, humbara ve tüfenk mermisi, kılınçlar, at nalları kazmalar, kürekler, çekiçler, baltalar, çeşitli çiviler, çengeller mızraklar ve çapalar vb. gibi birçok savaş araç gereçlerinin yapımında kullanılmaktaydı. Bu da demiri Osmanlı'da vazgeçilmez madenlerden biri yapıyordu. Demir, savaş malzemelerinin yapımında kullanılmasının yanısıra gündelik hayatta kullanılan çeşitli ev araç gereçleri ve kap kakak yapımında kullanılmaktaydı¹²³⁸.

Bosna'daki demir madenleri gümüş madenlerinde olduğu gibi daha çok Kral vilayeti sınırları içerisinde bulunmaktaydı. 1469 tarihli deftere göre Vişegrad nahiyesinde bulunan karye-i Has¹²³⁹, Olofça nahiyesinde bulunan karye-i Çatalca'ya bağlı Celahirnovik¹²⁴⁰, Brodar ve Vişegrad¹²⁴¹, Kral vilayeti sınırları içerisinde bulunan Bobofça nahiyesine bağlı karye-i Varoş, karye-i Bosovaç, karye-i Şirik? tâbi-i İskopiye, karye-i İstrojniçe demir madenleri olarak kaydedilmiştir. İlgili defterde karye-i Viçerçika? tâbi-i Laşva ve karye-i Vilaçik tâbi-i Hoyniçe madenlerinin harap olduğu yazılıdır¹²⁴². 1485 tarihli defterde sadece iki karye, karye-i Bosovaç ve karye-i Şirik demir madeni olarak belirtilmiştir¹²⁴³. 1489 tarihli defterde ise karye-i İstrojniçe¹²⁴⁴, karye-i Şirik¹²⁴⁵, karye-i Celadilo¹²⁴⁶, karye-i Varoş, karye-i Bosovaç, karye-i Graboça ve karye-i Celobik? tâbi-i Boraç, Olofça nahiyesi sınırları içerisinde bulunan karye-i Has¹²⁴⁷ ve Yeleç nahiyesi içerisinde bulunan Nefs-i Bazar-ı Demirci Bazar-ı nam-ı diğer Gloçaviçe (Glohoviçe) demir madeni olarak kaydedilmiştir¹²⁴⁸.

Tablo 4.13. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre demir madenleri

1469	1485	1489
Celahirnovik		
Brodar ve Vişegrad		
Varoş		Varoş
Bosovaç	Bosovaç	Bosovaç
Şirik	Şirik	Şirik

¹²³⁸ Parry, a.g.m., s. 35-46.

¹²³⁹ MC. Yz. O. 0076, s.21.

¹²⁴⁰ MC. Yz. O. 0076, s.16.

¹²⁴¹ MC. Yz. O. 0076, s.19.

¹²⁴² MC. Yz. O. 0076, s.23.

¹²⁴³ BOA. TT d. 18, s.1.

¹²⁴⁴ BOA. TT d. 24, s. 10.

¹²⁴⁵ BOA. TT d. 24, s. 11-12.

¹²⁴⁶ BOA. TT d. 24, s. 20.

¹²⁴⁷ BOA. TT d. 24, s. 30.

¹²⁴⁸ BOA. TT d. 24, s. 21.

İstrojniçe		İstrojniçe
Has		Has
Viçerçika (Harap)		
Vilaçik (Harap)		
		Celadilo
		Graboça
		Celobik
		Demirci Bazarı

1489’da hem ham demirden hem de işlenmiş demir olan samakovlardan¹²⁴⁹ vergi alınmaktaydı. Bu bağlamda demir ve samakovlardan elde edilen gelirlere baktığımızda; karye-i İstrojniçe öşr-i hadid¹²⁵⁰ 1600 akçe¹²⁵¹, karye-i Şirik öşr-i hadid maa samakov 1400 akçe¹²⁵², karye-i Celadilo öşr-i hadid 20 ve samakov 60 akçe¹²⁵³, Demirci Bazarı öşri hadid 9880, resm-i samakov 500 akçe. Ayrıca samakov mahsûlünün nısf-ı tımarın, nısfı da köylülerin olmak üzere 360 akçe, toplamda 13820 akçedir¹²⁵⁴.

1489 tarihinde demir madeninden elde edilen gelirlere bakıldığında, en büyük pay 10740 akçeyle Demirci Bazarı’na aittir. 1489 tarihli defterde demir madeni olarak kaydedilen Bosovaç, Graboça, Çelobik, Varoş ve Has karyelerinden öşr-i hadid ve resm-i samakov alınmadığı gözükmemektedir. Muhtemelen önceleri demir çıkartılan bu karyelerdeki demir madenleri ya harap olduğundan ya da demir kalmadığından artık işletilmemektedir. Nitekim 1489 tarihli defterde, karye-i Has demir madeni olarak kaydedilmiş olmasına karşılık altına düşülen derkenarda bundan evvel demir madeni olduğu ancak Mevlâna Vildan Bey zamanında harap olup çarkları bozulduğu sebepten sair reaya gibi öşür ve rüsum kayd edip deftere kaydedilmişlerdir. “*Şimdide o kayıt üzree öşür ve rüsum eda edeler*”¹²⁵⁵ ibaresi bulunmaktadır. 1469 tarihli defterde karye-i Viçerçika? tâbi-i Laşva ve karye-i Vilaçik? tâbi-

¹²⁴⁹ Samakov: Demir madenlerinden cevher getirip işleyip demir eden ve hasılından ber vech-i maktu mirîye senevi 200 akçe vergi verirler. Bkz. BOA. TT d. 157, s. 865-866. Samakov, Bulgarca bir kelime olup, yeni eritilmiş demiri dövmeye yarayan bir aleti işaret etme anlamında “demirdöven” demektir. Osmanlı Devleti, başta demir madeninin çıkarıldığı yerlerde daha yoğun olmakla birlikte, Samakovlar kurmuşlardır. Bkz. Musa Sezer, “XVI. Yüzyılda İlica (Köstendil) Kazası Değirmenleri”, **Balkan Araştırmaları Entitüsü Dergisi**, C.8, S.1, Temmuz 2019.

¹²⁴⁹ BOA. TT d. 24, s. 12.

¹²⁵⁰ Hadid-Ahen=Demir. Bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-i Türkî**.

¹²⁵¹ BOA. TT d. 24, s. 11.

¹²⁵² BOA. TT d. 24, s. 12.

¹²⁵³ BOA. TT d. 24, s. 21.

¹²⁵⁴ BOA. TT d. 24, s. 708.

¹²⁵⁵ BOA. TT d. 24, s. 30.

i Hoyniçe madenleri harap olarak kaydedilmiştir. Yine 1469 tarihli tahrir defterinde İzveçan nahiyesi içerisinde bulunan Nefs-i Bazar-ı İrjana¹²⁵⁶ gümüş madeni olarak gözükürken, 1489 tarihli defterde altına düşülen derkenarda, madende bulunan cevherin kalmadığı, bu nedenle madencilerin Teriçiye'ye giderek cevheri buradan getirdikleri belirtilmiştir¹²⁵⁷.

Demir madenlerinin bulunduğu bölgelerdeki halkın demografik yapısına bakıldığında gayrimüslim tebaanın yoğunlukta olduğu görülmektedir. 1469'da Varoş'da¹²⁵⁸ 53 hane, 14 mücerred gayrimüslim, 1489'da ise 58 hane, 4 mücerred gayrimüslim bulunmaktadır¹²⁵⁹. 1469'da Bosovaç'da¹²⁶⁰ 5 hane gayrimüslim, 1485 ve 1489'da 13 hane 2 mücerred gayrimüslim kaydedilmiştir¹²⁶¹. 1469'da Şirik'de¹²⁶² 45 hane, 14 mücerred, 1485'de 44 hane ve 1489'da da 35 hane, 2 mücerred ve 2 de bive gayrimüslim bulunmaktadır¹²⁶³. 1469'da İstrojniçe'de¹²⁶⁴ 40 hane, 18 mücerred gayrimüslim, 1489'da 66 hane, 8 mücerred, 3 baştina ve 3 de bive gayrimüslim, 2 hane ve 5 mücerred de Müslim kayıtlıdır¹²⁶⁵. 1469'da Has'da 18 hane, 4 mücerred gayrimüslim, 1489'da 14 hane gayrimüslim, 2 hane, 4 mücerred ve 3 de bennak Müslim mevcuttur. 1489'da Celadilo'da 10 hane, 1 mücerred gayrimüslim, 6 hane ve 2 de mücerred Müslimin olduğu görülmektedir¹²⁶⁶. 1489'da Demirci Bazarında ise 170 hane, 90 mücerred ve 46 bive gayrimüslim bulunmaktadır¹²⁶⁷. 1469 ve 1485 tarihinde demir madenlerinde yaşayan halkın tamamının gayrimüslim olduğu gözükürken 1489'da sadece İstrojniçe, Celadilo ve Has'da Müslümanların olduğu görülmektedir.

4.6.3 Kurşun Madenleri

Genellikle gümüş üretimi yapılan maden ocaklarından elde edilen kurşun, Osmanlı Devleti'nde özellikle askeri alanda top dökümünde, tüfenk ve tabanca kurşununda, sivil hayatta ise daha çok çatı kaplamalarında ve özellikle de camilerde kullanılmaktaydı¹²⁶⁸.

¹²⁵⁶ MC. Yz. O. 0076, s.2.

¹²⁵⁷ BOA. TT d. 24, s. 23.

¹²⁵⁸ MC. Yz. O. 0076, s.23.

¹²⁵⁹ BOA. TT d. 24, s. 21-22.

¹²⁶⁰ MC. Yz. O. 0076, s.23.

¹²⁶¹ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s. 21.

¹²⁶² MC. Yz. O. 0076, s.23.

¹²⁶³ BOA. TT d. 18, s. 1.; BOA. TT d. 24, s. 11-12.

¹²⁶⁴ MC. Yz. O. 0076, s.23.

¹²⁶⁵ BOA. TT d. 24, s. 10-11.

¹²⁶⁶ BOA. TT d. 24, s. 20.

¹²⁶⁷ BOA. TT d. 24, s. 705-708.

¹²⁶⁸ Tızlak, a.g.m., s. 703-718.; Parry, a.g.m., s. 35-46.

Bosna sancağında kurşun madenleri sadece Pavli vilayeti sınırları içerisinde bulunan Olofça nahiyesi ve karyelerinden çıkarılmaktaydı. 1469 ve 1489 tarihli defterlerde kurşun madenlerinin aynı olduğu görülmektedir: Nefs-i bazar-ı Olofça¹²⁶⁹, karye-i Kroşeva¹²⁷⁰, karye-i Devline-Podgardiye¹²⁷¹. Sadece 1469’da maden olduğu belli olmayan karye-i Çaçal 1489’da kurşun madeni olarak kayıtlıdır¹²⁷². 1485 tarihli defterde ise kurşun madenleri kayıtlı değildir. Bunun nedeni defteri kayda alan kâtiplerden kaynaklanmış olabilir. Nitekim 1489 tarihli defterin başında evvel yazılıb eksik yazılıb kabul olunmadı ibaresi bulunmaktadır.

Tablo 4.14. 1469,1485 ve 1489 tarihli defterlere göre kurşun madenleri

1469	1485	1489
Nefs-i Bazar-ı Olofça		Nefs-i Bazar-ı Olofça
Kroşeva		Kroşeva
Devline-Podgardiye		Devline-Podgardiye
		Çaçal

1489’da kurşun madeni olan karyeler Nefs-i Bazar-ı Olofça’nın yamağı olduğundan kurşun madeninden elde edilen gelirlerin tamamı Nefs-i Bazar-ı Olofça’dan tahsil edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde demir madeninde olduğu gibi kurşun madeninden de hem ham kurşundan hem de işlenmiş kurşundan ayrı ayrı vergi alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Nefs-i Bazar-ı Olofça’dan öşr-i kurşun 3768, Dravaniç 22369 akçe, öşr-i kurşun milar¹²⁷³- kantar 43475 akçe, toplamda 65844 akçedir.

Kurşun madenlerindeki halkın demografik yapısına bakıldığında, 1469’da halkın tamamının gayrimüslim olduğu görülmektedir. 1469’da Nefs-i Bazar-ı Olofça’da 126 hane, 35 mücerred gayrimüslim bulunurken 1489’da ise 177 hane, 8 mücerred, 3 bive gayrimüslim, 2 hane, 1 de mücerred Müslüman bulunmaktadır. 1469’da Kroşova’da 44 hane, 4 mücerred gayrimüslim kayıtlı iken 1489’da 42 hane, 2 mücerred gayrimüslim, 2 hane, 1 mücerred de Müslim kayıtlıdır. 1469’da Devline-Podgardiye’de 55 hane gayrimüslim bulunurken

¹²⁶⁹ MC. Yz. O. 0076, s.16.; BOA. TT d. 24, s. 15.

¹²⁷⁰ MC. Yz. O. 0076, s.16.; BOA. TT d. 24, s. 19.

¹²⁷¹ MC. Yz. O. 0076, s.16.; BOA. TT d. 24, s. 20.

¹²⁷² BOA. TT d. 24, s. 17.

¹²⁷³ Milar: Kurşun yüzseksen altı milar ve iki yüz elli adettir. Bir milar altı buçuk kantardır. Kantar hesab üzere bin iki yüz beş kantar olur. Bir milari beş floridir. Bkz. BOA. TT d. 24, s. 17.

1489'da 19 hane gayrimüslim ve 2 mücerred müslim bulunmaktadır. 1489'da Çatalca'da ise 23 hane, 2 mücerred gayrimüslim, 2 hane, 1 mücerred Müslim kayıtlıdır.

4.6.4 Kömür Madenleri

Dünyada kömür madenciliğinin sistematik ve kurumsal olarak 17. yüzyılda İngiltere'de başladığına dair bilgiler mevcuttur. Bu dönemde kullanılan kömür ısıtma amaçlıydı ve kullanımı yaygın değildi. Kömür kullanımının yaygınlaşması 18. yüzyılda başladı ve 19. yüzyılda ilerleyen sanayi devrimiyle birlikte hızla arttı. 18. yüzyılda icat edilen buhar makineleri kömür talebine olan ihtiyacı daha da artırdı. Osmanlı Devleti'nde kömürün kullanılması diğer Avrupa devletlerine nazaran oldukça geçtir. Osmanlı'da kömür ilk olarak 1731 yılında Sultan I. Mahmud zamanında Fransız asıllı Humbaracı Ahmet Paşa tarafından Saraybosna'da bulunmuştur. Daha sonra da 1774 yılında Sultan III. Mustafa zamanında yine Fransız Baron François de Tott tarafından Yedikumlar civarında bulunmuştur¹²⁷⁴.

Kömürün ve dolayısıyla kömür madenciliğinin dünyada ve Osmanlı'da yaygın olarak kullanımının oldukça geç sayılabilecek bir dönemde gerçekleştiğini düşünürsek 1489 tarihinde bahsedilen kömürün bildiğimiz manada kömür ve kömür madeninin olmadığını bize düşündürmektedir. Muhtemelen bu dönemde kayda giren kömür, belirtilmemesine rağmen odun kömürü olmalıydı. Osmanlı Devleti'nde Anadolu ve Balkanlarda bolca ormanlık alan bulunmaktaydı. Dolayısıyla barut yapımında, maden ocaklarında bulunan madenlerin eritilmesinde ve ev ihtiyaçlarında kullanılan odun kömürü imalatı da oldukça yaygındı. Kömür, daha çok Türklerin meyvesız ağaç anlamında kullandıkları Anadolu'nun Karaağaç bölgesinde üretiliyordu¹²⁷⁵.

1489 tarihli tahrir defterine bakıldığında Bosna sancağında, Yeleç nahiyesine bağlı, karye-i Koblağlak¹²⁷⁶ ve İzveçan nahiyesine bağlı, karye-i Vimelselik, karye-i Lepunç¹²⁷⁷ ve Osad nahiyesine bağlı karye-i Lunpiç¹²⁷⁸ten alınan öşür vergileri içerisinde resm-i kömür de bulunmaktadır. Bu da bize bu bölgelerde ya kömür madenlerinin bulunduğunu ya da odun kömürü üretildiğini göstermektedir. 1530 tarihli deftere bakıldığında, Visoka nahiyesine

¹²⁷⁴ Eren Kömürlü, "Osmanlı Döneminde Taş Kömürü Madenciliğinin Başlaması", **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl. 8, S. 18, 2020, s. 21-26.

¹²⁷⁵ Parry. a.g.m., s. 35-46.

¹²⁷⁶ BOA. TT d. 24, s. 741-742.

¹²⁷⁷ BOA. TT d. 24, s. 794.

¹²⁷⁸ BOA. TT d. 24, s. 903.

bağlı Kiraştık, Üstaniye nahiyesine bağlı Üstaniye, Nevalsil, Leskoyic, Virnak-ı Brud, Alaniç, oçertino, Kojink, Oğlar, Yelevcenik, Laji, İrjana nahiyesine bağlı Gavrancı, Lonca, Leva ve Çerinç kömür madenleri olarak görünmektedir. Bu da 1489 yılından 1530 yılına gelene kadar kömür madenlerinin sayısının bir hayli artmış olduğunu göstermektedir¹²⁷⁹.

Kömür madenlerinden elde edilen gelirlere bakıldığında; Koblağlak'tan resm-i kömür 60 akçe, Vimelselik'ten resm-i kömür 120 akçe, Lepunç'tan resm-i kömür 35 akçe ve Lunpiç'ten resm-i kömür 50 akçe, toplamda 265 akçe gelir elde edildiği görülmektedir. Lunpiç madeninde resm-i kömürün altına düşülen derkenarda “ocakdan ocağa sekiz akçe verirler” ibaresi bulunmaktadır. Bu da madenlerde ne kadar ocak olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Bu durumda Koblağlak'ta 8, Vimelselik'te 15, Lepunç'ta 4 ve Lunpiç'te 6 ocak vardır.

Kömür madenlerindeki halkın demografik yapısına bakıldığında; 1489'da Koblağlak'ta 28 hane, 8 mücerred, 1 başına gayrimüslim, 1 hane de Müslim bulunmaktadır. Vimelselik'te 17 hane, 3 mücerred, 2 bive gayrimüslim, 1 hane de Müslim kaydedilmiştir. Lepunç'ta 10 hane, 3 mücerred ve 1 başına gayrimüslim bulunurken Müslim bulunmamaktadır. Lunpiç'te ise 18 hane, 6 mücerred, 1 başına gayrimüslim, 1 hane de Müslim mevcuttur¹²⁸⁰.

4.7 Bosna Sancağında Vakıflar

Sözlükte durdurmak, hapsetmek, alıkoymak anlamına gelen vakıf; bir malın kişinin mülkiyetinden çıkarılarak bazı kriterler üzerinden insani, hayri, dini ve sosyal bir amaca daimî olarak tahsis edilmesidir¹²⁸¹. Fıkıh mezhepleri ve fakihlerin vakfın hukuki niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılık kazanması ve vakfedilen malın mülkiyeti gibi hususlarda nispeten farklı kanaatler taşımaları nedeniyle vakfın tanımını farklı şekilde yapmışlardır. Ebû Hanîfe'ye göre vakıf, vakfedenin mülk bir aynı mülkiyetinde tutarak menfaatini fakirlere veya bir hayır cihetine tasadduk etmesidir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise vakıf, “menfaati insanlara ait olmak üzere mülk bir aynı Allah'ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoymaktır.” Ebû Hanîfe'ye göre vakıf işlemi bir tür âriyet niteliğindedir ve vakfedilen malın mülkiyeti hükmen vakıf yapanda kalmaktadır. İmâmeyn'e göre ise bunlar vakfedenin mülkiyetinden çıkıp Allah'ın (kamunun) mülkü haline

¹²⁷⁹ Yardımcı, a.g.t., s. 128.

¹²⁸⁰ BOA. TT d. 24, s. 741-742, 794, 903.

¹²⁸¹ Erol Cansel, “Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, **Vakıflar Dergisi**, XX, 1988, s. 321-327.

gelmektedir. Osmanlılar İslam fakihlerinin yapmış oldukları bu tanımlar içerisinde daha çok İmâmeyn'in tanımını benimsemişlerdir¹²⁸².

Kur'an'ı Kerim'de vakıf kelimesi veya vakıf kurumu doğrudan geçmemektedir. Ancak Allah yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere yardımda bulunmayı, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşmayı, hayırlı ve yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen birçok âyet bulunmaktadır. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.” (Âl-i imrân 3/92). Bu da Müslüman toplumlarında vakıf kavramının ortaya çıkmasına ve uygulamasına vesile olmuştur¹²⁸³.

İslam tarih ve medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olan vakıf, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslam ülkelerinin özellikle Selçuklular ve Osmanlıların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece önemli rol oynamış olan dini, hukuki ve içtimai bir müessesedir. Bir kişi mülkiyetine sahip olduğu menkul veya gayrimenkul mallarından bir kısmını veya tamamını, Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dini, hayri veya içtimai gayeye müebbeten tahsis ederse malını vakfetmiş yani bir vakıf müessesesi kurmuş olur¹²⁸⁴. Bu bağlamda İslam dünyasının her yanında bulunan mescitler, camiler, mektepler, medreseler, imaretler, tekkeler, hankahlar, zaviyeler, kütüphaneler, misafirhaneler, hastaneler, çeşmeler, sulama kanalları, su yolları, sebiller, hamamlar, makbereler, yollar, köprüler, kervansaraylar, şifahaneler, mezarlıklar ve piknik yerleri gibi eserler sundukları hizmetlerle birlikte vakıf kavramının tezahürleridir¹²⁸⁵. Yetimleri kollayıp gözeten, fakir, dul, öksüz ve borçlulara para yardımı yapan, öğrencilere elbise ve yemek dağıtan, evlenecek genç kızlara çeyiz hazırlayan, efendileri azarlamasın diye kâse ve bardak gibi kap kacak kıran hizmetçilere verilmek üzere para veren, halka meyve ve sebze dağıtan, çalışamayacak derecede hasta olan kayıkçı ve hamalların bakımı, çocukların emzirilmesi, şehirdeki devlet erkânının geçemediği yerlere kaldırım döşeyen, deniz kazalarında ölenlerin yakınlarına yardım yapan, göz hastalıkları için merhem yapıp halka ücretsiz sunan, kitap tamir ettiren, kocaları savaşta veya başka bir sebeple ölen kadınlara ve çocuklarına dul evleri yapan vb. gibi daha birçok çeşit vakıfların

¹²⁸² Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **DİA**, C. 42, İstanbul 2012, s. 475-479.

¹²⁸³ İsmet Kayaoğlu, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, **Vakıflar Dergisi**, XI, 1978, s. 49-55.; Günay, a.g.m., s. 475-479.

¹²⁸⁴ Bahaeddin Yediyıldız, “Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri”, **Vakıflar Dergisi**, XX, 1988, s. 403-408.

¹²⁸⁵ Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s. 11.

olduğu bilinmektedir¹²⁸⁶. Bu eserlerin en gelişmiş örnekleri bir araya gelerek İslam şehirlerine görünüm estetik ve işlevsellik kazandırmışlardır. Bir hayratın sürdürülebilirliğini sağlayabilmek için tarım alanları, bina nakit para gibi gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlara “asl’ı vakıf” veya “akar” denilmektedir. Vakıf kelimesi aslında hukuki bir akdi ifade etmekle birlikte zamanla akar ve hayratı belirtmek için de kullanılmış, hatta zaman içerisinde onların yerini almıştır. Akar; kurumun ekonomik gücünü, hayrat ise vakfın doğrudan kamu hizmeti sunan bölümünü ifade etmektedir. Burada hayrat, akarat ve vakıf kavramlarından oluşan bir sistem söz konusudur. Buna göre bir kişinin kazanıp elde ettiği mülk bir akarını hür iradesiyle insanların ihtiyacını gidermek üzere hayra tahsis etmesi ve bunlar arasındaki ilişkileri bir akidle hukuki statüye bağlamasıdır. Hukuki akidden maksat, kişinin tahsis ettiği mal varlığının belirlediği amaç dışında kullanılmaması için satış, hibe ve hukuki işlemlerden alıkoymayı, böylece kuruma süreklilik kazandırmayı amaçlamasından ileri gelmektedir¹²⁸⁷.

Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda vakıflar, yeni fethedilmiş yerlerin, bunların başında Balkanlar gelmekte, İslamlaştırılmasında ve şehirleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Balkanlarda Osmanlı öncesi dönemde şehirleşme az nüfuslu ve hisar şeklinde iken, Osmanlıların buraları fethetmesiyle birlikte idarecilerin büyük teşvik ve desteğiyle kurulan vakıflar sayesinde yapılan mescitler, camiler, dükkânlar, atölyeler, ticaretin yapıldığı hanlar, ilim tahsil edilen medreselerle birlikte buraları çok nüfuslu ve gelişmiş birer şehir haline gelmişlerdir¹²⁸⁸.

1463 yılında Fatih Sultan Mehmed zamanında fethedilen Bosna’da da şehir yerleşim birimleri neredeyse yoktu. Fetihle birlikte Saray nahiyesi (Saraybosna), Travnik, Tuzla, Rogatice (Çelebi Pazarı), Mostar gibi şehirler başta olmak üzere Bosna’nın diğer şehirleri de kurulan vakıflarla şehirleşme sürecini tamamlamışlar ve vakıf külliyesi ile vakıf eserlerinin bir kısmını da günümüze aktarabilmişlerdir¹²⁸⁹. Özellikle Saray nahiyesi kurulan vakıflar sayesinde Balkanların en meşhur ve en güzel şehirlerinden biri haline gelmiştir. Bu şehrin en büyük vâkıfı olan Gazi Hüsrev Bey, su şebekesi inşa ettirerek yedi kilometrelik bir

¹²⁸⁶ Cuma Atabay, “Balkan ülkeleri Vakıfları (Bosna Örneği)”, Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve eserleri Uluslararası Sempozyumu. 2012, s. 311-323.

¹²⁸⁷ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *DİA*, C. 42, 2012, s. 479-486.

¹²⁸⁸ **Bosna-Hersek Vakfiyeleri**, Mevlüt Çam ve Rahman Ademi, (ed), C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016, s. IX.

¹²⁸⁹ Atabay, a.g.m., s. 313.; Bosna-Hersek Vakfiyeleri, . C. 1, s. X-XI.

su isale hattı ile şehrin çeşitli yerlerinde kırk adet çeşme yaptırmıştır. Ayrıca bu büyük devlet adamı 1531 yılında cami, hangah, imaret ve kervansaray, 1537 yılında ise medrese ve kütüphane olarak yaptırdığı eserlere tüm mal varlığını vakfetmiştir. Öyle ki, Gazi Hüsrev Bey'in ölümünden bir süre sonra Saray nahiyesi (Saraybosna) 50.000 nüfus ile bölgenin en büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir¹²⁹⁰. Bosna ve vakıf kavramı Bosna'da öylesine iç içe geçmiştir ki Gornji Vakuf, Donji Vakuf ile Sırp bölgesinde bulunan ve ismi Mrkonjić Grad olarak değiştirilen Vartsar Vakuf kasabaları bugün hala vakıf ismini taşımaktadır¹²⁹¹.

Osmanlı döneminde, Bosna sancağında tespit edilen en eski vakıflar¹²⁹², İshak Beyoğlu İsa Bey 1461, Ayas Bey bin Abdulhay (1477), İskender Paşa (1500'lü yıllar), Hüsrev Bey 1531, 1536, 1537, 1540, (H. 938, 943, 944, 947), Zaim Karagöz Mehmed Bey 1569 (H. 977) tarafından kurulmuştur. Bu vakıflar ve bundan sonra kurulan diğer vakıflar Bosna şehirlerinin imarına büyük ölçüde katkı sağlamışlardır. Bugün Bosna dediğimizde aklımıza gelen Sokullu Mehmed Paşa Vakfı tarafından Vişegrad'da Drina nehri üzerinde kurulan Drina Köprüsü, Saraybosna'da Hüsrev Bey Camii ve Kütüphanesi, Sarı Saltuk (Blagay) Tekkesi, İsa Bey Külliyesi ve Camii, Kadirî (Silahtar Mustafa Paşa) Tekkesi, Mostar'da Karagöz Mehmed Bey Camii, Koski Mehmed Paşa Camii, Travnik'te Alaca (Kâmili Ahmed Paşa/Süleyman Paşa) Camii gibi daha birçok eser vakıflar yoluyla vücuda getirilmiştir¹²⁹³.

Bosna'da ilk vakıflar Balkanların en önemli şehirlerinden biri olan ve önceleri sancak merkezi daha sonrada eyalet merkezi (paşalık) olan Saraybosna'da kurulmuştur. İlk olarak Bosna sancakbeyliği de yapmış olan İshak Beyoğlu İsa Bey¹²⁹⁴, Saraybosna'da (Saray

¹²⁹⁰ Zoran E Bibanoviç, **Kulturno i Prirodno Naslijeğe Sarajeva**, Marketinsko Informativni biro d.o.o.- MIB, Sarajevo 2015, s. 98.

¹²⁹¹ Bosna-Hersek Vakfiyeleri, C. 1, s. XI.

¹²⁹² ¹²⁹² Bosna'da Osmanlıların fethi öncesinde de vakfa benzeyen bazı kurumların olduğu görülmektedir. Nitekim Karadağ ile Bosna sınırı yakınında bulunan Boka Kotoroska sahil kasabasında 1463 yılında yerel denizciler tarafından kurulan "Bratovština (Kardeşlik) ismindeki dernek, Osmanlılardaki vakıf sistemine benzemektedir. Bu derneğin 26 maddelik tüzüğünde derneğin faaliyetlerinin sınırlandırılması ve tarifi yapılmıştır. Dernek üyelerinin yoksullaşması veya maddi olarak dara düşmesi halinde dernek bunlara yardım ediyordu. Yine Kotor Körfezi dışında ölen denizciler dernek tarafından Kotor'a getiriliyor ve tüm cenaze masrafları yine dernek tarafından karşılanıyordu. Üyelerin dul ve yetimlerine yardım ediliyordu. Üyelerden kızları evlenenlere çeyiz parası ödeniyordu. Aynı şekilde Kotor'a gelen yabancı denizcilerle ilgileniliyor, Kotor'da ölmeleri durumunda cenazeleri karşılanıyordu. Bkz. Dragutin Popoviç, **Primjeri, Filantropije u Crnoj Gori do Kraja XX Vjeka, Fond za aktivno gradastvo**, Podgorica 2009, s. 19.

¹²⁹³ Atabay, a.g.m., s. 313.

¹²⁹⁴ İshakbeyoğlu İsa Bey'in babası Üsküp fatihi, Osmanlı uç beylerinden Paşa Yiğit'in evlatlığı olan sonradan buranın idaresini üstlenen İshak Bey'dir. Bosna'nın aristokratik ailelerinden Kosaç ve Pavloviçlerle akraba olan İsa Bey, Üsküp sancakbeyi olan babası İshak Bey'in yanında Balkanlardaki fütuhata katılmış, kardeşleriyle birlikte Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Bosna bölgelerinde mücadele etmiştir. Göstermiş olduğu askeri başarılar neticesinde bir ara Üsküp sancakbeyliğine getirilmiştir. Babasının ölümünün ardından Semendire sancakbeyliğine getirilen İsa Bey (1444), Segedin anlaşmasıyla burasının Sırbistan'a

nahiyesinde) Fatih Sultan Mehmed Han (Careva) Camii Vakfı ve bir saray inşa ettirmiştir. Cami çalışanları görevlerinden dolayı toprak sahipleriydi ve caminin masrafları Saray nahiyesinin cizye gelirlerinden karşılanıyordu¹²⁹⁵. İsa Bey, Fatih Sultan Mehmed'e hediye ettiği bu cami ve saraydan başka 1462 yılında Saray obasına bağlı Berudçe Köyü içerisinde üç oda, bir ahır ve harem dairesinden oluşan ve ilim tahsili yapan talebelerin, seyyitlerin, gazilerin, yolcuların ve Müslüman fakirlerin faydalanabileceği bir zaviye inşa ettirdi. Bu zaviyede kalanlar için üç gün yetecek miktarda et, pirinç, çorba pişirilecek; ekmek yapılacak ve kâfi miktarda yağ sarf edilecektir. Misafirler zaruri haller dışında üç günden fazla kalmayacaklardır. Yapılan yemeklerden zaviye çalışanları da yiyecek, arta kalanlar ise kasabada kalan küçük yetimlere dağıtılacaktır¹²⁹⁶. Ayrıca İsa Bey, Fatih Sultan Mehmed Han Camii'nin yanına bir hamamı, Başçarşı'da bulunan Kolobara Hanı'nı, Fatih Sultan Mehmed Han Camii'nin etrafında oluşan ilk mahalleyi, Başçarşı'da bulunan köprüyü ve gelirleri vakıflarının işletilmesi için harcanan değirmeni ve birçok dükkânı inşa ettirmiştir¹²⁹⁷.

İsa Bey kurmuş olduğu bu vakıfların giderleri için de çok sayıda değirmen, mezra, hamam, hamam için su, ulaşım için umumi yollar ve çeşitli akarlar vakfetmiştir¹²⁹⁸. 1489 tarihli tahrir defterine bakıldığında Saraybosna şehrinde İsa Bey'in vakfına ait bağlar, tarlalar, değirmenler ve yoncalıkların olduğu görülmektedir. Bu akarlardan 968 akçe vergi tahsil edilmiştir¹²⁹⁹. 1530 tarihli deftere bakıldığında da İsa Bey vakfına ait bu mülklerin aynen korunduğu ve aynı miktarda vergi alındığı görülmektedir¹³⁰⁰. Ayrıca Yeni Bazar şehrinde

birakılmasıyla yeniden Üsküp'e dönmüştür. Bu arada II. Murad'ın Varna (1444) ve II. Kosova (1448) savaşlarına katılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde Balkanlardaki fetihlerde önemli rol oynayan uç beyleri arasında yer almıştır. Özellikle Sırbistan ve Bosna bölgelerinde kardeşi Mustafa Bey'le birlikte askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Bosna'nın fethinden bir müddet sonra Bosna sancakbeyliğine atanmış ve 1469 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Daha sonra çeşitli görevlerde bulunan İsa Bey, muhtemelen 1476 yılında vefat etmiştir. Sancakbeyi olarak sağladığı büyük gelirlerin bir bölümünü hayrata sarf eden İsa Bey Üsküp ve Bosna'da birçok vakıf kurmuştur. Bkz. Enes Pelidua ve Feridun Emecen, "İsâ Bey", **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 475-476.

¹²⁹⁵ Zlatar, a.g.m., s. 58.

¹²⁹⁶ **Bosna-Hersek Vakfiyeleri**, Mevlüt Çam- Rahman Ademi, (ed), C. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016, s.774.

¹²⁹⁷ Hazım Şabanović, "Dvije Najtarije Vakufname u Bosni", **Prilozi za Orijentalni Filologiju i İstoriju Jugoslovenskih naroda pod Turscom Uladavinom, II (1951)**, Sarejevo 1952, s. 5-38.; Zlatar, a.g.m., s. 58.

¹²⁹⁸ Bosna-Hersek Vakfiyeleri, C. 2, s. 774-775.

¹²⁹⁹ BOA. TT d. 24, s. 35.; "Nefs-i Saray'da Merhum İsa Bey'in Zaviyesi Evkafına müteallik bağlar ve tarlalar ve değirmenler ve Yoncalık öşri ve resmi ki; Sancakbeyine verirler. Hasıla 968". Nefs-i Saray'da Cavid Paşa'nın bir bağçeyle bağı vardır. Hasbinallah? Muallimhaneye vakf itmiş öşri sarf olunmağışın. Hasıla 70.

¹³⁰⁰ BOA. TT d. 157, s. 211-212.

İsa Bey Vakfına ait 1 hamam, 1 kervansaray, 56 adet dükkân, 1 zemin, 3 göz asiyab ve 1 bağ bulunmaktadır. Bu vakıflardan toplamda 9979 akçe vergi tahsil edilmiştir¹³⁰¹.

İsa Bey'in Saraybosna'da kurmuş olduğu vakıflardan başka Bosna sancağı Mutasarrıfı Ayas Bey bin Abdulhay da vakıf kurmuştur. Ayas Bey bin Abdulhay 1477 yılında Saraybosna'da bir mescit ve Bosna Nehri üzerine bir köprü inşa ettirmiştir. Mescit ve köprünün görevli ve diğer giderleri için de kendi adını taşıyan Ayaspaşa Mahallesi'nde bulunan ve sınırları ahali tarafından bilinen bir hamam, iki adet ev ve dükkânlar ile Visoko'da kendi adını taşıyan ve sınırları ahali tarafından bilinen hamam, dükkânlar ve bostan vakfetmiştir¹³⁰².

XVI. yüzyıl Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Bosna'nın gelişiminin altın dönemidir. Bosna'da kurulan vakıfların çoğu bu dönemde kurulmuştur. Kurulan vakıflardan biri de üç kez (1478-1480, 1485-1490, 1499-1506) Bosna Sancakbeyliği yapmış olan İskender Paşa'nın vakfidir. Aynı zamanda 1480-1485 yıllarında Rumeli Beylerbeyliği ve 1490-1496 yıllarında vezirlik yapan İskender Paşa, vakıflarının çoğunu Bosna'da yaptırmıştır. Bosna'da yaptırmış olduğu vakıfların vakıfnamesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak diğer belgelerden vakfin içeriği ve 1504 yılında yapıldığı bilinmektedir. İskender Paşa vakıflarını planlı olarak şehrin daha az yerleşim yerleri olan Vratnik, Kovaçi ve İskenderiye semtlerine yapmıştır. Böylece buralarının şenlendirilmesini sağlamıştır. İlk olarak Moşčanitsa Nehri'nin bir kolunu Vratnik semti üzerine yönlendirip sularını Başçarşı'ya kadar akıtarak üzerine değirmenler yaptırmıştır. Yine bu semte bir mescit yaptırarak burasının mahalle olmasını sağlamıştır¹³⁰³. Kendi adını taşıyan İskenderiye bölgesine 1500'lü yıllarda bir Nakşibendi tekkesi, yanına imaret ve misafirhane inşa ettirmiştir. Bununla birlikte Milyatska Nehri'nin iki yakasındaki ulaşımı sağlamak için nehrin üzerine bir köprü, su çeşmeleri, bir saray ve zemin katında on bir dükkânı olan bir kervansaray yaptırmıştır¹³⁰⁴. Bu vakıfların iaşesi için de çok sayıda çiftlik, Byelaşniça ve İgman'da bulunan yaylalar, sekiz tanesi Moşčanika üzerinde, sekiz tanesi Koşevo deresi üzerinde, beş tanesi Visoko, üç tanesi Rogatitsa ve dört tanesi de Vişegrad'da olmak üzere toplamda yirmi sekiz değirmen vakfetmiştir. Vakfettiği bu akarlar sayesinde İskender Paşa Tekkesi, XVI. yüzyıl boyunca derviş, arif, ilim sahibi ve

¹³⁰¹ BOA. TT d. 24, s. 118.; "Nefs-i Bazar-ı Acze; Merhum İsa Beyin evkafı var bunlardır ki zikr olunur. 1 Hamam hasıla 4200, 1 Kervansaray hasıla 800, 56 Dekakin hasıla 3936, 1 Zemin Yoncalık şimdi tarladır hasıla 46, 3 Göz Asiyab hasıla 997.

¹³⁰² Bosna-Hersek Vakfiyeleri, C. 2, s. 783-784.

¹³⁰³ Zlatar, a.g.m., s. 58.

¹³⁰⁴ Sejhi Sejfidin Kemura, **Sarajevske Dzamije i Druge Javne Zgrade Turske Dobe**, Sarajevo 1913, s. 215.; Zlatar, a.g.m., s. 58.

seyyahların toplanma yeri, aynı zamanda yardıma ihtiyacı olan fakirlerin de sığındığı bir yerdi. Ne yazık ki İskender Paşa vakfına ait binalar sel baskınları ve yangınlar nedeniyle zarar gördüğü için günümüze ulaşamamıştır.¹³⁰⁵

İskender Paşa'nın kendi kurduğu vakıflardan başka oğlu Emir Mustafa Bey de babası adına Evasıt-ı Zilhicce 923/ 24 Aralık 1517-3 Ocak 1518 tarihinde Saraybosna'da iki kubbeli cami ve mektep yaptırmıştır. Cami ve mektebin masrafları için de Akhisar Kalesi civarında bulunan Eskopiye nahiyesine bağlı Vesle İstraje köyündeki Gerniç, Galoperdice ve Yakiliç denen ormanlar ile mezrayı vakfetmiştir¹³⁰⁶. Bu camilerin vazifelileri maaşlarını devletten alıyorlardı. Yani bunlara ya tımar veriliyordu ya da gündelikleri nakden ödeniyordu. O nedenle bu camilerin ismi sultan vakıfnamelerinin hiçbirinde geçmemektedir¹³⁰⁷.

Kurulan bu vakıflar dışında Bosna'nın fethinden sonra ilk sancakbeyi olan Minnetoğlu Mehmed Bey (1463-1464), Saraybosna'da bugünkü Principov Köprüsü'nün yakınlarına bir mescit inşa ettirmiştir. Yine Bosna Sancakbeyliği yapmış olan Yahya Paşa (1482-1484), Saraybosna'da bir cami yaptırmış ve caminin etrafında bir mahalle oluşturmuştur. Bundan başka yine Bosna Sancakbeyliği yapmış olan Yakup Paşa (1490-1493), 1491 yılında Saraybosna'da bir mescit inşa ettirmiştir¹³⁰⁸.

Sonuç itibarıyla, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslam ülkelerinin özellikle Selçuklular ve Osmanlıların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece önemli rol oynamış olan dini, hukuki ve içtimai bir müessese olan vakıflar yeni fethedilen yerlerin İslamlaşmasında ve şehirleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda Balkanlarda Osmanlı öncesi dönemde şehirleşme az nüfuslu ve hisar şeklinde iken, Osmanlıların buraları fethetmesiyle birlikte idarecilerin büyük teşvik ve desteğiyle kurulan vakıflar sayesinde yapılan mescitler, camiler, dükkânlar, atölyeler, ticaretin yapıldığı hanlar, ilim tahsil edilen medreselerle birlikte buraları çok nüfuslu ve gelişmiş birer şehir haline gelmişlerdir. 1463 yılında Fatih Sultan Mehmed zamanında fethedilen Bosna'da da şehir yerleşim birimleri neredeyse yoktu. Fetihle birlikte Saray nahiyesi (Saraybosna), Travnik, Tuzla, Rogatice (Çelebi Pazarı), Mostar gibi şehirler başta olmak üzere Bosna'nın

¹³⁰⁵ Zlatar, a.g.m., s. 58-59.

¹³⁰⁶ Bosna-Hersek Vakfiyeleri, C. 2, s. 785.

¹³⁰⁷ Adem Handziç, Bosna'da XVI. Yüzyılda Kasabaların gelişmesinin Bazı Özellikleri, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 895-899.

¹³⁰⁸ Behija Zlatar, "Popis Vakufa U Bosni Iz Prve Polovine XVI Vijeka", **Prilozi Za Orijentalnu Filologiju**, 2020-21, s. 109-158.

diğer şehirleri de kurulan vakıflarla şehirleşme serüvenini tamamlamışlar ve vakıf külliyyeleri ile vakıf eserlerinin bir kısmını da günümüze aktarabilmişlerdir. Özellikle Saray nahiyesi, kurulan vakıflar sayesinde Balkanların en meşhur ve en güzel şehirlerinden biri haline gelmiştir. Bu şehrin en büyük vâkıfı olan Gazi Hüsrev Bey, su şebekesi inşa ettirerek yedi kilometrelik bir su isale hattı ile şehrin çeşitli yerlerinde kırk adet çeşme yaptırmıştır. Ayrıca bu büyük devlet adamı, 1531 yılında cami, hângâh, imaret ve kervansaray; 1537 yılında ise medrese ve kütüphane olarak vakfettiği eserlere tüm mal varlığını vakfetmiştir. Öyle ki, Gazi Hüsrev Bey'in ölümünden bir süre sonra Saray nahiyesi (Saraybosna) 50.000 nüfus ile bölgenin en büyük şehirlerinden biri hâline gelmiştir. Bosna ve vakıf kavramı Bosna'da öylesine iç içe geçmiştir ki Gornji Vakuf, Donji Vakuf ile Sırp bölgesinde bulunan ve ismi Mrkonjić Grad olarak değiştirilen Vratsar Vakuf kasabaları bugün hâlâ vakıf ismini taşımaktadırlar.

4.8 Bosna Sancağında Askerî Teşkilat, Kaleler ve Kale Görevlileri

Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatı “kul” ve “yerli” diye tabir edilen iki temel unsur üzerine kuruludur. Kaynak itibarıyla ocaktan gelenler kul sistemi içerisinde zikredilirken eyalet askeri olarak bilinen tımar sahibi sipahiler ise yerli unsur olarak değerlendirilir. Kul sistemi içerisine dâhil olan askerler ile yerli unsur içerisine dâhil olan askerler arasında hem üstlendikleri görevler, hem de ücretlerini alma hususunda önemli farklılıklar vardır. Kul sistemi içerisindeki askerler ulûfeli olup maaşlarını üçer aylık dönemlerde nakit olarak alırken ücretleri tımar sistemi ile şekillenen askerler ise yaptıkları hizmetler karşılığında kendilerine tasarruf hakkı olarak bırakılan dirlik bölgelerinden gelen gelirlerden ücretlerini temin etmekteydiler¹³⁰⁹.

Kul sistemine dâhil olan ve “Kapıkulu Ocakları” denilen askerler yaya (piyade) ve atlı (süvari) olarak iki kısma ayrılmaktaydı. Piyadeler; yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, lağımçı ve humbaracılar oluşurken süvariler ise “altı bölük halkı” denilen sipah, silahdar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ garipler ve sol gariplerden oluşmaktaydı¹³¹⁰.

¹³⁰⁹ Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, **OTAM**, S. 31, 2012, s. 87-128.

¹³¹⁰ İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II**, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara 1984.

Yerli sisteme dâhil olan taşradaki askerler veya eyalet askerleri söz konusu bölgelerin veya kalelerin stratejik önemine göre farklılıklar arz etmekle beraber genellikle tımârlı sipahiler, azablar, akıncılar, deliler, yayalar, yörükler, canbazlar, garipler, tatarlar, voynuklar, gönüllüler, beşliler farisan, yerli yeniçeriler, cebeci ve topçular, mortoloslar, yerli humbaracılar ve yerli lağımcılar gibi askerlerden oluşmaktaydı¹³¹¹.

Bu genel uygulama çerçevesinde Bosna sancağında da yerli sisteme dâhil olan askeri zümreler bulunmaktaydı. Bu bağlamda 1489 tarihli tapu tahrir defterine göre Bosna sancağında bulunan askerî teşkilatlar aşağıda belirtildiği gibiydi.

4.8.1 Akıncı Teşkilatı

Akıncı; keşif, yağma ve tahrip maksatlarıyla düşman topraklarına akın yapanlara verilen isimdir¹³¹². Temelinin Osman Gazi zamanında Köse Mihal tarafından atıldığı rivayet edilmektedir. Orhan Bey zamanında daimi piyade ve süvari askerlerinin teşkiline kadar akıncılar bu görevi üstlenmişler, Osmanlı uç beyliğinin kısa sürede bir devlet haline gelmesini sağlamışlardır. Akıncılığın bir ocak şeklinde teşekkül etmesinde Evrenos Bey'in (ö. 1417) büyük emeği geçmiştir. I. Murad Devri'nde yeniçeri ocağı kurulunca akıncıların görevleri sadece sınır boylarına inhisar etmiştir. Sürekli ordu birliklerine mensup olmayan akıncılar serhad bölgelerine yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, maaş vermez, silah ve teçhizat sağlamazdı. Akıncılar düşman topraklarına yaptıkları akınlardan elde ettikleri ganimetlerle geçinirlerdi. Bununla birlikte devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı¹³¹³.

Osmanlıların akıncı kuvvetlerine büyük önem verdikleri tapu tahrir defterlerinde görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed ve bilhassa II. Bayezid ve Kanunî devrinde yapılan akınlar oldukça etkileyiciydi. Nitekim II. Bayezid döneminde akıncılar, Boğdan, Lehistan, Bosna üzerinden Macaristan, Venedik, Hırvatistan, Dalmaçya ve Transilvanya taraflarına akınlar gerçekleştirmişlerdir. İlkbaharda düzenlenecek seferlerden önce akıncılara haber gönderilir ona göre hazırlanırdı. Akıncılar ordudan birkaç gün önce gidip keşif yaparlar ve güzergâhı emniyet altına alırlardı¹³¹⁴.

¹³¹¹ Kılıç, a.g.m., s. 87-128.

¹³¹² M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul 1983, s.36-40.

¹³¹³ Abdülkadir Özcan, "Akıncı", **DİA**, C. 2, İstanbul 1989, s. 249-250.

¹³¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e, s.572.

1489 tarihli tapu tahrir defterinde Akıncı köylerine rastlanılmamaktadır. Sadece Saray nahiyesi, Mecid-i Ayas Bey Mahallesi'nde bir akıncı kayıtlıdır¹³¹⁵. 1530 tarihli tapu tahrir defterinde ise 143 akıncı köyü bulunmaktadır. Tamamı Müslüman olan bu köylerde 310 hane, 75 mücerred olmak üzere toplamda tahmini olarak 1640 kişi bulunmaktadır¹³¹⁶.

4.8.2 Çeribaşı Teşkilatı

Çeribaşı; sipahi, müselleme, voynuk, evlâd-ı fatihân ve emsali askeri teşekküllerin zabitlerine verilen isimdir¹³¹⁷. XV. yüzyıl kaynaklarında başbuğ, serdar, serasker, sipehsâlâr, sipehbed, sipehdâr, serheng ve çeribeyi olarak da geçmektedir. Müselleme, sipahi, çingene, yörük ve tatar, evlâd-ı fatihân ve voynukların çeribaşları bulunmaktadır. Müslümanlardan seçilen çeribaşların görevi seraskerle aynıdır. Bunlar bulundukları yerlerin güvenliğini sağlarlar, sefer zamanında gerekli askerleri çıkarırlar ve bunları emrindeki çeri sürücülerini vasıtasıyla istenilen yere gönderirler, savaştan sonra da gerekli muafiyetleri tahsil ederler¹³¹⁸. Çeribaşlar sancakta alaybeyinden sonra en yüksek rütbeli sipahi subayıdır ve serbest tımar tasarruf ederler¹³¹⁹.

1489 tarihli tapu tahrir defterine bakıldığında Neretva'da Serasker Ak İlyas'ın tımarı içerisinde Çeribaşı Melik 199 akçelik vergiye tabi ve Çeribaşı Ali Bey de 140 akçelik vergiye tabi çiftlik tasarruf ettiği görülmektedir. Aynı şekilde Osad'a tabi Ovabirlü? karyesinde Çeribaşı Mehmed Bey'in çiftlik tasarruf ettiği görülmektedir. Çeribaşı Melik ve Çeribaşı Ali Bey vergiye tabi iken Çeribaşı Mehmed Bey vergiden muaf tutulmuştur.

Çeribaşı Melik'in çiftliğiyle ilgili deftere düşülen derkenarda; *karye-i mezburede Çeribaşı Melik Kovaç ve Rudnik ve Alagözden satun aldığı baştinalar taht-ı tasarrufunda bulunub adet üzre öşrin verir*¹³²⁰.

Ali Bey'in çiftliğiyle ilgili deftere yazılan derkenarda; *karye-i mezburda Çeribaşı Ali Beğ ... nam kimesneden satun aldığı çiftliğin tasarruf idüb adet üzre öşrün verir*¹³²¹.

¹³¹⁵ BOA. TT d. 24, s. 34.

¹³¹⁶ Yardımcı, a.g.t. s. 139.

¹³¹⁷ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul 1983, s.253-254.

¹³¹⁸ Abdülkadir Özcan, "Çeribaşı", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 270-272.

¹³¹⁹ M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 47.

¹³²⁰ BOA. TT d. 24, s. 236.

¹³²¹ BOA. TT d. 24, s. 237.

Mehmed Bey'in çiftliği için düşülen derkenarda ise; *karye-i mezbure içinde Çeribaşı Mehmed Beg'in tımar erine öşrlü çiftlik vardır. Şimdikinde padişahımız hazretleri öşrin muaf kılub hükm-i hümayun sadaka itmiştir. Hükm-i hümayun mucceb üzre berveç-i muafiyet deftere sebt olındı*¹³²². İbareleri bulunmaktadır.

4.8.3 Eflâk Teşkilatı

Osmanlılar Bosna'yı fethettikten sonra sınır bölgelerinde yaşayan Sırplar, Tuna Nehri'ni geçerek Avusturya topraklarına göç ettiler. Özellikle 1480 yılında Macar ordularının Bosna'nın içlerine kadar yaptıkları akınlar esnasında sınır bölgelerinde yaşayan Sırplar Macaristan'a götürüldüler¹³²³. Osmanlılar da boşalan sınır bölgelerini doldurmak amacıyla Hersek'te ve Sırbistan'da bulunan Eflakları getirip buralara yerleştirdiler¹³²⁴. Eflaklar, Bosna sancağının kuzeyinde, Sava Nehri'nin kıyısındaki Brod ve Kobaş nahiyelerine, Neretva Suyu'nun Bana, Üskopye ve Köpriz nahiyelerine, Saraybosna nahiyesinin güneyinde bulunan Drina Suyu'nun kıyısındaki Barça nahiyesine ve Karadağ bölgesindeki Nikşik ve Çetne nahiyelerine getirilip yerleştirildiler¹³²⁵. Bu sınır bölgelerinde yaşayan Eflakların Osmanlı belgelerinde açıkça belirtildiği gibi kendilerine ait toplumsal ve askeri örgütlenmeleri vardı. Her yerel topluluğun başında bir "knez"; onun altında (Belediye başkanı anlamına gelen) "premkür"; onun altındaysa (yunanca müfreze komutanı anlamına gelen) lagator bulunuyordu. Temel askeri birlik ise (Yunancada mızrak anlamını taşıyan kontarion sözcüğünden gelen) "gönder"lerden oluşmaktaydı.

Bizans İmparatorluğu'nun uygulamış olduğu sistemi Osmanlılar da kendilerine uyarlayarak devam ettirdiler. Bizanslı hükümdarları gibi Osmanlılar da askeri hizmetleri karşılığında Eflaklara özel vergi ayrıcalıkları tanıdılar. Önderlerine tımar arazileri tahsis ettikleri gibi Eflak halkını da gayrimüslimlerden alınan haraç vergisinden muaf tuttular. Buna karşılık Eflaklar da her sene hane başına bir koyun ve bir kuzudan oluşan özel bir Eflak vergisi olan "rüşum-ı eflak" vergisi ödediler¹³²⁶. Nitekim 1489 tarihli tapu tahrir defterinde Kral

¹³²² BOA. TT d. 24, s. 586.

¹³²³ Göksel Baş, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2018, s. 151-181.

¹³²⁴ Malcolm, a.g.e, s.141.

¹³²⁵ Yardımcı, a.g.t. s. 148.

¹³²⁶ Malcolm, a.g.e, s.141.

vilayetinde iskân eden Eflaklar için tanzim edilen kanunnamede Eflakların ödeyeceği vergi şu şekildedir:

“An Cemaat-i Eflekan-ı Vilayet-i Kral Hassa Mirliva-i Bosna. Kanunları budur ki; her bir evden yılda bir flori ve bir kuzulu koyun veyahud bahası on iki akçe ve bir koç veyahud bahası on beş akçe verirler ve elli evden iki ... veyahud bahası altmış akçe ve elli evde bir çerge veyahut bahası yüz akçe virürler bu zikr olan her bir yılda Hızır İlyas günü demekle maruf olan günde virirler ve bunlardan gayri sefer olduğu vakit her on evden bir eşküncü çıkar silahıyla sefere bilâ eşer ve bir hizmet tamam edâ olduktan sonra sair avarızdan muaf ve müsellemdirler ammâ mücerred olanları nesne virmez evlendikten sonra bu zikr olan mucebince resimlerin virirler. Sabıka Mevlânâ Vildan ol üzre kayd itmişler ammâ kanun budur ki; tütün i'tiyariyle veli ol üzre deftere sebt olundi¹³²⁷”.

1489 tarihli tapu tahrir defterinde Brod nahiyesinde bulunan Eflaklar için de bir kanunname bulunmaktadır. *Nahiye-i Brod Hâshâ-i Padişah-Hullide mülkü-i cemaat-i Eflekan. Nikşik kal'asının yörüsünde bir nice evler gelüb Kral elinde müteferrik olub her bir karyede mütemekkin olub Eflakiye adetin vermeğe mültezim olub padişaha has olalar. Tütünden tütüne mezkür kefare kadimden Mevlânâ Vildan defterinde yetmiş beş akçe yazmış şimdiki halde dahi gerü ol üzre mukarrer kılınub deftere sebt olundi¹³²⁸.*

Kuzey Bosna'ya yerleşmiş olan Eflaklar, uzun süreli yaylacılık geleneğini sürdüremediğinden çoğunluğu yerleşik hayata geçmiştir. Ancak yine de besicilik ve hayvancılıkla uğraşmaya devam etmişlerdir¹³²⁹.

1489 tarihli tapu tahrir defterine göre Barça'da 572 hane 136 mücerred, Nikşik'te 83 hane, Brod'da 84 hane ve Kral vilayetinde de 702 hane 172 mücerred bulunmaktadır. Toplamda 1441 haneden, 111027 akçe vergi tahsil edilmiştir. 1489 tarihinde toplam tahmini Eflak nüfusu 7513 kişidir¹³³⁰. 1530 tarihinde ise tahmini Eflak nüfusu 33500 kişiye yükselmiştir¹³³¹.

¹³²⁷ BOA. TT d. 24, s. 586.

¹³²⁸ BOA. TT d. 24, s. 13

¹³²⁹ Malcolm, a.g.e, s.142.

¹³³⁰ BOA. TT d. 24, s. 13-586.

¹³³¹ BOA. TT d. 157.; Yardımcı, a.g.t. s. 146.

4.8.4 Kaleler ve Kale Görevlileri

*“... kal’a taşla toprakla kal’a olmaz, illâ adam ile olur ve adam her ne kadar çok olsa fâide etmez, illâ nafaka ile olur. İşte imdi bizim bildüğümüz budur, bâkisin siz her nice bilürseniz öyle eyleyin ...”*¹³³²

Kaleler, “bir memleketi korumak için içerisine veya etrafına asker konulmak üzere başta sınır bölgeleri olmak üzere muhtelif yerlerde muhkem ve sağlam bir surette yapılan etrafı kalın duvarlarla çevrili yapılardır”¹³³³. Yeni Çağ’ın başlangıcında her sınırın savunmasında en önemli unsur kalelerdi. Küçük kütük ve toprak surlu hisarlardan, devasa tabya tasarımlara kadar boyutları değişen kaleler hem savunma hem de hücum açısından hayati öneme sahipti. Öyle ki sefere çıkan bir ordu, güzergâhı üzerinde bulunan bütün kaleleri etkisiz hale getirmek zorundaydı. Aksi halde arkadan kale muhafızlarının hücumuna maruz kalabilirdi. Kaleler, lojistik depoları ve ihtiyat birliklerinin üsleri olarak hizmet verdiği gibi aynı zamanda hücum harekâtına da yardımcı oluyordu¹³³⁴.

Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerindeki hudud kaleleri, iç kesimlerdeki kalelere göre çok daha kalabalık ve askeri sınıfların çeşitliliği bakımından da daha zengin olmaktaydı. Bu kalelerde kadrolu askerlerin yanı sıra merkezden gönderilen nöbetçi askerler¹³³⁵ ve yapılacak akınlarda ganimet elde etmek veya düzenli bir maaş yahut tımar elde etmek için gelen gönüllüler de bulunuyordu¹³³⁶.

1489 tarihli tapu tahrir defterine göre Bosna sancağına bağlı Yeleç vilayetinde İzveçan¹³³⁷ ve Yeleç¹³³⁸, Saray Ovası vilayetinde Hodidede¹³³⁹, Kovaç vilayetinde Kliçovaç¹³⁴⁰, Pavli vilayetinde Vişegrad¹³⁴¹ ve Dobrun¹³⁴², Kral vilayetinde Bobofça¹³⁴³, Kreşova¹³⁴⁴ ve

¹³³² Halil İnalçık ve Mevlüd Oğuz, **Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân: İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavât-nâme**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 43.; Baş, a.g.m., s. 151-181.

¹³³³ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1983, s.143.

¹³³⁴ Stein, a.g.e., s.27.

¹³³⁵ Kılıç, a.g.m., s. 87-128.

¹³³⁶ Stein, a.g.e., s.88.

¹³³⁷ BOA. TT d. 24, s. 935.

¹³³⁸ BOA. TT d. 24, s. 921.

¹³³⁹ BOA. TT d. 24, s. 811.

¹³⁴⁰ BOA. TT d. 24, s. 901.

¹³⁴¹ BOA. TT d. 24, s. 889.

¹³⁴² BOA. TT d. 24, s. 911.

¹³⁴³ BOA. TT d. 24, s. 859.

¹³⁴⁴ BOA. TT d. 24, s. 833.

Prozor¹³⁴⁵ olmak üzere toplamda dokuz kalenin bulunduğu görülmektedir. Bu kaleler özellikle de Macar ve Venedik sınır hattında bulunan Yeleç, Kovaç, Pavli ve Kral vilayetlerinde bulunan İzveçan, Yeleç, Kliçovaç, Vişegrad, Dobrun, Bobofça, Kreşova ve Prozor Kaleleri bu devletlerden gelebilecek saldırılara karşı mühim öneme sahipti. Zira Macarlar ve Venediklilerden gelebilecek saldırılara karşı bu kaleler bir savunma hattı oluşturmaktaydı. Aynı şekilde Macaristan ve Venedik taraflarına yapılacak akınlarda da bu kaleler üst görevi görmekteydi.

1489 tarihli tapu tahrir defterine göre Bosna sancağındaki kaleler de dokuz imam, dokuz dizdar, yüz otuz bir mustahfız, dokuz bölükbaşı, altı kethüda, üç topçu ve dört serbölük görev yapmaktaydı. Tamamı tımar tasarruf eden bu görevlilere iki yüz yirmi dokuz karyeden toplamda üç yüz seksen iki bin altmış sekiz akçe hasılat tevcih edilmiştir. Bunların dışında Vişegrad Kalesi'nde bir kılıççı bir de neccar bulunmaktaydı. Ayrıca bu kalenin ambarında hizmetkârlık yapan iki gayrimüslim ve bir de Müslim hane görevlerini terk ederek reaya statüsüne geçmişlerdir.

Tablo 4.15 1489 Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Kaleler ve Kale Görevlileri

Kaleler	İmam	Dizdar	Bölükbaşı	Serbölük	Topçu	Kethüda	Müstahfız	Tımar (Akçe)	Karye (Adedi)
İzveçan	1	1	-	-	-	1	12	31761	15
Yeleç	1	1	-	1	1	-	15	24395	21
Hodidede	1	1	3	-	-	-	11	31175	45
Kliçovaç	1	1	1	-	-	-	16	73201	46
Vişegrad	1	1	-	1	1	1	10	26614	19
Dobrun	1	1	-	-	-	1	14	25349	16
Bobofça	1	1	4	-	-	1	23	120270	26
Kreşova	1	1	1	-	-	1	15	19533	16
Prozor	1	1	-	2	1	1	15	29770	25
Toplam	9	9	9	4	3	6	131	382068	229

Dizdar; “kale, hisar” anlamına gelen Farsça diz kelimesinden türemiştir. Kale muhafızlarının kumandanı olan dizdar, Türk-İslam şehirlerinde kalenin sadece bir askeri mevki olmaktan çıkması ile askeri görevinin yanı sıra şehrin asayişi, kalede muhafaza edilen cephane ve değerli emtianın korunması ve kalelerde bulunan hapishanelerden sorumlu olma gibi çeşitli

¹³⁴⁵ BOA. TT d. 24, s. 877.

görevlere sahipti. Merkezden berat ile tayin edilen dizdarlar, yeniçeriler, cebeciler veya sipahilerden seçilirdi.

Sınır boylarındaki şehirlerin ve isyan çıkan kalelerin savunmasından da sorumlu olan dizdarlar, doğrudan merkezden veya çevredeki beylerbeyiler ile müfettiş paşalardan emir almaktaydı. Bulunduğu kazanın kadısına, sancakbeyi ile beylerbeyine karşı sorumlu olan dizdarların emri altında kethüda, bölükbaşı (serbölük), kale erleri, kale imamı, müezzin, kapıcı, topçu, nöbetçi, terzi, demirci, marangoz gibi görevlilerden başka şehri çevreleyen surlarda bulunan kapılarda görev yapan kapıcılarda bulunuyordu¹³⁴⁶.

Dizdardan sonra ikinci komutan olarak görev yapan Kethüda'nın başlıca görevleri kale hazinesinin hesaplarını tutmak, muhafızların maaşlarını ödemek ve dizdarın emriyle teftişler yapmaktı. Paşalar veya dizdarlar tarafından doğrudan atanabilen kethüdalar öldükleri veya azledildikleri zaman yerlerine kalenin diğer görevlilerinden atama yapılabiliyordu¹³⁴⁷. Rütbesi kethüdadan sonra gelen serbölük veya bölükbaşının emirleri altında sekiz ile on arasında değişen mustahfız vardı¹³⁴⁸. Genel itibarıyla kale ve hisar korumasında görevli olan mustahfızlar ise ulufeli olarak görev yapmaktaydı. Ancak içlerinde “mustahfız tımarı” delen bir çeşit tımar tasarruf edenler de bulunuyordu¹³⁴⁹. Kapıkulu askerlerinden olan ve top dökümünden barut imal etmeye, savaşta topu ateşlemeye varıncaya değin topçuluğun her yönünde uzmanlaşmış olan topçular, topların üretim ve kullanımından sorumluydular. İstihkâmların hem hücum hem de müdafaasında topların önemi büyük olduğundan topçu birlikleri, kale erlerinin önemli unsurlarından birini teşkil ediyordu¹³⁵⁰.

Netice itibarıyla Osmanlı Devleti'nin diğer serhad bölgelerinde olduğu gibi Bosna sancağında da sancağın asayiş ve güvenliğini sağlayan askeri zümreler, kaleler ve kale görevlileri bulunmaktaydı. Sancağın asayiş ve güvenliğinden sorumlu olan bu zümreler savaş zamanında da asker çıkarıp savaşa katılıyorlardı. Sınır bölgelerinde bulunan kaleler, dışardan gelebilecek her türlü saldırıya karşı şehri muhafaza etmekle birlikte düşman topraklarına yapılacak akınlar veya seferlere de lojistik destek veriyordu. Bu bakımdan iç

¹³⁴⁶ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 480-481.

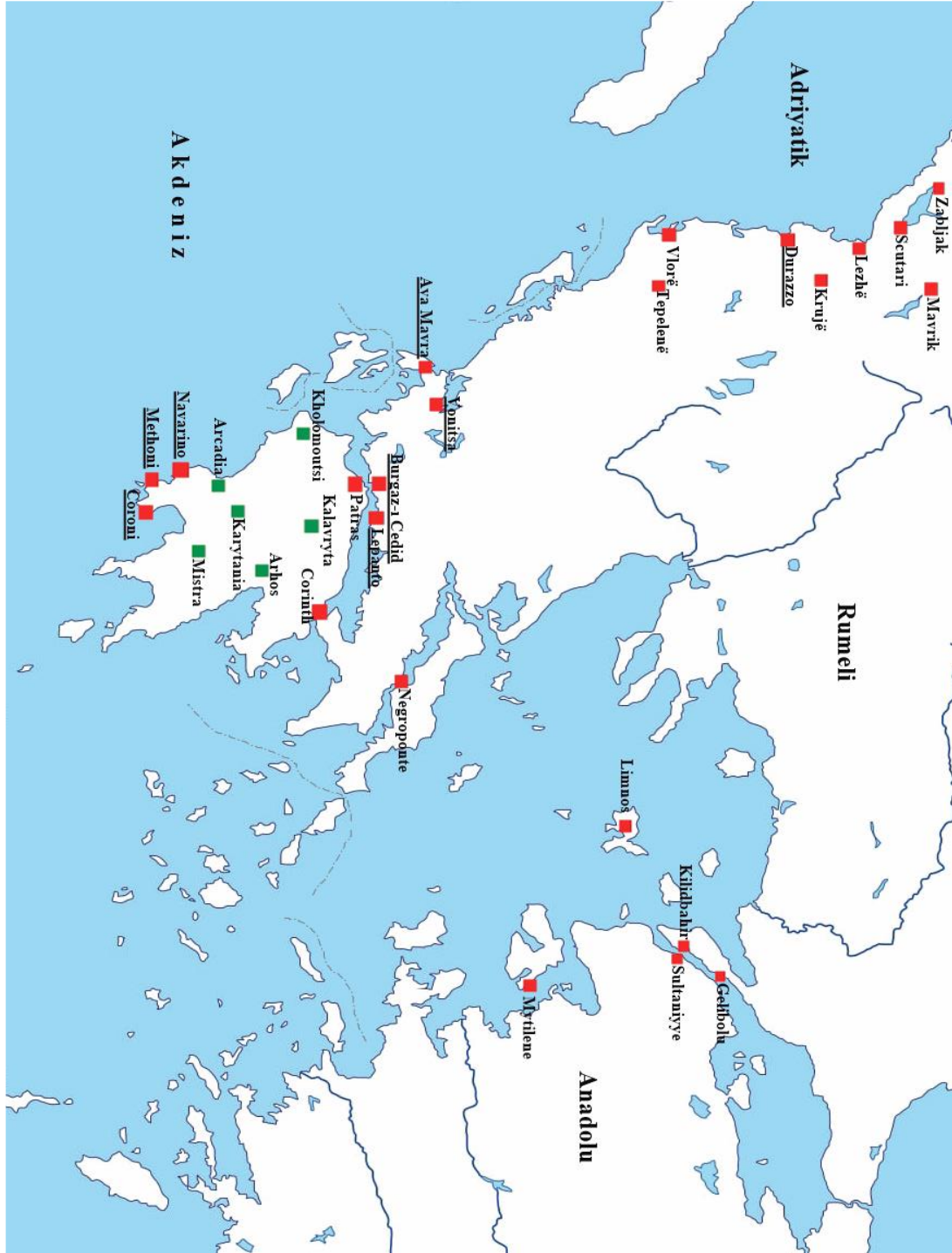
¹³⁴⁷ Mehmet Canatar, “Kethüdâ”, *DİA*, C. 25, Ankara 2022, s. 332-334.; Göksel Baş, **Ottoman Serhad Organization In The Balkans (1450s to Early 1500s)**, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilken University, In Partial Fulfillment of the requirements for the Gegree of Master of Arts, Ankara 2017, s. 57.

¹³⁴⁸ Baş, a.g.t., s. 58.

¹³⁴⁹ Ünal, a.g.e., s. 48.

¹³⁵⁰ Stein, a.g.e., s.72.

bölgelerde bulunan kalelere nazaran sınır bölgelerinde bulunan kaleler oldukça önem arz etmekteydi.

Şekil 4.2. XV. Yüzyılın Sonunda Güney Balkanlarda Serhad Kaleleri¹³⁵¹

¹³⁵¹ Göksel Baş, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2018, s. 151-181.

SONUÇ

Osmanlı tarihçiliğinde II. Bayezid Dönemi, genel itibarıyla fetihler açısından durgun bir devir olarak nitelendirilir. Ayrıca tarihçiler arasında, büyük askeri faaliyetlerin bir iki örnek hariç görülmemesi sebebiyle de “çekingen ve barışçı” bir siyasetin izlendiği, gazanın durduğu kanaati hâkimdir. Tarihçilerin bu düşünceye sahip olmasının nedeni elbette, başta İstanbul’un fethi olmak üzere birçok fetih gerçekleştirerek Osmanlı Devleti’ni bir imparatorluk haline getiren, enerjik ve güçlü bir lider olan babası Fatih Sultan Mehmed olmak üzere kendisinden önce gelen yedi sefelinin ve kendisinden sonra gelen Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi haleflerinin göstermiş oldukları üstün başarılarıdır. Ancak son dönemde yapılan çalışmalar bunun böyle olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim II. Bayezid tahta oturur oturmaz önceleri bir iç mesele olan, daha sonra bir dış mesele haline gelen ve otuz bir yıllık hükümdarlığının on dört yılını alan Cem Sultan meselesiyle uğraşmak zorunda kaldı. Tahta çıktıktan sonra ilk olarak tebaasının kendisine yüz çevirip kardeşi Cem Sultan’ı tahta oturtma ihtimaline karşı ustaca önlemler alarak bu durumu ortadan kaldırdı. Daha sonra, Cem Sultan’ın Rodos’a sığınmasıyla uluslararası bir sorun halini alan ve düşmanları tarafından her fırsatta bir tehdit unsuru olarak kullanılan meseleyi, yapmış olduğu siyasi manevralarla ustaca geçiştirmeyi başardı. Zira başta Papalık olmak üzere Avrupalı devletler, Cem Sultan üzerinden bir haçlı birliği oluşturup Osmanlı Devleti’ne saldırmak için girişimlerde bulunuyorlardı. Dahası Cem Sultan’ı destekleyen Mısır ve Güney Anadolu’daki aşiretler de her fırsatta Osmanlı Devleti’ne başkaldırıyorlardı. Bu nedenle II. Bayezid iki ateş arasında kalmamak için sürekli siyasi manevralarda bulunarak hem karada hem de denizlerde yapılacak gazaları en düşük seviyede tutmaya çalışıyordu. Ayrıca Memlûkluların, Rodos şövalyelerinin, İspanya’nın, Fransa’nın, Venedik’in, Papa’nın, Napoli’nin, Macaristan’ın ve Lehistan’ın eylemlerini de dikkatlice gözlemliyordu. Zira Osmanlı Devleti, Cem Sultan’dan dolayı bu devletlerle girişeceği ikili münasebetlerde elverişsiz bir duruma sahipti.

II. Bayezid döneminin askeri faaliyetler açısından durgun geçmesinin nedenlerinden bir diğeri de hiç şüphesiz Hicrî 900 yılında (1494-1495) kıyametin kopacağına dair inanıştı. Bu inanışı destekler nitelikte İstanbul, Edirne ve Bursa’da deprem, yangın, veba ve sel gibi büyük yıkımlara sebep olan doğal afetlerin gerçekleşmesi ve II. Bayezid’in 1492 yılında Arnavutluk seferinden dönüşünde bir kalenderin kendisine yaklaşıp “benim Mehdi-i sahip zaman” diyerek suikast girişiminde bulunması halkın üzerinde derin izler bıraktığı gibi II. Bayezid’in üzerinde de bir etki bırakması kaçınılmazdı. Yaşanan bu hadiselerin yapılacak olası fetihlerin ertelenmesine neden olduğu söylenebilir. Nitekim II. Bayezid, Hicrî 900 yılının atlatılmasından sonra daha atak bir siyaset izlemeye başladı. Saltanatının ilk on beş yılının ardından babasınıninkine benzer askeri harekâtları, özellikle de sürdürülmesi zor ve hayli masraflı donanma faaliyetlerine bağlı olarak gerçekleştirmeye başladı. Şunu da unutmamak gerekir ki II. Bayezid’in saltanatı döneminde, babasının zekice yaptığı fetihler ve oluşturduğu kurumlarla ortaya çıkan imparatorluk dünyanın büyük güçleri arasında yerini sağlamlaştırmış oldu. Ayrıca bu dönemde II. Bayezid’in selefi olan babası zamanında yapılan fetihlerle birlikte devletin ulaştığı sınırların ve elde edilen gücün korunması ve sindirilmesi sağlandı. Eğer bu dönemde fütursuzca fetihler yapılmaya devam edilseydi devletin bekası tehlikeye girebilirdi. Ayrıca II. Bayezid’in barışçıl siyaseti sayesinde bilinen bütün devletlerle olan ticari faaliyetler gelişti. Öyle ki bu dönemde Osmanlı Devleti çağının en zengin devletlerinden biri oldu.

II. Bayezid’in otuz bir yıllık saltanatı sırasında Osmanlı toprakları az büyümüş olsa da yapılan fetihler stratejik açıdan oldukça önem arz etmektedir. Nitekim 15 Temmuz 1484’te Kili ve 7-8 Ağustos 1484’te Akkırman’ın alınmasıyla birlikte Karadeniz bir Türk gölü haline getirildi. Karadeniz ticaretinin kontrolü Osmanlıların eline geçti. Osmanlı topraklarıyla Kırım topraklarının birleşmesi sağlandı. Bu iki kale Dobruca’nın karşısında Tuna Nehri kenarında yer aldığından Leh, Karaboğdan, Kefe, Kırım ve Deşt-i Türkistan’dan gelen ve gidenlerin geçiş noktasındaydı. Dolayısıyla buradan geçen yolcular, tüccarlar ve kabileler sürekli haydutların baskınları neticesinde zarar görüyorlardı. Bu iki kalenin alınmasıyla yolcu ve tüccar kabilelerinin güvenliği sağlanmış oldu. Diğer taraftan 14 Ağustos 1501’de Draç Kalesi’nin, 1502’de Lofça Kalesi’nin, 28 Ağustos 1499’da İnebahtı’nın, 10 Ağustos 1500’de Modon’un, 17 Ağustos 1500’de Koron ve Navarin’in fethiyle birlikte Osmanlı Devleti İyon adaları üzerinde hâkimiyet kazanmış olduğu gibi, Yunanistan, Mora yarımadası ve Balkanlar’ın neredeyse tamamı üzerinde de hâkimiyet tesis etmiş oldu. Daha da önemlisi

Doğu ve Batı arasındaki ticaretin kontrolü Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Bu durum devletin gelirlerinin artmasına ve hazinenin dolmasına vesile oldu. Ayrıca batı sınırında yapılan bu fetihler ile Venedikliler için hayati öneme sahip olan Akdeniz ticareti sekteye uğratıldı. Venediklilerin Akdeniz'deki hâkimiyetine de son verilmiş oldu.

II. Bayezid dönemi, denizcilik ve donanma faaliyetleri açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. II. Bayezid; Venedik, Ceneviz ve İspanyolların oluşturdukları donanmalar ile başta Doğu Akdeniz olmak üzere açık denizlerde etkin olduklarının farkındaydı ve bu devletlerle denizlerde mücadele edebilmek için güçlü bir donanmaya sahip olması gerektiğini düşünüyordu. Aynı zamanda gerçekleştirilecek fetihlerde karadan yapılacak harekâtın tek başına yeterli olmayacağını, bunun için iyi bir donanmaya da ihtiyaç olduğunu iyi biliyordu. Bunun için II. Bayezid, yeni tersaneler kurarak yaptırdığı kadirga ve gökelerle donanmayı güçlendirdi. Öyle ki bu dönemde oluşturulan Osmanlı donanması, geleneksel Osmanlı kara gücünün üstünde bir değer olarak denizlerde ciddi bir etki alanı oluşturmaya başladı ve gelecekte kurulacak imparatorluk donanmasının da nüvesini teşkil etti. Bu dönemde oluşturulan donanma denizlerde hâkim güç olan Venedik, Ceneviz ve İspanyol donanmalarıyla başa baş mücadele edecek konuma getirildi. Oluşturulan bu donanma sayesinde Karadeniz, Akdeniz ve Batı Akdeniz'deki adalarda hâkimiyet tesis edilmiş oldu. Yine ilk Osmanlı denizcileri de bu dönemde yetişti. Nitekim Türk denizciliğinin gerçek kurucuları sayılan Kemal Reis ve Barak Reis bu dönemde yetişmiştir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinin ünlü denizcileri olan Oruç Reis, Hızır Reis ve Piri Reis gibi denizciler de bu dönemde yetişmeye başladı.

II. Bayezid dönemi ilim, fikir, kültür ve edebiyat alanında yoğun faaliyetlerin yaşandığı bir dönemdir. İlim, kültür ve fikir hayatına oldukça önem veren II. Bayezid, babasından miras olarak devraldığı ilim geleneğini geliştirmek için büyük gayret sarfetti. Bunun için Edirne, Amasya ve İstanbul'da oluşturduğu külliyyelerin içerisine birer medrese yaptırdı. Böylece buraların ilim ve kültür yuvası olmasını sağladı. Bundan başka birçok âlim, şair ve ilim adamını bizzat himaye etti ve kendilerine ihsanlarda bulundu. Bu kişiler ile düzenlediği münazaralar ile de ilmi verimliliği yüksek bir dönem yaşattı. Tarihe ve tarihçiliğe de ayrı bir önem veren II. Bayezid, İdrîs-i Bitlisî (Heşt Bihişt) ve İbni Kemal'e (Tevârîh-i Âl-i Osmân) tarih kitabı yazmaları için bizzat emir verdi. Ayrıca bunlardan başka yine bu dönemde birçok tarih kitabı da kaleme alındı.

Osmanlı tarihi araştırmacılarının merak edip araştırdıkları konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin sınırlarının nereden geçtiği ve nasıl belirlendiği meselesidir. Devletin sınırları neresiydi, nerede başlayıp nerede bitiyordu, hangi padişah döneminde sınırlar nasıl teşekkül etmişti? Bu gibi soruların cevabını verirken kesin çizgilerle bir sınır hattını belirlemek oldukça güç bir iştir. Çünkü bu dönemde sınırlar, ihtiyacın ve ihtirasın bir foksionu olarak ortaya çıktığından geniş, geçişken ve geçici bir niteliğe sahipti. Her ne kadar sınırlar geniş, geçişken ve geçici bir niteliğe sahip olsa da Osmanlı Devleti'nde sınırların nereden geçtiğini belirleyen kurumlar vardı. Bu kurumlar sınırları ayıran çizgileri bugünkü manada modern araç-gereçler kullanarak çizmiyorlardı. Bunun yerine vergi, asker ve erzak temin edilebilen toprakları eyalet/vilayet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy gibi idari birimlere ayırıyorlardı. Bu idari birimlerden birisi de Bosna sancağıdır. Balkanların en stratejik konumuna sahip olan Bosna sancağını diğer sancaklardan ayırt eden en önemli özelliği, fetihden itibaren elden çıkana kadar bir serhad-sınır vilayeti olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki serhad bölgesi olan Bosna, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra elden çıkana kadar iki önemli role sahip olmuştur. Rollerden ilki Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde; *Hrvatistan, Macaristan, Dalmaçya, Boka, Kotorska, Zeta, Stajer ülkesi ve Dranjska ülkesi* sahillerine doğru yapılan akınların ve fetihlerin başlangıç noktasını oluşturmasıdır. İkincisi ise II. Viyana kuşatması ve devamındaki büyük bozgun (1683-1699) ile Karlofça antlaşmasından sonra güneyden Dalmaçya'dan Venedikliler, kuzeyden ve batıdan Avusturyalıların sürekli saldırılarına maruz kaldığı serhad bölgesidir. Bu dönemde Bosna, güneyde Gabel civarında “*İslam'ın Duvarı*”nı (*Sedd-i İslam*) oluştururken batıda ise *serhad* bölgesini oluşturmaktadır. Bu durum Bosna sancağını, civar sancaklara göre öncelikli bir sancak konumuna getirdiği gibi bu sancaklar için de merkezi bir sancak olma özelliği kazandırmıştır.

Bosna sancağında en büyük idari birim *vilayet* olarak tabir edilmektedir. Bunun nedeni Bosna'nın fetih öncesi idari dağılımıyla alakalıdır. Zira Osmanlılar, fethettikleri bölgeleri hızlı ve radikal bir dönüşüme tabi tutmak yerine bunu aşamalı bir gelişme ile gerçekleştirirlerdi. İlk etapta kimden almışlarsa onun adıyla adlandırır ve bu kişinin hüküm sürdüğü bölgeyi *vilayet* tabiri ile belirtirlerdi. Nitekim Tursun Bey, Bosna'nın fethini anlatırken Bosna'nın dört vilayete ayrıldığını söylemektedir ki bu vilayetler fetihten önce burada hüküm süren beylerin topraklarıdır. Yeni Bazar (Yeleç) vilayeti, Saray vilayeti, Kovaç vilayeti, Pavli vilayeti ve Kral vilayeti. Saray vilayeti fetihten önce kurulduğu için ayrı bir öneme sahiptir.

Bosna'daki yerleşim birimleri, 1468-69, 1485 ve 1489 tarihli tapu tahrir defterlerine göre vilayetlere bağlı nahiyeler ve bu nahiyelere bağlı karyeler, mezra'alar ve çiftliklerden oluşmaktadır. Karye, mezra'a ve çiftliklerde halk daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Tarımla uğraşan çiftçiler daha çok buğday, arpa, çavdar, yulaf, darı, kabluka, alef ve mercimek gibi hububat ve bakliyat ürünleri yetiştirirken hayvancılıkla uğraşanlar ise daha çok iklim şartlarına uygun olması hasebiyle koyun ve domuz yetiştirmektedirler. Merkez nahiyelerde ise halk tarım ve hayvancılığın yanı sıra debbağcılık, çizmecilik, haffaflık, saraçlık, sağrakçılık, hayyatlık, hallaçlık, sofçılık, takyecilik, boyacılık, bakkallık, kassablık, bozacılık, börekçilik, helvacılık, habbazlık, çıkırıkçılık, çilingirlik, kalaycılık, kazancılık, kılıççılık, kuyumculuk, ni'alcılık gibi ticaret işiyle de uğraşmaktaydı. Ayrıca nahiyelerde nefis-i bazar dediğimiz pazar yerleri de bulunmaktaydı. Bu pazar yerlerinde yapılan canlı ticaretten Osmanlı Devleti bac-ı bazar vergisi alıyordu ki bu vergi geliri hatırı sayılır bir orandaydı. Ayrıca sancakta iskân eden Dubrovnikli tüccarlar da bölgedeki diğer devletlerle olan dış ticareti yürütmektedirler.

Bosna sancağındaki önemli faaliyetlerden biri de madencilikti. Bölgeden gümüş, kurşun, demir ve kömür madenleri çıkarılmaktaydı. Dolayısıyla maden bölgelerinde bulunan halkın bir kısmı da madencilikle uğraşmaktaydı. 1489 yılında çıkarılan kanunnameyle madenciler, haraç, ispençe, öşür ve salarlık gibi avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden muaf tutulmuşlardı. Bosna sancağından çıkartılan maden ve maden çeşitleri Osmanlı Devleti'nin maden ihtiyacını karşılaması bakımından dikkate değerdir. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de askeri techizatların yapımında (kılıç, top, silah, mermi ... gibi), cami kubbelerinin kaplamasında ve sikke dediğimiz paraların basılmasında madenlere oldukça ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle buralardan çıkarılan madenler Osmanlı Devleti'nin maden ihtiyacının bir kısmını karşılaması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca kömür madenlerinden elde edilen kömür de çıkartılan diğer madenlerin eritilmesi ve işlenmesinde kullanıldığı için ayrı bir öneme sahiptir.

1489 tarihinde Bosna sancağında 30.856 hane, 6.616 mücerred, 1.340'da bive bulunmaktadır. Bunlardan 30.009 hane, 6.523 mücerred ve 1306 bive kırsal yerleşimlerinde bulunurken 847 hane, 93 mücerred ve 34 bive de şehir yerleşimlerinde bulunmaktadır. Kırsal yerleşimde bulunan hanelerin 3607'si Müslüman, 26402'si gayrimüslim iken mücerredlerin de 2316'si Müslüman, 4207'si ise gayrimüslimdir. Şehir yerleşiminde bulunan hanelerin ise 344'ü Müslüman, 503'ü gayrimüslim; mücerredlerin de 29'u Müslüman, 64'ü de

gayrimüslimdir. Kırsal yerleşim yerlerinde Müslüman nüfusun oranı 1489 tarihinde %12 iken bu oran 1530 tarihinde %43'e kadar yükselmiştir. Bu da gösteriyor ki Bosna sancağında halk Müslümanlığa hemen değil zaman içerisinde geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar, pek çok sosyal katkının yanında yeni fethedilen yerlerin İslamlaştırılmasında ve şehirleştirilmesinde rol oynamıştır. Balkanlarda Osmanlı öncesi dönemde şehirleşme az nüfuslu ve hisar şeklinde iken Osmanlıların buraları fethetmesiyle birlikte idarecilerin büyük teşvik ve desteğiyle kurulan vakıflar sayesinde yapılan mescitler, camiler, dükkânlar, atölyeler, ticaretin yapıldığı hanlar, ilim tahsil edilen medreselerle birlikte buralar çok nüfuslu ve gelişmiş birer şehir hüviyetine kavuşmuştur. 1463 yılında Fatih Sultan Mehmed zamanında fethedilen Bosna'da da şehir yerleşim birimleri neredeyse yoktu denilebilir. Fetihle birlikte Saray nahiyesi (Saraybosna), Travnik, Tuzla, Rogatice (Çelebi Pazarı), Mostar gibi şehirler başta olmak üzere Bosna'nın diğer şehirleri de kurulan vakıflarla şehirleşme serüvenini tamamlamışlar ve vakıf külliyeleri ile vakıf eserlerinin bir kısmını da günümüze aktarabilmişlerdir. Özellikle Saray nahiyesi kurulan vakıflar sayesinde Balkanların en meşhur ve en güzel şehirlerinden biri haline gelmiştir. Kurulan vakıflar sayesinde Bosna sancağının demografik yapısı da değişmeye başlamıştır. Başta Hristiyanların dini merkezlerinden biri olan Vişegrad nahiyesi olmak üzere diğer nahiyeler ve köylerde kurulan vakıflar yoluyla halkın İslamlaşması sağlanmıştır. Nitekim tapu tahrir defterlerinde de görüldüğü üzere Bosna'nın 1463 yılında fethinden itibaren 1530 yılına gelene kadar Müslüman nüfusun oranı neredeyse % 160 oranında artmıştır. Ayrıca kurulan vakıflar sayesinde Bosna sancağında şehirleşme oranı da artmaya başlamıştır. XV. yüzyılda Bosna sancağında toplam nüfus içerisinde şehirleşme oranı % 3 iken bu oran XVI. yüzyılda % 10'a yükselmiştir.

Osmanlı Devleti'nde serhad bölgelerinde bulunan sancakların güvenliğini başta kaleler ve kale içerisinde bulunan dizdar, mustahfız, serbölük, nöbetçi asker ve gönüllüler gibi kale görevlileri ile bölgede bulunan akıncı, voynuk, çeribaşı, mortalos ve Eflak teşkilatı dediğimiz askeri teşkilatlar sağlıyorlardı. XV. yüzyılda serhad bölgesi olan Bosna sancağında güvenlik daha çok sınır bölgelerinde bulunan kaleler ve bu kalelerde görevli olarak bulunan dizdar, mustahfız ve serbölükler vasıtasıyla sağlanıyordu. Kalelerin bulunmadığı veya halkının başka yerlere gittiği sınır bölgelerine ise kendilerine has bir askeri teşkilatı bulunan Eflaklar yerleştirilerek buraların hem güvenliği sağlanıyor hem de bu bölgeler şenlendiriliyordu. Osmanlı Devleti de Eflakların askeri hizmetlerine karşılık

önderlerine tımarlar tahsis ettiği gibi halkını da gayrimüslimlerden alınan haraç vergisinden muaf tutuyordu. Eflaklar aynı zamanda hayvancılıkla da uğraştıklarından her sene hane başına bir koyun ve bir kuzudan oluşan özel bir Eflak vergisi olan rüsum-ı eflak vergisini ödüyorlardı.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir (TT)

1485 Tarihli Bosna İcmal TapuTahrir Defteri. (BOA. TT.d. 18)

1489 Tarihli Bosna Mufassal Tahrir Defteri. (BOA. TT.d. 24)

1530 Tarihli Bosna Mufassal Tahrir Defteri. (BOA. TT.d. 157)

Bab-ı Asafi Düvel-i Ecnebiye Defterleri (BOA, A. (DVNSDVE.d))

16 Numaralı Venedik Ahidname Defteri.

17 Numaralı Venedik Hudûdnâme Defteri.

Bab-ı Asafi Divan-ı Hümyun Mühimme Defterleri. (BOA. A.DVN.MHM. d.)

6 Numaralı Mühimme Defteri.

12 Numaralı Mühimme Defteri.

110 Numaralı Mühimme defteri.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kaynakları

TSM Arşivi E II. 988.

TSM Arşivi E. 1408/1.

TSM Arşivi E. 2143.

TSM Arşivi E. 6633.

TSM Arşivi E. 6633/2.

TSM Arşivi, E. 10797.

TSM Arşivi, E. 5027.

TSM Arşivi, E. 5456.

TSM Arşivi, E. 5904.

TSM Arşivi, E. 5972

TSM Arşivi, E. 6071

TSM Arşivi, E. 6071.

TSM Arşivi, E. 6109,

TSM Arşivi, E. 6184.

TSM Arşivi, E. 6366.

TSM Arşivi, E. 6366/1

TSM Arşivi, E. 6601

TSM Arşivi, E.11356

TSM Arşivi, E.5844

TSM Arşivi, E.6201

TSM Arşivi, E.9625,

İstanbul Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Kataloğu

1469 Tarihli Bosna İcmal Tahrir Defteri. (MC. Yz. O. 0076)

Yayımlanmış Eserler

ABOU EL-HAJ Rıfat A., “The Formal Closure of the Ottoman frontier In Europa: 1699-1703”, **Journal of the American Oriental Society**, 1969, Vol. 89, No:3, s. 467-475.

ACIPINAR Mikail, **Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa Akdeniz’de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

AÇIK Turan, “Fetihten 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Şehri’nin Mahalleleri”, **History Studies**, Volume 9, Issue 5, December 2017, s. 25-56.

AGOSTON Gabor, Karlowitz, Treaty of, **Encyclopedia of The Ottoman Empire**, Facts On File, New York 208, s. 309-310.

AGOSTON Gabor, **Osmanlı’da Savaş ve Serhad**, çev. Kahraman Şakul, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

AGOSTON Gabor, **Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç**, çev. M. Fatih Çalışır, Timaş, İstanbul 2019.

AK Mahmut ve AKALAN Kürşat, **Cem Sultan**, İstanbul 2010.

AKSIN Ahmet, **1482 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnamesi, Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa**, Nilüfer Alkan Günay, (ed.) Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2017.

AKYAY Bülent, “Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Benefşe (Menekşe)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.11, S. 2, 2011, s. 129-154.

ALTINAY Ahmet Refik, **Sultan Cem**, İstanbul 2001.

- ALTUNBAY Mustafa, “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, **Türkler**, C. X, Ankara 2003, s. 791-801.
- ALTUNBAY Mustafa, **Osmanlı Döneminde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- ANONİM, **Tevârîh-i Âl-i Osman** 1229-1512, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- ANONİM, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, F. Giese neşri, haz. Nihat Azamat. Edebiyat Yayınları, İstanbul 1992.
- ANONİM, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, haz. Faruk Söylemez, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.
- ARSLANBOĞA Kadir, “İskender Paşa’nın Saraybosna’daki Zaviye Vakfı’nın Finansal Durum Tablosu (1807-1821)”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C.16, S.56, Temmuz 2021. s.498-521.
- ATABAY Cuma, “Balkan Ülkeleri Vakıfları (Bosna Örneği)”, **Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu**, 2012, s. 311-323.
- AYDIN Mustafa, “Faş”, **DİA**, C. Ek 1, İstanbul 2016, s. 443-445.
- AYGÜN Necmettin, “Kafkasya’da Rus-Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri, 1826”, **Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl, 3, Sayı, 6, Güz, 2007, s. 89-115.
- AYGÜN Necmettin, **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisine Bakış Cilt II**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara 2016.
- AYYILDIZ Bülent, **Osmanlı-Venedik Ticari ve Diplomatik İlişkileri (1453-1517)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları (İtalyan Dili ve Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- BABİNGER Franz, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, çev. Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2003.
- BARKAN Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 10, S. 0, 1953, s. 1-26.
- BAŞ Göksel, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 33, 2018, s. 151-181.

- Baş Göksel, **Ottoman Serhad Organization In The Balkans (1450s to Early 1500s)**, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilken University, In Partial Fulfillment of the requirements for the Degree of Master of Arts, Ankara 2017.
- BAŞAGİÇ Safvet, **Bosna Hersek Tarihi (1463-1850)**, ter. Saffet Atalay, İstanbul.
- BAYSUN M. Cavit, “Cem”, **İA**, C.3, M.E.B, s. 69-81.
- BEES Nicos A., “Modon” **İA**, C. 8, 1997, s.397-402.
- BELDİCEANU Nicoara, “1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi”, Çev. Zeki Arıkan, **Belleten**, S. 186, Cilt, XLVII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, s. 587-598.
- BERTELE Tommaso, **Venedik ve Kostantinye Tarihinde Osmanlı Venedik İlişkileri**, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- BİBANOVIĆ Zoran E., **Kulturno i Prirodno Nasljedje Sarajeva**, Marketinsko Informativni biro d.o.o.- MIB, Sarajevo 2015.
- BİLGE Mustafa, “Arnavutluk”, **DİA**, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, s.383-390.
- BİLGE Reha, **II. Bayezid Deniz Savaşları ve Büyük Strateji**, Giza Yayınları, İstanbul 2012.
- Bosna-Hersek Vakfiyeleri**, Mevlüt Çam ve Rahman Ademi, (ed), C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016.
- Bosna-Hersek Vakfiyeleri**, Mevlüt Çam ve Rahman Ademi, (ed), C. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016.
- BOSTAN İdris, “Ahidnamelere ve Uygulamalara göre Osmanlı Dubrovnik Ticari Münasebetleri (XV-XVI. Yüzyıllar”, Zenep Tarım Ertuğ (Ed.), **Prof. Dr. Mübahat Küçükkoğluna Armağan**, içinde, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- BOSTAN İdris, “II. Bayezid Döneminde Osmanlı Denizciliği”. İdris Bostan-Salih Özbaran, (Ed.), **Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi**, içinde, C.I, Deniz Basımevi, İstanbul 2009.
- BOSTAN İdris, “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi”, Özlem Kumrular, (Ed.) **Türkler ve Deniz**, içinde, Kitap Yayınlar, İstanbul 2005.
- BOSTAN İdris, **Osmanlı Akdenizi**, Küre yayınları, İstanbul 2017.
- BRUMMETT Palmira, “Dünya Tarihinden Piri Reis’e Erken Modern Osmanlı Mekânını Tahayyül Etmek”, çev. Onur Güneş Asya, Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, (ed.)

- Erken Modern Osmanlılar, İmparatorluğun Yeniden Yazımı**, içinde, Timaş, İstanbul 2011.
- BRUMMETT Palmira. **Osmanlı Deniz Gücü – Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz’de Diploması**, çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- CALİA Anna, “Venedik Devlet Arşivinde Bulunan Liber Graecus (Yunan Kitabı) ve XV-XVI.yy. Osmanlı-Venedik İlişkileri”, Çev. Güner Doğan, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 22, Bahar 2015, s. 279-317.
- CANATAR Mehmet, “Kethüdâ”, **DİA**, C. 25, Ankara 2022, s. 332-334.
- CANSEL Erol, “Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, **Vakıflar Dergisi**, XX, 1988, s. 321-327.
- ÇAĞ Galip, **Bir Osmanlı Şehri Manastır 16. Ve 17. Yüzyılda Rumeli’de İdari ve İktisadi Yapı**, Selenge, İstanbul 2022.
- ÇAĞATAY Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1, 1943, s. 117-126.
- ÇİÇEK Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, **Türkler**, içinde C. IX, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, (Ed.) Ankara 2002, s. 746-764.
- ÇİMEN Cihan, **Anonim Tevarih-i Ali Osman, (Kuruluştan 1487’ye kadar)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul 2006.
- ÇOLAK Songül, “Avusturya Elçiliği Esnasında (1688-1692) Zülfikâr Paşa’nın Lehistan Vekilleri ile Yaptığı Sulh Müzakereleri”, **Belleten**, C. 73, S. 267, Ankara 2009, s. 443-4464.
- DANIŞ İlhami, “Bosna’da Erken Osmanlı Dönemi İskân ve İmar faaliyetleri”, Düünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegoviç Uluslararası Sempozyumu, 10-11 Mayıs, İstanbul 2018, s. 45-53.
- DANIŞMEND İsmail H. **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2011.
- DARKOT B., “Bosna-Hersek”, **İA**, C. 2. MEB, İstanbul 1997, s. 725.
- DİMİTRİADOU Aikatarini, **The Heşt Bihişt of Idris Bidlisi: the reign of Bayezid II (1481-1512)**, Ph.D, The University of Edinburg 2000.
- DJURDİEV Branislav, “Bosna-Hersek”, **DİA**, C. 6, İstanbul 1992, s. 197.

- DOĞAN Güner, **Osmanlı-Venedik Egemenliğinde Balkanlar ve Dalmaçya Kıyıları: Savaş, Diplomasi ve Sınır (1691-1721)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2016.
- DONADO DA LAZZE, **Historia Turchesca** (1300-1514), çev., I. Ursu, Bucurști 1909.
- DÖKMECİ Volkan, **Venedik Kaynaklarına Göre II. Bayezid ve I. Selim Dönemlerinde Osmanlı Denizciliği ve Korsanlık**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- EDHEM Halil, “Hersekoğlu Ahmed Paşa’nın Esaretine Dair Kahire’de Bir Kitabe”, **TOEM**, İstanbul s. 200-222.
- EL-Mİ’VEŞ, Lütfi, “Bogomiller, Hristiyanlar ve Bosna”, Çev. Kadir Albayrak, **Tezkire**, S. 36-37, Ocak/Nisan 2004, s. 183-190.
- EMECAN Feridun, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I, Bayezid (II), Yavuz, Kanuni**, İstanbul 2011.
- EMECEN Feridun, “Baştina”, **DİA**, C. 5, 1992, s. 135-136.
- EMECEN Feridun, “Bennâk”, **DİA**, C. 5, 1992, s. 458-459.
- EMECEN Feridun, “Canbirdi Gazâlî”, **DİA**, C. 7, İstanbul 1993, s. 141-143.
- EMECEN Feridun, “Çift Resmi”, **DİA**, C. 8, 1993, s. 309-310.
- EMECEN Feridun, “II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar”, **Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat**, içinde, Kapı Yayınları, İstanbul 2020.
- EMECEN Feridun, “Kosova Savaşları”, **DİA**, Cilt 26, İstanbul 1992, s. 221-224.
- EMECEN Feridun, “Varna Muharebesi”, **DİA**, Cilt 42, İstanbul 2012, s. 527-530.
- EMECEN Feridun, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- EMECEN Feridun, **Osmanlı Klasik Çağında Siyaset**, Timaş, İstanbul 2009.
- EMGİLİ Fahriye, **1878-1918 Bosna Osmanlı Yadigârı**, İdeal, İstanbul 2019.
- ERKAL Mehmet, “Cizye”, **DİA**, C. 8, 1993, s. 42-45.
- ERTAYLAN İsmail H., **Sultan Cem**, İstanbul 1950.
- ERÜNSAL İsmail E., **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- EYİCE Semavi, “Amasya Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, **DİA**, C.6, 1992, s. 40-42.
- EYİCE Semavi, “Drina Köprüsü”, **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, s. 528-529.

- EYİCE Semavi, “İstanbul Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, **DİA**, C.6, 1992, s. 45-49.
- FAROQHÎ Suraiya, **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya**, çev. Ayşe Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- FERİDUN BEY, **Mecmu’ı Münşe’at-ı Selâtin**, c. I.
- FİŞHER Sydney N., **Sultan Bayezid Han (The Foreign Relations of Turcey) 1481-1512**, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- FLEISCHER Cornell H., **Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı**, çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- FOTİÇ A.- KİEL M, “Semendire”, **DİA**, C. 36, İstanbul 2009, s.467-470.
- GALLOTTA Aldo, II Trattato Turco-Veneto del 12 Gennaio 1482, **Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dikata**, Napoli 1982.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ, **Kühü’l Ahbâr**, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2009.
- GENÇ Mehmet, “İltizam”, **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 154-158.
- GENÇ Vural, “Acem’den Rum’a”: İdris-İ Bidlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği Ve Heşt Behîşt’in II. Bayezid Kısım (1481–1512), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- GENÇ Vural, **Acem’den Rum’a bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlîsî 1457-1520**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2022.
- GEZER Ömer, **Kale ve Nefer Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.
- GÖKBİLGİN Tayyib, “15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rûm”, **Vakıflar Dergisi**, 6, s. 1965, s.51-61.
- GÖKBİLGİN Tayyib, “Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler”, TTK Belgeler, **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, 1971, C. V-VIII, Sa. 9-12, Ankara, s. 39-42.
- GÖKBİLGİN Tayyib, “Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler”, TTK Belgeler, **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. V-VIII, S. 9-12, Ankara 1971, s. 39-42.
- GÖKBİLGİN Tayyib, “Venedik Doğu ve Leh Kralına Verilen Bir Kısım Ahidnamelerin Şekil ve Muhteva Bakımından Taşıdıkları Önem ve Tarihi Gerçekler”, **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C. 2, Ankara 1973, s. 473-483.

- GÖKBİLGİN Tayyib, Korvin Mathias'ın Bayezid II.'e Mektupları, Tercümeleri ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedesi'nin Türkçe Metni, Belleten, Cilt XXII, Sa. 87, Ankara 1958, s. 369-390,
- GÖKÇE Turan, "1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XVI, 2001, s. 75-104.
- GÖLEN Zafer, **Tanzimat Döneminde Bosna Hersek**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- EMGİLİ Fahriye, **1878-1918 Bosna Osmanlı Yadigârı**, İdeal, İstanbul 2019.
- GÜMÜŞÇÜ Osman ve ÖZÜNLÜ Emine Erdoğan, "Osmanlı Devleti'nin "Resmi Çift" Uygulamalarını Yeniden Düşünmek", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXXI/I, 2016, s. 177-217.
- GÜMÜŞÇÜ Osman, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç içinde Türkiye'de Sınır Kavramı", **Bilig**, Kış, Sayı 52, 2010, s. 79-104.
- GÜMÜŞSOY Süleyman, **Sosya-Ekonomik Açından 1840 ve 1844 Tarihli Temettuat Tahrir Defterleri Işığında Niksar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- GÜNAY Hacı Mehmet, "Vakıf", **DİA**, C. 42, İstanbul 2012, s. 475-479.
- HADÎDÎ, **Tevârih-i âl-i Osman 1299-1523**, haz. Necdet Öztürk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.
- HAMMER Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- HAMMER Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- HAMMER Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.12, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- HANDZİÇ Adem, "Bosna'da XVI. Yüzyılda Kasabaların Gelişmesinin Bazı Özellikleri", **IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 895-899.
- HANDZİÇ Adem, "Rudarstvo u Bosni XV do XVII Stoljece", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Volum 41, 1985, Issue 1-4.
- HAYRULLAH EFENDİ, **Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tarihi**, C. IX.
- HAYWOOD Colin, The Frontier In Ottoman History: Old Ideas And Nev Myths, Daniel Power and Naomi Standen, (ed.), **Frontiers in Question Eurasian Borderlands 700-1700**, içinde, 1999, s. 228-250.
- HOCA SAADETTİN EFENDİ, **Tacüt-Tevarih III**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

- IMBER Colin, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- İBN KEMÂL, **Tevârih-i Âl-i Osmân, VII. Defter**, Haz. Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- İBN KEMÂL, **Tevârih-i Âl-i Osmân, VIII. Defter**, Haz. Ahmet Uğur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- İBRİSİMOVİC Kenan, “Osmanlı Devleti Öncesi Hersek’in Kısa Tarihi”, **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, Cilt. 4, S.2, Balıkesir 2018, s149-162.
- İMAMOVIÇ Enver, **Porijeklo i Pripadnost Stanovnistva Bosne i Hercegovine**, Sarajevo 1998.
- İMAMOVIÇ Mustafa, **Boşnakların Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2018.
- İNALCIK Halil “The Ottoman Turks and The Crusades, 1451-1512”, Kenneth M. Setton, (ed.), **The History of Crusades**, Volume VI, The Impact of The Crusades on Europe, s.331-353.
- İNALCIK Halil ve OĞUZ Mevlüd, **Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- İNALCIK Halil, (2003), “Mehmed I’”, **DİA**, Cilt 28, İstanbul 1992, s. 391394.
- İNALCIK Halil, “Bayezid I’” **DİA**, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 231-234.
- İNALCIK Halil, “Cizye”, **DİA**, C. 8, 1993, s. 45-48.
- İNALCIK Halil, “Çiftlik”, **DİA**, C. 8, 1993, s. 313-314.
- İNALCIK Halil, “İspence”, **DİA**, C. 23, 2001, s. 177.
- İNALCIK Halil, “**Köy, Köylü ve İmparatorluk**”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996.
- İNALCIK Halil, “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, **Belleten**, C. XXIII, 1969, s. 575-610.
- İNALCIK Halil, **Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.
- İNALCIK Halil, **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- İNALCIK Halil, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1 1300-1600, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

- İNALCIK Halil, *The Middle East and the Balkans Under the Ottoman Empire: Essays on Economy and Society* (Vol. 9), **Indiana University Turkish Studies**, 1993, s. 346.
- İNBAŞI Mehmet, “Bosna Eyaleti ve İdarecileri (1750-1800)”, **Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı**, içinde, C.2, Kayseri 2015, s. 801-816.
- İNCİCİYAN L. ve ANDREASYAN H.D., “Osmanlı Rumelisi’nin Tarihi Coğrafyası”, **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C.0, Sayı 4-5, İstanbul 1975-1976, s.105.
- İPŞİRLİ Mehmet, **Osmanlı İlmîyesi, Sultan II. Bayezid Devri Uleması ve İlim Hayatı**, Kronik Yayınları, İstanbul 2001.
- JOHN V.A. ve FİNE Jr., **The Late Medieval Balkans: A Critical Survey From The Late Twelfth Century on the Ottoman Conquest**, Ann Arbor, The Universit of Michigan Press 1987.
- JORGA Nicolea, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe, İstanbul 2005.
- KAÇAN Meryem, **XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnameleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- KAFADAR Cemal, **İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, çev. A. Tunç Şen, Metis, İstanbul 2018.
- KAFADAR Cemal, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, Metis, İstanbul 2009.
- KAHRAMANYOL Mustafa, “Bosna ve Boşnaklar”, **Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya İzzetbegoviç Uluslararası Senpozyumu, 10-11 Mayıs**, İstanbul 2018, s.13-29.
- KALLEK Cengiz, “Kile”, **DİA**, C.25, Ankara 2022, s. 567-570.
- KALLEK Cengiz, “Müd”, **DİA**, C.31, Ankara 2020, s. 455-457.
- KANTEMİR Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II**, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2005.
- KARACA Zeynep, **1699-1739 Osmanlı Avusturya Anlaşmalarına Göre Sınır Tespit Çalışmaları**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2019.
- KARATAY Osman, **“Ortaçağ Bosna Devleti”**, **Balkanlar El Kitabı**, C. 1, içinde, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

- KÂTİP ÇELEBİ, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l Kibar Fî Esfari'l Bihar**, Kabalcı, İstanbul 2007.
- KAYAOĞLU İsmet, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, **Vakıflar Dergisi**, XI, 1978, s. 49-55.
- KAZICI Ziya, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.
- KEMURA Sejhi Sejfudin, **Sarajevske Džamije i Druge Javne Zgrade Turske Dobe**, Sarajevo 1913.
- KILIÇ Orhan, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, **OTAM**, S. 31, 2012, s. 87-128.
- KİEL Machiel, “Koron”, **DİA**, C. 30, Ankara 2002 s. 208-209.
- KİEL Machiel, “Modon”, **DİA**, C. 30, İstanbul 2005, s. 222-224.
- KİSSLİNG H.J., “Sultan Bayezid II ve Franşesko II Gonzaga”, **Türkiyat Mecmuası**, XV, İstanbul 1969, s. 47-73.
- KLAİÇ Nada, **Srednjovjekovna Bosna, Politički Položaj Bosanskih Vladara do Tvrtkove Krunidbe (1377.g.)**, Eminex, Zagreb 1994.
- KOLODZIEJCZYK Dariusz, “Evrensellik İddiaları ile Gerçeklik arasında- Erken Modern Dönemde Osmanlı Sınır Boyları”, Christine Woodhead, (Ed.) çev. Gül Çağla Güven, Alfa, İstanbul 2018.
- KOYUNCU Aşkın, “Devşirme Tarihine Bir Derkanar: Bosna’nın İslamlaşması ve Osmanlı Termilojisinde Potur ve Potur Oğulları Terimlerinin Anlamı”, **Bahaeddin Yediyıldız Armağanı**, içinde, Ahmet Bircan Erculasın, (ed.) Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2017, s. 205
- KOZANOĞLU Kemal, Cem Sultan Olayında Avrupa’ya Giden Kutsal Emanetler, **Toplumsal Tarih**, c.3, 1995, s. 14, s.30-33.
- KÖMÜRLÜ Eren, “Osmanlı Döneminde Taş Kömürü Madenciliğinin Başlaması”, **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl. 8, S. 18, 2020, s. 21-26.
- KÖSE Metin Ziya, “Osmanlı Balkanı’nda Kara ticareti ve Rekabet: Rumeli’de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16, 2013, s. 41-58.
- KÖSE Metin Ziya, **Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 Doğu Akdeniz’de Casuslar ve Tacirler**, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

- KÖSE Osman, “Rusya’nın Karadeniz’le İlk buluşması: İstanbul Antlaşması, (13 Temmuz 1700), **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.15, S.28, Aralık 2012, s. 199-220.
- KRCSMARİK J., “Bosna-Hersek”, **İA**, C. 2. MEB, İstanbul 1997, s. 725.
- KREUTEL Richard F., **Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli, 1481-1512**, çev. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997.
- KURT Yılmaz, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı**, c.3, Ankara 1999, s. 59-65.
- KURTARAN Uğur, “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açıdan Değerlendirilmesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 35, S.60, 2016, s. 97-139.
- KURTOVİÇ Esad, **Kratka Historija Srednjovjekovne Bosna**, Sarajevo 2019.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Hududnâme”, **DİA**, C.18, İstanbul 1998, s. 303.
- LANZA Fernando Fernandez, “**1500’de Türklerin Modon’u Kuşatması ve İşkâli**”, Özlem Kumrular, (Ed.), **Türkler ve Deniz**, içinde, Kitap Yayınlar, İstanbul 2007.
- LEFORT Jakoues, **Dokuments Grecs Dans Les Archives de Topkapı Sarayı, Contribution a l’histoire de Cem Sultan**, çev. Hatice Gonnet, Topkapı Arşivlerinin Yunanca Belgeleri Cem Sultan’ın Tarihine katkı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- LUKOVIÇ Miloş, “Balkanlarda Besicilerin Transhumance Hareketleri ve Balkan Savaşları’nın Besicilerin Mevsimsel Hareketlerine Etkisi”, çev. Fetnan Derviş, **History Studies**, Volum 5, Issue 6, 2013, s. 41-58.
- MALCOLM Noel, **Bosna**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul 1999.
- MATRAKÇI NASUH, **Tarih-i Sultan Bayezid**, haz. Reha Bilge, çev. Mertol Tulum, Giza Yayınları, İstanbul 2012.
- MEHMET NEŞRÎ, **Neşri Tarihi II**, haz. M. Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1984.
- MERİÇ Münevver O., **Sultan Cem, Hayatı, Esareti, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirleri**, PYS Vakıf Sistem Matbaa, Ankara 2006.
- MEVLÂNÂ MEHMED NEŞRÎ, **Cihânnümâ**, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul 2008.
- MOLNAR M. “Karlofça Anlaşmasından Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701)”, **Türkler**, içinde C.I, s. 472-479.

- NİLEVİÇ B, **Bosenske Drzave, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata**, Radaktor, İbrahim Tepiç, bosanski kultimi centar, Sarajevo 1998.
- OĞUZOĞLU Yusuf, “Dizdar”, **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, s. 480-481.
- ORUÇ BEY, **Tevârih-i Âl-i Osman**, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.
- ORUÇ Hatice, (2006), “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, **OTAM**, S. 18, Ankara 2006, s. 249-271.
- ÖZ Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, **Vakıflar Dergisi**, 22, 1991, s. 429-439.
- ÖZ Mehmet, “XV-XVI. Yüzyıllar Anadolu’sunda Tarım ve Tarım Ürünleri”, **Kebikeç**, S. 23, 2007, s. 111-128.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Akıncı”, **DİA**, C. 2, İstanbul 1989, s. 249-250.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Çeribaşı”, **DİA**, C. 8, İstanbul 1993, s. 270-272.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Karlofça”, **DİA**, C. 21, İstanbul 2001, s. 504,507.
- ÖZKAN Selim Hilmi, **Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2006.
- PAKALIN M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, İstanbul 1983.
- PAKALIN M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C..II, İstanbul 1983.
- PAKALIN M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, İstanbul 1983.
- PAMUK Bilgehan, Güney Arnavutluk’ta Osmanlı Hâkimiyeti, **Türkler**, C. 9, içinde, Yeni Türkiye Yayınları, s. 196-205.
- PAMUK Şevket, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- PARLAR Arife Göknur, **499 Numaralı Tahrir Defterine Göre Dukakin**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yükseksek Lisans Tezi, Adıyaman 2018.
- PARRY Vernon J., “Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları”, çev. Salih Özbaran, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. III, İstanbul 1972, s. 35-46.
- PEDANİ Maria Pia, **“Osmanlı Padişahının Adına” İstanbul’un Fethinden Girit Savaşı’na Venedik’e Gönderilen Osmanlılar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

- PEDANİ Maria Pia, **Dalla Frontiera al Confine**, Herder Editrice, 2002.
- PELİDUA Enes-EMECEN Feridun, “Îsâ Bey”, **DİA**, C. 22, İstanbul 2000, s. 475-476.
- PFEFFERMANN Hans, **Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği**, çev. Kemal Beydilli, Tatav Yayınları, İstanbul 2003, s. 77.
- PİLAT Liviu, Dynastic Conflicts, Alliances and the Ottoman Imperial Policy in the Northern Black Sea (1489-1499), Ovidiu Cristea and Liviu Pliat (Ed.), **From Pax Mongolica to Pax Ottomanica War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Region (14th-16th Centuries)** içinde Brill, Leiden/Boston 2020.
- PİTCHER Donald E., **Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- POPOVIĆ Dragutin, **Primjeri, Filantropije u Crnoj Gori do Kraja XX Vijeka, Fond za aktivno gradastvo**, Podgorica 2009.
- REİNDL Hedda, **II. Bayzid ve Çevresi Hükümdarın Adamları**, çev. Ali Suat Ürgüplü, Arvana, İstanbul 2014.
- RUSSELL Josiah C., “Late Medieval Balkan and Asia Minor Population”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 3, No. 3, 1960, s. 265-274.
- SAFÂÎ, **Feth-i İnebahti ve Moton**, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Revan Kitaplığı 1271.
- SAHAİ HAR-EL, **Ortadoğu’da Hâkimiyet Mücadelesi Osmanlı Memlûk Savaşı 1485-1491**, çev. Gül Çağlı Güven, Alfa, İstanbul 2019.
- SAHİLLİOĞLU Halil, “Arûs Resmi”, **DİA**, C.3, 1991, s. 422-423.
- SAKA Erdem, “Anaolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)”, **Akademik ve Tarih Düşünce Dergisi**, C.6, S. 2 Haziran 2019, s. 1060-1084.
- SAKA Erdem, “Osmanlı İmparatorluğu’da Bakır Madenleri (1453-1789)”, **Journal of Universal History Studies (JUHIS)**, 2(2), December 2019, pp. 223-238.
- SAVAŞ Ali İbrahim, **Osmanlı Diplomasisi**, 3F Yayınları, İstanbul 2007.
- SEYHAN Ayşe, “Conquest of Bosnia in the Light of Ottoman Chronicles”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 7, Temmuz 2018, s. 152-161.
- SEZER Musa, “XVI. Yüzyılda Ilıca (Köstendil) Kazası Değirmenleri”, **Balkan Araştırmaları Entitüsü Dergisi**, C.8, S.1, Temmuz 2019.
- SHAW Stanford J., **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, cilt.I., E Yayınları, 2008.
- SOLAKZADE MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ, **Solakzade Tarihi**, İstanbul 1297.

- STEİN Mark L, Osmanlı **Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2007.
- STİPÇEVIĆ Aleksandar, **İliri**, Zagreb 1989.
- SZAKÁLY Frenc, “The Early Ottoman Period, Inculuding Royal Hungary, 1526-1606,” Peter F. Sugar, (ed.), **A History of hungary**, içinde, Indiana University Pres, 1990, s. 83-99.
- ŞABANOVIĆ Hazım, “Dvije Najtarije Vakufname u Bosni”, **Prilozi za Orijentalni Filologiju i İstoriју Jugoslovenskih naroda pod Turscom Uladavinom, II (1951)**, Sarejevo 1952, s. 5-38.
- ŞABANOVIĆ Hazım, **Bosanski Paşaluk**, Svjetlost-Sarajevo 1982.
- ŞAHİN İlhan ve EMECEN Feridun, **Osmanlılarda Divân-Bürokrasi-Akâm II. Bâyezid Dönemine ait 906/1501 tarihli Ahkâm Defteri**, Türk Dünyası Araştırmaları vakfı, İstanbul 1994.
- ŞAHİN İlhan ve ÖKE Mim Kemal, **Bosna-Hersek**, Redaksiyon İlhan Şahin, Mim Kemal Öke, İstanbul 1992.
- ŞAHİN İlhan, **Osmanlı Döneminde Sarayova (Saraybosna)’nın Kuruluşu ve Yükselişi, Bosna-Hersek**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Redaksiyon İlhan Şahin, Mim Kemal Öke, İstanbul 1992.
- ŞAKİROĞLU Mahmut, “1503 Tarihli Türk-Venedik Anlaşması,” **VIII. Türk Tarih Kongresi**, cilt III, Ankara 1976, s. 1559-1569.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmûs-i Türkî**.
- ŞEN Taner, **Osmanlı Fethi Öncesinde Bosna’da siyasi Durum ve Dönemin Belgelerinde Türkler (1389-1463)**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019.
- ŞİKÂRÎ, **Karamannâme, Zamanın Kahramanı Karamanîler’in Tarihi**, haz. Metin Sözen- Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005.
- ŞKRİYEL Recep, “Osmanlı Dünyasında Yeni Pazar (XV-XVIII y.y), **Hikmet**, S. 23, 2014, s. 98-115.
- TANSEL Selahattin, **Sultan II. Bayezit’in Siyasi Hayatı**, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1966.

- TAŞKIN Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri**, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 2005.
- TEKİNDAG Şehabettin, “Bayezid II’nin Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul’da Vukua Gelen Hadiseler Üzerine Notlar”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 14, İstanbul 1959, s. 85-96.
- TEKİNDAG Şehabettin, “II. Bayezid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi İlk Osmanlı Memlûkları Savaşları”, **Belleten** 1959, s.345-373.
- TEKİNDAG Şehabettin, “Mahmud Paşa”, **DİA**, C. 27, Ankara 2003, s. 376-378.
- TEKİNDAG Şehabettin, “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri”, **Tarih Dergisi**, cilt. 13, Sayı, 17-18, Ankara 1963, s. 43-76.
- THUASNE L. **Dijem-Sultan, Fils de Mohammed II, Frere de Bayezid II (1459-1495)**, Paris 1892.
- TIZLAK Fahrettin, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, **Belleten**, C. 60, S. 229, 1996, s. 703-718.
- TUNCER Hüner, Eski ve Yeni Diplomasi (Doktora Tezi Özeti), **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.37, S.1, Ankara 1982, s.251-257
- TURAN Şerafettin, “Bayezid II”, **DİA**, C. 5, İstanbul 1992.
- TURHAN Fatma S., **18. Yüzyıl Osmanlı’da Savaş Esirleri**, Vadi, İstanbul 2018.
- TURSUN BEY, **Târîh-i Ebü’l-Feth**, Haz. Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977.
- UNAN Fahri, “Sahn-ı Semân”, **DİA**, C. 35, İstanbul 2008, s. 532-534.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı (1995). “Fatih Sultan Mehmed’in vefatı üzerine vezir İshak Paşa’nın II. Bayezid’i saltanata daveti”, **Belleten**, S. 97, Ankara 1995, s. 75-79.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, “Otranto’nun Zaptından Sonra Napoli Kralı İle Dostluk Görüşmeleri”, **Belleten**, S. 100, C. XXV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 595-608.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, Cem Sultan’a Dair Beş Orijinal Vesika, **Belleten**, c. XXIV, S. 95.(Temmuz 1960) TTK Basım Evi, Ankara 1995, s. 457-484.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, Değerli Vezir Gedik Ahmed Paşa II. Bayezid Tarafından Niçin Katledildi?, **Belleten**, cilt. XXIX, S. 115, TTK, Ankara 1965, s. 491-498.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.

- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları II**, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara 1984.
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, II, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1983.
- ÜNAL M. Ali, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- VAKAYİ-İ SULTAN BAYEZİD VE SELİM HAN**, Topkapı Sarayı 1416.
- VATIN Nicolas, **Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar Doğu Akdeniz’de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık 1480-1522**, çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- WITTEK Paul, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu**, çev. Fatmagül Berktaş, Pencere yayınları, İstanbul 2013.
- YARCI Güler, “Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya’nın Bosna’sında Osmanlı Kaleleri, **I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları 2018, s. 260-296.
- YARDIMCI M. Emin, “1489,1530, 1542 Yılları Tahrir Sonuçlarına Göre Bosna’da Zirai Üretim ve Vergiler”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 56, s. 2006, s. 163-184.
- YARDIMCI M. Emin, **Nüfus ve Arazi Tahrir Defterlerine Göre XV ve XVI. yüzyıllarda Bosna Livasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf”, **DİA**, C. 42, 2012, s. 479-486.
- YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri”, **Vakıflar Dergisi**, XX, 1988, s. 403-408.
- YILDIRIM M. İbrahim, **İdris-i Bitlisi’nin Heşt Behişt’ine göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- YILMAZ ÖZTÜRK Şenay, “İpek Şehri’nde Nüfus ve Yerleşim (1485-1582), **History Studies**, Volum 12, Issue 2, Nisan 2020, s. 679-702.
- YÜCEL Y. ve SEVİM A., **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanuni**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- ZİNKEİSEN J. Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, II, Yeditepe, İstanbul 2011.

ZLATAR Behija, "Popis Vakufa U Bosni Iz Prve Polovine XVI Vijeka", **Prilozi Za Orientalnu Filologiju**, 2020-21, s. 109-158.

ZLATAR Behija, "Vakuf Gazi Mehmed-Bega İsabegovića u Sarajevo", **Prilozi za Orientalnu Filologiju**, Issue 55, 2006, s. 217-226.

ZLATAR Behija, "XV. ve XVI. Yüzyıl Saraybosna Vakıfları", Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, 2012, s. 57-61.

<http://www.bosnahersek.ba/kral-sehri-bobovac/>

<http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/cografya/>

<https://gokhantaneri.blogspot.com/2017/11/otrantoseferi.html>.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar_coğrafyası.

<https://www.yardimcikaynaklar.com/karadenizin-bir-turk-golu-haline-gelmesinin-osmanli-devletine-saglayacagi/>

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu

Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası